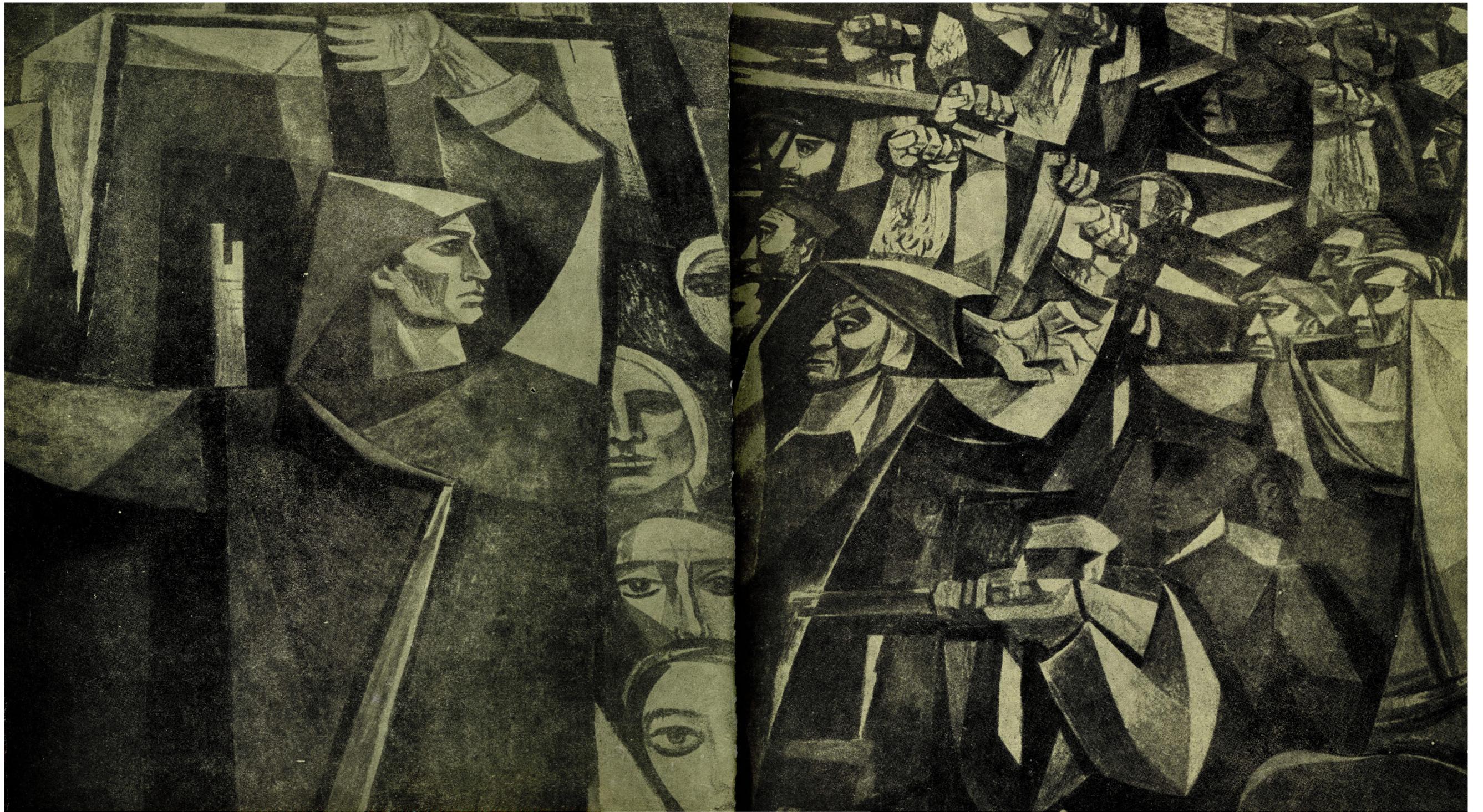

NOB
MAKEDONIJE

POVODOM DVADESETGODIŠNJICE OSLOBOĐENJA
MAKEDONIJE

Uredivački odbor

ALEKSOSKI BORIS, APOSTOLSKI MIHAILO, BRDARSKI DUŠKO,
KOROBAR PERO, KUCULOVSKA GALENA, TAŠKOSKI PANDE

*

Teksti karte

APOSTOLSKI MIHAILO, GENERAL PUKOVNIK JNA U PENZJI

*

Materijal za štampu pripremili
APOSTOLSKI MIHAILO, TAŠKOSKI PANDE, BRDARSKI DUŠKO

★

Izdavač

NOVINSKO-IZDAVAČKO PREDUZEĆE „NARODNA ZADRUGA“
ZA IZDAVAČA: TAŠKOSKI PANDE, DIREKTOR

NOB MAKEDONIJE

PUBLIKACIJA FOTOGRAFIJA, DOKUMENATA I KARATA SA PRIGODNIM TEKSTOM
O NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI MAKEDONSKOG NARODA

NOB NA MAKEDONIJA

PRVO IZDANJE NA MAKEDONSKOM JEZIKU OBJAVLJENO JE POVODOM
DVADESETOGODIŠNJICE NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE JUGO-
SLOVENSkih NARODA

Uredivački odbor I izdanja

ALEKSOSKI BORIS-KARČE, Odgovoren urednik, APOSTOLSKI MIHAILO, KOROBAR
PERO, KRSTEYSKI ALEKSANDAR-JULSKI, KUCULOVSKA GALENA, POPOVSKI JOVAN,
POPOVIĆ VASILJE-CICO, TAŠKOSKI PANDE

*

Redakcija materijala za štampu
APOSTOLSKI MIHAILO, TAŠKOSKI PANDE

★

Tekst napisali

Za period 1990-1943. APOSTOLSKI MIHAILO i POPOVSKI JOVAN
Za period 1943-1946. APOSTOLSKI MIHAILO

★

Karte i sbice obradio
APOSTOLSKI MIHAILO

★

Jezička redakcija i korektura
PENDOSKI METODI

★

Oprema
KOSTIĆ BRANKO

★

Nacrt korice i ilustracije
POPOVIĆ VASILJE-CICO

★

Fragmenti kompozicije NOB na unutrašnjoj strani korica
LAZESKI BORKO

★

Crtež 27 mart
KONDOVSKI DIMITAR

★

Karte i skice nacrtao
IVANOVSKI PERO

*

prelom
ANČEVSKI BLAŽE

*

Štampa
GRAFIČKI ZAVOD „GOCE DELČEV“—SKOPJE
TIRAŽ: 3 000 primeraka

PREDGOVOR PRVOM IZDANJU

U okviru proslave dvadesetogodišnjice oslobodilačke borbe i narodne revolucije, Glavni odbor Saveza boračkih organizacija Makedonije pokrenuo je inicijativu za izdavanje ove publikacije sa dokumentima i fotografijama iz narodnooslobodilačkog rata u Makedoniji. U ovu svrhu, Glavni odbor formirao je poseban uređivački odbor, koji je duže vremena radio na njenoj pripremi.

Uređivački odbor nastojao je, u granicama, raspoložive dokumentacije, da događaje iz istorijske prošlosti makedonskog naroda osvetli što više, da ih hronološki sredi i da od mnogobrojnih dokumenata odabere samo one koji su najkarakterističniji za narodnooslobodilačku borbu.

U početku publikacije izneti su izvesni dokumenti – fotografije iz perioda pre početka narodnooslobodilačke borbe, koji predstavljaju skroman prilog za objašnjenje postepenog narastanja revolucionarnog raspoloženja masa u Makedoniji, kao i dokumenti-fotografije iz borbe makedonskog naroda protiv svih hegemonista, kolonizacije, nepravde agrarne reforme i privrednog pljačkanja i osiromašenja Makedonije. Jednom rečju, izneti su najkarakterističniji dokumenti revolucionarnih strujanja u vardarskom delu Makedonije između dva svetska rata, strujanja koja su u uslovima okupacije 1941. godine prerasla u opštenarodni ustanak.

U revolucionarnom vrtlogu između dva svetska rata, narodi u Makedoniji našli su pravilan i jedinstven put za svoje oslobođenje blagodareći KPJ. U toku ovog perioda ništa nije bilo u stanju da slomi njihovu odlučnost u borbi za slobodu, pa ni teror, koji je usledio posle donošenja zloglasne „obžnane“. Rezultat ovog borbenog jedinstva, koje je povezivalo sve narode Jugoslavije, ogleda se i u 27. martu 1941. godine, odnosno 11. oktobru 1941. godine, koji predstavljaju logično produženje ranijih događaja.

Uređivački odbor nastojao je da u ovoj publikaciji iznese što više materijala, dokumenata i fotografija, pronađenih naročito u poslednje vreme.

Pripremajući ovu publikaciju, uređivački odbor je želeo da na pregledan, popularan, pristupačan i dokumentovan način prikaže narodnooslobodilačku borbu u Socijalističkoj Republici Makedoniji. Publikacija je zamišljena kao skroman prilog istoriji naše slavne narodnooslobodilačke borbe. Razume se da ona nema pretenzije, da bude završna reč za neke događaje i borbe. Uređivački odbor je svestan da ova publikacija ima izvesnih praznina, ali, i pored uloženog truda, on nije bio u mogućnosti da prikupi iscrpne podatke i dokumente za neke događaje. On je, takođe, svestan da te praznine ne mogu biti popunjene ili zbog nedostatka prostora, vremena ili iz tehničkih uzroka, ali u prvom redu zbog nedostatka odgovarajućeg materijala. No, ako se objavljivanjem ove publikacije bar unekoliko popunjava praznina koja postoji u izdavačkoj aktivnosti sa tematikom iz NOB-a, ako ova publikacija postane bliska lektira naših mladića i građana, radniku i seljaka, uopšte našeg čoveka, uređivački odbor će biti zadovoljan, smatrajući da njegov trud nije bio uzaludan.

Uređivački odbor smatra za dužnost da se zahvali na pomoći koju su mu u pripremanju ove publikacije pružili u prvom redu mnogi učesnici iz NOB-a, zatim Glavni odbor Saveza boračkih organizacija i opštinski odbori Saveza boraca, rukovodstvo i službenici Istorijskog muzeja Makedonije, Novinsko-izdavačko preduzeće „Narodna zadruga“, Institut za nacionalnu istoriju Makedonije, Institut radničkog pokreta Srbije, Istorijska komisija Oblasnog komiteta SKJ Kosova i Metohije, Muzej JNA u Beogradu, kao i istorijski muzeji u Titovom Velesu, Prilepu, Bitoli, Ohridu, Tetovu, Štipu, Kumanovu, Prištini, Vranju, Nišu, Kruševu, Strumici i drugim mestima.

UREDIVAČKI ODBOR

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU

Veliki interes čitalačke publike za ovu publikaciju podstakao je organe samoupravljanja NIP „Narodna zadruga“ da istu publikaciju objave i na srpsko-hrvatskom jeziku, kako bi time omogućili da se naši narodi i iz drugih republika upoznaju sa najnovijom istorijom makedonskog naroda a kroz to i sa njegovim željama i naporima da živi u jednoj novoj zajednici – Federativnoj Socijalističkoj Republici Jugoslaviji, čiji je tvorac Komunistička partija na čelu sa drugom Josipom Brozom Titom.

NIP „Narodna zadruga“ pored toga izdavanjem ove publikacije na srpsko-hrvatskom jeziku povezuje sa jubilarnom godinom makedonskog naroda – sa dvadesetogodišnjicom održavanja Prvog zasjedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM), na kome su postavljeni temelji državnosti makedonskog naroda, temelji Socijalističke Republike Makedonije.

Pripremajući ovu publikaciju za drugo – srpsko-hrvatsko izdanje uređivački odbor želi da ukaže čitaocima da je isto dopunjeno novom dokumentacijom pronađena posle objavljivanja prvog izdanja. Nova dokumentacija omogućila je uređivačkom odboru da sa većom preciznošću utvrdi neke događaje pa time da dopuni i tekst i karte. No, ovim ni iz daleka nisu završena istraživanja za rasvetljavanje pojedinih događaja iz istorije makedonskog naroda, što u ostalom i sama forma i namena publikacije onemogućava da se i sa sadašnjom dokumentacijom ide u šira razjašnjenja.

Nova dokumentacija i potrebne dopune iziskivala su izvesne promene u pogledu tehničkog uređivanja publikacije.

Nadamo se da će ovo izdanje omogućiti široj jugoslovenskoj javnosti slikovitije upoznavanje sa Narodnooslobodilačkom borbom makedonskog naroda.

UREĐIVAČKI ODBOR

JOSIP BROZ TITO — ČOVEK KOJI JE NAJINTIMNIJE I NAJTEŠNJE VEZAN SA REVOLUCIJOM NARODA JUGOSLAVIJE. ČOVEK KOJI JE U SEBI NOSIO MISAO I DUH REVOLUCIJE. STOJEĆI NA GELU KPJ, ON JE ČVRSTO I SIGURNO DEŽAO KORMILO REVOLUCIONARNE BORBE. ČOVEK KOJI JE MAKEDONSKI NAROD U NAJSUBRODNIJIM DAINIMA NJEGOVE ISTORIJE, IZVEO IZ TEŠKE SITUACIJE, POKAZUJUĆI MU PRAVILAN PUT ZA NACIONALNO I SOCIJALNO OSLOBODIJE. SA NJEGOVI IMENOM VODENE SU NAJVELICANSTVENIJE BORBE U EPOPEJI NARODNOOSLOBODILACKE BORBE. ČOVEK TITO, SIMBOL I SMISAO NAŠE REVOLUCIJE I NAŠE SADAŠNICE I BUDUĆNOSTI.

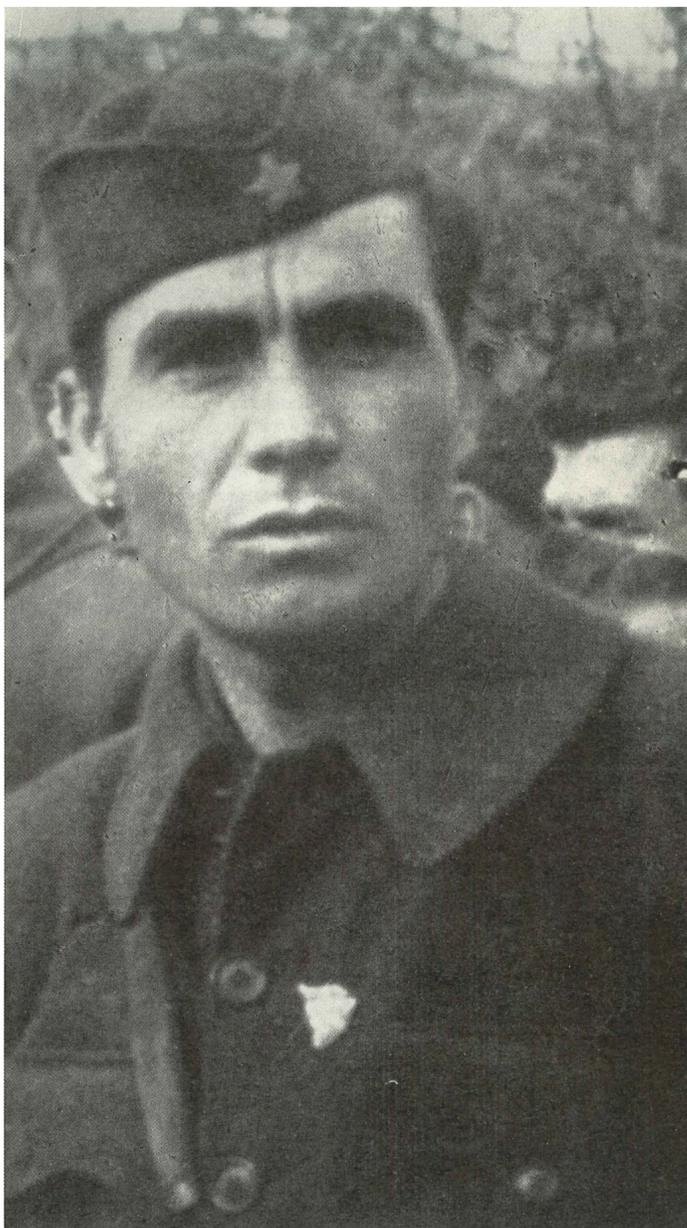
Iskustvo u poslijeratnom periodu, izraženo u ovom vanrednom napredku koji je postigao makedonski narod, pokazalo je da se makedonski narod nije prevario kad je zajedno sa ostalim narodima Jugoslavije prolijevao svoju krv za slobodu ove zemlje, za bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije.

Ovdje u Makedoniji bili su specifični, vrlo teški uslovi za razvitak partizanske borbe. Jer, ko su bili okupatori? Okupatori su u prvom redu bili Bugari, bugarski fašisti koji su pod licemjernom maskom bratstva došli ovdje da na perfidan način i oni ponovo podjarne makedonski narod, da ga, poslije ugnjetavanja velikosrpske hegemonije podvrgnu svojoj hegemoniji, svom ugnjetavanju. Razumije se da je u Makedoniji bilo ljudi koji su s njima simpatizovali takav poduhvat i tu tendenciju, ali je ogromna većina makedonskog naroda, koji je vjekovima žudio za slobodom i mogućnosti da sam sobom upravlja, bila protiv toga — i nije se prevarila što je odlučno ustala protiv takve bugarske tendencije, jer se na sopstvenoj koži uvjerila kakvu slobodu Bugari nose makedonskom narodu. To je bila sloboda pljačke, proganjanja i svega onoga što okupacija nosi sobom i sve je to makedonski narod osjetio na svojim leđima

Razumije se da su bugarski fašisti, bugarski okupatori, vodili ovdje u Makedoniji malo drukčiju politiku nego recimo u južnom dijelu Srbije, u Toplici, kod Prokuplja i drugdje, gaje su zvjerski palili i uništavali sve što im je stajalo na putu. Ali oni su to činili iz svojih računa i tendencija koje sam naprijed pomenuo. Sudbina makedonskog naroda bila bi, da su oni pobijedili u ratu, ista onakva kao što bi bila sudbina i ostalih dijelova naše zemlje u kojima bi oni uspjeli da se zadrže. Makedonski narod je u svojoj borbi pokazao šta želi, makedonski narod pokazao je u prvom redu da više ne želi ničiju dominaciju, ničije ugnjetavanje, ničiju silu na svojim leđima, nego da želi da sam svojom snagom i voljom upravlja sobom. To je bilo ono što ga je gonilo naprijed, u bratsku zajednicu naroda Jugoslavije gdje je pod vođstvom Komunističke partije pravilno rešeno nacionalno pitanje, tako da svaki narod ima pravo da sam sobom upravlja, da ima pravo na samoopredjeljenje i da niko nema pravo da mu nametne svoju volju i svoju vlast. Pod rukovodstvom Komunističke partije makedonski narod vidio le zaštitu svojih interesa i svojih prava i, vjerujući Komunističkoj partiji, on se nije prevario. Ovaj silan procvat, ovaj silan zamah, ovo stvaralaštvo makedonskog naroda u izgradnji socijalizma danas to najbolje dokazuje.

Razumije se da je borba makedonskih partizana, makedonskih brigada i, poslije, divizija bila naročito teška i zbog toga što je kroz Makedoniju vodio glavni put Nijemaca za Grčku i i Bliski Istok, gdje su oni vodili rat. To su bila najosetljivija mesta i nije čudo što je glavni okupator, to jest Nijemci, sa svojim satelitima Bugarima, tako drakonski nastupao ovdje protiv boraca partizanskih brigada i odreda koji su mu se suprotstavljali. Narodi Jugoslavije gledali su sa vanrednim oduševljenjem na to da u makedonskom narodu imaju svog iskrenog sabrata, svog iskrenog suborca, svog vjernog druga, vjernog brata koji je spreman da zajedno s njima dijeli sve patnje i sve radosti, radi ove naše današnje stvarnosti u novoj socijalističkoj Jugoslaviji,

TITO, iz govora na zboru u Skopju,
11. oktobra 1953. godine

LAZAR KOLIŠEVSKI — SEKRETAR PK KPJ ZA
MAKEDONIJU OD 1941. GODINE I SEKRETAR
CK KPM OD FORMIRANJA DO 1963. GODINE I
PRESEDNIK PRVE MAKEDONSKE VLADE

oš u nadvečerju rata naša je Partija bila spremna na sve teškoće koje je fašistička okupacija neminovno nosila sa sobom. Pre svega da bi „raskrstio“ sa odlučnim otporom što su ga naši narodi ispoljili 27. marta, Hitler je pristupio obračunu sa Jugoslavijom kao celinom, što je praktično trebalo da znači obračun sa svim težnjama

jugoslovenskih naroda za očuvanje jugoslovenske nezavisnosti sa revolucionarnim pokretom kao izraz tih težnji. Rasparčana i podeljena, postavljeni jedan protiv drugog i svi zajedno čak i protiv pojma Jugoslavija — to je bio račun što su naši narodi trebali da plate za smelost i odlučnost da se brane od nemačkog fašizma.

I u ovim momentima, kada se za sve jugoslovenske narode kao imperativ postavljalo očuvanje njihove sopstvene nacionalne egzistencije, kada su Nemačka i njeni saveznici Italija, Bugarska, Mađarska i Rumunija nastojavali da mržnju prema staroj Jugoslaviji pretvore u šovinistički bes jedan prema drugome, jedino Komunistička partija odlučno je stala protiv imperijalističke pljačke i za zajedničku borbu protiv okupatora i njegovih slugu u zemlji. Naša Partija bila je svesna za spremnost svog članstva da krene u odlučnu bitku, za spremnost jugoslovenskih naroda da krenu za svojom Partijom, prekaljena u surovoj revolucionarnoj borbi, sa dubokim uverenjem da će pod njenim rukovodstvom izvojevati slobodu, nezavisnost i bolju budućnost.

Taj poziv za novu Jugoslaviju ugrađen na istorijskom iskustvu naših naroda, njihove revolucionarne borbe protiv predratnih režima i tesne povezanosti sa borbom radničke klase predstavljao je i mogao je predstavljati jedinstvenu alternativu protiv imperijalističke pljačke, rasparčavanja, deljenja i protivupostavljanja jugoslovenskih naroda. Bez oružane borbe protiv hegemonizma i šovinizma kao nerazdvojni saputnik i sadržine predratnih režima, bez borbe za novu Jugoslaviju, svaki otpor jugoslovenskih naroda bi izgubio svoj smisao, svoju unutrašnju stvarnost i praktični cilj. I obratno, samo kroz opštu oružanu borbu za novu zajednicu jugoslovenskih naroda moglo je da raste i da se razvija bratstvo naroda, oslobođeno makakvih aspiracija jedan prema drugom.

Snaga naše Partije upravo i stoji u tome što je još od samog početka oružane borbe sagledala specifične uslove u kojima su se našli jugoslovenski narodi kao cei ina i svaki narod posebno, što je mogla na bazi protivurečnosti stare Jugoslavije da sagleda i perspektivu oružane borbe i da ujedini sve narode oko jednog zajedničkog ideala — stvaranje slobodne bratske zajednice na istinskoj nezavisnosti svih naroda. A ovo je značilo da je naša revolucija još od samog početka imala opštojugoslovenski i organiziran karakter, da je ista bila i ostala delo svih jugoslovenskih naroda.

Ovakva perspektiva oružane borbe, razume se, morala je imati odgovarajući pozitivan odraz u razbivanju okupatorske politike bratoubilačkog rata na teritoriji Jugoslavije i na teritoriji svakog naroda posebno, u savlađivanju eventualne rezervisanosti i sumnje u odnosu stvaranja nove Jugoslavije i u suzbijanju separatističkih tendencija koje je okupacija neminovno nosila sa sobom . . .

. . . Za nas sudar sa bugarskim okupatorom subjektivno je pretstavljao sudar dveju nacija. Jedna, koja na svojoj teritoriji se sudara sa državom i vojskom koja u nacionalnom pogledu je tuda i koja ne može drukčije da istu primi osim kao okupatorsku na svojoj nacionalnoj teritoriji i druga — koja putem sile svog oružja je htela da nametne svoje gospodarstvo, nemilosrdno gušeći svaki otpor i svako suprotstavljanje.

(Iz govora Lazara Koliševskog, održan
u Prilepu 11. oktobra 1961. godine)

,U revoluciji obično narodi nađu sami sebe, upoznaju svoju vrednost, upoznaju svoju stvaralačku snagu. U revoluciji se narodi podmladuju, bude se iz svoje začmalosti i tada u svom revolucionarnom poletu razvijaju takvu stvaralačku energiju i za kratko vreme stvaraju takva dela koja ne mogu da se zamisle u starom društvu".

TITO

DORDE ANDREJEVIĆ KUN: KOMPOZICLIJA

Makedonski narod, vekovima porobljen izdržao je nečuveni pritisak raznih porobljivača. Upornu u borbi protiv porobljivača nikada nije prestao da brani svoja prava. Raznovrsnim formama borbe i mukotrpnim radom uspeo je da očuva svoju nacionalnost, da očuva i gaji svoje kulturne tradicije preko narodnog veza i tkanja, preko pesama i narodnih igara, preko fresaka i duboreza. U otomanskoj imperiji bio je obespravljen i nije priznavano njegovo postojanje i upotrebljene su sve mere za njegovu denacionalizaciju i istrebljenje.

Pobedom proletarijata u Oktobarskoj revoluciji, makedonski narod, zadojen idejama Kareva i drugih socijalista u lindenskom ustanku, našao je nove snage da produži borbu u novim uslovima. Usled ovoga Komunistička partija uživa njegovo poverenje.

Komunistička partija Jugoslavije, priznajući postojanje makedonske nacionalnosti, svojom doslednom politikom za prava radnog čoveka, vodila je makedonski narod u zajednici sa ostalim narodima u mnogobrojne borbe protiv hegemonističke vlasti stare Jugoslavije i protiv fašističkih porobljivača da bi pod njenim rukovodstvom izvojevao punu nacionalnu, socijalnu i ekonomsku slobodu.

1918—1941

Makedonski narod je vekovima bio porobljen, ali nikada pokoren. Za svoje nacionalno, socijalno i ekonomsko oslobodjenje vodio je dugotrajne borbe protiv turskih porobljivača. Vrhunac te borbe ogleda se u ilindenском ustanku 1903. godine, kada je proglašena krusevска republika.

U 1912. godini, kada su balkanski saveznici pobedili vojsku turske otomanske imperije, makedonski narod oslobada se feudalnog ropstva, ali sledeće, 1913. godine, u drugom balkanskom ratu, potpada pod novo ropstvo buržoazije tri balkanske zemlje: Srbije, Bugarske i Grčke. Buržoazija ovih država dovela je makedonski narod u polojnu potpunu obostranost. Završetkom prvog svetског rata situacija na Balkanu je izmenjena. Austro-ugarska monarhija je nestala, a na Balkanu je stvorena takozvana „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca“, koja kasnije, 1929. godine, dobija ime „Kraljevina Jugoslavija“.

Ugovorom o miru, koji je zaključen posle prvog svetског rata, sankcionisana je podla Makedonije.

Buržoaska vlada balkanskih zemalja, kojima su pripali delovi Makedonije, sprovodile su surove mere u cilju što otklanjanje demacionalizacije i istrebljenje makedonskog naroda i na taj način ostvarivale svoje političko-ekonomsko i hegemonističke ciljeve.

U Makedoniji pod velikosrpskim režimom nije se upravljalo u skladu sa važećim zakonima novostvorene države, već po posebnim uredbama i naredbama. Odmah po završetku rata, 1918. godine, stupile su primeno na snagu specijalne naredbe iz 1913. godine, prema kojima je celokupan društveni i politički život u Makedoniji bio pod kontrolom policijskog režima. U sličnoj situaciji našao se makedonski narod i u Finskoj i Egipćkoj Makedoniji, koje su potpale pod vlast bugarske i grčke buržoazije.

Tekom prvog imperijalističkog rata rasplamtelo se revolucionarni pokret skoro u celoj Evropi. Mnogobrojni štrajkovi i demonstracije radnika i vojnika u miru započela preraste su u pobune i revolucije. To je bio slučaj sa Nemačkom, Austrijom, Mađarskom, Finskom, Italijom i nekim drugim zemljama. Osnovni zahtev svih ovih revolucionarnih pokreta bio je da se prekine rat koji je narodima nametnut od strane vladajućih kapitalističkih krugova.

U carskoj Rusiji je, 23. februara 1917. godine, pobedila buržoasko-demokratska revolucija. Ona je bila preteča velike oktobarske revolucije, koja je pod vodstvom

besmrtnog Lenjina otpočela 25. oktobra (7. novembra) 1917. godine i dovela do pobjede proletarijata i stvaranja prve socijalističke države u svetu — SSSR.

Pobeda oktobarske revolucije odjeknula je u celom svetu i pozitivno se odrazila na dalje razvijanje revolucionarnih pokreta. Ona je dala nove snage proletarijatu da prođu klasnu borbu i dp se u toj borbi organizaciono i idejno učresti.

U uslovima novostvorene države Srba, Hrvata i Slovenaca bilo je neophodno objediniti rad partijskih i sindikalnih organizacija. Da bi se to i organizaciono postiglo, u Beogradu je, od 20.—23. aprila 1919. godine, održan I kongres KFU — Kongres ujedinjenja. Na ovom kongresu, koji je sazvan na predlog Socijal-demokratske partije Srbije, stvorena je Socijalistička radnička partija Jugoslavije (Komunisti) koja je, na II kongresu u Vokovaru 1920. godine dobila novo ime — Komunistička partija Jugoslavije.

Prvom kongresu Komunističke partije Jugoslavije prisustvovali su delegati iz svih krajeva zemlje, ali mnogi problemi nisu mogli biti ni sagledani ni postavljeni. Tako, na primer, nacionalno pitanje nije bilo postavljeno, kao i mnoga druga. U periodu posle kongresa, Komunistička partija Jugoslavije je postepeno sagledavala niz problema

od značaja za borbu proletarijata i uopšte za jugoslovenske narode. U traženju odgovarajućih rešenja ona je polazila od marksističke teorije i u skladu sa opštim uslovima uspevala da ih reša va. Tako je Komunistička partija Jugoslavije prva i jedina priznavala postojanje makedonske nacionalnosti. Ova politika bila je od presudnog značaja za uključivanje širokih masa makedonskog naroda u borbu protiv buržoaske Jugoslavije. Ona je, takođe, bila i preduslov za masovno učesće Makedonaca u narodnooslobodilačkoj borbi.

„СОЦИЈАЛИСТИЧКА ЗОРА“ НА СРПСКОМ I ТУРСКОМ ЈЕЗИКУ

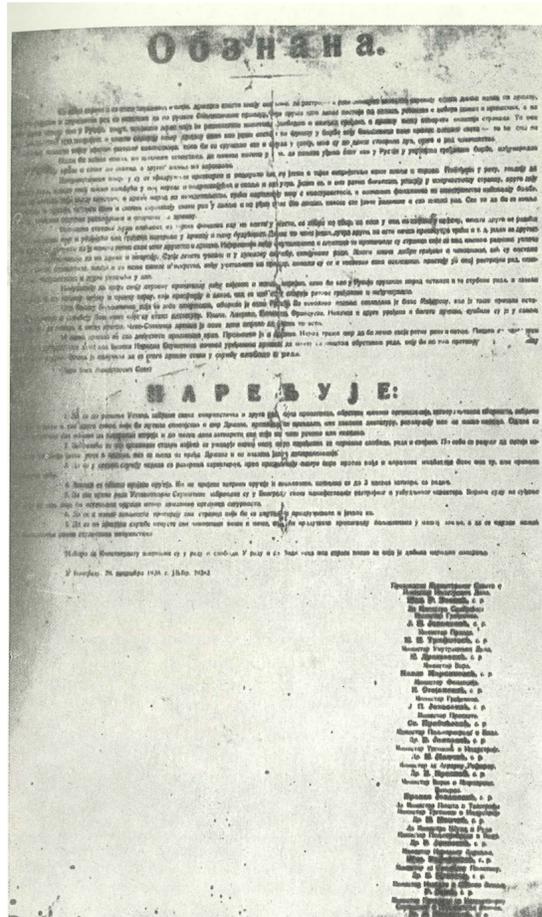
Uspesi Komunističke partije

Nezavisno od toga što Komunistička partija Jugoslavije nije na svojim kongresima 1919. i 1920. godine pristupila reša van ju nacionalnog pitanja naroda Jugoslavije, makedonski narod je bio uveren da će samo preko KPJ moći da realizuje svoja politička, ekonomska i socijalna prava. To su potvrdili i rezultati opštinskih izbora, koji su održani avgusta 1920. godine, kada su kandidati Komunističke partije Jugoslavije dobili veliki broj glasova, bez obzira na sve falsifikate i veliki teror sproveden za vreme izbora nad makedonskim narodom od strane vladaj uće buržoazije. Na ovim izborima Komunistička partija Jugoslavije postigla je velike uspehe i pobedila u kumanovskoj, veleškoj, kavaderskoj i nekim drugim opštinama i selima. Na ponovnim izborima KPJ je pobedila i u Skopju.

Posleratna situacija u državi Srba, Hrvata i Slovenaca bila je veoma teška. Stvarajući ujedinjene partije proletarijata postignuti su vidni uspesi na opštinskim izborima, što je pokazalo da su mase jugoslovenskih naroda progresivno orien-tisane. Zbog toga što se bojala rezultata parlamentarnih izbora za ustavotvornu skupštinu (28. novembar 1920. godine) buržoaska vlada ie pojačala teror nad progresivnim ljudima i članovima KPJ, a posebno je progonila poslaničke kandidate iz redova komunista. Međutim, i pored ovoga, buržoazija nije mogla da zabeleži neke vidnije uspehe. Na izbore za ustavotvornu skup-

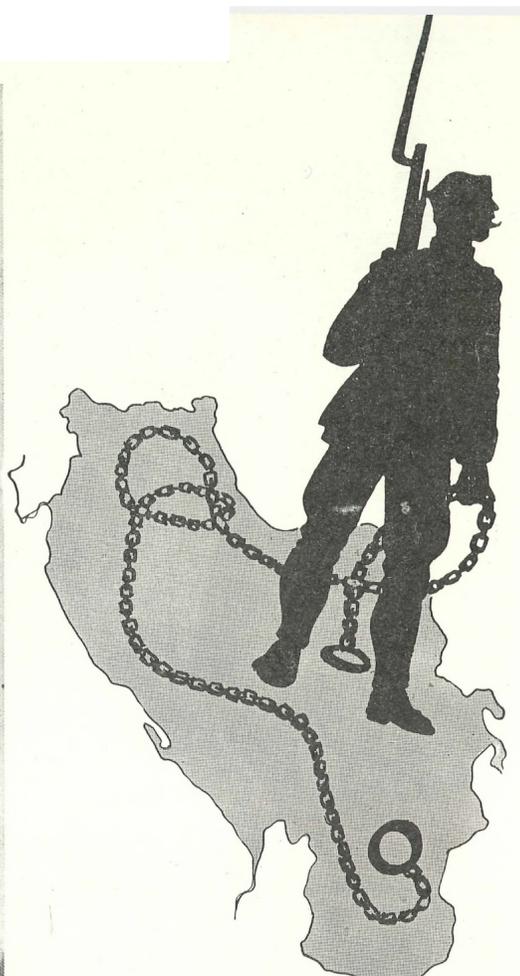
„СОЦИЈАЛИСТИЧКА ЗОРА“ I „РАДНИЧКЕ НОВИНЕ“ — ЗА ПОБЕДУ НА

FAKSIMIL „OBZNANE“

štinu izašlo je oko 55 odsto upisanih glasača, što pokazuje da je i na ovom planu buržoazija pretrpela neuspeh. S druge strane, Komunistička partija zabeležila je znatne uspehe — za poslanike je izabrano 50 komunista, a samo u Makedoniji bilo je izabrano 15 komunista. Ovakvi rezultati na izborima bili su još jedna potvrda da KPJ ima veliki uticaj na mase. Sa 38 odsto svih glasova, koliko je dobila na izborima, ona je bila najjača partija u Makedoniji.

Uspesi KPJ na parlamentarnim izborima 1920. godine zabrinuli su vladajuću buržoaziju. Da bi održala svoje pozicije i poredak zasnovan na surovoj eksploataciji radnika i seljaka i ugnjetavanju nacija, ona je vršila sve jači pritisak na radne mase. Teror nad narodom postojao je iz dana u dan sve veći. Vrhunac je dostignut 30. de-

cembra 1920. godine, kada je buržoaska vlada donela takozvanu „obznanu“, kojom se zabranjuje rad Komunističke partije Jugoslavije, Saveza komunističke omladine Jugoslavije i Centralnog radničkog sindikalnog saveza.

Da bi održala i pojačala teror nad najprogressivnijim delom jugoslovenskih naroda, vladajuća buržoazija je počela da jača državni aparat, policiju i žandarmeriju. Velikosrpski hegemonistički režim u staroj Jugoslaviji imao je u svojoj službi oko 12 hiljada žandarma, od kojih je oko 8.000 bilo angažovano u vardarskom delu Makedonije. Pored ostalog, i ovaj podatak pokazuje da je jugoslovenska buržoazija imala prema makedonskom narodu posebne ciljeve.

PREGLED KOLONIZACIJE U MAKEDONIJI (FAKSIMIL)

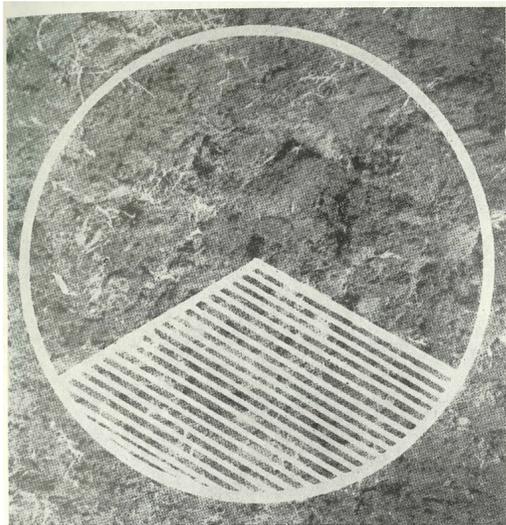
KOLONIZACIJA

Velikosrpska hegemonistička buržoazija obezbeđivala je svoj položaj u Makedoniji raznim putevima i metodima. Zatvaranje škola i širenje nepismenosti bili su metodi denacionalizacije makedonskog naroda i svih ostalih nacionalnosti koje su živjele na ovoj teritoriji. Međutim, to nije bilo dovoljno. Zbog toga i ekonomskim merama trebalo je obezbediti buržoaziji porobljavanje i denacionalizaciju makedonskog naroda. U agrarnoj Jugoslaviji veoma je važno bilo u čijim će se rukama nalaziti zemlja begova i aga, za koju se vekovima borio makedonski narod.

Uredbama, koje je buržoaska vlada donela 1918. i 1920. godine, otpočela je agrarna reforma. Jednovremeno

sa ovim bila je regulisana i kolonizacija u Makedoniji. I jednoj i drugoj uredbi bio je cilj da makedonski seljak i dalje ostane bez zemlje. Dovodjenjem kolonista u Makedoniju, buržoazija je htela da još sigurnije učvrsti svoj položaj, primenjujući politiku razdora među narodima.

Od zemlje, koja je došla pod udar agrarne reforme, preko 60 odsto je naseljeno kolonistima, a makedonskim poljoprivrednicima je dodeljeno manje od 40 odsto (39,55 odsto). Zemlja je bila pretežno dodeljivana takozvanim nacionalnim elementima, zatim žandarmima, rezervnim podoficirima i oficirima, poznatim pod imenom „solunaši“. Primera radi navodimo da je Milan Stojadinović (ka-

MAKEDONSKI POLJOPRIVREDNICI SU DOBILI SAMO JEDNU TREĆINU OD ZEMLJE

ИСКРА

У њим је рукама земља

Историја, која је занемарена, види се да у земљи имамо само око 10% од потребне земље. То значи да је остало 90% земље, која је остала у рукама буржоазије. То значи да је остало 90% земље, која је остала у рукама буржоазије. То значи да је остало 90% земље, која је остала у рукама буржоазије.

МАКЕДОНСКИ ПОЛЈОПРИВРЕДНИЦИ СУ ДОБИЛИ САМО ЈЕДНУ ТРЕЋИНУ ОД ЗЕМЉЕ

НАПРЕДНЕ ПЕ

СТАМ

PREGLED KOLONIZACIJE U BIVŠOJ VARDARSKOJ BANOVINI

скључењем малог орога сеоских газ- такође је очано. туберкулоза, изја-
 лв. живи на имањима која су мања зито социјална болест, болест сиро-
 чак и од половине најсиромашнијег ми- тине, покоси код нас годишње пре-

Расподела државне колонизације у Вард. бановини

Колонисти	Породица	хектара	просечно на породичу
колонисти	4.927	38.896,32	7,9
добровољци	355	2.081,67	6,5
четници	105	855,13	8,1
домородци	9.492	22.862,96	2,5
оптантн	228	1.704,52	7,4
аутоколонисти	365	2.036,85	5,6
чивчије	536	3.830,44	7,7
угледне економије	16	180,19	11,2
пољопривр. школе	1	83,00	83,00
основне школе	170	222,12	1,4
цркве и манастири	119	339,21	2,9
војска	30	1.481,4	
жандариерија	113	117,08	

ном од ранијих бројева нашега листа и писали, те упозоримо наше читаоце на тај чланак, који је био обав- љен под именом «О феудалним оста- цима у Повардарју.»

М-А

snije predsednik jedne od buržoaskih kraljevskih vlada) dobio tom prilikom celo selo Kruševicu u Tikvešu. Raspodela zemlje u Makedoniji izvršena je tako što je jedna makedonska porodica dobila u posedu 3,44 hektara, a jedna kolonistička porodica 15,11 hektara.

Međutim, agrarna reforma nije bila jedina mera za ekonomsku eksploataciju makedonskog naroda. Veoma niske cene duvana i njegov otkup isključivo preko monopola, zatim niske cene opijuma i niza drugih industrijskih i povrtarskih kultura, takode su u velikoj meri uticale na ekonomsko osiromašenje makedonskog seljaka. Najzad, treba dodati i to da su koncesije za iskorišćenje raznih prirodnih bogatstava (rudnika i dr.) ekonomski jačale buržoasku vlast i račun makedonskog naroda.

Teror

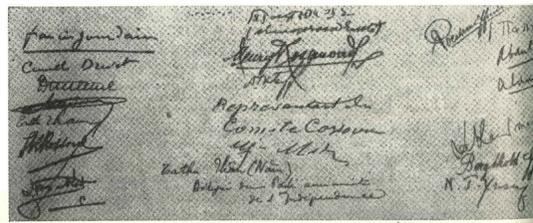
PLAKAT NEPOZNATOG AUTORA: ARSKA DIKTATURA

SESTO JANU-

PLODOVI DIKTATURE

ORGAN UJEDINJENJA VMRO (FAKSIMIL)

PODPISNICI PROTIVU HAPŠENJA U KUMANOVU

Ekonomске мере, као и непосредна pljačka makedonskog naroda, nisu bile dovoljne da se realizuje denacionalizatorska i hegemonistička politika velikosrpske buržoazije. Usled ovoga teror u Makedoniji se posle „obznane“ odlikovao posebnom surovosću. Paralelno sa surovom politikom denacionalizacije išlo se i ka istrebljenju. Progresivni ljudi su ubijani bez ikakvog sudeња — preko ноћи su nestajali, i stanovnici pojedinih sela odvođeni, su na streljanje zbog toga što su navodno podržavali „komite“ (na primer u selu Garvanu i dr.). Bez ikakvog isleđivanja i sudeња, prema nepotpunim podacima, ubijeno je preko 1.600 Makedonaca, Siptara i Turaka, a računa se da je kroz zatvore prošlo preko 30 hiljada ljudi. Samo u 1927. godini bilo je preko 7.500 Makedonaca u raznim zatvorima.

Komunisti u Makedoniji su podneli najveći teret. Njima se sudilo ne samo kao komunistima već i kao „nacionalistima“, da bi im se odredile veće i teže kazne.

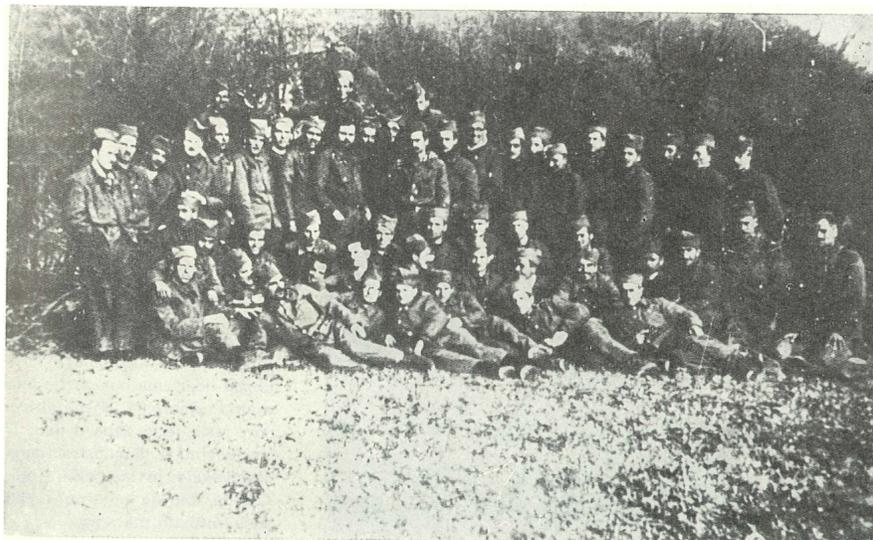
Protiv sudjenja u Makedoniji, odnosno protiv terora vladaj uće buržoazije, često su se čuli glasovi naroda Jugoslavije i naprednih ljudi iz celog sveta. Tako je, na primer, Liga za zaštitu prava naroda intervenisala prilikom osude 15 ljudi u Kumanovu.

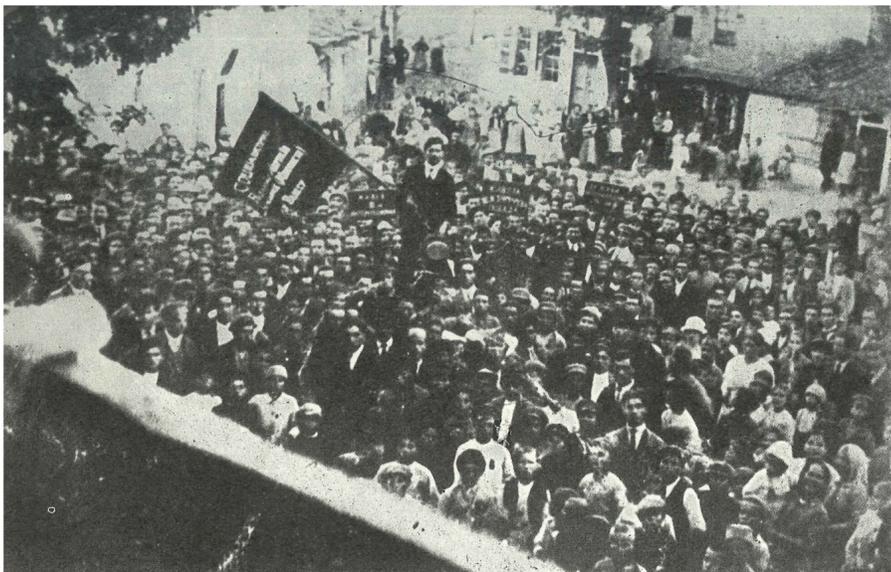
Teror hegemonističke buržoazije obuhvatio je sve jugoslovenske narode. Da bi obezbedila vlast i omogućila postepena skretanja ka evropskim fašističkim režimima, buržoaska vlada je pokraj drugog pre početka drugog svetskog rata otvorila koncentracione logore u koje je upućivala najnaprednije Jugoslovane. U ovim logorima (Bileće, Ivanjica, itd.) među brojnim Jugoslovenima bilo je i naprednih Makedonaca.

PROTESNI MITING ZA OSLOBODENJE POLITIČKIH ZATVORENIKA, KUMANOVO, 1940.

GRUPA MAKEDONACA U LOGORU „IVANJICA“, 1940.

ŠTRAJK ZELEZNICARA, VELES 1920.

PRVOMAJSKA PROSLAVA, BITOLA, 1920.

Demonstracije i štrajkovi

Politika KPJ u pogledu priznanja nacionalnosti makedonskog naroda, kao i uloge potlačenih nacija u borbi protiv vladajuće buržoazije, bila je od velikog značaja za makedonski narod u njegovoj borbi za nacionalnu slobodu i zaštitu socijalnih i ekonomskih prava.

Teror nije mogao da spreči makedonske komuniste da u svakoj pogodnoj prilici organizuju štrajkove, bilo samostalno ili u okviru štrajkova svih radnika Jugoslavije. U borbi protiv vladajuće buržoazije KPJ je koristila veoma različite forme. Tako, na primer, proslave Prvog maja i nacionalnog praznika makedonskog naroda — Ilindena, korišćene su da bi se održavao i podizao borbeni duh radnika, omladine i svih progresivnih ljudi.

Praznovanja Prvog maja i Ilindena postajala su iz godine u godinu sve brojnija i masovnija, pa prema tome i sve uticajnija.

Dolaskom druga Josipa Broza Tita na čelo Komunističke partije Jugoslavije počela je da jača i partijska organizacija u Makedoniji, koja je pod udarcima buržoazije bila znatno oslabljena. Njena aktivnost rasla je iz dana u dan. U štrajkovima i demonstracijama učestvovalo je sve više ljudi. Takođe, bio je pojačan i rad među širokim masama.

PRVOMAJSKA PROSLAVA, SKOPJE,
1923.

PRVOMAJSKA PROSLAVA, VELES 1934.

DEMONSTRACIJA STUDENATA, OHRID 1939.

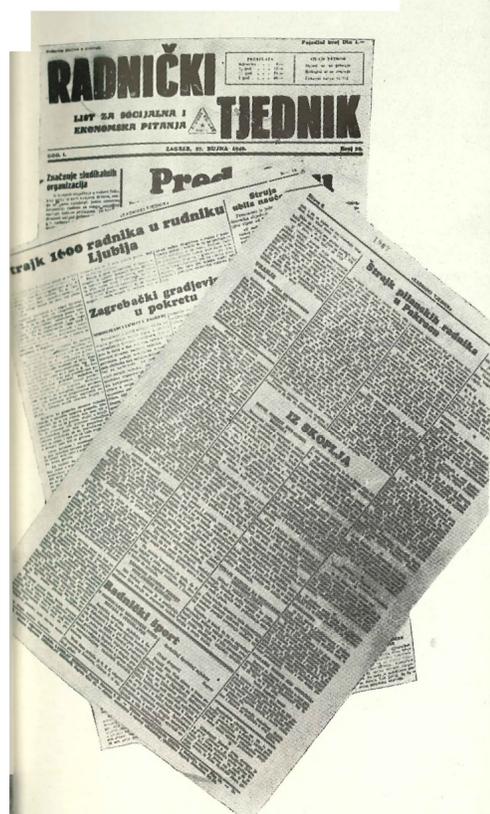
PRVOMAJSKA PROSLAVA, PRILEP 1938.

U svemu ovome, posebno treba istaći uspehe KPJ u organizovanju prvomajskih i llin-denskih demonstracija skoro u svim gradovima Makedonije. Osnovna karakteristika svih ovih demonstracija bila je masovnost. Tako je, na primer, u demonstracijama u Prilepu učestvovalo više hiljada ljudi.

Pored demonstracija, zabeleženo je i više štrajkova. Samo 1940. godine u Makedoniji je bilo 16 štrajkova, u kojima je učestvovalo oko pet hiljada radnika.

U svim ovim demonstracijama i štrajkovima kovali su se novi mladi kadrovi, koji su 1941. godine poneli zastavu revolucije.

„RADNIČKI TJEDNIK“

ŠTRAJK RADNIKA, PRILEP 1938.

ŠTRAJK FRIZERSKIH RADNIKA, SKOPJE 1936.

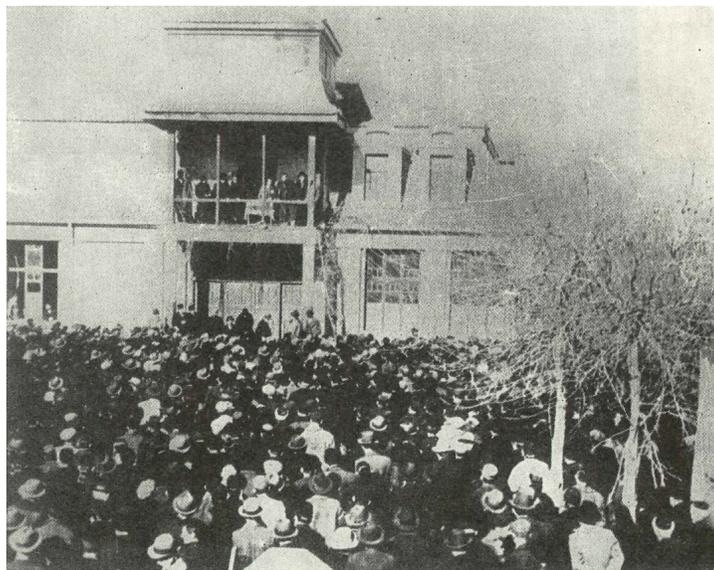
ŠTRAJK RADNIKA „PAPA TEODOSI“, SKOPJE 1940.

Makedonski narod pružao je stalni otpor nenarodnim režimima stare Jugoslavije. U toku 1936. godine počelo je stvaranje pokreta „manapo“-makedonskog narodnog pokreta, koji je još u početku dobio masovan karakter. Ovaj pokret se organizovao na bazi borbe protiv hegemonističke politike vladajuće buržoazije, a cilj mu je bio rešenje nacionalnog pitanja makedonskog naroda u okviru Jugoslavije. Takođe, ovaj pokret imao je za cilj da makedonski narod u zajedničkoj borbi sa svim jugoslovenskim narodima izvojuje svoju punu ravnopravnost, zatim da pripremi radne mase za borbu protiv fašizma, kao i za uspostavljanje prijateljskih odnosa sa Sovjetskim Savezom.

DEMONSTRACIJE, VELES 1939.

DEMONSTRACIJE
VANA, PRILEP 1939. ODGAJIVACA DU-

ŠPANSKI PLAKAT SA LIKOM BLAGOJA PAROVIĆA

U Španiji

Španski građanski rat potresao je celo čovečanstvo. Pokušajem fašista da 18. jula 1936. godine svrgnu legalnu vladu španskog naroda — vladu Narodnog fronta, otpočeo je oružani sukob fašizma sa progresivnim čovečanstvom.

Španija je postala poligon fašističkih oružanih formacija, ali i simbol međunarodne solidarnosti progresivnih ljudi za borbu protiv fašističkih zavojevača.

Komunistička partija Jugoslavije uputila je iz svojih redova u Španiju preko 1.300 Jugoslovena. Među Jugoslovenima koji su otišli da brane Španiju od fašizma bio je i veliki broj Makedonaca, od kojih su neki zauzeli komandirske i komesarske položaje u jedinicama španske republikanske vojske. S druge strane, veliki broj Jugoslovena položio je svoje živote na sunčanom tlu ove zemlje, boreći se za dobro španskog naroda, a samim tim i za oslobodenje svog naroda.

GRUPA MAKEDONACA — ŠPANSKI BORCI, MEĐU KOJIMA SU: ELISI JE POPOSKI, CVETKO UZUNOSKI, BORO POČKOV I DR.

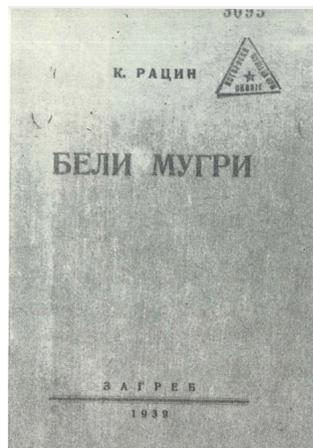
U ŠPANJI — ČETA BATALJONA „DURO ĐAKOVIĆ“ SA KOMANDIROM ALEKSO DEMNIESKI

JUGOSLOVENI — ŠPANSKI BORCI

KOCO RACIN

Makedonska književnost

Dugogodišnje tursko ropstvo prekratilo je kulturne tekovine makedonskog naroda pa je tako jedan književno-kulturni rad, nastao u eposi Klimenta i Nauma, bio nasilno prekinut za nekoliko vekova.

Pa ipak, nepokorene narodne mase nisu se pomirile sa ropstvom. One su svoje oslobodilačke težnje izražavale povremenim bunama i usmenim književnim stvaralaštvom. Makedonska narodna književnost budno je stajala na braniku očuvanja nacionalne individualnosti. Bogata izražajnim sredstvima i originalnim poetskim stilom, bujna u snazi oslobodilačke misli i raskošna u svojoj lepoti, ova je književnost postala temelj na kome se kasnije izgrađuje nova makedonska kultura.

Početak 19. veka, kada i počinje organizovanja oslobodilačka borba makedonskog naroda, pojavljuje se prva generacija pisaca, čiji je značaj naročito u kulturno-istorijskom pogledu nesumnjiv. To su pisci Joakim Krčovski, Kiril Pejčinović — Tetoec, Teodosij Sinaitski i dr. Njihova književnost izražava bitne strane u razvitku makedonskog naroda, svedočeci o njegovim naporima da se oslobodi vekovne zaostalosti i da stupi u red kulturnih naroda. Unoseći narodni duh u svoja dela i služeći se narodnim jezikom oni postavljaju osnovu makedonske kulture i književnosti koja će nešto kasnije u deima Jordana Konstantinova — Džinot, Gligora Prličeva, Rajka Žinzifova, Dimitrija Makedonskog, Đordi Puleskog, Kuzmana Šapkarova, braće Miladinovca i dr. zazvučiti poetski izražaj nije.

To je generacija pisaca čija književnost nosi obeležja početne faze jednog nacionalnog pokreta. U tom pogledu naročito treba istaći ulogu Krste Petkov Misirkova, koji se u svom delu „Za makedonckite raboti“ (O makedonskom pitanju, 1903.) utvrdio kao nesumnjiv pobornik i branilac individualnosti makedonskog književnog jezika, makedonske kulture i nacije, „kada su oni najžešće negirani i kada je bilo najteže naći i formulisati argumente za njihovo postojanje“.

Period između dva svetska rata veoma je značajan za makedonsku nacionalnu i kulturnu istoriju. Borba makedonskog naroda za slobodu postaje sastavni deo borbe Komunističke partije Jugoslavije koja se bori za konačno rešenje makedonskog nacionalnog pitanja. Sve to ima neposredan odraz i na dalji razvitak makedonske nacionalne kulture.

Generacija pisaca koja se javlja u ovom periodu i oživljava književnost na narodnom jeziku prožeta je idealima svoga naroda za slobodu. Za ovaj period vezana su imena pesnika Koče Račina, Koleta Nedelkovskog, Venka Markovskog kao i dramskih pisaca Antona Panova, Riste Krleta, Vasila Iljoskog. Na makedonskom jeziku pišu i objavljuju u naprednim listovima i časopisima i drugi mladi ljudi koji tada započinju svoj književni rad, kao, na primer, Volče Naumčeski, Mite Bogoevski, Kiro Dimov, Aco Karamanov i dr.

Radanje savremene makedonske književnosti nerazdvojno je vezano za ime veleškog radnika — grnčara Koče Račina. Iako samouk, Racin se razvio u jednog od najobrazovanijih makedonskih intelektualaca pre rata. Njegova poezija je povest o mukotrpnom životu naših trubenika i prožeta je borbenim i revolucionarnim patosom. Posebna je važnost Koče Račina i u formiranju makedonskog književnog jezika, u čemu on stvaralački prihvata principe Misirkovljevih koncepcija.

Rat i narodnooslobodilačka borba nisu prekinuli intenzivno stvaranje već su naprotiv otvorili najširu mogućnost za dalji uspešni razvitak makedonske književnosti. U toku Narodne revolucije pojavljuju se pisci koji svoj životni put povezuju sa revolucionarnom borbom svoga naroda za slobodu. Aco Šopov, Kole Čašule, Slavko Janevski, Vlado Maleski i dr. svoja prva književna ostvarenja pišu u redovima NOB.

Na. gega bojomna
 zemjata rofka, meka,
 na ba spena za rog,
 in ruka s guma sragma
 ggaruie ni jani
 na motikine osoni
 to voposno -
 vlam -
 vram!
 La sngene relovni
 ve rogn rog islem!
 Po tva mupa spena
 ga eme ggrina ileno
 na ggrinut ggrin -
 ta pacuas urno vragu
 a snas vpa mnagu
 opevnevi v ray.
 Oit urru nam vlam
 ne vnggane ben gen,
 a os v m vlam
 ne vram v mgen
 narrois vram.

ODLOMKA IZ PESME „KOPACITE“
AUTOGRAF KOCE RACINA

Kopač ite

Se k'ti noča crna!
 Se ruti karpa — mrak
 I petli v selo peat
 i zorata se zori —
 nad karpa v krv se mie
 i temninata pie
 silno
 svetnal
 den!

Probudete se morni
 kopački i kopači
 na trudot
 crn
 narod!

So motika na ramo
 za korka suva leb,
 po patišata strmni,
 po polinjata ramni,
 u vivnaliov den —
 da trgneme i nie
 stradalnici od vek!

Na deda Bogomil
 zemjata rovka, meka,
 nababrena za rod,
 so stradna duša čeka
 udarite ni jaki
 na motikite ostru
 po troskot
 pelin
 trat!

Na rabota!
 Na trud!

Da prokopame meko
 polinjata rodni
 afion, tutun, žitce
 da rodat blagorodni.

I po krivite vadi
 da propuštimo vodi
 za orizite mladi
 i zeleni lobodi.

Na rabota!
 Na trud!

Da rodi rod bogat!
 Da blikne život mlad!
 Na pepel troskot pelin
 vo ogin plamen jad!
 Zilite da puštat
 koren ja dlaboko
 plodovi da bliknat
 visoko, visoko
 slobodno
 na vozduh!

Orarne so ralo
 no zemjata ni zlatna
 kolku e bogata!

Na pepel troskot, pelin!
 Vo ogin plamen, jad!

Da prestane, da snema
 tagata golema
 za goliot život
 na čovek
 stanai —
 skot.

I v taja mugra presna
 da ekne družna pesna
 na družnite udari —
 ta bij at srca mladi
 i rastat silno gradi
 prebliknati so jad!

Od sički maki teški
 ne vidovme bei den,
 a od solzi žeški
 ne stanue meden
 našiot život!

Na rabota!
 Na trud!

Ta ne sme sade nie
 ta ne sme sade tuka —
 nie sme po cei svet
 bezbrojni
 milioni,
 na trudot
 crn —
 narod!

Da bide čestit denot
 i prvata ni stapka
 u prvioi ni vek!
 Ke mine silen ek
 ke b'sne sonce zlatno —
 po sekade na svetot
 ke zgine sramno gnetot
 ke l'sne život nov!

I reki ke potečat
 i breme ke odvlečat
 na vekovite smrt!
 Rekite od živi
 i probudeni sili
 na kopači
 kopački
 i stradni
 goli
 gladni
 po celata zemja!

Se k'ti noča crna!
 Se ruti karpa — mrak!
 I petli v selo peat
 i zorata se zori —
 nad karpa v krv se mie
 i temninata pie
 silno
 svetnal
 den!

KOCO RACIN
 iz zbirke „Beli mugri“

Б. П. Мисирковъ.

ЗА МАКЕДОНЦКИТЕ РАБОТИ

СОФИЯ,
Печатница на „Либералниъ Клубъ“
1903

FAKSIMIL KORICE KNJIGE „ZA MAKEDONSKITE RABOTI“ (O MAKEDONSKOM PITANJU)

Ropstvo

— Deјdi, moja mila majko,
od kaj ide silen ekot,
denje-noće vek ke krene
mira, majko, ne ni dava?

Dali negde ogin gori,
ta sred ogin zmii pištат,
eli majko, vedi treštат
ta se pusta zemja trese? —

„Niti, sinko, ogin gori,
ni sred ogin zmii pištат,
niti vedi, sinko, treštат,
ni se pusta zemja trese,

tuku, sinko, pološo e
i. od ogin i od voda
vrie, čedo, tir an gladen
niz našava crna zemja.

Kaj što mine — čuma mori,
Kaj što sedne — zemja pišti,
nigde pomen ne ostavi,
ni od živo, ni od mrtvo.“

KOLE NEDELKOVSKI,
iz zbirke „Molskavici“

BRE, MAKEDONČE

**A, BRE, MAKEDONCE,
KADE SE SPREMAŠ?
BORBA TE CEKA,
BORBA ZA SLOBODA,**

**MOMCI NAKITENI
MOMI NAREĐENI,
V BORBA MI VLAGAAT
BORBA ZA SLOBODA.**

**NEKA RAZBERAT
KRVAVI FAŠISTI:
MAKEDONSKO IME
NEMA DA ZAGINE!**

**1-Cl ■ -, 'iiU-4' 0.0. ? i JCG. * 7ii*
Partizanska pesma**

1941. je godina najvećih iskušenja jugoslovenskih naroda. Vlada stare Jugoslavije potpisuje protokol o pristupanju Trojnom paktu. Narodi Jugoslavije, pod rukovodstvom svoje Komunističke partije 27. marta 1941. raskidaju taj pakt, svrgavaju kraljevsko namesništvo, traže prijateljstvo sa SSSR. Hitlerova fašistička Nemačka 6. aprila 1941. napada Jugoslaviju i za nekoliko dana, bez nekog otpora jugoslovenske vojske, okupira i rasparčava Jugoslaviju.

Komunistička partija ostaje jedina orjevanizovana sila u zemlji, koja preuzima kormilo sudbine jugoslovenskih naroda. Odmah posle propasti stare Jugoslavije, počinje organizovana priprema za oružani ustanak koji 7. jula počinje u Srbiji, 13. jula u Crnoj Gori, 23. jula u Sloveniji, 27. jula u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

U Makedoniji, posle pobeđe revolucionarne linije Komunističke partije Jugoslavije i rasklinkavanja šarlovizma narod je brzo prozreo fašistički lik bugarskih i italijanskih okupatora i 11. oktobra 1941. godine, napadom na bugarsku fašističku policijsku stanicu i druge objekte u Prilepu je objavio početak oružanog ustanka makedonskog naroda za svoje konačno oslobođenje.

1941.

Otpor jugoslovenskih naroda fašističkoj agresiji

U pripremama za napad na Sovjetski Savez za Hitleru Nemačku od prvorazrednog značaja je bilo da ima raščišćenu situaciju na Balkanu. Fašistički generali su hteli da na taj način obezbede desni bok nemačkoj armiji u početku napada na Sovjetski Savez. Raščišćavanje situacije na Balkanu je bilo neodložno, jer se Hitler bojao da Italijani ne pretrpe poraz u ratu sa Grčkom, u kom slučaju se moglo desiti da se na najjužnijem delu Balkana učvrste engleske divizije, što bi znatno otežalo situaciju nemačkoj armiji u napad na SSSR.

Još pre nego što je došlo do napada Hitlerove Nemačke na SSSR, Mađarska, Rumunija i Bugarska su već bile postale neka vrsta modernih vazala. Problem je predstavljala samo Jugoslavija. Hitleru je više odgovaralo da Jugoslaviju pridobije bez rata, jer bi u tom slučaju Jugoslavija poslužila nemačkim armijama kao operativna baza za napad na Grčku a istovremeno i kao veliki izvor poljoprivrednih proizvoda. Najvažnija činjenica u svemu tome bi bila da u Jugoslaviji nemačka armija ne bi angažovala svoje divizije, čime bi pred napad na SSSR bila u punoj snazi. Ali, ovo Hitleru nije uspelo.

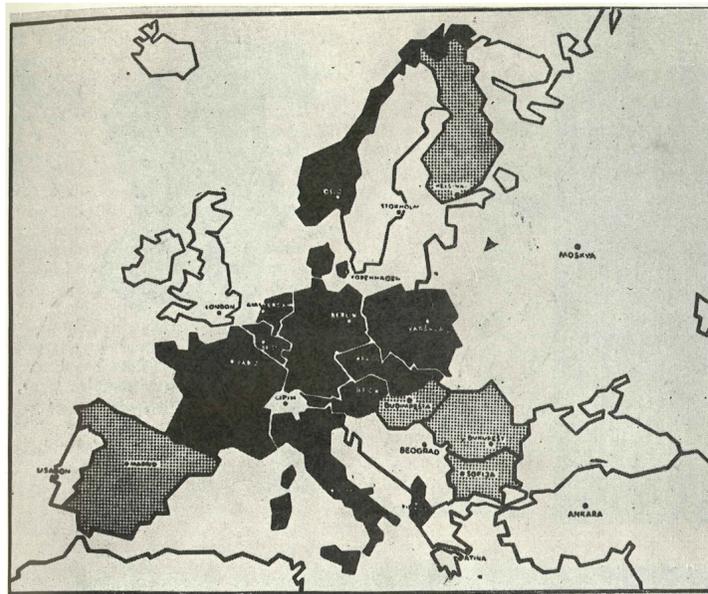
U martu 1941. godine Hitler je ultimatumom tražio da se Jugoslavija priključi trojnom paktu. Komunistička

partija Jugoslavije, dosledna svojoj politici borbe protiv fašizma, kada je sagledala spremnost vlade Cvetković — Maček da Jugoslaviju priključi trojnom paktu, objavila je svoj poznati Martovski proglas, u kome se ukazuje na opasnost koja pretila Jugoslaviji od tog akta, od fašizma. U proglasu se, između ostalog, ističe:

„Današnja vlada sprema izdaju. Za neki dan treba da se potpiše Trojni pakt, koji znači sigurnu i sramotnu smrt našoj državi, našoj slobodi i našem narodu. Prvi put u našoj istoriji treba pred tiranima da kleknemo, da potonemo u sram i ropstvo. I to danas kada je ceo narod, u svim krajevima države, svih staleža i uzrasta ustao isto kao 1912, 1913, 1914 da na život i smrt brani svoju najveću tekovinu i svetinju — nacionalnu slobodu i državnu nezavisnost.

„Nećemo ni Trojni pakt, ni instruktore, ni turiste, ni privredne stručnjake, ni čišćenje neprijatelja Osovine. Hoćemo vladu nacionalne slobode i odbrane. Sve za čast i slobodu! Čast i slobodu nizašta!“

Ovim proglasom CK KPJ ukazao je narodima Jugoslavije na opasnost koja je pretila od fašističke Nemačke, ističući da su jugoslovenski narodi jedinstveni i da će spontano ustati u odbrani svoje nezavisnosti.

nuti komunistički borci, koji u svojim govorima pozivaju narode Jugoslavije da se pripreme za konačni obračun sa fašizmom.

Jugoslovenski narodi su u demonstracijama od 30. marta 1941. godine tražili od vlade generala Simovića da preduzme mere za odbranu zemlje od fašističke agresije, zatim da se potpiše pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom i da se narodima Jugoslavije, uklanjanjem raznih vanrednih zakona, vrata demokratska prava.

EVROPA POČETKOM 1941.: OKUPIRANE ZEMLJE OD NEMACKE I ITALIJE (CRNO); SAVEZNICI NEMACKE (SIVOKASTO)

Buržoaska i reakcionarna vlada stare Jugoslavije, slepo se po vodeći samo za svojim interesima, prihvatila je Hitlerovo traženje i pristala da potpiše akt o pristupanju Jugoslavije trojnom paktu.

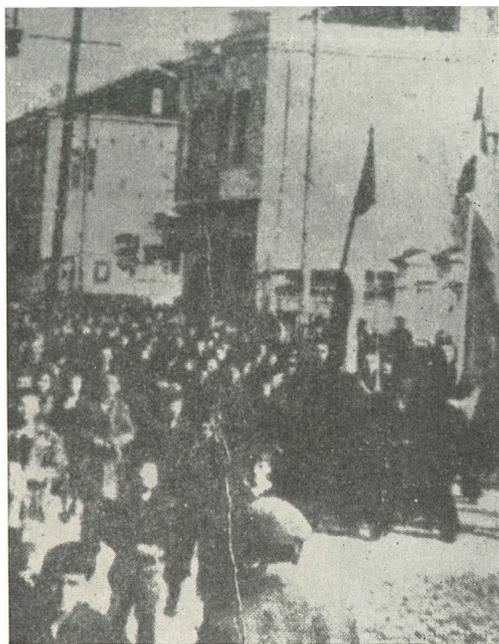
Jugoslovenski narodi, objektivno i potpuno informisani o situaciji od strane Komunističke partije, sa zebnjom su iščekivali odluku vlade Cvetković—Maček i kneza Pa via.

Kada je 25. marta jugoslovenska vlada potpisala akt o pristupanju trojnom paktu, KPJ je istog dana izdala proglas kojim osuđuje taj akt izdajstva slobode i nezavisnosti jugoslovenskih naroda.

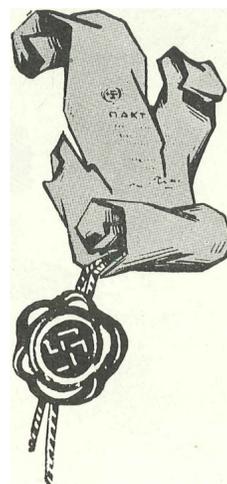
Narodi Jugoslavije dali su snažan otpor ovom izdajničkom aktu. Oni nisu hteli da prihvate sramnu kapitulaciju. Pod rukovodstvom KPJ mase jugoslovenskih naroda priredile su 25, 26. i 27. marta velike demonstracije, izražavajući svoje neslaganje sa profašističkom politikom koju je vodila buržoaska vlada. Zahvaljujući demonstracijama, koje su priređene skoro u svim većim mestima, a od kojih posebno treba istaći one u Beogradu, Splitu, Kragujevcu, Nišu, Cetinju, Skopju i Bitoli, svrgnuta je vlada Cvetković—Maček, a knez Pavle, kao prvi kraljevski namesnik, oboren je i prognan. Uz pomoć vojnih jedinica, general Dušan Simović je 27. marta obrazovao novu vladu. Toga dana demonstracije dostigli vrhunac. Na više mesta, u mnogim gradovima Jugoslavije, istupaju istak-

NA SLICI: podpisivanje „trojnog pakta“, beč 23. mart 1941. CVETKOVIC I RIBENTROP

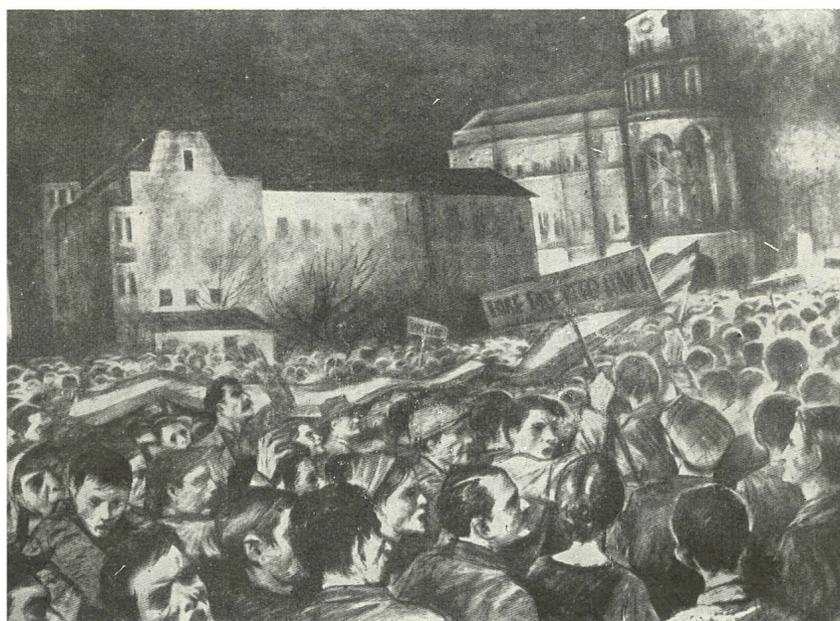

DEMONSTRACIJE,
LA, 27. MART 1941.

BITO-

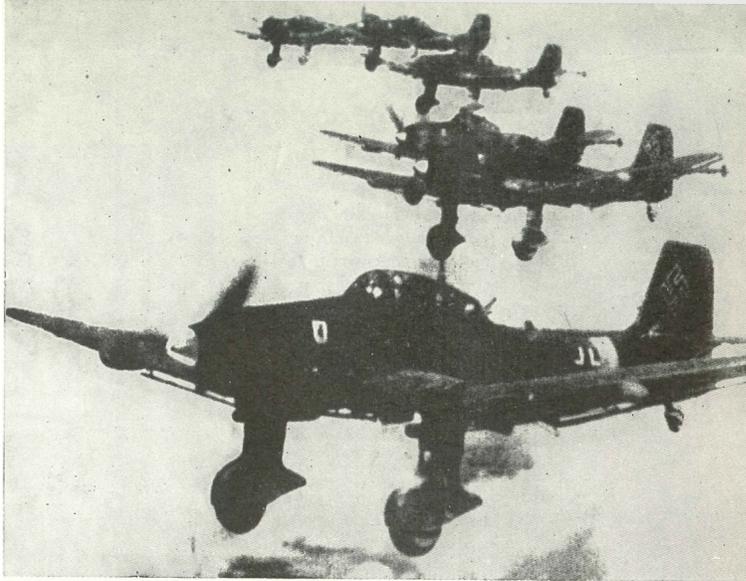
Posebno je zshtevano da se državni aparat i vojska očiste od nenarodnih elemenata i stran Lh agenata i da se dade amnestija za sve političke zatvorenike. U demonstracijama i u govorima istaknut je još niz drugih zahteva, koji su išli ka jačanju odbrambene snage zemlje i jedinstva naroda. Međutim, u tom političkom haosu, u koji je profašističkom politikom buržoaskih vlada bila dovedena Jugoslavija, vlada generala Simovića nije bila u stanju da ispuni zahteve širokih masa niti da iskoristi revolucionarno raspoloženje naroda za odbranu zemlje od fašističkih agresora.

DIMITAR KONDOVSKI:

DEMONSTRACIJE

Događaji od 27. marta 1941. godine ukazali su Hitleru na to da Jugoslaviju može pokoriti jedino oružanim napadom. Na savetovanju nemačkih vojnih rukovodilaca, koje je bilo sazvano odmah posle 27. marta, razrađen je plan napada na Jugoslaviju. Izvođenje plana „barbarosa“, kojim je bio predviđen napad na Sovjetski Savez, privremeno je odloženo dok se ne razbije jugoslovenska vojska i ne okupira Jugoslavija. Do odlaganja nemačkog napada na Sovjetski Savez došlo je, u prvom redu, zbog aktivnosti Komunističke partije Jugoslavije i želje jugoslovenskih naroda da brane svoju zemlju. Kao što je poznato, ovo odlaganje imalo je svog uticaja na tok i ishod drugog svetskog rata.

Šestog aprila 1941. godine nemačke, italijanske i mađarske vojne jedinice počele su koncentričan napad na Jugoslaviju. U napadu je

NEMACKI NAPAD NA JUGOSLAVIJU

SKOPJE POSLE NEMACKOG BOMBARDOVANJA, APRIL 1941.

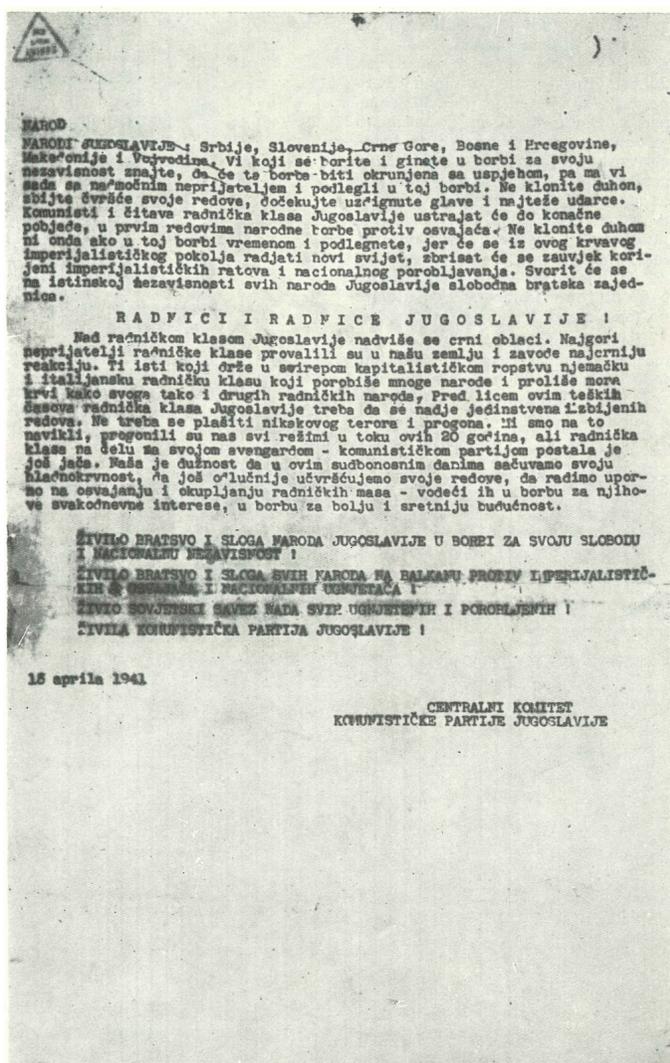

učestvovalo: 26 nemačkih divizija (24 kompletne i delovi raznih pešačkih i moto-mehanizovanih jedinica u jačini oko dve divizije), 23 italijanske divizije (22 divizije i dva planinska odreda) i pet mađarskih divizija. Nemačka vrhovna komanda držala je u rezervi još devet divizija. Ovim snagama treba dodati i vazduhoplovstvo, koje je svojim akcijama podržavalo dejstva suvozemnih armija.

Iznenada, 6. aprila 1941. godine, fašistička avijacija snažno je bombardovala Beograd, Skopje, Štip i neke druge gradove i značajnije objekte. Samo na Beograd je bilo upućeno preko 280 bombardera u pratnji oko 250 lovačkih aviona. Bombardovanje je nanelo ogromne žrtve u ljudstvu i materijalu.

Nemačka fašistička armija, u svom pohodu na Jugoslaviju, se jala je smrt, palila i rušila gradove i sela i ubijala mirno stanovništvo. Hitlerovske armije svuda su širile propagandu za nekakav „nov poredak“ u Evropi — za poredak laži, pljačke i smrti.

Dok su nemačke vojne jedinice osvajale Jugoslaviju skoro bez ikakvog otpora, Vrhovna komanda i buržoaska vlada Dušana Simovića spremali su se da napuste zemlju. U ovoj situaciji CK KPJ već 10. aprila zasedava i rešava da preduzme mere za odbranu zemlje, a 15. aprila 1941. godine upućuje se vojnicima i narodu proglas u kome se govori o katastrofi koja je zadesila jugoslovenske narode, osuđuje se stvaranje Nezavisne Države Hrvatske, izdajstvo, šovinizam i bratoubilačka borba. CK KPJ, dosledna svojoj politici, poziva u proglasu narode Jugoslavije da istraju u ratu protiv fašističkih porobljivača.

IZDANA I NAPUŠTENA JUGOSLOVENSKA VOJSKA KAPITULIRALA JE — KOLONE ZAROB-
LJENIKA KROZ SKOPJE, 1941.

Stara jugoslovenska vojska ni materijalno, ni organizaciono, ni politički nije bila sposobna da se odupre snažnom naletu Hitlerovih armija. U njenim redovima na važnim rukovodećim mestima dugo su se nalazili oficiri i generali, koji su bili u službi stranih agentura ili su bili nesposobni za položaje koje su zauzimali. Takvo stanje u jugoslovenskoj vojsci dovelo je do toga da ona u aprilskom ratu bude razbijena za svega 11 dana. Vlada generala Simovića i kraljevska dvorska klika pobjegli su avionima u inostranstvo.

Petoj koloni — fašističkim agentima za vreme vlade Stojadinovića, Cvetkovića i Mačeka, omogućeno je bilo da nesmetano unapred pripreme kapitulaciju jugoslovenske vojske.

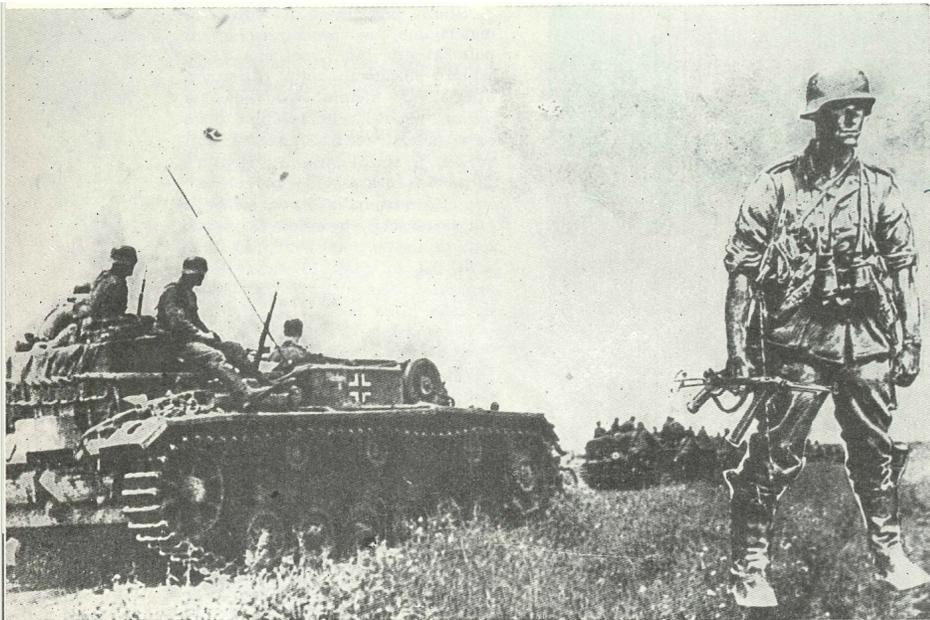
Jugoslovenska vojska napustila je frontove skoro bez borbe. Iako je bilo vojnika, podoficira i oficira, naročito mladih, koji su hteli da se bore, vojska se bezglavo vukla putevima, prepuštena sama sebi. Generali su bežali, a većina oficira predavala se okupatoru bez otpora. Fašistički okupatori su izjavili da su u toku aprilskog rata zarobili 344.162 jugoslovenska oficira i vojnika.

Akt o kapitulaciji Jugoslavije potpisao je 17. aprila 1941. godine general Kalafatović. Evo nekoliko citata iz tog akta:

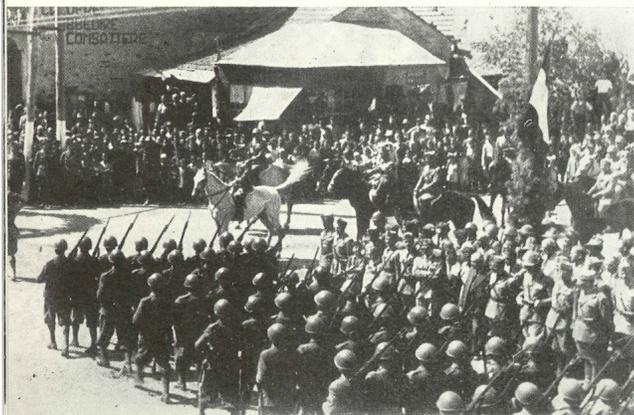
... Potpisivanjem ugovora jugoslovenska oružana snaga kapituliraće bezuslovno i biće odvedena u ratno zarobljeništvo.

Jedinice će se prikupiti na mestima gde su se zatekle. Dok se ne izvrši predaja, jugoslovenski oficiri su odgovorni, u punom smislu, za disciplinu i red, te stoga ostaju u svojim jedinicama.

Primeniće se smrtna kazna prema vojnicima, koji se po zaključenju primirja i izvršene predaje udalje iz svojih trupnih jedinica. Oružje i vojni materijal jedinice će predati nemačkoj vojsci.

NEMAČKE, ITALJANSKE I BU-
GARSKE FAŠISTIČKE VOJSKE
OKUPIRAJU JUGOSLAVIJU, 1941.

Okupacija stare Jugoslavije

Jugoslavija je bila okupirana i preplavljena fašističkom vojskom. Jugoslovenska vojska više nije postojala. Ali su postojali jugoslovenski narodi, postojali su slobodoljubivi patrioti, koji se nisu mirili sa ropstvom. Ovo su znale fašističke vode i stoga su se plašile i od okupirane Jugoslavije. Još pre napada bila je utvrđena podela Jugoslavije.

Srbija je potpala pod neposrednu upravu Nemaca. U Hrvatskoj je

stvorena takozvana NDH — Nezavisna Država Hrvatska. Italijani su okupirali Crnu Goru i Dalmaciju. Deo Slovenije pripao je Italiji, a drugi deo Hitlerovoj Nemačkoj. Deo Makedonije je poklonjen veliko-bugarskim fašistima za usluge učinjene pri napadu na Jugoslaviju, a jedan njen manji deo Nemci su isto tako „velikodušno poklonili velikoj Albaniji“, koju je okupirala Italija.

Cilj ove politike bio je providan. Jugoslovenski narodi od davnina su stremili ka ostvarenju jedinstva svih južnih Slovena. Ovakve težnje trebalo je sprečiti izazivanjem dubokog razdora i mržnje. Iz ovih razloga, sila trojnog pakta i njihove sluge raskomadale su Jugoslaviju.

Na karti je prikazana podela Jugoslavije, kao i pravci kojima su se probijale okupatorske armije.

Okupacija Makedonije

Bugarski car Boris i njegova vlada još 1940. godine prihvatili su saradnju sa Hitlerovom Nemačkom i pristupili trojnom paktu. Na osnovu ovog sporazuma u Bugarsku su, decembra 1940. i januara 1941. godine, stigli nemački oficiri da pripreme dolazak nemačkih vojnih formacija. Dolazak nemačkih trupa u Bugarsku omogućio je Hitleru da iskoristi teritoriju ove zemlje kao vojnu bazu za napad na Jugoslaviju i Grčku. Za ovu veoma značajnu uslugu, bugarska buržoazija je dobila veći deo varcarske Makedonije.

Da bi okupirala i prisvojila Makedoniju, vlada cara Borisa unapred je pripremila i kompletirala specijalni okupatorski aparat od oblasnih direktora do poslednjeg kmeta „birnika“ za sva sela. Ovaj aparat je većim delom bio sastavljen od fašiziranih i korumpiranih elemenata. Osnovni zadatak bugarskog okupatorskog aparata je bio da, ne birajući sredstva, primenjujući nasilje i teror, po svaku cenu izvrši asimilaciju makedonskog naroda. Uporedo sa ovim trebalo je organizovati sistematsko pljačkanje bogatstva i eksploataisanje radnih masa makedonskog naroda.

Fašistička velikobugarska klika otpočela je i veliku propagandnu aktivnost. Stvorene su razne fašističke organizacije, kao, na primer, „Branik“, „Otac Paisi“, „Legionari“, „Ratnici“, „Opolčenci“, „Junak“, „Trud i radost“, „Bojci od fronta“, „Zapadni oficiri“ i mnogo drugih.

Zapadni deo varcarske Makedonije, sa Tetovom, Gostivarom, Debrom, Kičevom i Strugom, oku-

BUGARSKA POLICIJA U SKOPJU, 1941.

pirao je Musolinijev fašistički aparat. (administrativni, prosvetni, vojska i karabinijeri). I ovde je odmah, od prvih dana okupacije, počela politika terora i proterivanja, politika „zavadi pa vladaj“, sa ciljem da se izazove razdor između makedonskog i šiptarskog naroda.

Crkva se isto tako trudila da makedonski narod nestane. Mnogobrojne škole sa „prosvetnim“ aparatom uložili su sve snage da omladini

dokažu da makedonski narod ne postoji, da su to „makedonski Bugari“, „zapadni Bugari“, „moravski Bugari“, i slično, ali nikako Makedonci.

Pored toga, preduzimane su i opsežne mere da se i nacionalna bogatstva makedonskog naroda opljačkaju i unište.

Mere okupatora, donete u tom cilju, bile su veoma oštre. Tako je bugarski okupatorski aparat, odmah

BUGARSKA ŠTAMPA U SLUŽBI FAŠISTIČKIH OKUPATORA

Posebne mere bile su zavedene u cilju eksploatacije rudnika. Bez prethodnih istraživanja eksploataisana su najbogatija nalazišta (slučaj u Zletovskim rudnicima, Raduši, Vitolištu i nekim drugim). Istraživanja su vršena samo kod novih rudnika i to u slučaju ako je u pitanju bila ruda od strategiskog značaja, kao, na primer, kod rudnika Duđice za bakar. Iznosimo neke podatke o eksploataciji rudnog bogatstva: u 1941, 1942. i 1943. godini u rudniku Vitolište godišnje se iskopavalo oko 720 tona liskuna, a iz Zletovskih rudnika godišnje (za u toku 1941), 1942, 1943. godinu, (kada su rudnici radili nesmetano) eksploatisano je oko 7.200 tona 70% olovnog koncentrata — dragocene rude za nemačku ratnu industriju.

Ovakvom stanju narod u Makedoniji suprostavljao se masovnim demonstracijama i sudarima.

po kapitulaciji, doneo niz mera kojima su, tako reći u jednom potezu, oduzeta ogromna bogatstva. Zaveden je poseban sistem za rekviziciju stočarskih i poljoprivrednih proizvoda. U zapadnom delu Makedonije italijanski okupatori, uz pomoć velikoalbanskih slugu, stvorili su specijalan sistem spahiluka, preko kojih je na specifičan način sprovedena rekvizicija.

Paralelno sa odredbama o rekviziciji donete su i druge mere. Dinar je prestao da bude novčana jedinica za razmenu robe i izvršena je zamena za bugarski lev na delu okupiranom od fašističke Bugarske i za albanski lek u zapadnoj Makedoniji. Kako je izgledala ova zamena novca, primera radi navodimo da je pre kapitulacije stare Jugoslavije bio u važnost kurs prema kome je 100 dinara bilo zamenjivano za 270 leva, a u okupiranoj Makedoniji zaveden je kurs jedan prema jedan. Na sličan način je izvršena zamena dinara za albanski lek.

BUGARSKI I ITALJANSKI OKUPATORI
SPROVODE REKVIZICIJU — PLJAČKAJU
NAROD

Prve demonstracije protiv bugarskog okupatora bile su priredene u Strumici pri samom ulasku u grad bugarske fašističke vojske 1941. godine. Ovakve demonstracije bile su priredene i u drugim mestima koja su okupirali bugarski i italijanski fašisti.

I žene Makedonije su više puta izlazile na ulice makedonskih gradova da protestuju protiv raznih akcija okupatora. U decembru 1942. godine demonstriraju žene u Skopju, a žučne demonstracije priređuju i žene Velesa povodom odvođenja njihovih muževa na vojničke vežbe. Stanovnici mnogih gradova Makedonije, u prvom redu Bitolja, Prilepa i Kumanova, mnogobrojnim i raznovrsnim demonstracijama izražavaju mržnju i otpor protiv okupatora. U ovim protestima i demonstracijama bili su jasno izraženi zahtevi makedonskog naroda za nacionalnu, socijalnu i ekonomsku slobodu, proklamovanu od strane KPJ.

Školska omladina u Makedoniji otvoreno se suprotavljala školskim

OKUPATORE NAROD DOČEKUJE DEMONSTRACIJAMA, STRUMICA 1941.

V. P. — CICO: PROTEST ŽENA U MAKEDONIJI

vlastima. Nju su imenovali fašistički okupatori da bi omladinu uključili u fašističke organizacije, kao što su bile „Branik“ i dr. Školska omladina protestovala je protiv uniformisanja, protiv „numerus klauzus“-a i dr. Zatim, napredna omladina digla se u odbranu svog maternjeg jezika i tražila da se predavanja drže na makedonskom a ne na bugarskom jeziku.

I na selu nije izostao otpor protiv fašističkih okupatora. Seosko stanovništvo ogorčeno se borilo protiv nepodnošljive okupatorske rekvizicije. Ono je krilo žito, stoku, vunu i ostale proizvode, jer je bilo svesno da na taj način aktivno pomaže otpor protiv okupatora.

Bugarska fašistička vlada, ustupajući svoju zemlju kao bazu za napad na Jugoslaviju i Grčku, nije završila svoju sramnu ulogu. Pred nju je postavljen nov zadatak. Njena armija trebalo je u Jugoslaviji da zameni deo nemačkih divizija i time ih oslobodi za rat protiv Sovjetskog Saveza. U tom cilju bugarska vlada

je uputila u Grčku II okupacioni korpus od tri divizije (7, 16 i 28).

U Srbiju je bugarska fašistička vlada uputila I okupacioni korpus od četiri divizije (22, 24, 25. i 27).

U Makedoniju i deo južne Srbije upućena je V bugarska fašistička armija, u čijem su se sastavu nalazile 14, 15. i 29. divizija. U 1942. godini, u sastav ove armije ušla je i 17. divizija. Osim toga, u Makedoniji su bili dislocirani i jedna brigada od dva konjička puka, granične i etapne jedinice za osiguranje komunikacije i industrijskih objekata i neke druge jedinice iz sastava V bugarske armije. «

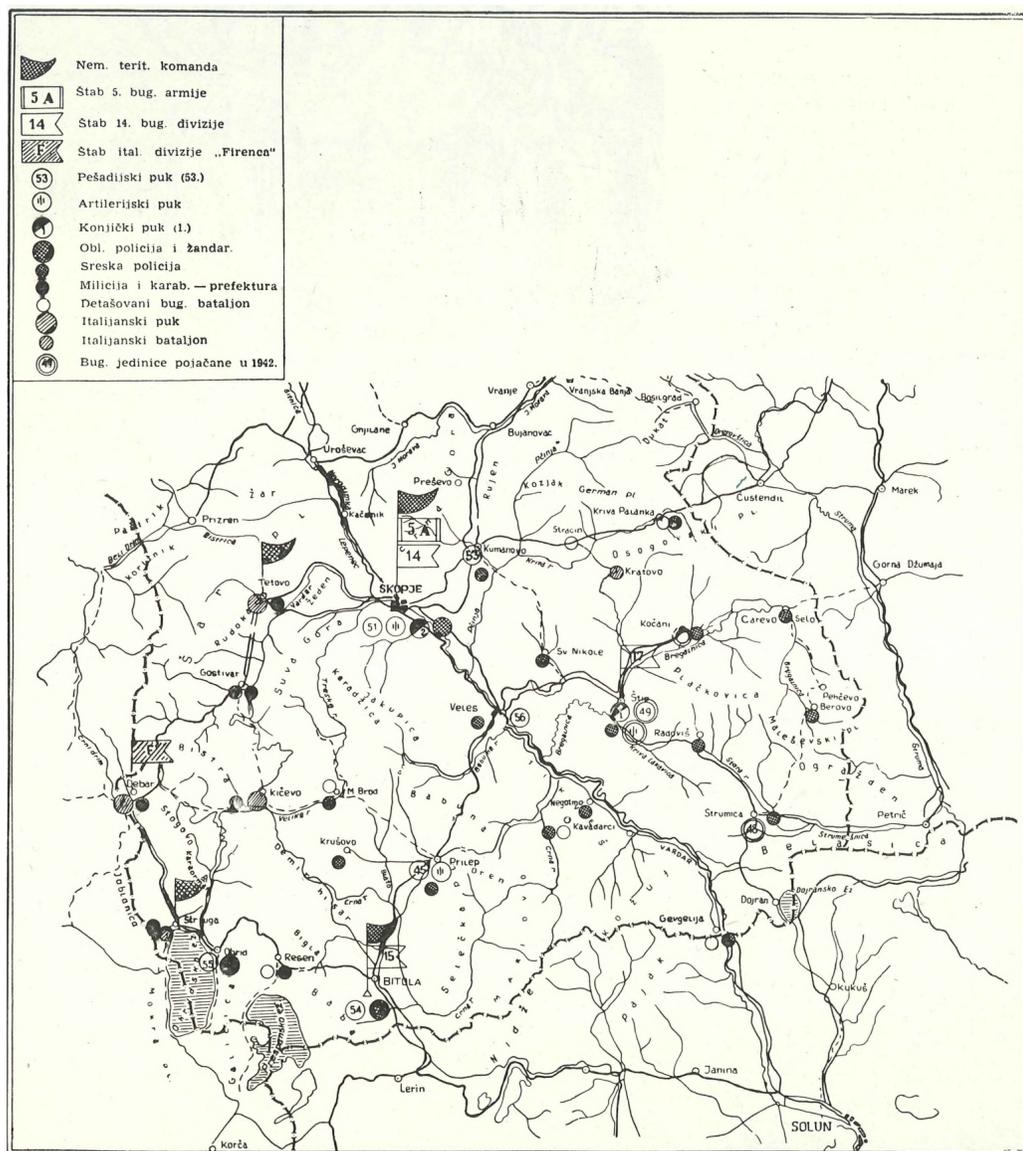
Pored vojnih jedinica, u Makedoniji je bio doveden i administrativni aparat sa policijom i žandarmerijom.

Zapadna Makedonija bila je okupirana od strane italijanske divizije „Firence“, kao i od mnogobrojnih policijskih i karabinjerskih jedinica.

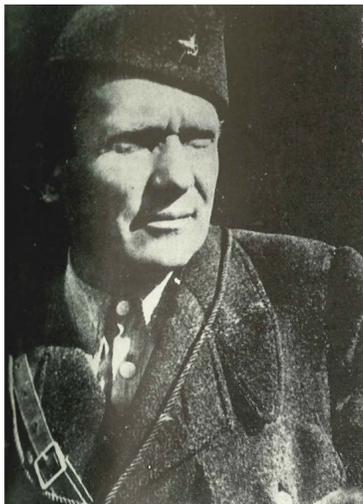
Na karti je prikazan raspored većih okupatorskih jedinica dislociranih u Makedoniji.

GIMNAZIJALCI SU SE AKTIVNO SUPROSTAVLJALI OKUPATORU. GIMNAZIJE U BITOLI I ŠTIPU

Dislokacija okupatorskih snaga u Makedoniji

JOSIP BROZ TITO

EDVARD KARDELJ

ALEKSANDAR RANKOVIĆ

FRANC LESKOŠEK

Vrhovni štab NOB i POJ

Centralni komitet, Komunističke partije Jugoslavije vodeći politiku odbrane nezavisnosti i slobode jugoslovenskih naroda, dosledan svome stavu za borbu protiv fašističke agencije, don'o je 10. aprila 1941. g. u Zagrebu niz značajnih odluka o produženju otpora jugoslovenskih naroda protiv okupatora. Između ostalog, odlučeno je da se organizuje vojni komitet na čelu sa drugom Titom, da se Politbiro premesti u Beograd i da neki članovi CK odu na teren.

Posle propasti stare Jugoslavije i buržoaske vlade, raspale su se i buržoaske političke partije. Jedina politička partija bila je Komunistička partija, koja postepeno preuzima kormilo sudbine jugoslovenskih naroda u borbi protiv fašističkog okupatora.

Ubrzo posle ovih odluka, CK KPJ održano je poznato majsko savetovanje na kome je doneto nekoliko značajnih i dalekosežnih političkih odluka za ujedinjenje jugoslovenskih naroda i za početak oružane borbe protiv okupatora i to na široj političkoj platformi. Na savetovanju je razmatrana situacija u Jugoslaviji posle sloma u aprilskom ratu i istaknuta bezobzirnost okupatorskog

IVAN MILUTINOVIĆ

SVETOZAR VUKMANOVIĆ — TEMPO

RADE KONČAR

Pripreme KPJ za oružani ustanak

sistema u eksploataciji, denacionalizaciji i teroru. Zatim, konstatovano je da se deo domaće buržoazije stavio u službu okupatora i istaknuto izdajstvo i kapitulacija vladaj uče

buržoazije. Na savetovanju je konstatovano da je u ovim teškim momentima radnička klasa sa svojom avangardom, Komunističkom partijom, postala jedinstvena društveno-

u početku rata protiv Sovjetskog Saveza, nemačke fašističke armije beležile su veoma velike vojničke uspehe. Vojno-politički događaji u svetu 1941. godine veoma su se brzo razvijali. Nastupili su teški dani za opstanak progresivnog čovečanstva. U ovoj veoma teškoj situaciji u celom svetu, a posebno u Jugoslaviji, Politbiro CK KPJ sastao se 27. juna 1941. godine i doneo niz konkretnih odluka za borbu jugoslovenskih naroda protiv fašističkih zavojevača. Tako, na primer, za rukovođenje vojnim operacijama formiran je glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, a sekretar CK KPJ drug Josip Broz Tito izabran je za komandanta partizanskih odreda Jugoslavije.

Ova odluka predstavlja početak borbe naroda Jugoslavije, koji, pod rukovodstvom Komunističke partije, ispunjava svoj dug prema progresivnom čovečanstvu. Početak ove borbe pada u trenutku kada je najveći deo Hitlerovih oružanih snaga bio angažovan na istočnom frontu, u trenutku kada je pomoć narodima Sovjetskog Saveza bila najpotrebnija.

Работници, селани и граѓани на Југославија!

Рано наутрина, на 22 јуни разуларните германски фашистички бандити нападнаа на Уголената и мирољубива држава на работници и селани, на Советскиот Сојуз. Овие професионални аловци се потврдоа исто така од некадеж и дучки нападнаа на цутинге градови на Советскиот Сојуз, иако што 10 месеци пред тоа се потврдоа над Белград, на да ги опсигнат со своите бојни гранати. Овој кои излучен аловчи на фашиските убјави ги пополни со страшно огорчение не само срцата на двеста милионот народ од земјата на социјалниот, туку и срцата на работното човештво од целиот свет...

Хрватски народе: работници, селани, војници и цела чесна нитезагенција

Слугата на фашиските освојувачи—предавникот Павелиќ сака хрватскиот народ да биде искористен во борбата против Советскиот Сојуз и против ослободителната борба на нашите народи... Војници во касарните, работници во фабриките, селани во селото, обединете се во еден единствен фронт и борете се со сите средства против таа фашиска предавничка банда и невините фашистички господари. Бидете готови заедно со другиот работен народ од градот и селото на земјата на Југославија да го завазмете своето место во првите редови во борбата за нашата посреќна иднина...

Срби, Словенци, Црногорци, Македонци и сите други поробени народи од Југославија

Вие што стеникате под окупаторската чума, сите вие што ја сакате слободата и независноста, што го мразите фашиското ропство, знајте дека удри часот на вашето скоро ослободување од фашиските освојувачи... Борбата на Советскиот Сојуз е и наша борба бидејќи тој се бори против нашиот непријател под чен што јарем вие стеникате. Непоголето да бидете заведени од разни домашни реакционери, што се во служба на фашиските бандити, нашето место е во борбените редови на работничката класа, што се бори за вашата вистинска слобода и независност. Од таа борба зависи вашата иднина и иднината на вашите деца...

Комунисти на Југославија

Дојде оној најтежок час кој што ние во нашата борба го предвидовме. Ние знаеме што приготвуваат фашистите аловци против СССР и целото работно човештво. Кровавните фашистички властодршци кои што ги држат во ропство своите народи и народите на подјармените земји ни најавија војна до истребување. Ил најавија преку радиото и рева ковеш на комунистите. Ние таа борба ја прифативме, бидејќи да бечкуваме и за неа се приготвуваме...

Комунисти на Југославија! Не се двоумете ни за момент туку се готиете за таа тешка борба... Застанете на чело на работните и национално угнетените маси и водете ги во бора против фашиските поробувачи на нашите народи. Оважливост, дисциплина и ладнокривност нека владеат меѓу вас, бидејќи вие со тоа морате да им дадете пример на другите...

**Централен Комитет
на Комунистичката Партија
на Југославија**

Oružani ustanak naroda Jugoslavije

se iznosi da je stvoren jedinstveni front snaga u celom svetu „za borbu protiv m ropstva — protiv fašizma“.

U proglasu se zatim ukazuje na činje m i činjenica, ali i častan zadatak da or p i okupatora i domaćih izdi

Pozivajući jugoslovenske narode na t glasu se, između ostalog, kaže:

Narodi Jugoslavije! Srbi, Hrvati, Slovi i Makedonci! U vašoj vasi je zemlja poroblje od onih istih zločinaca koji se držuše c Savez. heđeni u ratu, ali niste pokoreni... Sada svojih i Sada je vreme, sada je kucnuo čas da i nji siugu, krvnika naših naroda... Postepeno i Prva ustanička puška pukla je u Srbiji – i u Srbiji. Borbe su česte i gorke. Počele su i u Hercegovini za Jula, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Makedonski narod poveo je oružanu borbu protiv okupatora 11. Oktobra 1941. godine. Bugarski fašistički policijski „učastak“ i i jekte u Prilepu. Naslednici slavni „ilindci“ su na taj način početak oružanih borbi naroda za slobodu, za zajednički život sa g (Билтен Главног штаба Народноослободилачких партизанских одреда Југославије, 19. VIII, 1941. године)

Partizanska zakletva

Mi, narodni partizani Jugoslavije, latili smo se ocajja za nemilosednu borbu protiv krvoločnih neprijatelja koji pozabiše našu zemlju i istrebljuju naše narode. U ime slobode i pravde našeg naroda, zaklinjemo se da ćemo disciplinovano, uporno i neustraidivo, neštedeći svoje krvi i živote, voditi borbu do potpunog uništenja fašističkog osvajača i svih narodnih izdajnika.

VILA NA DEDINJU (BEOGRAD) U KOJOJ JE NETA OVIJEŠTA ZA ODREĐANI POSTANAK

Народи Југославије: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и други...!

У свакој страни велике брзе се највећа и најчистија битка у историји света. С једне стране напредује велика армија фашистичког војсковође Хитлера која као лавови иди на крајња. С друге стране борба се одвија у души и срцу народа Југославије. Ова борба је битка за слободу и независност наше земље. Ова борба је битка за слободу и независност наше земље. Ова борба је битка за слободу и независност наше земље.

Постављамо себи питање: да ли се народи Социјетског Савеза боре само за себе? Да ли се та велика класна борба одвија само у оквиру граница сваког од тих народа? Не, она се одвија и ван тих граница. Она се одвија и ван тих граница. Она се одвија и ван тих граница.

Народи Југославије! Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и други...!

Ваши највећи непријатељи су фашисти и окупатори. Они су вам узели слободу и независност. Они су вам узели слободу и независност. Они су вам узели слободу и независност.

12 Јула 1941 г.

Секретариат
Коммунистичке партије Југославије

PROGLAS CK KPJ (FAKSIMIL), 12. JUL 1941.

У nastavku priprema za oružani ustanak jugoslovenskih naroda, Politbiro CK KPJ, na sastanku 4. jula 1941. godine, pošto je prethodno razmotrio situaciju u svetu i u Jugoslaviji, doneo je odluku da se odmah otpočne sa oružanim opštenarodnim ustankom. Predviđeno je da oružane grupe, koje su deystvovalе na terenu i izvršavale razne diverzije, prerastu u partizanske odrede. Zatim, odlučeno je da se neki članovi CK KPJ, sa specijalnim punomoćstvima, prebace na teren sa zadatkom da organizuju i pokrenu jugoslovenske narode u oružanu borbu.

Povodom odluka od 4. jula 1941. godine, Politbiro CK KPJ izdao je 12. jula 1941. godine proglas u kome se narodi Jugoslavije pozivaju na oružani ustanak protiv fašističkih okupatora i njihovih domaćih slugu. U proglasu se iznosi da je stvoren jedinstveni front progresivnih snaga u celom svetu „za borbu protiv mraka, nasilja i ropstva — protiv fašizma“.

U proglasu se zatim ukazuje na činjenicu da na komunistima leži težak i častan izadatak da organizuju borbu protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajnika.

Pozivajući jugoslovenske narode na ustanak u proglasu se, između ostalog, kaže:

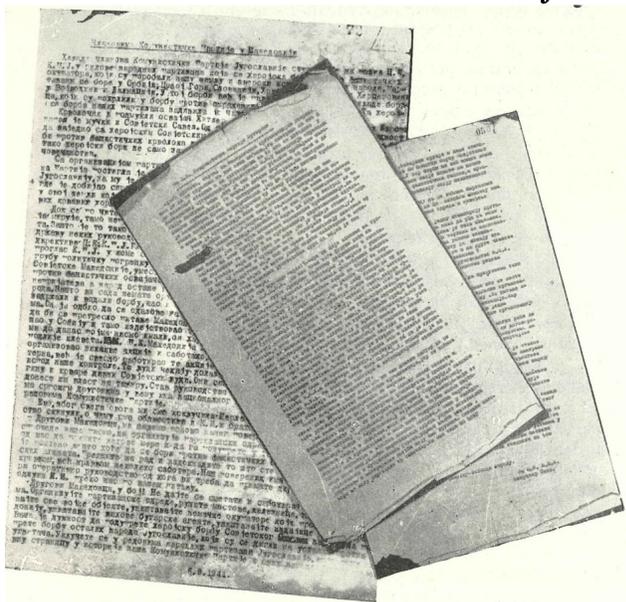
„Narodi Jugoslavije! Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i drugi. Vaša je zemlja porobljena i opljačkana od onih istih zločinaca koji se drgnuše da dignu svoje okrvavljene kandže na Sovjetski Savez, Vi ste bili pobedeni u ratu, ali niste pokoreni... Sada je vreme da pokazete da ste dostojni potomci svojih starih predaka. Sada je vreme, sada je kucnovo čas da se dignete svi kao jedan u boj protiv okupatora i njihovih domaćih slugu, krvnika naših naroda...“

Odluke od 4. jula počele su postepeno da se realizuju. Prva ustanička puška pukla je u Srbiji — 7. jula 1941. godine. Borbe u Crnoj Gori otpočele su 13. jula, u Sloveniji 22. jula, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 27. jula. Makedonski narod poveo je oružanu borbu protiv fašističkog okupatora 11. oktobra 1941. godine napadom na bugarski fašistički policijski „učastak“ i neke druge objekte u Prilepu. Naslednici slavni „lindenaca“ objavili su na taj način početak oružanih borbi makedonskog naroda za slobodu, za zajednički život sa narodima Jugoslavije.

VILA NA DEDINJU (BEOGRAD) U KOJOJ JE 4. JULA 1941. DONETA ODLUKA ZA ORUŽANI USTANAK NARODA JUGOSLAVIJE

Pripreme za oružani ustanak u Makedoniji

PISMA TITA KOMUNISTIMA MAKEDONIJE (6. 12. 1941.) I BUGARSKOJ RADNIČKOJ PARTIJI (KOMUNISTI)

1941. avgust.
 Odjela K.P. po pitanju makedonske Partorganizacije.
 Makedonija da bude pod Jugoslavije po razlozima praktičnim i ideoloznim. Jednova borba sada se vodi protiv nemačkih i italijanskih okupatora i njih novih agenata. Glavno sredstvo borbe sada je partizanski pokret. Ovaj pokret sada se razvija na jugoslovenskoj teritoriji i pod rukovodstvom Jugoslavije. Srpska Makedonija (pod srpskom) treba da postane jedna od baza ovog pokreta, koja dezorganizuje tih Nemačke i Italije na Balkanu.
 Imajući uvidu vojni položaj u Makedoniji neophodno je da se stvori najteži saradnja između Jugoslavije i Bugarske naročito po mestima.
 Bugarska treba da da B.K. (P.K.) koji se nalazi na teritoriji Jugoslavije, da izdaje u nared, da ukazuje svestranu pomoć Jugoslaviji i obe partije i potrebno je da zauzmu stav za samopredeljenje makedonskog naroda.
 Posebno je napor za osiguranje saradnje između bugarskog i jugoslovenskog naroda protiv zajedničkog neprijatelja.

PISMO TRAJČE KOSTOVA — GLIGOROV

38

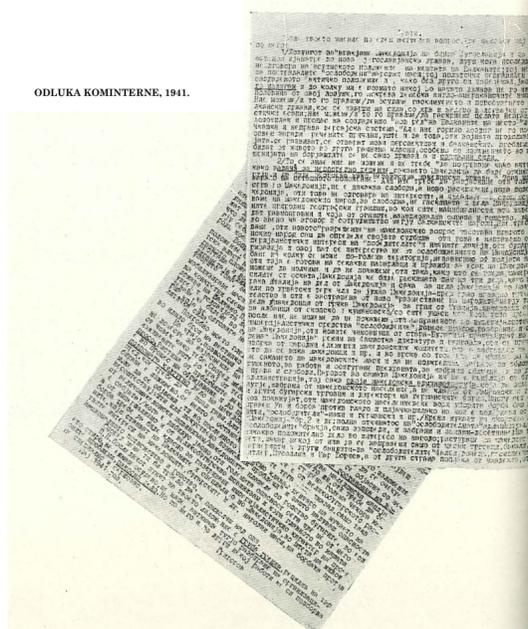
Posle upornih borbi protiv oportunističke delatnosti rukovodstva Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Makedoniju, na čelu sa sekretarom Metodi Šatorovim-Šarlom i stvaranja novog Pokrajinskog komiteta Komunističke partije za Makedoniju sa drugom Lazarom Koliševskim na čelu, bile su u osnovi savladane početne i osnovne teškoće. Istovremeno su bili otvoreni putevi i postepeno sazrevali uslovi za oružani ustanak i u Makedoniji, koji je počeo 11. oktobra 1941. godine.

Na početak narodnooslobodilačke borbe u Makedoniji veoma se negativno odrazilo to što se 1941. godine na čelu partijske organizacije u Makedoniji nalazio Metodi Šatorov-Šarlo, koji je bio nedorastao tadašnjoj složenoj situaciji u Makedoniji.

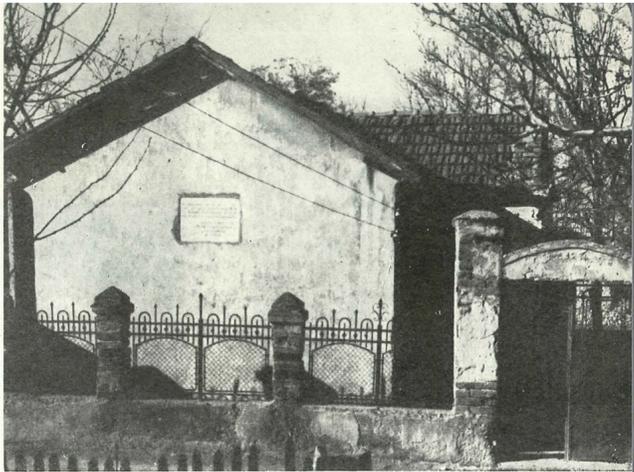
Šarlova nedoraslost za sprovođenje linije KPJ mogla se uočiti i ranije čim je situacija početkom drugog svetskog rata postala složena. Tako, na primer, trebalo je da prođe tri meseca posle V partijske konferencije KPJ, da bi sazvaio pokrajinski komitet i upoznao ga sa odlukama konferencije. Slična je situacija bila i sa organizovanjem martovskih demonstracija.

Posle propasti stare Jugoslavije, Šarlo se nije snašao u novoj, veoma složenoj i delikatnoj situaciji. On je u velikom broju pitanja imao oportunistička gledišta. Kao sekretar Pokrajinskog komiteta, Metodi Šatorov-Šarlo nije bio energičan u rasturanju proglašenog Centralnog komiteta KPJ od 15. aprila 1941. godine, kojim se pozivaju komunisti i radnička klasa da budu u prvim redovima borbe protiv okupatora i izdrže do konačne pobeđe. Slična je situacija nastala i sa nekim drugim partijskim materijalima. Šarlo nije prisustvovao ni poznatom majskom savetovanju u Zagrebu, čime je praktično prekinuo veze sa KPJ.

ODLUKA KOMINTERNE, 1941.

...и ...

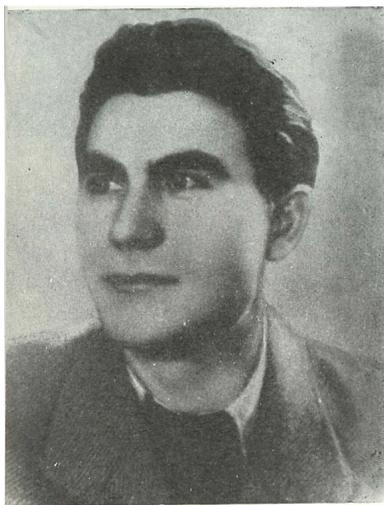

KUCA U KOJOJ JE FORMIRAN NOVI PK KPJ ZA MAKEDONIJU, SKOPJE AVGUSTA 1941.

KUCA U KOJOJ JE GLAVNI STAB NOV I POJ MAKEDONIJE, DONEO ODLUKU ZA ORUZANI USTANAK U MAKEDONIJI, SKOPJE, SEPTEMBRA 1941.

...и ...

LAZAR KOLIŠEVSKI

MARA NACEVA

BORKO TALESKI

BLAGOJ JANKOV — MUCETO

Novi PK KPJ za Makedoniju

Šarlo je, povezujući se sa Bugarskom radničkom partijom (k) dosledno sledio njena gledišta za borbu protivu okupatora, nastojavao je dosledno da ih primeni u organizovanju borbe makedonskog naroda, koja, za situaciju u Jugoslaviji, nisu bila realna. Na svoju ruku, bez ičijeg rešenja, priključio je partijsku organizaciju u Makedoniji Bugarskoj radničkoj partiji (k) i jednovremeno promenio joj ime, tako da je Pokrajinski komitet dobio naziv Pokrajinski komitet radničke partije u Makedoniji. Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije, na čelu sa Šarlom i rukovodstvo Bugarske radničke partije (k), u slučaju priključivanja partijske organizacije u Makedoniji Bugarskoj radničkoj partiji (k), polazili su od stanovišta koje je u ondašnjoj situaciji bilo veoma štetno. Naime, pošlo se od principa „Jedna država — jedna partija“ što je praktično značilo priznavanje tadašnje raspisanosti Jugoslavije izvršene od strane fašističkih okupatora. Usled svega ovoga partijska organizacija bila je dovedena u veoma tešku situaciju, a među komunistima se pojavljuju različita mišljenja o najbitnim problemima oružane borbe i to u vremenu kada je njihovo jedinstvo akcije bilo najviše potrebno.

Da bi se teška situacija u partijskoj organizaciji Makedonije sredila, CK KPJ i posebno drug Tito preduzeli su niz mera. U ovu svrhu poslali su u Makedoniju delegati CK KPJ (Dragan Pavlović i Lazar Koliševski). Prvo je Šatorov isključen iz PK KPJ za Makedoniju, a potom je suspendovan dotadašnji Pokrajinski komitet Komunističke partije za Makedoniju. Pored ovoga, sekretar CK KPJ drug Josip Broz Tito poslao je i jedno pismo Centralnom komitetu Bugarske radničke partije (k), a istovremeno je izvestio i Izvršni komitet Komunističke internacionale, tražeći konačnu odluku za par-

tijsku organizaciju u Makedoniji — da li će se ona priključiti Bugarskoj radničkoj partiji (k) ili će ostati u sastavu Komunističke partije Jugoslavije.

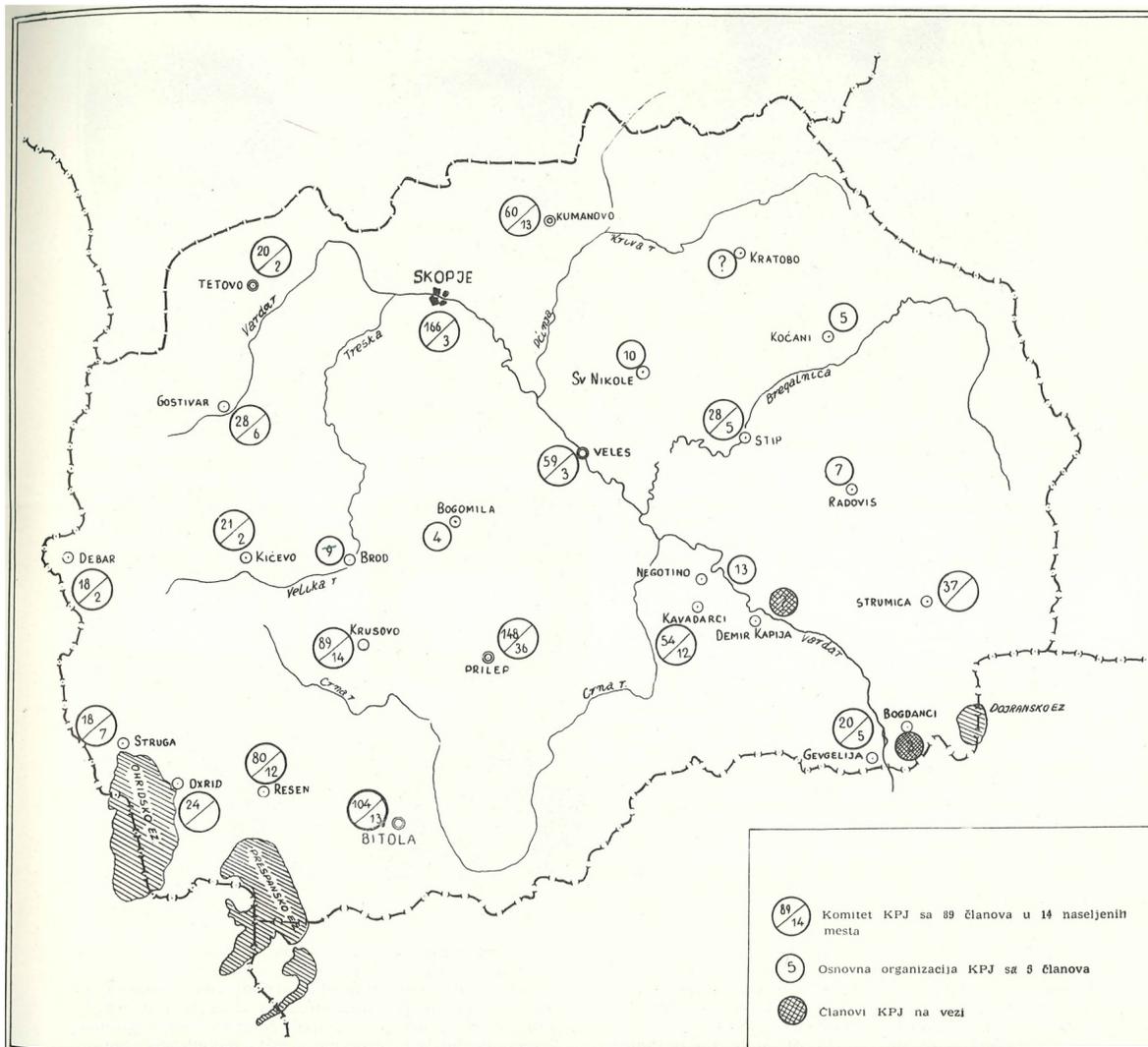
Šarlova gledišta kao i stavovi Bugarske radničke partije (k) za borbu protivu fašista, obzirom na njihovu nerealnost za oružani ustanak u Makedoniji, nisu bili prihvaćeni od partijskih organizacija na terenu. Međutim, došlo je do neslaganja i u samom Pokrajinskom komitetu. U isto vreme, Izvršni komitet Komunističke internacionale, potvrđujući gledišta CK KPJ, odlučio je da partijska organizacija u Makedoniji ostane i dalje u sastavu Komunističke partije Jugoslavije.

Kao rezultat svih aktivnosti CK KPJ, organizovan je 25. avgusta 1941. godine novi Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije za Makedoniju, čiji su članovi bili Lazar Koliševski, Mara Naceva, Borko Taleski, Blagoj a Mučeto i Bane Andrej ev. Za novog sekretara izabran je drug Lazar Koliševski.

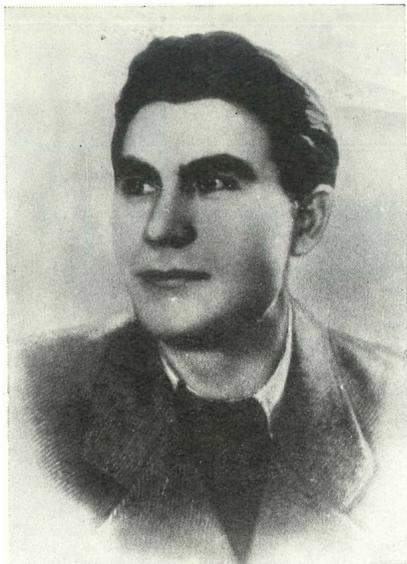
Stvaranjem novog Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju pobedila je borbena linija Komunističke partije Jugoslavije. Međutim, da bi se ona u potpunosti realizovala, trebalo je savladati još mnoge objektivne i subjektivne teškoće.

Komunistička partija Jugoslavije bila je u stalnom porastu i zato je rat dočekala pripremljena. I pored niza štetnih i oportunističkih stavova i gledišta Šarla, partijske organizacije na terenu, mada malobrojne, bile su spremne da sprovedu revolucionarnu liniju CK KPJ za oružani ustanak.

U proleće 1941. godine, u Makedoniji je, prema do sada prikupljenim podacima, kao što se vidi na karti, bilo 17 opštinskih komiteta. Oni su obuhvatili više od 140 naselja (gradova i sela) sa 1.058 članova partije.

Stanje partijske organizacije u Makedoniji 1941.

LAZAR KOLIŠEVSKI

Glavni štab Makedonije

MIHAILO APOSTOLSKI

CVETKO UZUNOVSKI

Karta, koja je izradena na bazi nepotpune rekonstrukcije partijskih organizacija, pokazuje da je u početku rata u Makedoniji bilo reiona koji nisu bili obuhvaćeni od strane partije (Meleševsko i Delčevsko). Ali, u toku rata partija je uspela da stvori svoje organizacije i u ovim rejonima i da uključi celokupno stanovništvo Makedonije u opštenarodni ustanak

Pobeda i potpuno usvajanje revolucionarne i borbene linije CK KPJ omogućili su da se pojačaju i ubrzaju pripreme za oružani ustanak u Makedoniji. Najvažnije je bilo razviti takvu mrežu vojne organizacije, koja će moći da realizuje složene i teške zadatke oružanog ustanka. Situacija za to u Makedoniji bila je sazrela. U većem broju naseljenih mesta moglo se pristupiti formiranju vojnih komiteta i štabova.

Prvih dana septembra 1941. godine, Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju formirao je u Skopju Pokrajinski štab za Makedoniju, u čiji su sastav ušli: Lazar Koliševski, Mihailo Apostolski, Strašo Pindžur, Mirče Acev i Cvetko Uzunovski.

Pokrajinski štab za Makedoniju prerastao je 1942. godine u Glavni štab za Makedoniju.

Kao rezultat uspešnih priprema za oružani ustanak makedonskog naroda, Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju, pri kraju septembra 1941. godine, poslao je direktivno pismo svim mesnim komitetima, članovima KPJ, SKOJ-a i vanpartijcima, kojim se pozivaju na oružani ustanak. Pored ovoga, PK KPJ za Makedoniju izdao je i direktivu za stvaranje partizanskih odreda.

Pokrajinski komitet i Pokrajinski štab za Makedoniju ubrzali su rad na formiranju vojnih štabova i vojnih komisija. One su bile formirane skoro u svim većim mestima Makedonije. Pokrajinski komitet i Pokrajinski štab za Makedoniju postavljali su ovim štabovima i voj-

MIRČE ACEV

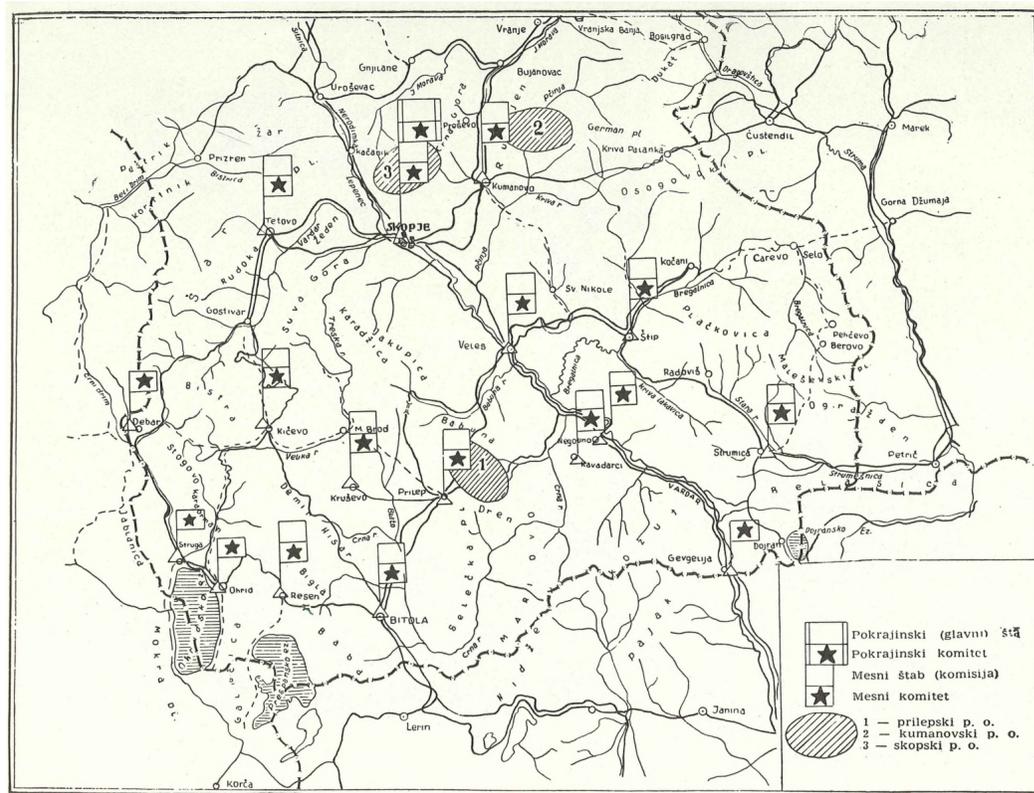

STRAŠO PINDŽUR

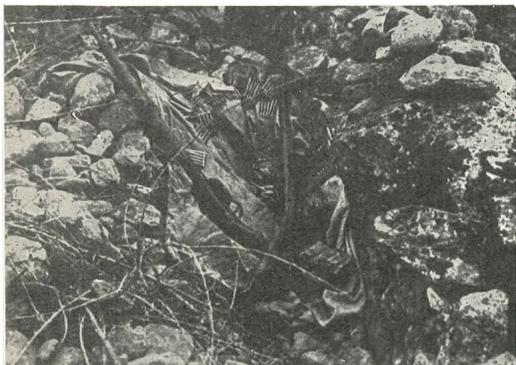
nim komisijama zadatke da uporno rade na stvaranju prvih partizanskih odreda.

Ovi zadaci su sprovedeni širom cele Makedonije. Objašnjavana je politička situacija u svetu i u zemlji, prikupljani su oružje, municija i druga vojna oprema. Vršene su detaljne pripreme u cilju mobilizacije boraca za prve partizanske odrede, zatim biran je teren za stvaranje baza partizanskih odreda i dr.

Karta daje pregled vojnih štabova i vojnih komisija u Makedoniji u tom periodu.

Vojni štabovi i komisije u Makedoniji formirani 1941. godine

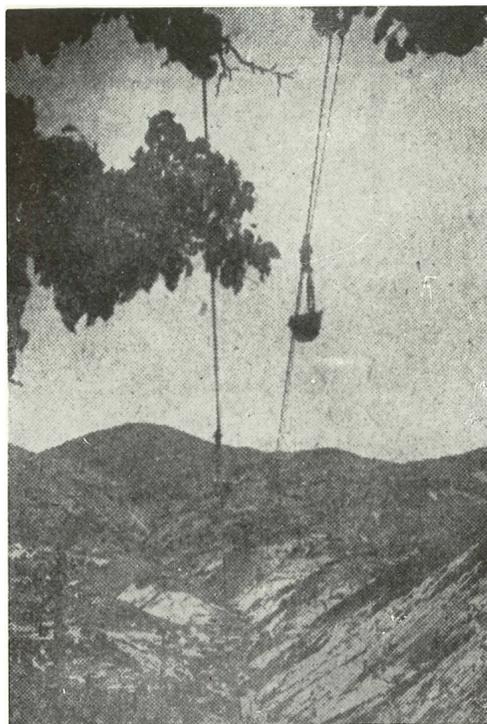
PRIPREME ZA USTANAK: MAGACINI ORUŽJA, MUNICIJE I DRUGOG VOJNOG MATERIJALA

RADIONICA ZA OPRAVKU ORUŽJA, VELES 1941.

Partijske organizacije, vojni štabovi i vojne komisije, uporno se pripremajući za početak oružanih borbi, tj. za stvaranje prvih partizanskih odreda, ubrzanim tempom produžili su prikupljanje raznovrsne opreme koja je bila nužna za početak oružanih borbi, počeli su da stvaraju tajne magacine sa vojnom opremom, organizuju radionice za izradu i popravku oružja, razna tajna skloništa i dr. U toku ovih priprema dolazilo je do raznovrsnih sukoba sa okupatorskim vlastima. Istovremeno, ukazala se potreba, a situacija je to omogućavala, da se izvršavaju i neke diverzije. Stvarane su posebne diverzantske grupe, kao što je bio slučaj u Kumanovu, Skopju i Prilepu. Osim toga, pojedini članovi KPJ i SKOJ-a dobijali su povremeno zadatke za izvršenje neke diverzije.

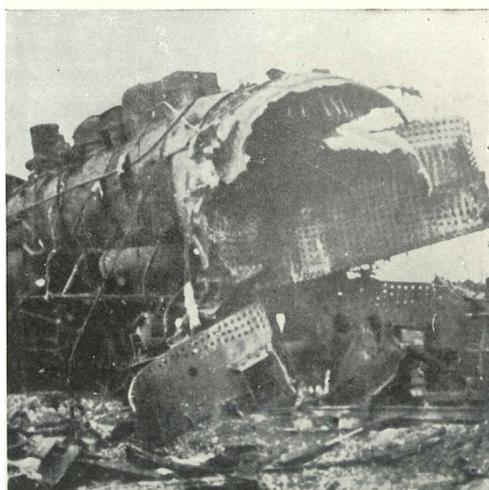

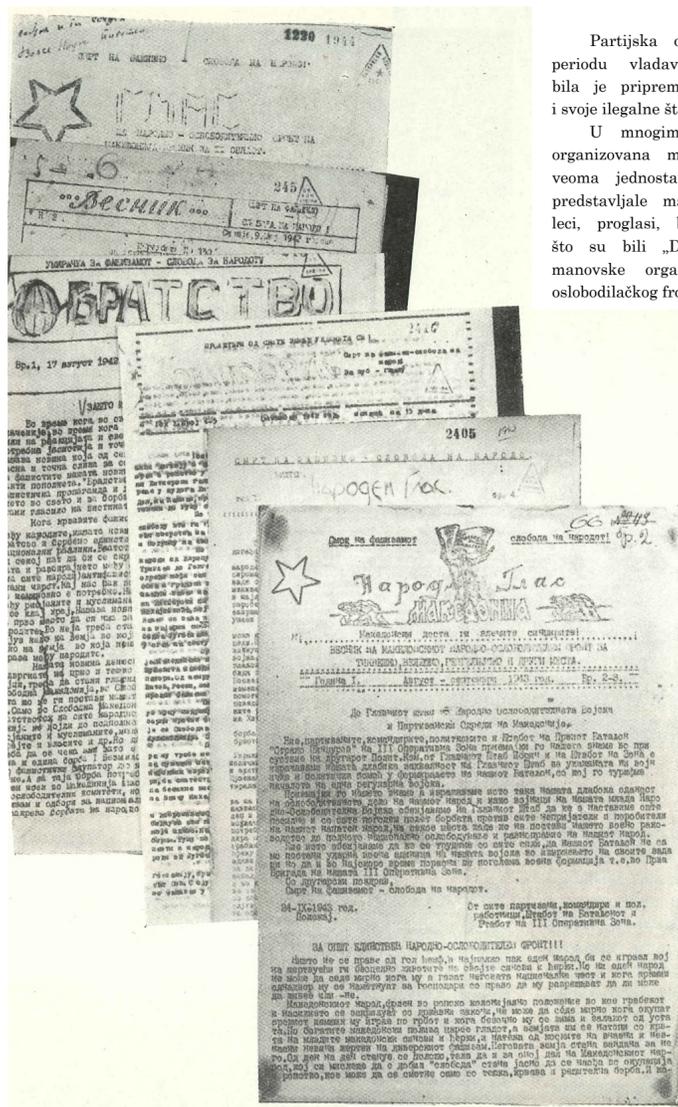
DIVERZANTSKE AKCIJE U MAKEDONJI 1941. (BOGOMILSKI TUNEL, RUDNIK RADUŠA, ŽELEZNICKA STANICA SKOPJE)

Krajem leta i početkom jeseni 1941. godine, partijske organizacije i vojni štabovi razvili su u rejonima Bitola, Prilepa, Velesa, Skopja i nekih drugih mesta snažnu raznovrsnu diverzantsku aktivnost, čime su najavili početak oružanog ustanka u Makedoniji. Registrovano je više diverzantskih akcija, kao što su: paljenje vagona sa senom i duvanom u pojedinim kompozicijama na pruzi Veles — Bitola, zatim ubacivanje eksploziva u pojedine lokomotive, demontiranje železničkih pruga, razne sitne diverzacije u rudnicima Raduša i Zletovo, itd.

Fašistička policija (prema njenim izveštajima), pripremajući prazno van je Ilindena (2. avgust 1941, godine), boji se diverzija. Uoči praznika, ona u Skopju hapsi veći broj komunista i simpatizera, kao preventivnu meru da bi se obezbedila od eventualnih diverzija na dan proslave.

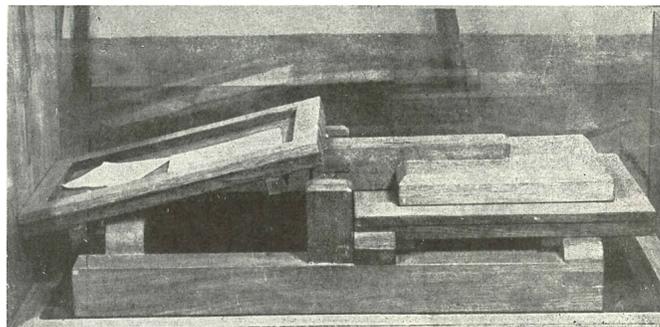
Partijska organizacija, radeći dugo godina ilegalno u periodu vladavine buržoaskih režima stare Jugoslavije, bila je pripremljena za težak ilegalan rad. Ona je imala i svoje ilegalne štamparije i raznu tehniku.

U mnogim gradovima i selima Makedonije bila je organizovana mreža partijske tehnike. Ove tehnike mada veoma jednostavne, čak i primitivne, ipak su u suštini predstavljale male štamparije i kojima su štampani razni leci, proglasi, bilteni i drugi propagandni materijali, kao što su bili „Dedo-Ivan“, zatim i „Oktobrist“, bilteni kumanovske organizacije, „Naroden glas“, glasilo Narodno-oslobodilačkog fronta za Tikveš, veseški i devdelijski

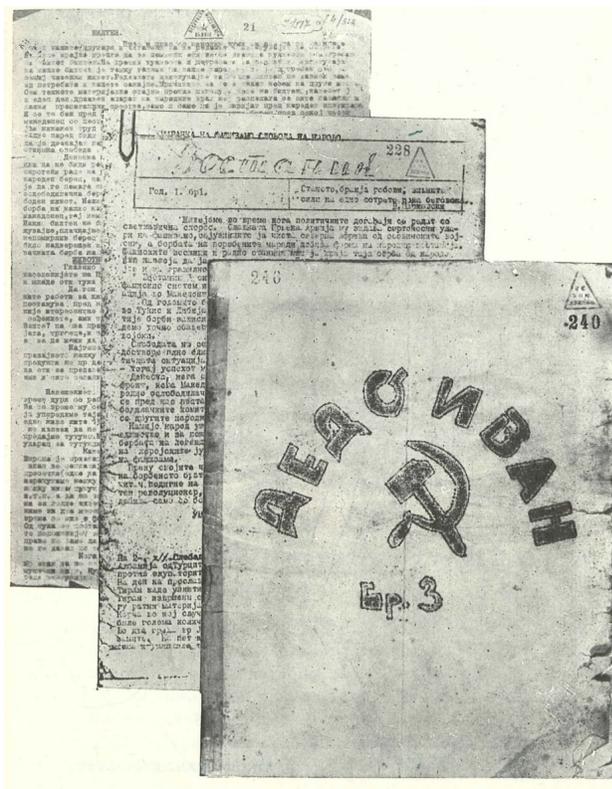
FAKSIMILI PARTIJSKIH I NAPREDNIH LISTOVA I CASOPISA

kraj „Vesnik“, bilten skopske partijske organizacije, zatim „Naroden glas“, bilten partijske organizacije u Štipu i mnogo drugih listova. Ovako organizovane partijske tehnike, iako slabo opremljene, aktivno su radile u Skopju, Prilepu, Tetovu, Velesu, Bitoli, Kumanovu i nekim drugim mestima Makedonije.

Na dan 2. decembra 1942. godine organizovana je i ilegalna štamparija „Goce Delčev“ koja je radila za celo vreme narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Ova štamparija, koja je u početku imala samo jednu primitivnu izradenu drvenu presu, jednu vreću slova i nekoliko tuba boja, postepeno se razvila u sa vremenu štampariju, koja je već tokom rata bila u stanju da štampa dnevni list „Nova Makedonija“, zatim list „Mlad borec“ itd.

PARTIZANSKA PRESA, 1941.

Ova štamparija je u početku ilegalno radila u Skopju. Kasnije, ona je premeštena na planinu Bistra, u rejonu manastira Jovana Bigorskog, gde je u ilegalnim uslovima nastavila svoj rad, zatim je prešla na slobodnu teritoriju u selu Crvena Voda. Posle još jednog perioda ilegalnog rada na više mesta, ona se pred oslobodenje Makedonije, vratila na slobodnu teritoriju u selu Vranovce, gde dobija fizičnomiju prave štamparije. Po oslobodenju Makedonije, ona produžava normalan rad u Skopju, pošto je uspešno odigrala svoju veliku ulogu, štampajući raznovrstan, veoma značajan istorijski materijal.

FAKSIMILI MATERIJALA IZRADENIH U PARTIZANSKOJ TEHNICI, 1941.

NIKOLA MARTINOSKI: CRTEZ

PRVORINCI PRILEPSKOG PARTIZANSKOG ODREDA MICE KOZAR ITRAJICE BOŠKOV — TARCAN

Početak oružanog ustanka u Makedoniji

Vojni štabovi i partijske organizacije Skopja, Prilepa, Kumanova uspešno su izvršile pripreme za početak oružanih borbi. To je omogućilo da se u septembru i prvih dana oktobra 1941. godine formiraju prvi partizanski odredi u Makedoniji.

Skopska partijska organizacija i skopski vojni štab rešili su 22. avgusta 1941. godine da se diverzantske gru-

pe, koje su deistvovalе u Skopju i njegovoj okolini, spoje u jedan partizanski odred — Skopski partizanski odred.

Na Selječkoj planini, 13. septembra 1941. godine, formiran je Prilepski partizanski odred.

U neposrednoj okolini Kumanova, 12. oktobra 1941. godine, formiran je Kumanovski partizanski odred.

Partijska i vojna organizacija u Skopju 1941.

MANASTIR SV. ILIJA (SKOPSKA CRNA GORA) GDE SE JE ZADRŽAVAO SKOPSKI PARTIZANSKI ODRED

Skopski partizanski odred

Septembra 1941. godine u Skopju je postojala široka partijska i vojna mreža, koja je imala veliki uticaj među masama skopskih građana.

U to vreme u Skopju su radile sledeće partijske organizacije: Pokrajinski komitet Komunističke partije Jugoslavije za Makedoniju, Mesni komitet KPJ, Mesni komitet SKOJ-a, dva rejonska komiteta i dvadeset ćelija (osnovnih organizacija).

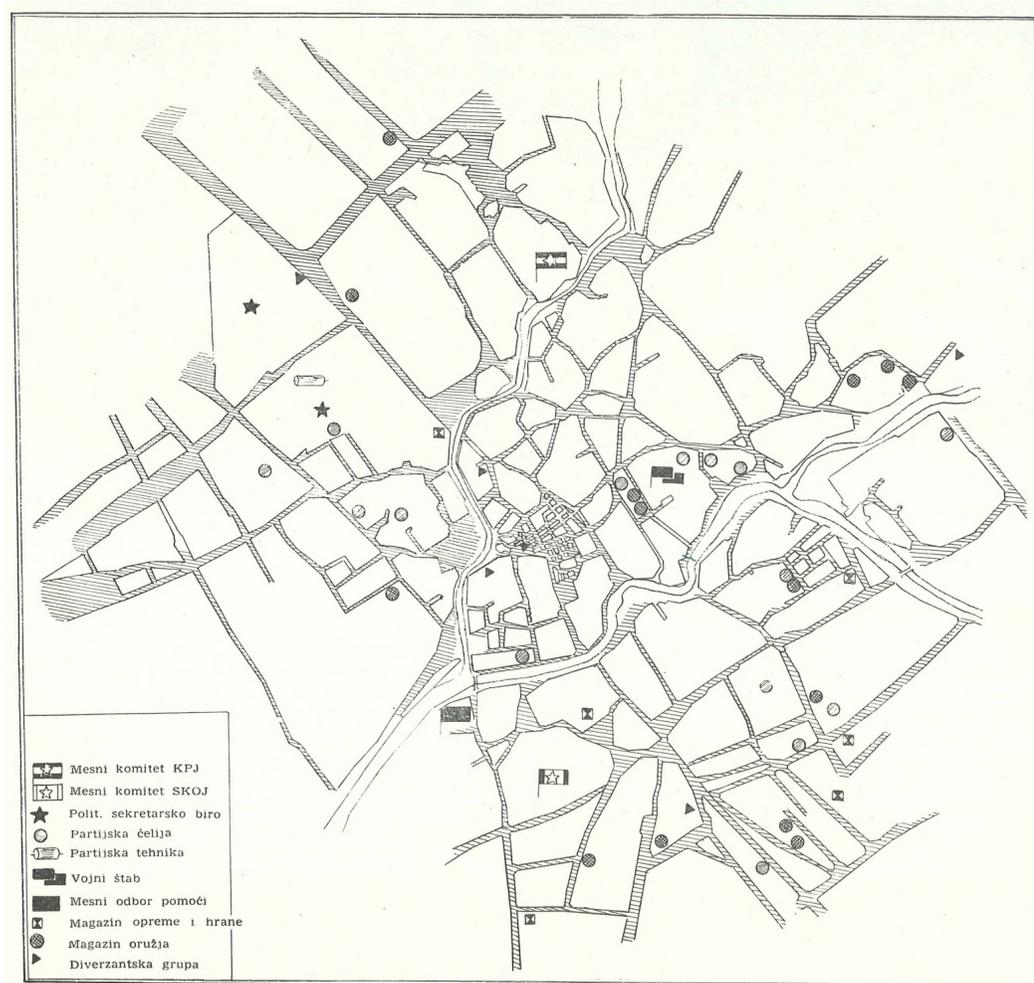
Od vojnih organizacija za pripremu oružanog ustanka, u Skopju su dejstvovali: Pokrajinski štab za Makedoniju, Mesni vojni štab, pet diverzantskih grupa.

Pored ovih organizacija postojala je i široka mreža za sakupljanje narodne pomoći, kojom je rukovodio poseban mesni odbor za narodnu pomoć.

Partijske i vojne organizacije su u toku priprema za oružanu borbu, prikupljale raznovrsnu vojnu opremu. U Skopju i njegovoj najbližoj okolini bilo je stvoreno pet magacina za smeštaj oružja i druge opreme.

Skopski partizanski odred formiran je od diverzantskih grupa koje su dejstvovale u Skopju i njegovoj okolini. Njegov rejon dejstva uglavnom je obuhvatao Skopsku Crnu Goru. Formiranje ovog odreda, u neposrednoj blizini Skopja, predstavljalo je za bugarsku fašističku vlast apsolutno gubljenje političkog prestiža, jer je odred bio razvio jaku političku i propagandnu aktivnost. Zbog toga su bugarski fašistički okupatori preduzeli mnogobrojne mere da otkriju baze Skopskog partizanskog odreda i da ga kasnije i vojnički unište. Odred je imao nekoliko manjih sukoba sa bugarskom fašističkom vojskom i policijom, od kojih je najznačajniji bio sukob na Vardaru, u rejonu sela Šiševa.

Sa Skopske Crne gore odred se prebacio na Vodno. Gubeći vezu sa Skopjem, zbog stalnih blokada ovog grada, odred je bio prinuden da se po grupama ilegalno spusti u Skopje. Tom prilikom izvestan broj boraca je pohvatan i osuđen na razne kazne (vremenske i smrtne), a jedan deo se zadržao privremeno u ilegalstvu.

Partijska i vojna organizacija u Prilepu 1941.

Prilepski partizanski odred

Najsnažnija i najmnogobrojna partijska organizacija u 1941. godini bila je u Prilepu. Ona je čvrsto stala na pozicije CK KPJ — oružana borba protiv okupatora, kao jedini mogući put za oslobođenje.

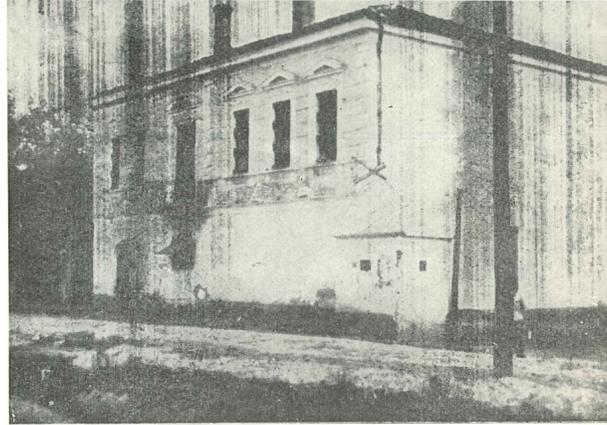
Razvijajući svoju aktivnost partija je u Prilepu imala: Mesni komitet KPJ, Mesni komitet SKOJ-a, dva politička sekretarska biroa, 14 partijskih ćelija (osnovnih organizacija).

Prilepski partizanski odred formiran je 13. septembra 1941. godine na Selečkoj planini. Ovde se on pripremao da uskoro najavi početak oružanog ustanka makedonskog naroda.

Još pre formiranja prilepskog partizanskog odreda, jedna grupa ilegalaca iz Prilepa, koji su kasnije postali borci odreda, ispitujući teren na Babuni za organizovanje odredskih baza, vodila je borbu sa bugarskom stražom kod tunela Bogomila.

Prilepski partizanski odred i članovi Komunističke partije Jugoslavije i SKOJ-a, iz sastava mesne organizacije u Prilepu, napali su 11. oktobra 1941. godine bugarsku policijsku stanicu „učastak“ i zatvor u Prilepu, a telegrafsko-telefonsku mrežu prekinuli su na više mesta.

Pukla je prva partizanska puška. Prilepski borci objavili su dugotrajnu i slavnu borbu makedonskog naroda za njegovo konačno oslobođenje.

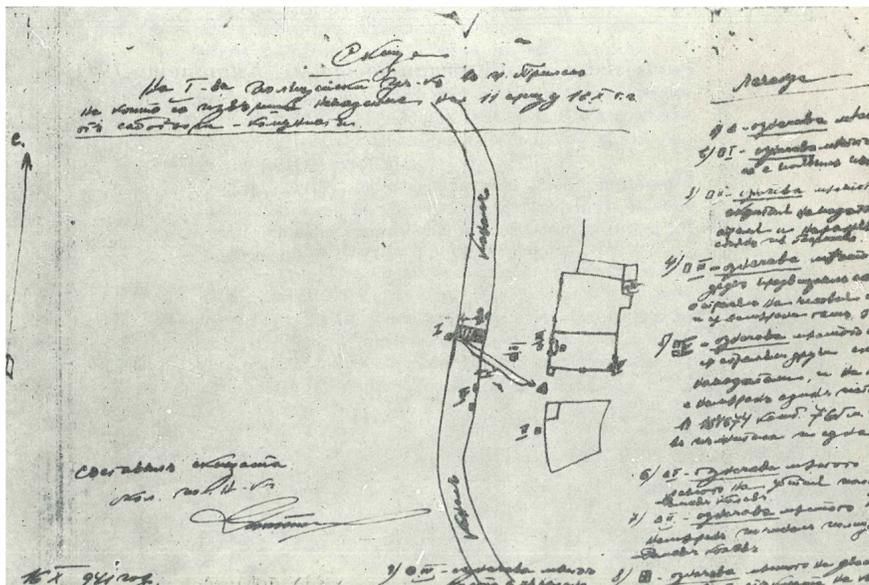

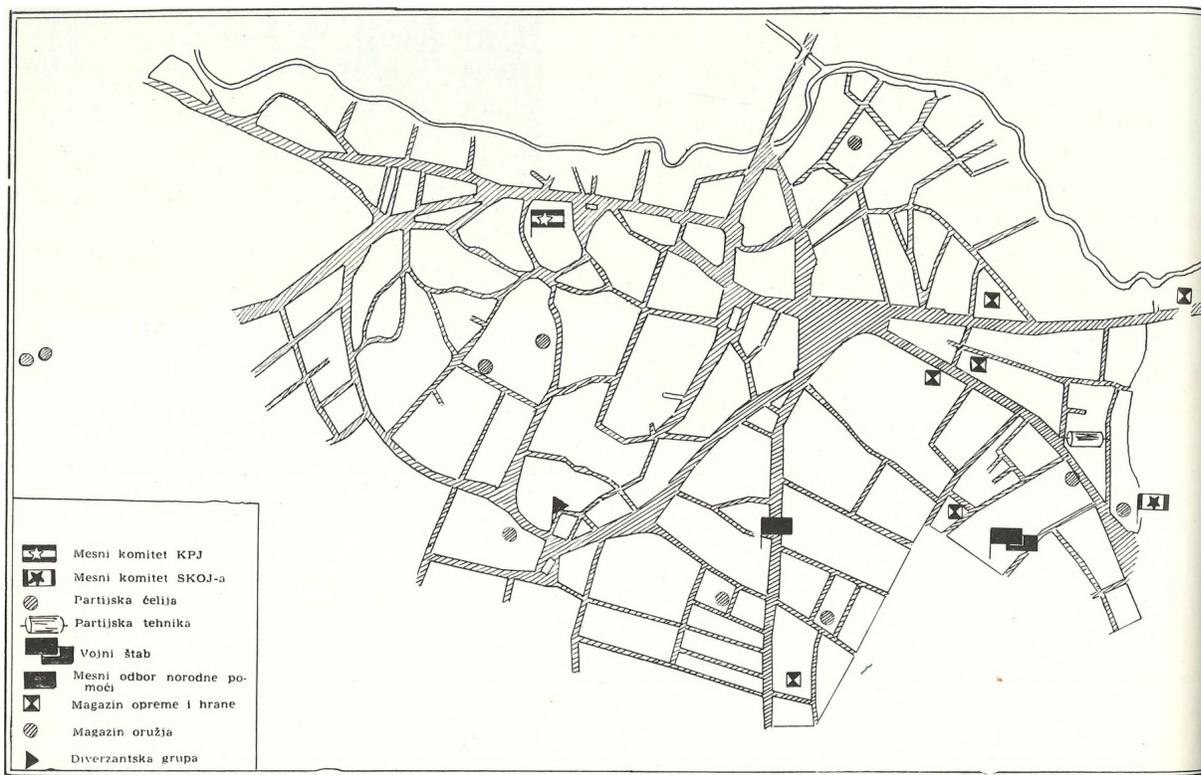
BUGARSKA POLICIJSKA STANICA U PRILEPU, 1941.

Prilepski partizanski odred dejstvovao je do decembra meseca 1941. godine. U ovom vremenu odred je imao više akcija, od kojih posebno treba istaći miting u selu Carević, gde je razoružano 11 bugarskih policajaca i kontraša.

Decembra 1941. godine prilepski partizanski odred je podeljen u tri grupe. Prva grupa otišla je u ilegalstvo u Skopje, druga u bitolski kraj, a treća u Tikveš, da bi se nešto kasnije vratila u Prilep.

FAKSIMIL-SKICA NAPADA NA BUGARSKU POLICIJSKU STANICU U PRILEPU (11. XI. 1941.) — REKONSTRUKCIJA OD BUGARSKIH VLASTI

Partijska i vojna organizacija u Kumanovu 1941.

MENKOVA KOLIBA — MESTO FORMIRANJA KUMANOVSKOG PARTIZANSKOG ODREDA, OKTOBAR 1941.

Kumanovski partizanski odred

U Kumanovu, kao i u Skopju, Prilepu i mnogim drugim mestima Makedonije, partijska organizacija se suprostavila oportunističkim stavovima Šarla. Ona nije prihvatila stavove prenete iz Bugarske radničke partije, jer su bili nerealni za situaciju u Makedoniji. Ona se ozbiljno pripremala za predstojeći oružani ustanak.

Na karti je prikazana partijska i vojna organizacija u Kumanovu, septembra 1941. godine. Kao što se vidi, partija u Kumanovu je imala: Mesni komitet KPJ, Mesni komitet SKOJ-a i osam ćelija (osnovnih organizacija).

Partija je imala solidno organizovanu tehniku. Ona je redovno izdavala poznati list „Dedo-Ivan“, na čijim se stranicama objašnjavala situacija u svetu i u Makedoniji, razobličavao fašistički lik okupatora i njegovih slugu i pomagača.

Partijska organizacija razvila je i na vojnom sektoru efikasnu aktivnost. Septembra 1941. godine u Kumanovu je uspešno dejtvoovao vojni štab, koji je užurbano pripremao formiranje partizanskog odreda. Takođe, uspešno je dejtvovala i jedna diverzantska grupa.

Partijska organizacija je formirala mesni odbor za narodnu pomoć sa širokom mrežom za sakupljanje narodne pomoći.

Sakupljeno oružje, municija, oprema i drugi materijal potreban za partizanski odred, čuvao se u šest magacina za opremu i jedan poseban magacin za oružje.

Kumanovski partizanski odred bio je još pri samom formiranju podeljen u dve grupe. Prva grupa, takozvana „karadak“, bila je, 12. oktobra 1941. godine, u blizini sela Belanovce izdata i iznenadno napadnuta od strane bugarske fašističke policije.

Druga grupa, takozvani „kozjački odred“, dejtvovala je nekoliko dana na planini Kozjak. Na dan 17. oktobra 1941. godine ova grupa vodila je borbu protiv jedinica 53. bugarskog fašističkog puka u blizini sela Malotino.

Obe grupe, iako opkoljene, dale su snažan otpor bugarskoj fašističkoj vojsci i policiji. Odred je u ovim borbama bio razbijen. Veliki broj boraca je izginuo, neki su bili zarobljeni, a samo nekoliko partizana uspeo je da se probije iz fašističkog obruča. Među njima se nalazio i narodni heroj Hristijan Todorovski — Karpoš.

Ispravnost revolucionarne linije Centralnog komiteta KPJ i doslednost u njenom sprovođenju, bile su osnovna garancija makedonskom narodu da će njegove vekovne težnje i želje biti ispunjene. Ovo je pružalo mogućnost članovima KPJ i SKOJ-a u Makedoniji da se pravilno orijentišu u teškoj i delikatnoj situaciji i da istraju u složenoj borbi protiv oportunizma i štetnih tendencija na jednom frontu i protiv fašističkih okupatora na drugom frontu.

Posle dugotrajne i uporne borbe Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju i celokupnog članstva partije, postignuti su veliki vojnički, a posebno politički uspesi. Narod u Makedoniji prihvatio je borbenu i revolucionarnu politiku CK KPJ, uveren da će tom prilikom ostvariti svoje ciljeve.

Oružane borbe partizanskog odreda, kao i mnoge druge akcije protiv okupatora (sabotaže, diverzije i dr.) izvedene pod rukovodstvom novog pokrajinskog komiteta

bile su snažan dokaz da je makedonski narod prihvatio oružanu borbu protiv okupatora kao jedini put u ondašnjoj situaciji za njegovo konačno oslobođenje.

* * *

U ovom delu, prikazujući oružana dejstva partizanskih odreda u Makedoniji, izložena je (tekstuelno i na karti) situacija partijske i vojne organizacije samo u Skopju, Prilepu i Kumanovu. Ograničen prostor, nedovoljno sreden arhivski materijal i nedostatak memoarske građe, onemogućavaju nam za sada da tu situaciju prikazemo i za druge gradove, iako i materijali kojima se raspolaže potvrđuju postojanje velike aktivnosti KPJ skoro u svim gradovima Makedonije. Za sada je prikazana situacija partijske i vojne organizacije za ona tri grada, koji su, u jesen 1941. godine, formirali partizanske odrede.

A I Š T O M I E M I L O I D R A G O

A J S T O M I E M I L O I D R A G O
M L A D A P A R T I Z A N K A D A S T A N A M ,
N A P E L I S T E R S K A P L A N I N A ,
V O L A V Č A N S K A T A K O R I J A ,
K A J D V A N A E S E T T E K L A D E N C I .
T A M U S I K L E T V A Z E D O V M E
S O F A Š I S T I D A S E B I E M E ,
S L O B O D A D A D O B I E M E ,
Z A N A S A M A K E D O N I J A !

Partizanska pesma

PARTIZANSKA KOLONA

Početkom 1942. godine, PK KPJ za Makedoniju i Pokrajinski vojni štab, zajedno sa partijskim organizacijama i vojnim štabovima na terenu, uporno i neumorno su radili na formiranju novih partizanskih odreda. Kao rezultat ovog rada, prvih dana proleća 1942. godine, formirano je nekoliko odreda, a tokom godine skoro u celoj Makedoniji bili su formirani partizanski odredi, koji su vodili tešku i neravnu borbu protiv fašističkog okupatora i njihovih slugu. Pored toga, u ovom periodu postignuti su bili i veliki politički uspesi. Makedonski narod masovno se uključio u borbu protiv mračnih namera fašističkih okupatora. Oružani ustanak u Makedoniji uzeo je široke razmere u okviru narodnooslobodilačke borbe jugoslovenskih naroda.

Pokrajinski vojni štab Makedonije prerastao je u Glavni štab NOV i PO Makedonije.

1942.

PARTIZANI NA MUKOSU, 1942.

Prilepski i veleški partizanski odredi

U maju 1942. godine, na planinu Mukos (rejon Prilepa), pristižu prve grupe partizana — jezgro za obnavljanje prilepskog partizanskog odreda. Istovremeno, na planinu Lisec (veleški kraj) dolaze prve grupe partizana — jezgro za formiranje veleškog partizanskog odreda. Ubrzo su oba partizanska odreda i formirana.

Ovi odredi, pored političke aktivnosti, imaju i veliki broj sukoba sa bugarskom fašističkom vojskom i policijom.

Sredinom 1942. godine, posle formiranja privremenog PK KPJ za Makedoniju, preduzima se niz mera za pojačanu aktivnost partizanskih odreda. Novi zadaci partizanskih odreda bili su izneti u direktivi Glavnog štaba Makedonije. Ova dva odreda izvršavaju niz značajnih akcija, kao, na primer, napad na bugarsku fašističku posadu na Pletvaru, na Lipovu, na pruzi kod Bogomile, zatim borbe kod Čaške, Krive Kruše, Vojnice, na Mukosu i dr.

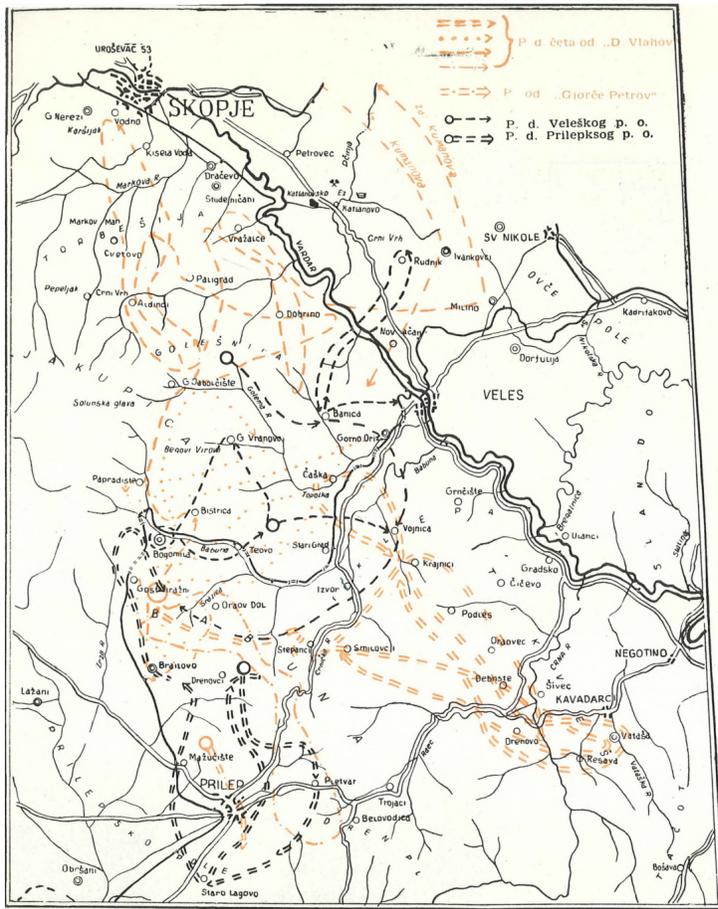
Velika aktivnost ovih odreda i njihovo dejstvo na povezanom terenu između Veleša i Prilepa nametnula je potrebu da se odredi spoje. U jesen 1942. godine, od ova dva odreda formiran je partizanski odred „Dimitar Vlahov“, koji je u svome sastavu imao četiri čete. U novembru 1942. godine, na Crvenoj steni izdvojen je izvestan broj boraca iz odreda „Dimitar Vlahov“ i formirana je posebna partizanska četa, jezgro novog partizanskog odreda „Dorče Petrov“.

Partizanski odred „Dimitar Vlahov“ je do kraja 1942. godine razvio široku aktivnost. Na taj način on je angažovao veći deo jedinica 14. i 15. bugarske fašističke divizije i brojnu okupatorsku policiju.

U decembru 1942. godine, odred je u sukobima kod Zelenikova, Vojnice i na nekoliko drugih mesta pretrpeo velike gubitke u borbama protiv bugarske fašističke vojske i policije (dve čete odreda bile su razbijene).

BORCI VELEŠKOG PARTIZANSKOG ODREDA, 1942.

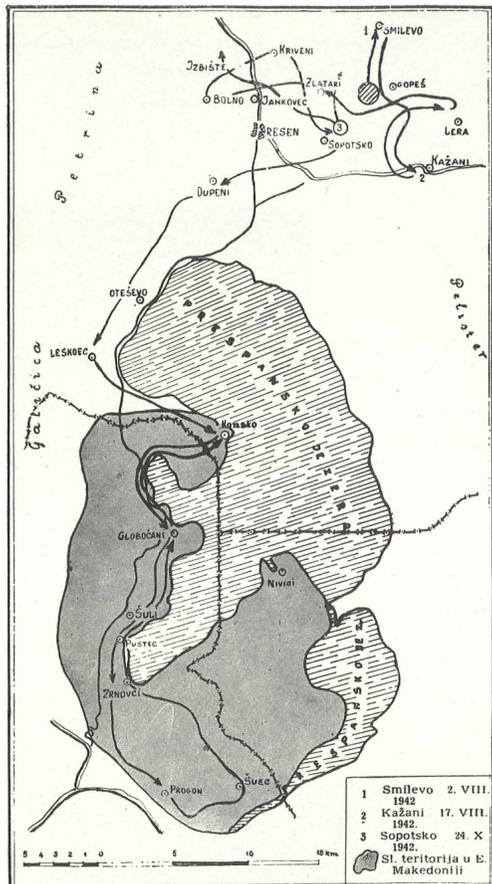
Borbeni put veleškog i prilepskog partizanskog odreda i p.o. „Dimitar Vlahov“

PARTIZANKE VELEŠKOG PARTIZANSKOG ODREDA, 1942.

BORCI PARTIZANSKOG ODREDA „DIMITAR VLAHOV“, 1942.

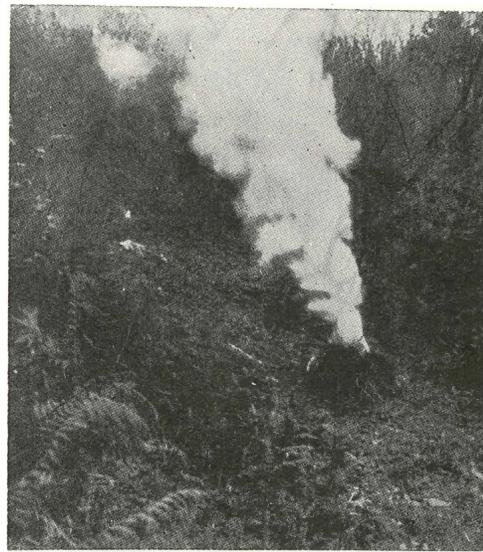

Borbeni put p. o. „Dame Gruev“ 1942.

Bitolski partizanski odred „Pelister“

Iznad sela Lavci, u blizini Bitole, na Lavčanskoj planini formiran je, 22. aprila 1942. godine, prvi bitolski partizanski odred, koji preživeli borci nazivaju partizanski odred „Pelister“. Posle nekoliko sudara sa bugarskom fašističkom vojskom i policijom, u maju mesecu 1942. godine, a naročito posle borbi kod „Star zabel“ i „Vlaški kolibi“ u rejonu sela Oreovo, bitolski partizanski odred bio je razbijen, a više partizana poginulo.

LAVČANSKA KORU A. MESTO FORMIRANJA P. O. „PELISTER“, APRIL, 1942.

Bitolsko-prespanski partizanski odred „Dame Gruev“

Na Bigli planini, u rejonu sela Zlatari, od preostalih boraca bitolskog partizanskog odreda i novopridošlih boraca formiran je, 6. juna 1942. godine, bitolako-prespanski, partizanski odred „Dame Gruev“. Ovaj odred razvija snažnu vojničku i političku aktivnost u bitolako-prespanskom kraju. Od vojničkih akcija posebno treba istaći napad na selo Smilevo, 2. avgusta 1942. godine, zatim napad na bugarsku fašističku policijsku stanicu („učastak“) u selu Kažani, zatim borbu vođenu sa fašističkom vojskom i policijom u selu Bolno u Prespi, kao i napad na železničku stanicu Srpci.

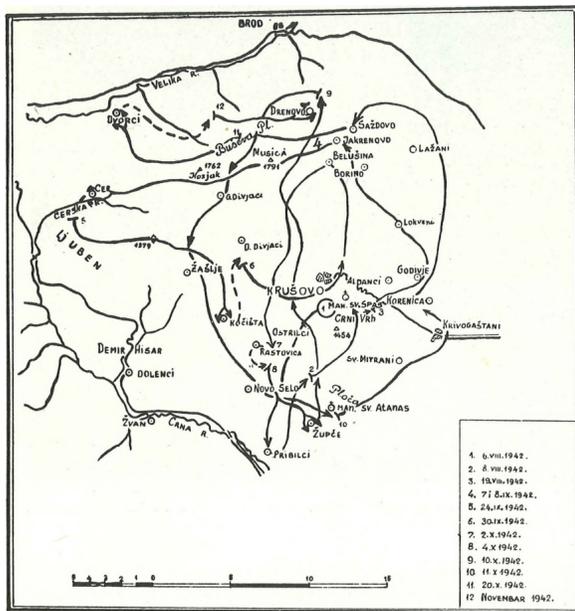
Obimna vojna i politička aktivnost odreda izazvala je snažnu reakciju bugarskih okupatorskih vlasti. U novembru 1942. godine, odred je bio potisnut i prinuđen da se privremeno izvuče iz stalnog kontakta sa bugarskom fašističkom vojskom i policijom. Ovom prilikom jedan deo odreda zadržan je na Bigli planini, jedan, pak, urejonu Gornje Prespe, dok je jedna njegova grupa upućena u rejonu zapadne i južne obale Prespanskog jezera. Ova grupa, dejstvovala je u jugozapadnom rejonu Prespanskog jezera. Ista pojačana novim boricima zajedno sa grčkim partizanskim jedinicama, pri kraju 1942. i početkom 1943. godine razvija snažnu vojnu i političku aktivnost.

BORCI P. O. „DAME GRUEV“ I „JANE SANDANSKI“

FAKSIMIL SKICE ŠTABA ODREDA „DAME GRUEV“ ZA NAPAD NA S. KAZANI, BITOLSKO, 17. AVGUSTA 1942.

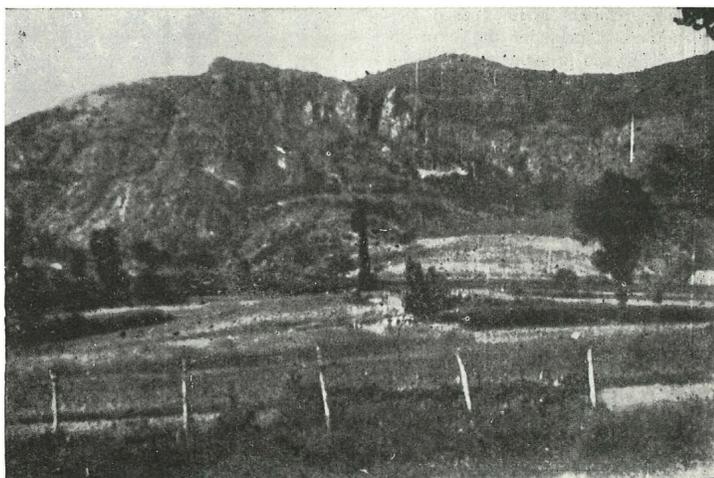

Borbena put p. o. „Pitu Guli“ 1942.

Krusevski partizanski odred „Pitu Guli“

U neposrednoj blizini Kruševa formiran je, 16 aprila 1942. godine, krusevski partizanski odred „Pitu Guli“. Ovaj partizanski odred, kao i drugi partizanski odredi u Makedoniji, razvio je snažnu političku aktivnost na prostoru između Kruševa — Broda i Kičeva. On je izveo niz uspešnih vojnih akcija u borbi protiv bugarske fašističke vojske i policije. Razvijajući zastavu „kruševske republike“ — u bližem i širem rej onu Kruševa održava brojne političke mitinge, a od vojnih akcija posebno treba istaći napade na bugarsku fašističku posadu u selu Pribilci i selu Kočište, kao i napad na rudnik Cer.

S. RASTOVCI — KRUŠEVSKO GDE JE P. O. „PITU GULI“ VODIO BORBE 1942.

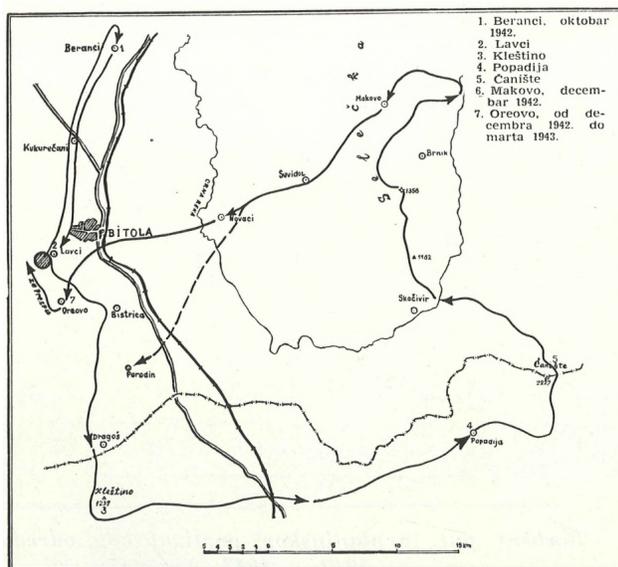
Partizanski odred „Jane Sandanski“

Velika aktivnost partizanskih odreda širom Makedonije u 1942. godini omogućila je stvaranje novih partizanskih odreda. U jesen 1942. godine, u blizini Bitola, kod sela Lavci, formiran je odred „Jane Sandanski“. U nekim dokumentima ovaj se odred naziva i četa „Jane Sandanski“.

Partizanski odred „Jane Sandanski“ razvija živu političku aktivnost u rejonu Bitola, koja je imala silnog odraza na terenu, a posebno u Bitoli. Od vojnih akcija, koje je uspešno izveo ovaj odred, posebno treba istaći napad, izvršen 14. decembra 1942. godine, na železničku stanicu Srpci—Beranci. Ovaj napad imao je i veoma snažan politički odjek u narodu, a okupator je, posle ovog uspeha, još više pojačao vojnu aktivnost i represalije nad narodom kako u selima, tako i u samoj Bitoli.

BORCI P. O. „JANE SANDANSKI“, 1942.

Borbeni put p. o. „Jane Sandanski“ 1942 - 1943

BORCI ŠARPLANINSKOG P. O. 1942

U oktobru 1942. godine Pokrajinski komitet Kosova i Metohije, na Šar-planini formirao je Šar-planinski partizanski odred. U ovaj odred su počeli da se koncentrišu borci sa Kosova i Metohije, kao i borci iz skopskog, a posebno tetovskog regiona. U njemu je bilo boraca i iz istočne Makedonije. Ovaj odred razvio je veoma snažnu političku aktivnost, a imao je i više vojnih akcija.

Posebna je zasluga šarplaninskog odreda u razvijanju i jačanju bratstva i jedinstva između srpskog, makedonskog i šiptarskog stanovništva — tačno ono što je najviše smetalo okupatoru.

Ovde je neophodno da istaknemo da je na se verno j granici Makedonije u 1942. godini dejstvovao vranjski partizanski odred, koji se, pri kraju 1942. godine, reorganizuje u crno-travski partizanski odred. Ovaj odred prikupljao je i borce iz

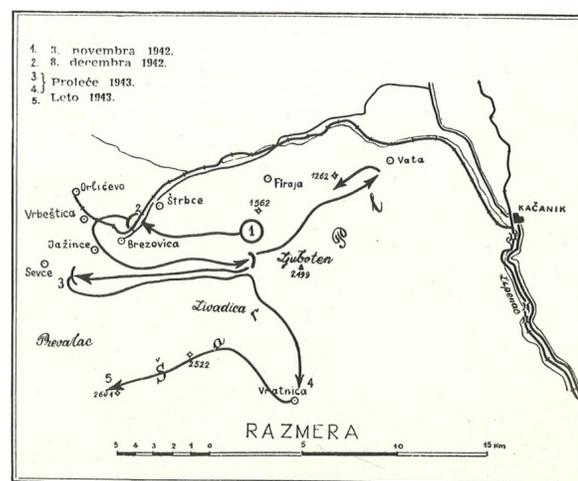
Skopski i sarplaninski partizanski odredi

U proleće 1942. godine izlazi na Skopsku Crnu Goru grupa boraca koja vrši pripreme za obnovu skopskog partizanskog odreda. U toku leta 1942. godine, odred se formira i u njegov sastav ulaze preostali borci istoimenog odreda iz 1941. godine. Ovaj partizanski odred na Skopskoj Crnoj Gori razvija posebno jaku političku aktivnost. Kao rezultat te aktivnosti dolazi do pasiviziranja četničkih organizacija u rejonu Skopske Crne Gore.

Bugarske fašističke okupatorske vlasti preduzimaju niz akcija da unište skopski partizanski odred. Pored ostalog, one na terenu gde je dejstvovao ovaj odred, sprovode veoma surov teror.

Odred je imao i više sukoba sa bugarskom fašističkom vojskom i policijom. Najznačajniji među njima bili su zaseda kod sela Pobožje, zatim borbe kod manastira Matejče i Blagovestenijske i drugi.

64

Borbeni put šarplaninskog partizanskog odreda 1942-1943.

Makedonije. Preko njega je održavana veza sa PK KPJ za Srbiju. Njegova uloga u pružanju pomoći za razvoj oružanih borbi u kumanovskom kraju bila je velika.

Mavrovski partizanski odred

U toku 1941. godine, a još više 1942. godine, partijske organizacije u zapadnoj Makedoniji, naročito u Tetovu, Gostivaru, Kičevu i Debru, bile su veoma aktivne. One su, pored političko-propagandnog rada među masama, razvile u priličnoj meri i diverzantsku aktivnost. U isto vreme su se solidno pripremale za stvaranje partizanskih odreda.

U okviru ove aktivnosti partijskih organizacija, vojnih štabova i komisija u zapadnoj Makedoniji, u jesen 1942. godine, na Bistri planini, u neposrednoj blizini sela Mavrova, formiran je mavrovski partizanski odred. Njegova politička i vojna aktivnost bila je od velikog značaja za održavanje borbenog morala kod stano-

vništva ovog kraja, koje je bilo izloženo velikom pritisku i teroru italijanskih fašista i njihovih velikoalbanskih slugu.

* *

U leto 1942. godine, CK KPJ je, da bi pomogao partijskoj organizaciji u Makedoniji u radu na širenju oružanog ustanka makedonskog naroda, uputio druga Dobrivoja Radosavljevića — Orce u svojstvu partijskog instruktora CK KPJ kod PK KPJ za Makedoniju. On je 25. avgusta 1942. godine stigao u Skopje.

Dobrivoje Radosavljević se svojim posebnim stilom rada uključio u aktivnost Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju i prenoseći na njega partijsko i revolucionarno iskustvo iz drugih krajeva Jugoslavije razvio svoju široku partijsku aktivnost u daljem razvoju oružanog ustanka u Makedoniji.

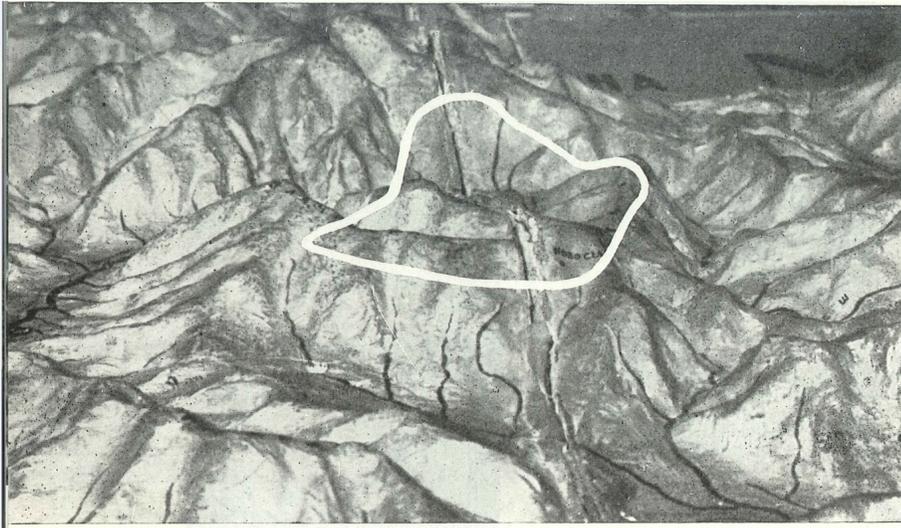
Njegova pomoć, kao partijskog instruktora, došla je u momentu kada je okupatorski aparat pokrenuo svu vojsku i policiju da bi uništio partizanske odrede, a terorom i internacijama sprečio učestvovanje naroda u oružanom ustanku.

DOBRIVOJE RADOSAVLJEVIĆ

POGLED NA PL. BISTRU, MESTO FORMIRANJA MAVROVSKOG P. O. 1942

PARTIZANSKA BAZA NA PL. PLAČKOVICI, 1942

Akcije u istočnoj Makedoniji

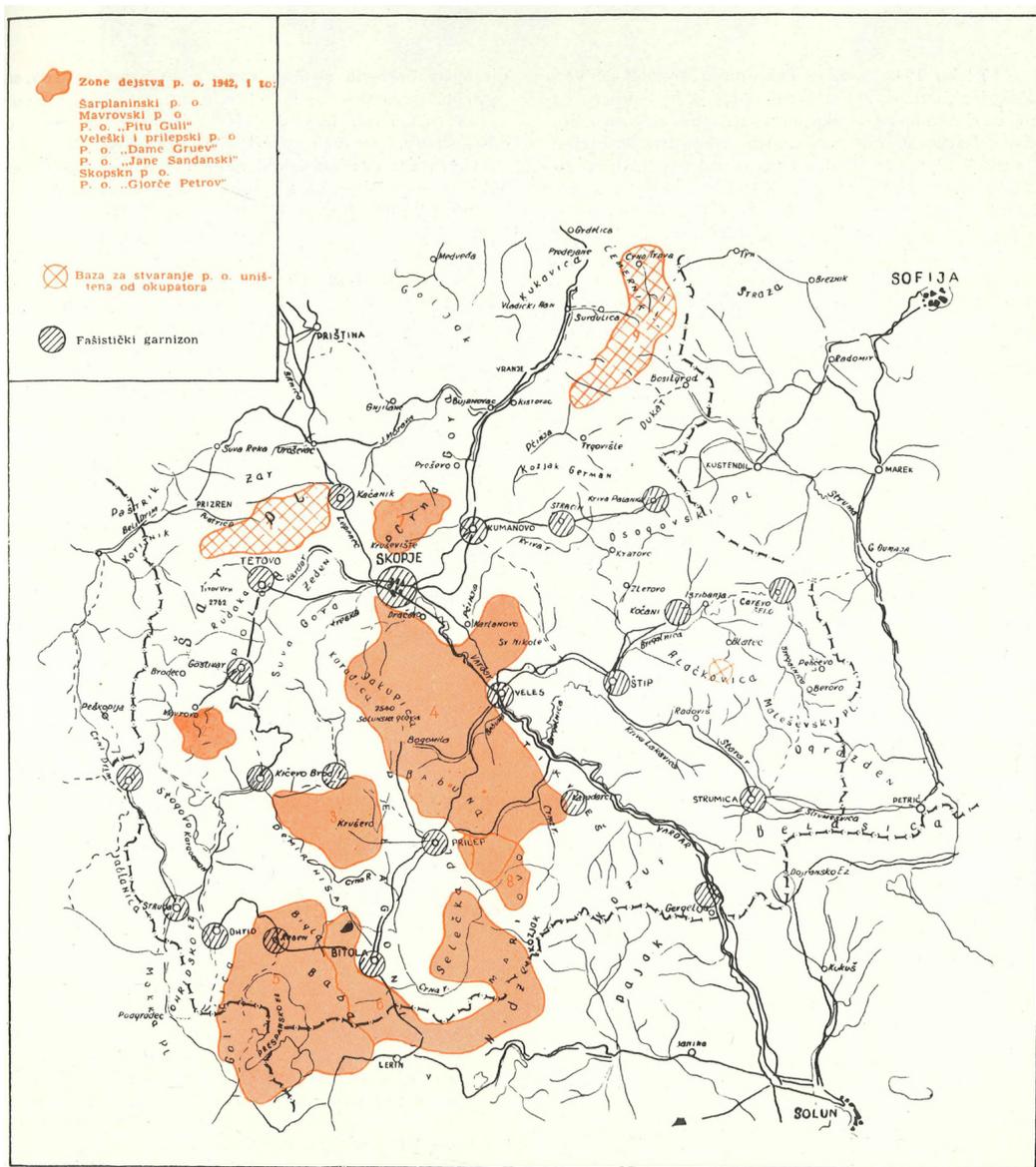
Pokušaj učinjen u toku 1941. godine da se u istočnoj Makedoniji stvori partizanski odred, usled niza objektivnih i subjektivnih uzroka, nije uspeo.

U toku 1942. godine, partijska organizacija je pojačala pripreme za stvaranje partizanskih odreda. Partijska organizacija u Štipu uputila je u ovu svrhu na planinu Plačkovicu jednu grupu odabranih komunista, sa zadatkom da pripreme bazu za odred koji je trebalo da se formira. Ova grupa komunista na Plačkovici bila je iznenada otkrivena od strane bugarske fašističke policije i u višerasovnoj borbi razbijena.

U isto vreme u Štipu, Strumici i drugim mestima u istočnoj Makedoniji, pripremali su se omladinci i napredni ljudi za odlazak u partizane. Bugarski fašistički okupatori uspeali su da otkriju ove pripreme. Tom prilikom bio je uhvaćen i zatvoren veliki broj ljudi, koji su se pripremali za odlazak u partizane.

Bugarski fašistički okupatori imali su poseban interes da u ovom kraju uguše svaki pokušaj organizovanja oružane borbe. Oni su se bojali da se preko ovog kraja oružane borbe u vardarskoj Makedoniji ne prenesu na teren Pirinske Makedonije i tako uticati na jače razvijanje progresivnih snaga.

GRUPA OMLADINACA, MEĐU KOJIMA SU NARODNI HEROJI
SLAVCO STOJIMENSKI I VANCO PRKE
— ORGANIZATORI OTPORA U ŠTIPSKOM KRAJU

Zone dejstva partizanskih odreda 1942.

U toku 1942. godine, Pokrajinski komitet KPJ za Makedoniju morao je u svom radu na organizaciji narodnooslobodilačke vojske da savlada niz teškoća, naročito u političkom radu sa narodom, jer je trebalo parirati i razobličiti perfidnu osvajačku politiku okupatora, posebno bugarskih fašista. I pored svih teškoća, Pokrajinski komitet i Glavni štab za Makedoniju razvili su veliku aktivnost u organizovanju partizanskih odreda.

Pokrajinski komitet i Glavni štab, sredinom 1942. godine, izvršili su kvalitetnu promenu u načinu dejstva partizanskih odreda. Ovi su počeli da se više osamostaljuju i dejstvuju na širim teritorijama. U ovu svrhu veleški i prilepski partizanski odred sjedinjuju se pod zajedničkim imenom partizanski odred „Dimitar Vlahov“. Glavni štab Makedonije formirao je poseban operativni štab, koji je neposredno rukovodio odredima na terenu Veleša, Prilepa, Kruševa, Bitola i Prespe.

Dejstvo partizanskih odreda u 1942. godini i herojsko držanje boraca bili su od velikog političkog značaja za borbenost makedonskog naroda. Partizanski odredi su svojim dejstvom pokrenuli veći deo jedinica 5. bugarske fašističke armije, dislocirane u Makedoniji, a sa ovom i značajne policijske snage. Dejstvo partizanskih odreda u 1942. godini izazvalo je veliko vrenje među raznim političkim grupama u Bugarskoj, a i među reakcionarnim grupama u Makedoniji.

Partizanski odredi bili su prihvaćeni i masovno pomagani od naroda. Njihova borba, kao jedinstveni put za nacionalno, socijalno i ekonomsko oslobođenje makedonskog naroda, oduševljavala je i mobilisala mase da istraju u borbi za konačnu pobjedu.

Mnogobrojne borbe partizanskih odreda u 1942. godini, kao i niz drugih akcija (diverzije, protesti, demonstracije i si.) u gradovima i selima organizovanih od strane partijskih organizacija, potvrdili su da je makedonski narod u potpunosti prihvatio revolucionarnu liniju KPJ. Postojanje nekih organizacionih slabosti, zatim nekih

ostataka Šarlovih gledišta kao i izvesni pokušaji da se stavovi Bugarske radničke partije (k) za borbu i otpor protiv okupatora da se mehanički primene na uslove u Makedoniji, otežavali su rasplamsavanje ustanka. Ali i pored ovoga oružane borbe postojale su sve masovnije.

Na karti su prikazane zone u kojima su dejstvovali partizanski odredi 1942. godine.

* *

U celoj Makedoniji narod je bio doveden u situaciji da izdrži snažan pritisak porobljivačke i denacionalizatorske politike okupatorskih vlasti (nemačkih, bugarskih i italijanskih), a partija, vodeći neumorno borbu protiv okupatora i njihovih domaćih slugu, borila se jednovremeno za političko pridobijanje širokih masa za revolucionarnu politiku CK KPJ, u čemu je i zabeležila veoma pozitivne rezultate.

Politički i vojni uspesi makedonskog naroda, postignuti u borbi protiv okupatora i njegovih slugu, prinudili su okupatore, a naročito bugarske fašiste, da preduzmu niz vojnih i političkih mera za gušenje narodnog ustanka. Posebne mere bile su preduzete za pripravnost vojske i policije. Stvoreni su specijalni odredi za gonjenje partizanskih jedinica i za sprovođenje raznovrsnog terora. Pojačane su policijske snage, a i vojni garnizoni. Iz Bugarske je dovedena 17. bugarska fašistička divizija i dislocirana u istočnoj Makedoniji. Kada ni sve ove mere nisu pomogle, bugarske okupatorske vlasti preduzele su u jesen 1942. godine opštu ofanzivu na terenima na kojima su dejstvovali veleški, prilepski, kruševski i bitolsko-prespanski odredi. U ovoj ofanzivi bugarski fašisti angažovali su veći deo jedinica 5. bugarske okupatorske armije i policije dislocirane u Makedoniji. Većina partizanskih odreda bila je razbijena u toku ove neprijateljske ofanzive, a jedan deo preživelih boraca prešao je na teritoriju Egejske Makedonije, a neki u ilegalstvo. Okupatorske vlasti pojačale su i sve vrste terora nad makedonskim narodom.

BUGARSKI OKUPATORI SA OTSECENIM GLAVAMA DVOJICE RODOLJUBA — FOTOGRAFIJA PRONAĐENA U TAJNOJ ARHIVI BUGARSKE POLICIJE U SKOPJU

Teror i zverstva

Istovremeno s pojavom prvih partizanskih odreda pojačani su teror i nasilje nad makedonskim narodom. Fašistički okupatori počeli su da zatvaraju aktiviste narodnooslobodilačkog pokreta po svim gradovima i selima. Teror i nasilje su postali osnovni metodi održanja okupatorske vlasti. Primera radi iznosimo da je samo u toku jednog dana 1941. godine u Prilepu bilo zatvoreno preko 1000 građana.

U narednim godinama oslobodilačkog rata sve više se pojačavaju teror, zverstva, pljačke i paljenje sela i domova. Okupator se nadao da će na taj način moći da uguši ustanak naroda.

Navodimo samo neke primere terora, koji su po svojim metodama karakteristični. Bugarski fašisti su, 14. septembra 1942. godine, bez sudeња i ikakvog saslušanja kod mesta Pusta Kula, iznad Katlanovskog brda, pored puta Skopje—Veles, streljali grupu zatvorenika prilikom sprovođenja. Posle velike racije u Prilepu, bugarski fašistički okupatori su kod mesta Zavoj, blizu Prilepa, od nekoliko stotina zatvorenika streljali 19 učesnika narodnooslobodilačke borbe iz sela Dabnica i Prilepa. Ovo zverstvo okupatora poznato je u narodu pod imenom „dabničko klanje“. U selu Jabolčište, u veleskom kraju, seljima su sekirama prebijane noge i ruke i živi su bacani u zapaljene zgrade.

Teror se produžava i u narednim godinama. U 1943. godini u selu Vataša — Tikveš, bugarski fašistički okupatori streljali su dvanaestoro dece. Bezrazložna streljanja i ubijanja, paljenje sela i uništavanje domova bili su svakodnevni metodi okupatora u borbi protiv narodnog ustanka.

Velikoposednička albanska partija „Balikomptar“, skraćeno „balisti“, tesno je saradivala sa italijanskim fašističkim vlastima. Njihove mnogobrojne akcije protiv jedinica NOV i POJ i mirnog stanovništva ostavljale su za sobom pustoš i pretvarala mnogobrojna sela u zgarista, kako u Makedoniji tako i na Kosovu i Metohiji i u Crnoj Gori. Takav slučaj bio je u zapadnoj Makedoniji sa selima Karbunica, Mavrovo, Nikiforovo i Leunovo i dr. Skoro u svim krajevima zapadne Makedonije mogu se naći mnogi primeri paljenja, ubijanja, pljačkanja i silovanja od strane okupatora i njihovih slugu.

U zatvorima i logorima fašistički okupatori svakodnevno su vešali, ubijali i masakrirali stotine pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta, simpatizera i patriota Makedonaca, Šiptara i Turaka.

Mučenja po zatvorima i logorima su bila neizdržljiva. Čak su i fašisti bili prinudeni da priznaju veliku hrabrost boraca narodnooslobodilačkog pokreta, koji su u zatvorima bili podvrgnuti najrazličitijim oblicima terora. U januaru 1943. godine Mirče Acev i Strašo Pindžur bili su ubijeni u bugarskom fašističkom zatvoru u Skoplju, pošto su

POKOLJ NEVINOG STANOVNIŠTVA U S. DABNICA (PRILEPSKO) IZVRŠEN OD BUGARSKIH FAŠISTA, 1942.

ODMAZDA OKUPATORA U MAKEDONJI, 1942.

BALISTIČKI VODA DEMO SA ITALJANSKIM OKUPATORIMA U TETOVU

DOMAĆE SLUGE — BALISTI SA NEMACKIM I ITALJANSKIM OKUPATORIMA

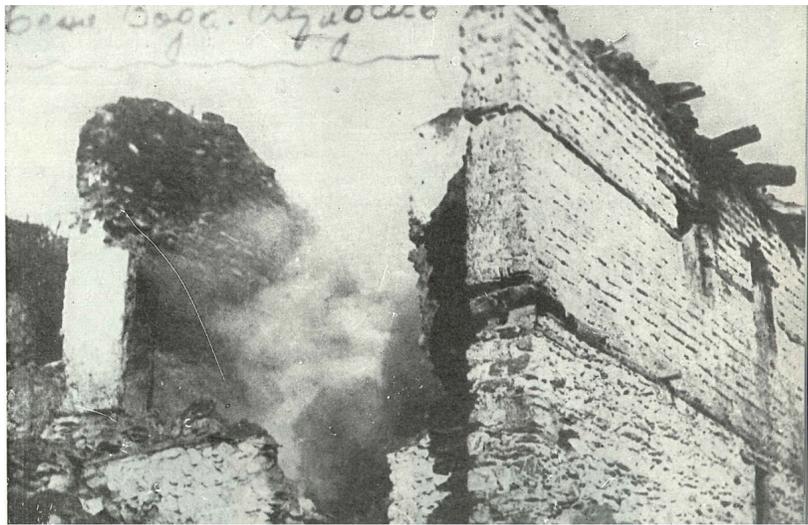
prethodno bili podvrgnuti najstrašovitijem mučenju. Ovim povodom jedan fašistički policijski agent je izjavio: „Hrabrijeg čoveka nisam video ..

U skopskom zatvoru ostavio je život i narodni heroj Cvetan Dimov, kao i mnogi drugi najbolji sinovi makedonskog naroda.

Herojsko držanje ovih, kao i mnogih drugih boraca narodnooslobodilačkog pokreta u Makedoniji, ostaće u sećanju budućih pokolenja makedonskog naroda kao istinita legenda.

Prema nepotpunim podacima, po zatvorima, logorima i prilikom hapšenja i pretresa bilo je ubijeno preko 2124 lica. Od mučenja ostalo je posledica kod preko 9123 lica. Napominjemo da nedostaju podaci i iz čitavih sela, opština, pa i srezova. Takođe, ovde nisu uračunati gubici u borbama kao i uništenja jevreja posle njihovog deportiranja.

Bugarski fašistički okupatori da bi pred narodom pokazali legalnost svoje okupatorske vlasti, jedan deo pohapšenih izvodili su pred njihove sudove i tu ih osuđivali na razne

TRAGVI BALISTIČKOG TERORA U ZAPADNOJ MAKEDONIJI

kazne — vremenske i smrtno. Sud koji je pojedinim patriotima sudio nije bio nikakav redovni, pa makar i fašistički sud, već je to bio vojni sud koji se po sudskom postupku u svome radu približavao više prekim sudovima, nego redovnim vojnim sudovima. Kroz taj bugarski fašistički vojni sud prošlo je ogroman broj patriota. Primera radi navodimo da je samo u 1942. godini taj sud presudio krivična dela kod preko 529 makedonskih patriota. Ovaj broj nije potpun, nedostaju podaci za čitava sela i opštine kao i zapadnu Makedoniju, koja je bila pod italijanskom okupacijom. Ovo je samo jedna strana problema, u suštini najveći deo terora je izvršen od strane policije, žandarmerije i vojnih jedinica na terenu pri pretresima, blokadama, „čišćenja terena“ — i drugih akcija ovih organa.

Nemoćni u borbama protiv Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda, fašisti su nastojali da masovnim terorima i represalijama oslabe narodno-oslobodilački pokret. Skoro bez izuzetka svi članovi domaćinstva boraca pripadnika partizanskih odreda bili su zatvarani ili internirani.

Veliki je broj onih patriota koji su prošli kroz fašističke koncentracione logore i zatvore u Bugarskoj, Albaniji i Italiji. Bilo je i slučajeva da je internirano čitavo stanovništvo pojedinih sela (Kumanovski kraj, Tikveš, Vranje, Pčinja, Crna Trava).

ĆELIJA SMRTI U SKOPSKOM ZATVORU, 1941.—1944.

PRVORORCI, NARODNI HEROJI UBLJENI U SKOPSKOM ZATVORU OD BUGARSKIH OKUPATORA, S LEVA NA DESNO:

MIRČE ACEV

CVETAN DIMOV

STRAŽO PINDUR

Takode, u zapadnoj Makedoniji su mnoga sela tokom rata ostala bez ijednog stanovnika, bilo zbog raznog pritiska ili zbog interniranja i zatvaranja. U mnogim selima, paK, ostalo je samo po nexoliko porodica.

U fašističkoj Bugarskoj jedinice bugarskih „trudovih vojski“ (radne jedinice) predstavljale su posebnu vrstu logora za interniranje patriota.

Prema nesređenim i veoma nepotpunim podacima, za koja nedostaju podaci i za čitave srezove (ranije teritorijalne podele), kroz zatvore i logore prošlo je preko

POLITIČKI ZATVORENICI U TIRANSKOM ZATVORU 1943.

[Handwritten text in Cyrillic script, likely a letter or document from a prisoner.]

FAKSIMIL PESME „STARA DREHA“ (STARA ODE-CA) KOJU SU ISPEVALI POLITZATVORNICI

FAKSIMIL PROTESNOG PISMA KOJE SU MAJKE UPUTILE ZATVORENICKIM VLASTIMA U TIRANI 1943.

STRE AVUKATORE
Dr. Ferid Gabej
Brega e Nibodpës, 30. TIRANË.

2905

Diftosë

Me anë të se cillës vërtetëj se morra prej s. Alëku Jovani nga Tetova fr. Shq. katërqind (400) në shqyrtim sprov- katëz për të shpesh shqyrtim e të vëllajt të tij klasës prandë shqyrt të shqyrtim të shqyrtim në shqyrtim shqyrtim qeshje, oshku edhe në qdë sprov administrativë të shqyrtim deri në përfundim edhe lirim e tij prej burgut.

Mëhoj pra këtë dritë të nëntëkrahës prej nejtë.

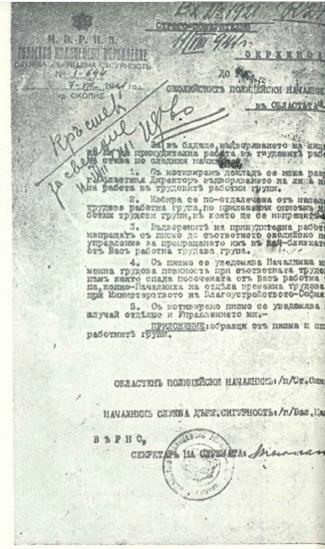
Tiranë, më 30 Qëshor 1943.

Avokat Ferid Gabej

[Signature]

ZBEG 1943

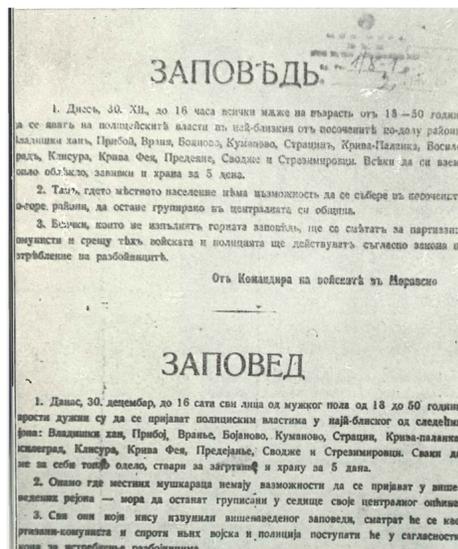

ФАКСИМЛ РАСПИСА БУГАРСКЕ ПОЛИЦИЈЕ ЗА СЛАНЈЕ НА ПРИНУДНИ РАД

26.000 patriota. Ovome treba dodati i broj onih koji su prošli kroz „trudove jedinice“, zatim onih koji su bili internirani po raznim selima i dr. Karakteristično je istaći da su okupatori preseljavali čitava sela ili pojedine familije. Prema nepotpunim podacima, prinudno je preseljeno preko 23.000 lica. Ovoj cifri treba dodati broj onih iz zapadne Makedonije koji su usled pritiska sami

napustili domove, kao i broj onih koji su kao Srbi — kolonisti proterani 1941. godine.

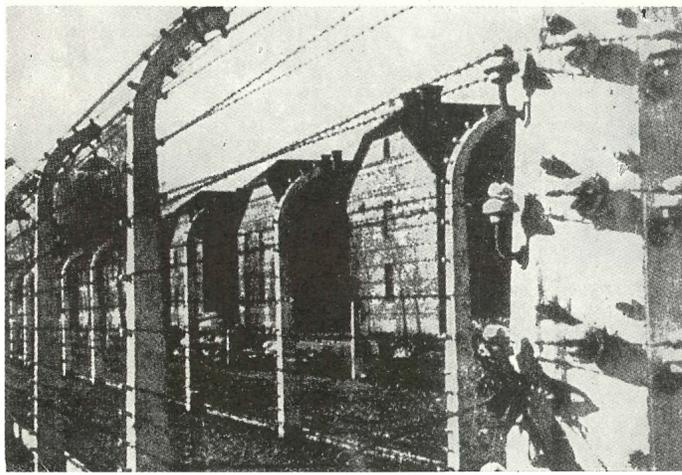
U većim gradovima Makedonije, u Skopju, Bitoli i Štipu, do početka drugog svetskog rata živelo je oko 8.000 Jevreja. Odmah po okupaciji oni su bili stavljeni van zakona. Posebno su bili obeleženi vidnim znacima. Celokupan njihov život se razvijao prema posebnim na-

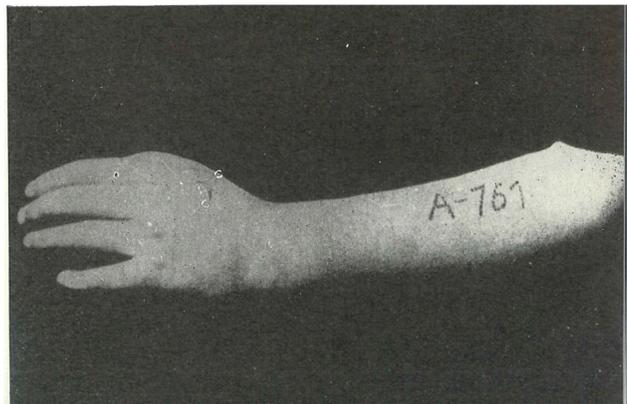
ФАКСИМЛ ЗАПОВЕСТИ БУГАРСКЕ ВОЈСКЕ ЗА ИНТЕРНАЦИЈУ СТАНОВНИШТВА SA ТЕРИТОРИЈЕ КУМАНОВО — КРИВА ПАЛАНКА — ВРАНЈЕ — СРНА ТРАВА

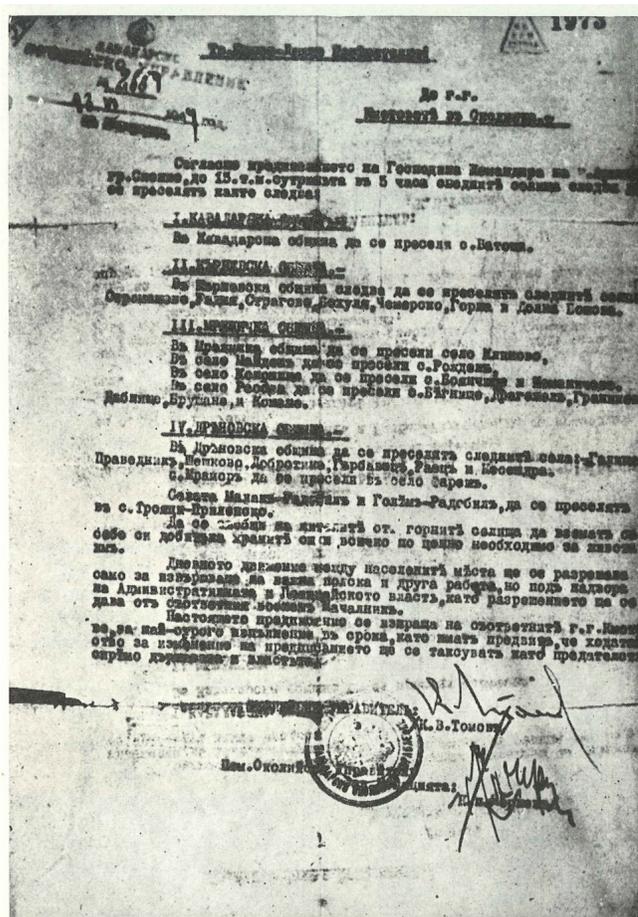
ZBEG U DEBARCIMA (OHRIDSKO), 1943.

DEPORTIRANJE JEVREJA IZ MAKEDONIJE,
1943

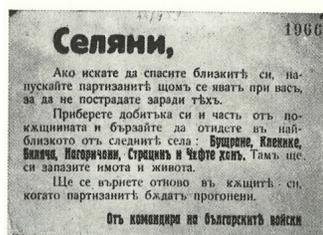

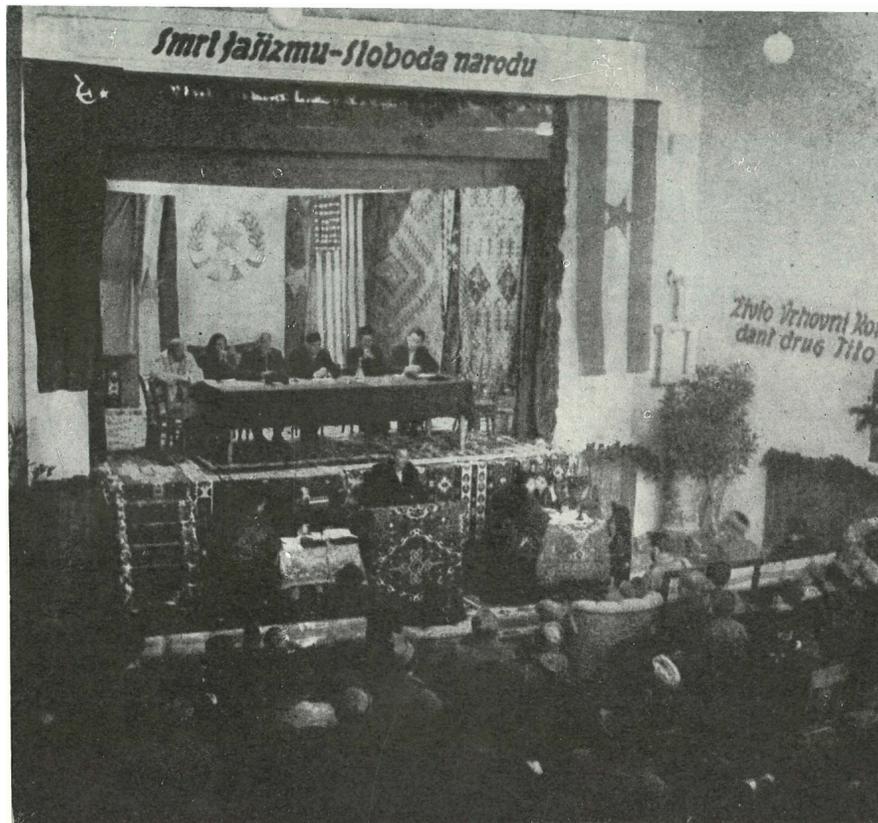

ФАКСИМИЛИ — БУГАРСКИ ФАШИСТСКИ ДОКУМЕНТИ ЗА ИНТЕРНИРАНЈЕ И ПРЕСЕЛЈАВАЊЕ СЕЛА

redbama okupatora. Bugarski fašistički okupatori prihvatili su zahtev nemačkih fašista da im izruče Jevreje koji žive u Makedoniji. U toku jedne noći, 11. marta 1943. godine po domovima je pohvatano 7.144 Jevreja koji su živeli u Makedoniji. Njihova imovina je opljačkana. Prvih-nekoliko dana svi Jevreji su bili smešteni u posebnom logoru u Skopju odakle su transportovani za Poljsku. Iz Poljske se nije vratio ni jedan Jevrejin koji je bio odveden iz Makedonije.

Izvestan broj politički svesnijih i naprednijih Jevreja još pre njihovog odvođenja u Poljsku stupio je u narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede od kojih su neki ostali u životu. Međutim, mnogo je veći broj onih koji su herojski položili svoje živote.

1 ZASEDANJE AVNOJ-A, BIHAĆ 26.-27. XI. 1942 — RADNO PREDSEDNISTVO

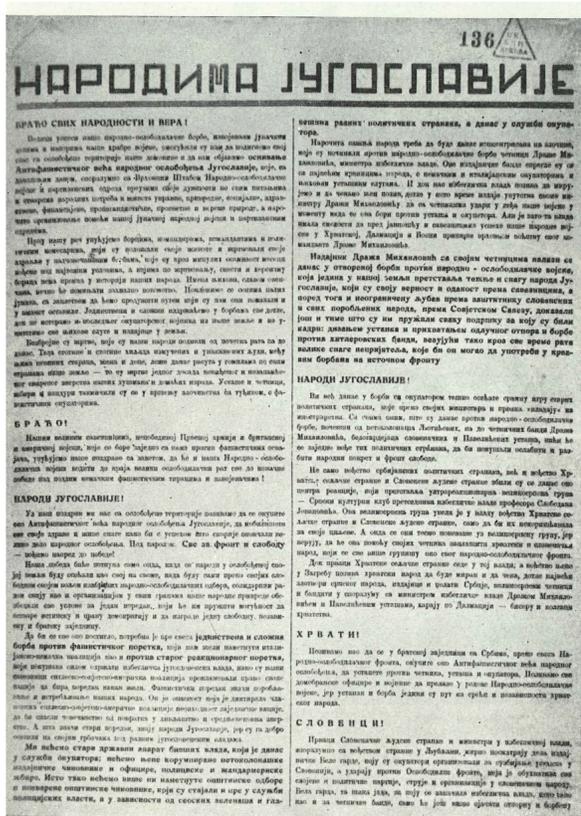
Stvaranje narodne vlasti

Jugoslavenski narodi, rasplamsavajući narodnooslobodilačku borbu, beleže 1942. godine, pored niza vojnih uspeha i veoma značajne političke uspehe u borbi protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajnika, od kojih posebno treba istaći održavanje zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije — AVNOJ-a.

Organi narodne vlasti počeli su da se stvaraju još od prvih dana ustanka jugoslavenskih naroda. Sa postizanjem vojnih i političkih uspeha oni su se sve više razvijali i učvršćivali.

Prvo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije održano je 26. i 27. novembra 1942. godine u Bihaću.

Prvo zasedanje AVNOJ-a predstavlja najznačajniji događaj u toku narodnooslobodilačke borbe jugoslovenskih naroda 1941. i 1942. godine. Njegov politički značaj ogleda se u tome što je stvoreno jedno rukovodstvo, koje je praktično preuzelo prava privremene vlade (nezavisno od formalnog naziva). AVNOJ je, sa svojim izvršnim odborom, preuzeo u toku narodnooslobodilačke borbe veoma odgovorne i teške zadatke. Među prve i najznačajnije zadatke AVNOJ-a bili su pomaganje daljeg razvitka oružanog ustanka naroda Jugoslavije, zatim organizovanje i sređivanje života u pozadini, obnova upropašćene privrede i dr.

ФАКСИМИЛ ПРОГЛАСА I ZASEDANJA AVNOJ-a, 1942.

Zatim, AVNOJ je imao zadatak da se brine o ishrani i snabdevanju vojske, da sprovedi mobilizaciju naroda za popunjavanje i stvaranje novih partizanskih i vojnih jedinica. Isto tako, AVNOJ je, preko organa narodne vlasti, bio organizator raznovrsnog otpora protiv okupatora na neoslobodenoj teritoriji.

Jedan od najznačajnijih zadataka AVNOJ-a je bio da preko svojih organa i organa nove narodne vlasti razvija bratstvo i jedinstvo naših naroda.

Centralni komitet KPJ, posle uspešnog sazivanja i rada I zasedanja AVNOJ-a, dao je inicijativu da se postepeno, sa sazrevanjem uslova, organizuju i sazovu nacionalna antifašistička veća narodnog oslobođenja. Organizovanjem nacionalnih antifašističkih veća učinjen je veliki korak napred ka daljem rešavanju nacionalnog pitanja naroda Jugoslavije, koje je igralo veliku ulogu u mobilizaciji širokih masa za borbu protiv okupatora. Ovo je bilo od posebnog značaja naročito za potlačene narode, čije je postojanje priznavala jedino KPJ.

IZVRŠNI ODBOR AVNOJ-a IZABRAN NA I ZASEDANJU, BIHAĆ 1942.

Jugoslavenski narodi su 1942. godine imali svoju Narodnooslobodilačku vojsku. U toku održavanja I zasedanja AVNOJ-a u Jugoslaviji su dejstvovali: dva korpusa i osam divizija Narodnooslobodilačke vojske, u čiji su sastav ulazile 24 brigade. Van sastava divizija dejstvovalo je još 7 brigada i 39 partizanskih odreda, ne računajući partizanske odrede u Dalmaciji i Crnoj Gori.

Politički i vojni uspesi jugoslovenskih naroda u borbi protiv fašističkih okupatora pri kraju 1942. godine prinudili su Hitlerovu vrhovnu komandu da preduzme poznatu IV neprijateljsku ofanzivu za koju je 9. decembra 1942. godine u Rastemburgu bio razrađen detaljan plan pod rukovodstvom Hitlera. Ovom prilikom bilo je predviđeno da u ofanzivu učestvuju, pored nemačkih i ustaških jedinica, i italijanske divizije.

* #

Veliki politički i vojni uspesi postignuti su u svim krajevima Jugoslavije. Široke mase su politički prihvatile oružanu borbu, kao jedino rešenje za oslobodenje od fašističke okupacije, stoga su i davale podršku partizanskim odredima i vojnim jedinicama. U isto vreme, pružajući otpor u različitim formama one su se potpuno uključile u borbu protiv okupatora.

Borbena dejstva partizanskih odreda, koja su obuhvatila veći deo teritorije Makedonije, bila su od veli-

kog značaja za potpuno razobličavanje svih namera fašističkih okupatora i za izvojevanje nacionalnog i socijalnog oslobođenja.

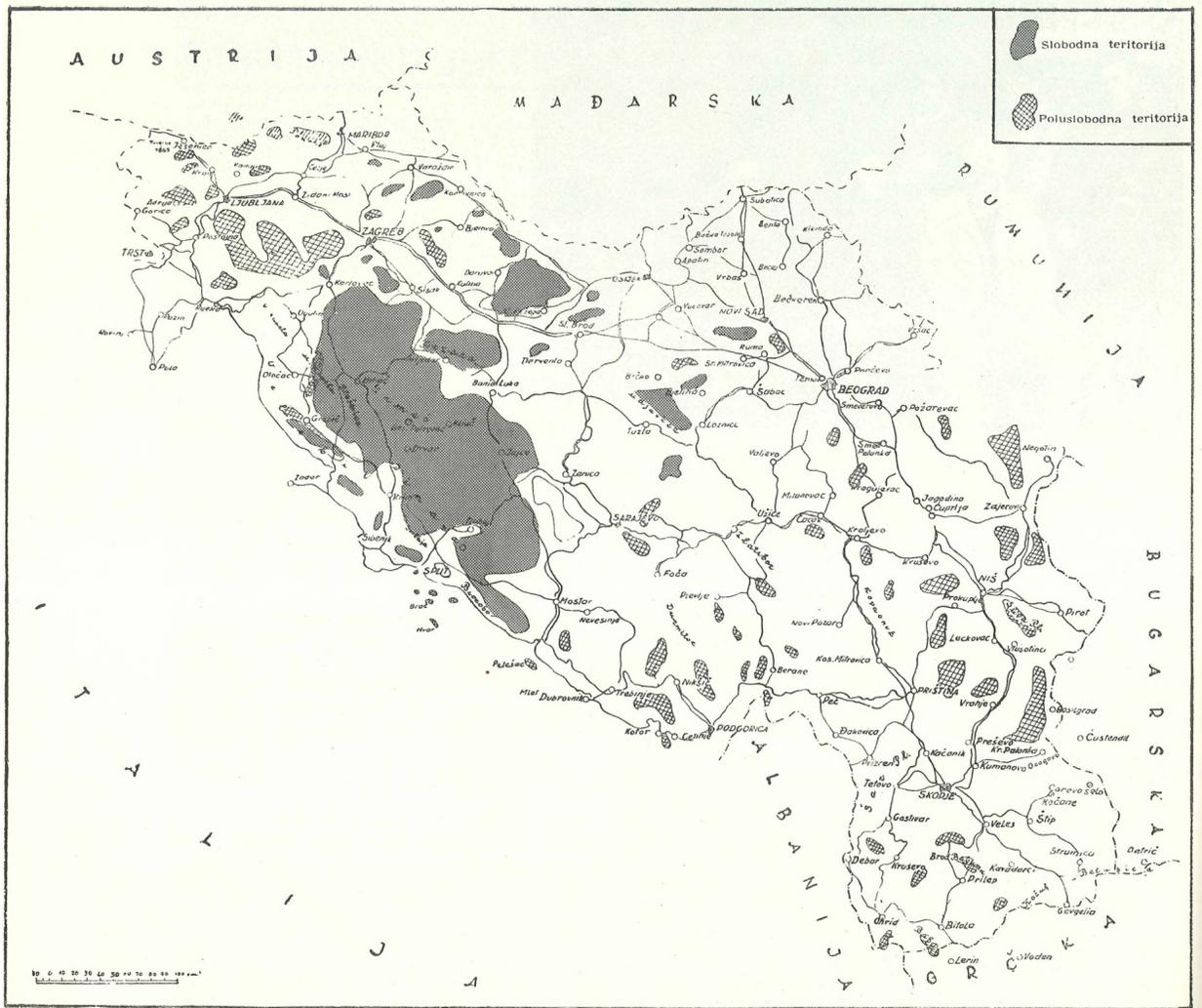
U jednom pismu, Mirčeta Aceva, sredinom 1942. godine, govoreći, o situaciji u Makedoniji, između ostalog, piše: „Današnji partizani govore da u Makedoniji ima izgleda da u najskorije vreme isti postanu masovni. . . U celoj Makedoniji nema ni jednog poštenog čoveka koji ne gleda sa simpatijama na naše partizane.“

* * *

U celoj Makedoniji, u toku 1942. godine, narod je bio doveden u situaciju da izdrži snažan pritisak porobljivačke i denacionalizatorske politike velikog okupatorskog fašističkog aparata (nemačkog, bugarskog i italijanskog).

Partija, vodeći neumorno borbu za pridobijanje širokih masa sa grada i sela za politiku CK KPJ, jednovremeno je vodila oštru borbu protiv okupatora i izdajničke politike reakcionarnih grupa: Čkatrov-Đuzelov, VMRO — Vančevista i dr.

Izvesni vojni neuspesi partizanskih odreda su taktičkog značaja. Politička gotovnost masa za oružanu borbu iz dana u dan je sve više rasla. To potvrđuje nagli razvoj oružanog ustanka u 1943. godini.

Slobodne i poluslobodne teritorije pri kraju 1942,

PARTIZANSKA KOLONA

Narodnooslobodilačka borba u Makedoniji uzela je 1943. godine široke razmere. Postignuti su ogromni politički i vojni uspjesi. U martu mesecu formiran je Centralni komitet Komunističke partije Makedonije, a odmah zatim otpočele su pripreme za formiranje antifašističkog sabora narodnog oslobođenja Makedonije - ASNOM. U Jajcu je održano II zasjedanje AVNOJ-a na kome su bili udareni temelji federativnog uređenja nove Jugoslavije. Makedonski narod je prvi put u svojoj istoriji dobio pravo na nacionalnu i socijalnu slobodu u bratskoj zajednici jugoslovenskih naroda.

Ove godine formiran je u Makedoniji veliki broj većih vojnih formacija - bataljona i brigada NOV i POJ, a zabeleženi su i krupni vojnički uspjesi. Ove jedinice oslobodile su velika područja i stvorile više slobodnih teritorija na kojima se brzim tempom razvijala narodna revolucionarna vlast. Preko narodnooslobodilačkih odbora organizuje se intenzivan slobodan život i razvitak na ovim područjima. Zbog svega ovoga 1943. godina predstavlja period od posebnog istorijskog značaja za makedonski narod.

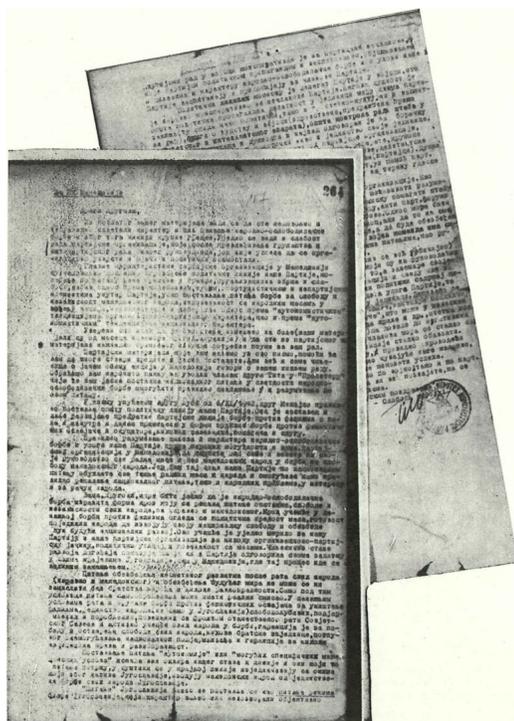
1943.

Razgaranje ustanka u Makedoniji

Narodnooslobodilačka borba u Makedoniji razvijala se u specifičnim uslovima. I pored tih okolnosti zabeleženi su vidni rezultati zahvaljujući opštim uspesima jugoslovenskih naroda i neposrednog angažovanja CK KPJ, a posebno druga Josipa Broza Tita, u rešavanju osnovnih i najtežih problema oružanog ustanka.

Vrhovni komandant NOV i POJ i CK KPJ, uviđajući politički značaj oružanih borbi makedonskog naroda, kao i strategijski značaj Makedonije i južne Srbije, a bez tehničke mogućnosti da direktno rukovodi ustan-

PISMO TITA UPUĆENO POKRAJINSKOM KOMITETU KP ZA MAKEDONIJU IG. I. 1943.

82

SVETOZAR VUKMANOVIĆ — TEMPO

kom u Makedoniji i južnoj Srbiji, upućuje Svetozara Vukmanovića Tempa, u svojstvu delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ i CK KPJ sa posebnim ovlašćenjima. Svetozar Vukmanović Tempo, u februaru 1943. godine, stiže u Makedoniju.

Dolazak delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ i CK KPJ u Makedoniju je od posebnog značaja za dalji razvitak narodnooslobodilačke borbe makedonskog naroda i za razvitak oružanih borbi u južnoj Srbiji. Drug Svetozar Vukmanović Tempo je svojim angažovanjem, s obzirom na ovlašćenja kojima je raspolagao i lična iskustva, u mnogome doprineo da narodnooslobodilačka borba u Makedoniji dobije nov kurs. Izvršena je prekretnica u načinu i formama oružane borbe.

U isto vreme, Svetozar Vukmanović Tempo, kao delegat CK KPJ, mnogo je doprineo da se konačno raščiste i likvidiraju oportunistički ostaci iz Šarlovog perioda.

Komplikovana situacija u Makedoniji, s obzirom na njen geopolitički položaj, kao i brz razvoj događaja naglašali su da se preduzmu nove organizacione mere u partijskoj organizaciji u cilju njenog većeg osamostaljenja, što bi u krajnjoj liniji još više ubrzalo i ojačalo razvoj oružanog ustanka. Uočavajući ovo, CK KPJ šalje druga Svetozara Vukmanovića Tempa u Makedoniju, pored ostalog i sa ovlašćenjima da formira CK KPM, što je izvršeno u Tetovu, marta 1943. godine.

LAZAR KOLIŠEVSKI

KUZMAN JOSIFOVSKI — PITU

STRAHIL GIGOV

Formiranje CK KPM

U prvi Centralni komitet KPM bili su izabrani: Lazar Koliševski, Kuzman Josifovski — Pitu, Strahil Gigov, Mara Naceva, Cvetko Uzunovski — Abaz i Bane Andrejev — Ronkata.

U toku narodnooslobodilačke borbe u ovaj centralni komitet kooptirani su i novi članovi.

Formiranje CK KPJ bilo je od ogromnog značaja za partijsku organizaciju Makedonije. Ovim su istrgnuti iz ruku reakcije i kontrarevolucionarnih elemenata i poslednji „argumenti“ da su tobož partijska organizacija

MARA NACEVA

CVETKO UZUNOSKI

KUĆA U TETOVU U KOJOJ JE FORMIRAN CK KPM, 1943.

u Makedoniji i narodnooslobodilačka borba bili slepo potčinjeni nekakvom „srpskom rukovodstvu“. Ovim su potkresani i koreni autonomističkim tendencijama. Formiranje CK KPM ubrzalo je proces osamostaljenja partijskog i političkog rukovodstva u Makedoniji, a jednovremeno imalo je snažnog odraza na mase. To je dovelo do brzog porasta i omasovljenja oružanog ustanka makedonskog naroda.

BORCI P. ODREDA „GOCE DELCEV“ I „DAME GRUEV“, EGEJSKA MAKEDONIJA, APRIL 1943.

Stvaranje operativnih zona

Teška situacija u kojoj se našla većina partizanskih odreda pri kraju 1942. i početkom 1943. godine, nametnula je posebne zadatke PK KPJ za Makedoniju i Glavnom štabu Makedonije. Pre svega, trebalo je sačuvati odrede od uništavajućih udara okupatora. Uporedo sa ovim, preduzet je niz mera za jačanje borbenih dejstva u 1943. godini, sprovedene su vojničke i političke

mere za formiranje novih partizanskih odreda. Izvršene su i izvesne kadrovske promene.

U proleće 1943. godine, po izvršenoj reorganizaciji Glavnog štaba Makedonije prema naredbi delegata Vrhovnog štaba Jugoslavije druga Svetozara Vukmanovića Tempa, organizovano je pet operativnih zona. Podela Makedonije na pet operativnih zona trebalo je da ubrza ras-

plamsavanje orušanog ustanka. Ova mera pokazala se u praksi kao veoma ispravna i korisna.

Glavni štab Makedonije, koji se do proleća 1943. godine, zajedno sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Makedoniju, nalazio u Skopju, izašao je na teren — u zapadnu Makedoniju. Tada su i preduzete mnogobrojne mere za ubrzavanje i formiranje štabova operativnih zona, kao i za stvaranje novih partizanskih odreda.

U toku proleća — leta 1943. godine bili su formirani štabovi I, II, III i V operativne zone, dok štab IV operativne zone (istočna Makedonija) nije uspeo da se oformi zbog razbijanja bregalničkog partizanskog odreda. Štabovi zona razvili su veliku aktivnost. Pored postojećih partizanskih odreda iz 1942. godine, oni su formirali i nove partizanske odrede, a jednovremeno su reorganizovali partizanske odrede iz 1942. godine.

U I operativnoj zoni, u aprilu je obnovljen mavrovski partizanski odred pod imenom partizanski odred „Korab“, koji je u jednom sudaru kod Novog Sela razbijen. Zatim je kruševski odred „Pitu Guli“, popunjen novim borcima, preimenovan u I. mavrosko-kičevski odred, a nešto kasnije formiran je i 2. mavrosko-kičevski partizanski odred.

BORCI KUMANOVSKOG PARTIZANSKOG ODREDA, 1943.

BORCI MAVROSKO-KIČEVSKOG P. ODREDA, S. IVANČIŠTA 1943.

BORCI P. O. „SAVA MIHAJLOV“, 1943.

U II operativnoj zoni, u proleće 1943. godine, spajaju se partizanski odredi „Jane Sandanski“ i „Dame Grujev“, a kasnije se od dela odreda „Dame Grujev“ formira bitolski partizanski odred „Goce Delčev“.

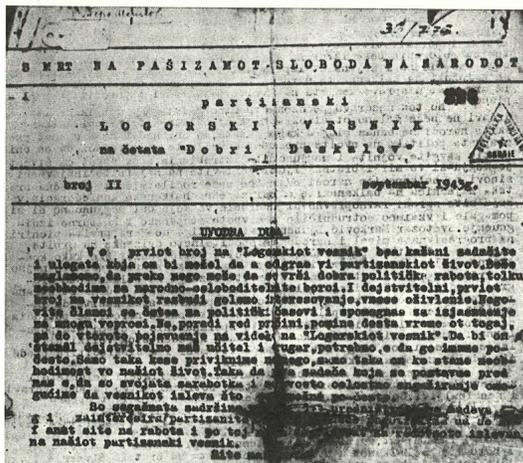
U III operativnoj zoni, u proleće 1943. godine, formirana su dva odreda: u Tikvešu partizanski odred „Dobri Daskalov“ i u devdeliskom kraju partizanski odred „Sava Mihajlo v“.

U IV operativnoj zoni formiran je bregalnički partizanski odred, koji je ubrzo, u sudaru sa bugarskom fašističkom policijom kod Vinice, bio razbij en.

U V operativnoj zoni, pored skopskog i šar-planinskog odreda, formiran je i kumanovski partizanski odred.

Kasnije, u toku leta, u Debarci- ma, Prespi i rejonu Debra, formirani su partizanski odredi „Prespa“, „Slavej“, „Malesija“ i drugi.

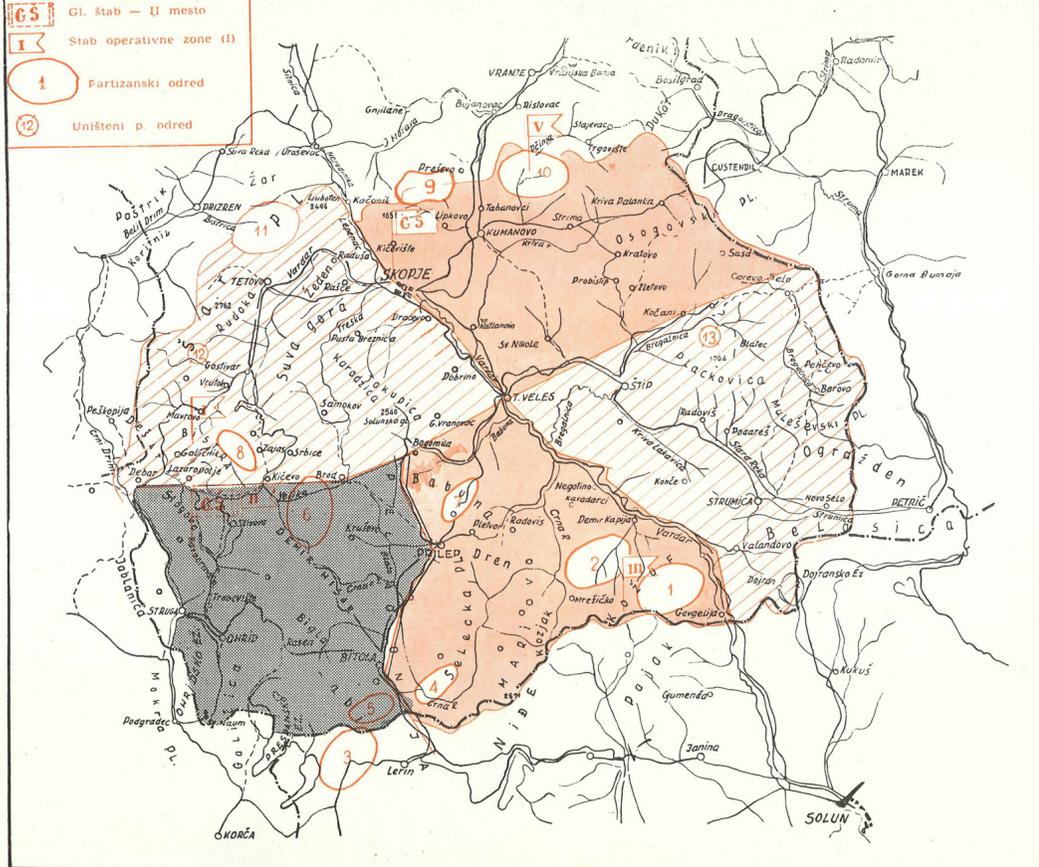
FAKSIMIL ZIDNIH NOVINA P. O. „DOBRI DASKALOV“

**Podela Makedonije na
operativne zone**

- G S Gl. stab - I mesto
- G S Gl. stab - II mesto
- I Stab operativne zone (I)
- 1 Partizanski odred
- 12 Uništeni p. odred

Karta daje pregled podele Makedonije na operativne zone, kao i rejeone u kojima su dejstvovali pojedini partizanski odredi u prvoj polovini 1943. godine i to: 1. — Đevdeliski, 2. — Tikveški, 3. — „Dame Gruev“, 4. — „Jane Sandanski“, 5. — „Goce Delčev“, 6. — „Pitu Guli“, 7. — Grupa boraca iz odreda „Dimitar Vlahov“ (koji je u ovom rejonu dejstvovao u 1942. godini). 8. — Drugi kičevsko-mavrovski, 9. — Skopski, 10. — Kumanovski, 11. — Šar-planinski, 12. — Mavrovski odred „Korab“, 13. — Bregalnički (ova poslednja dva odreda pri samoj njihovoj pojavi bili su razbijeni).

PRESPANSKO PARTIJSKO SAVETOVANJE, OTEŠEVO 2. VIII. 1943.

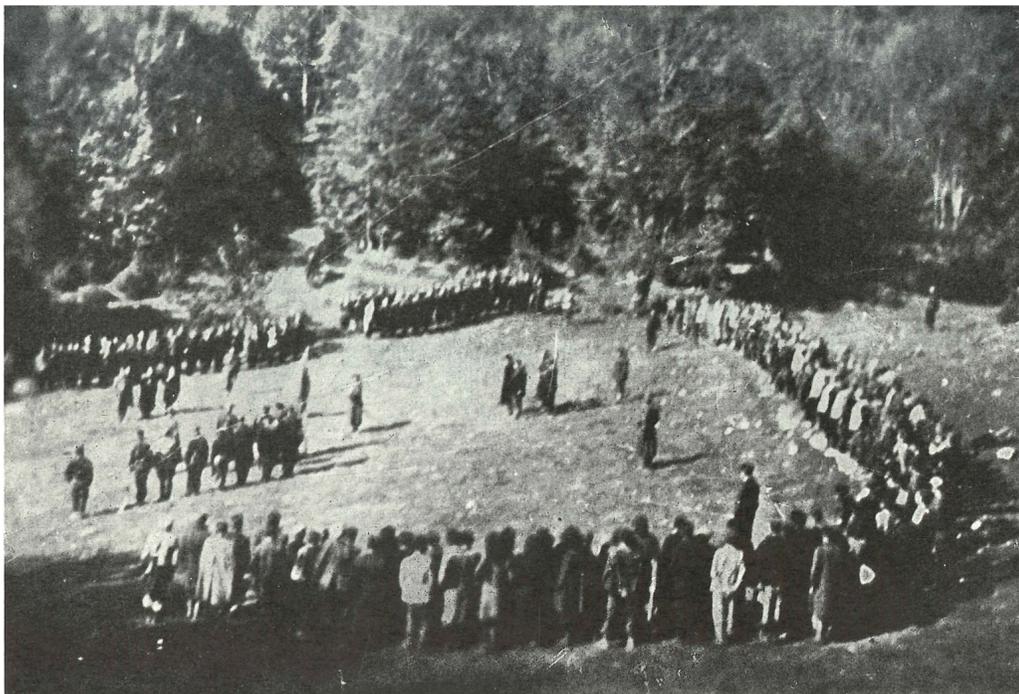
Prespansko savetovanje

Narodnooslobodilačka borba Makedonije razvijala se u prvoj polovini 1943. godine veoma brzo. Rejoni Kičeva, Debra, Bitola, Prespe, Kumanova i Tikveša postali su žarišta, odakle se oružana borba širila u sve krajeve Makedonije. Priliv novih boraca u partizanske odrede bio je svakog dana sve veći. Partizanske jedinice sticale su u sukobima sa okupatorom veliko borbeno iskustvo. Stvoreni su bili uslovi za proširenje i jačanje narodnih odbora kao organa narodne vlasti, a jednovremeno i za formiranje viših organa narodne vlasti. Novi zadaci bili su veoma obimni i odgovorni i tadašnji partizanski odredi sa svojom taktikom dejstva više kao teritorijalne jedinice nisu mogli da ih realizuju.

Na oslobođenoj teritoriji Prespe, u rejonu Oteševa, CK KPM održao je partijsko savetovanje, 2. avgusta 1943. godine, kome je prisustvovao i član CK KPJ, delegat Vrhovnog štaba, drug Svetozar Vukmanović Tempo. Na ovom savetovanju, CK KPM doneo je istorijske odlu-

ke, koje su od velikog značaja za dalji razvitak oružane borbe protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajnika u Makedoniji.

Posle svestranog analiziranja situacije u kojoj se nalazila Makedonija, CK KPM je odlučio da se stvore regularne vojne jedinice, koje će biti sposobne za borbeno dejstva u širim razmerima i za preduzimanje većih i obimnijih akcija. Zatim, odlučeno je da se upornije i sa jačim tempom radi na proširenju mreže narodnooslobodilačkih odbora, a istovremeno da se otpočne i sa pripremama za sazivanje i konstituisanje najvišeg državnog i predstavničkog tela — Antifašističkog sabora narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM). Na savetovanju je odlučeno da se pojača rad svih partijskih komiteta. Najzad, partijskim organizacijama postavljen je i zadatak da vode oštru borbu protiv separatističkih tendencija.

FORMIRANJE BATALJONA „MIRČE ACEV“, SLAVEJ PLANINA, 18. VIII. 1943.

BORCI BATALJONA „ORCE NIKOLOV“, KOZJAK PLANINA 1943.

Prve vojne jedinice

Ubrzo posle prespanskog savetovanja, CK KPM pristupio je izvršavanju postavljenih zadataka. Šestnaest dana posle savetovanja, 18. avgusta 1943. godine, na mestu zvano Slavej, na Karaorman planini, formirana je prva makedonska vojna jedinica narodnooslobodilačke borbe — bataljon „Mirče Acev“.

DAVAJ ME, MILA MAMO, DAVAJ ME

DAVAJ ME, MILA MAMO, DAVAJ ME
ZA STO ME SRCE, MAMO, TRGNALO:
MLADA PARTIZANKA DA STANAM,
KOZJAK PLANINA DA IDAM
KARFOŠ VOJVODA DA VIDAM.
PUŠKOMITROLEZOT DA NOSAM,
KLETI FAŠISTI DA KOSAM.

Partizanska pesma

FORMIRANJE BATALJONA „STRAŠO
PINDŽUR“, KAJMARČALAN 24.IX.1943.

BATALJON „STIV NAUMOV“ U PO-
KRETU, PRESPA 1943.

Na planini Kožuv je, 24. septembra 1943. godine, u sastavu operativne zone, formiran bataljon „Strašo Pindžur“. Krajem septembra 1943. godine formiran je debarski omladinski bataljon. U rejonu III operativne zone formiran je 3. oktobra 1943. godine još jedan bataljon. U Prespi se 11. novembra 1943. godine formira bitolsko-prespanski bataljon „Stiv Naumov“, a 1. decembra 1943. godine kumanovski bataljon „Orce Nikolov“. Ovo jasno pokazuje da su se u celoj Makedoniji počele formirati vojne jedinice sposobne za šire akcije. Ističemo da je u zapadnoj Makedoniji, od avgusta do kraja novembra 1943. godine, bio formiran znatan broj bataljona (ovo će biti kasnije izneto).

Koliko su bile dalekovidne odluke prespanskog savetovanja o formiranju većih vojnih jedinica nedvosmisleno nam potvrđuju događaji i aktivnosti koje su se posle ovoga odigrale u svim operativnim zonama. Ovo je naročito došlo do izražaja prilikom kapitulacije fašističke Italije. Jedinice NOV i POJ u Makedoniji oslobodile su 10. septembra 1943. godine Debar, a bataljon „Mirče Acev“ oslobodio je 11. septembra 1943. godine Kičevo. Istih dana bitolsko-prespanski partizanski odred oslobodio je Ljubojno sa okolnim selima.

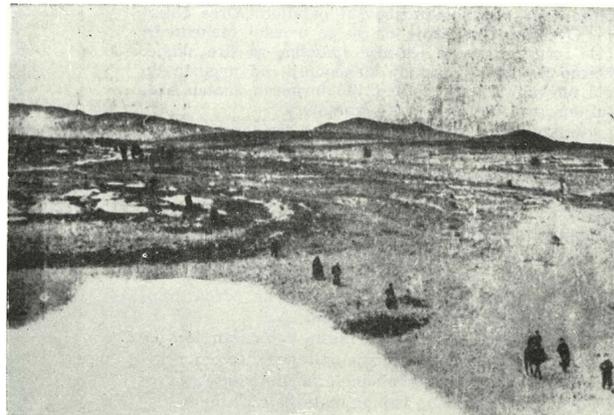
Pri oslobodenju svih ovih mesta razoružan je veći broj jedinica italijanske divizije „firence“. Ovom prilikom zaplenjene su velike količine oružja, municije, opreme i drugog raznovrsnog vojnog materijala i hrane.

PARTIZANSKE JEDINICE NA POLOŽAJU, 1943.

Priliv novih boraca iz svih krajeva Makedonije, pa i iz onih gde oružane borbe nisu bile razvijene ili su bile privremeno ugušene, omogućavao je u svim operativnim zonama da se sa većom brzinom formiraju novi bataljoni, pa i veće vojne formacije. U drugoj polovini oktobra i prvoj polovini novembra 1943. godine u Makedoniji dejstvuju sledeće vojne i partizanske jedinice:

BATALJON „MIRČE ACEV“ KROZ DEBARCA, 1943.

a) Pod neposrednom komandom Glavnog štaba Makedonije:

- prva grupa bataljona, sastavljena od dva makedonska bataljona i jedne prateće čete;
- druga grupa bataljona, sastavljena od dva kosovska bataljona i jedne prateće čete;
- debarski omladinski bataljon;
- šiptarsko-kičevski bataljon;
- bataljon topova 47 .mm.

b) U sastavu I operativne zone (rejon Mavrovo — Kičevo):

- kičevski bataljon;
- mavrovski bataljon i
- bataljon „Kopačka“.

v) U sastavu II operativne zone (Debar, rejon Debra, Debarca, Prespe i Struge):

- bataljon „Stefan Naumov“ u Prespi;
- partizanski odred „Slavej“, u rejonu Botuna i
- partizanski odredi u Malesiji i Drimkolu.

g) U sastavu III operativne zone (rejon planine Kozuv i Tikveš):

- Prvi bataljon „Strašo Pindžur“;
- drugi bataljon.

d) U sastavu V operativne zone (rejon planine Kozjak):

- kumanovski partizanski odred;
- skopski partizanski odred i
- šar-planinski partizanski odred.

Štabovi zona i reorganizovani i novoformirani partizanski odredi i vojne jedinice — bataljoni razvili su veliku aktivnost. Oni su svojim borbenim dejstvima postigli značajne uspehe, što je omogućilo da se stvore dosta velike slobodne teritorije u svim zonama, osim u IV operativnoj zoni (istočna Makedonija).

Na karti su obeležene slobodne teritorije u Makedoniji, koje su držale jedinice pojedinih operativnih zona u avgustu 1943. godine.

DEBAR, U ROME JE RAZORUŽANA ITALJANSKA DIVIZIJA „FIRENCE“, 1943.

Kao što se na karti može videti, slobodna teritorija na Kozjaku je tesno povezana sa slobodnom teritorijom u južnom Pomoravlju. Još od 1941. godine, severno od komunikacije: Vranje — Kriva Feja — Bosilgrad nalazi se slobodna teritorija sa centrom Crna Trava.

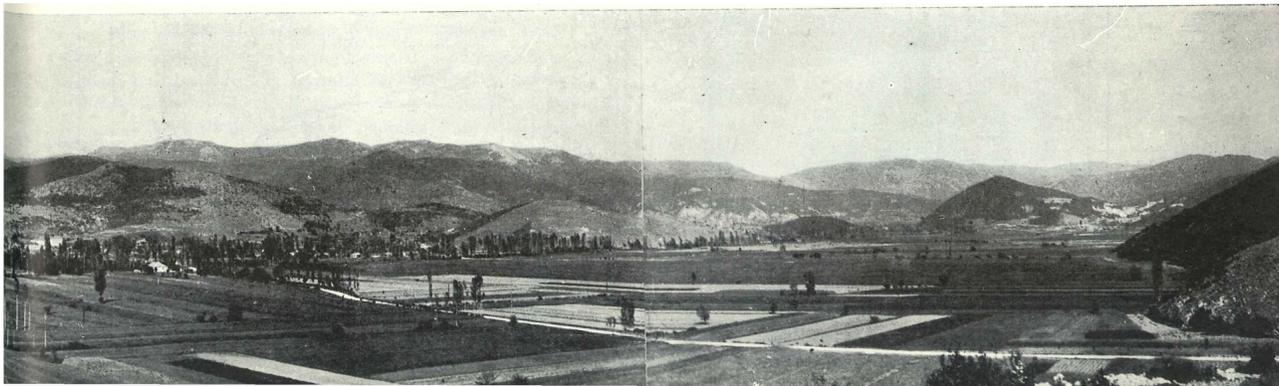
Slobodna teritorija na planini Kozuv i u rejonu Prespe bila je povezana sa slobodnom teritorijom u Egejskoj Makedoniji (Grčka) koju su držale jedinice grčkog pokreta otpora. U ovom rejonu bila je uspostavljena međusobna tesna saradnja.

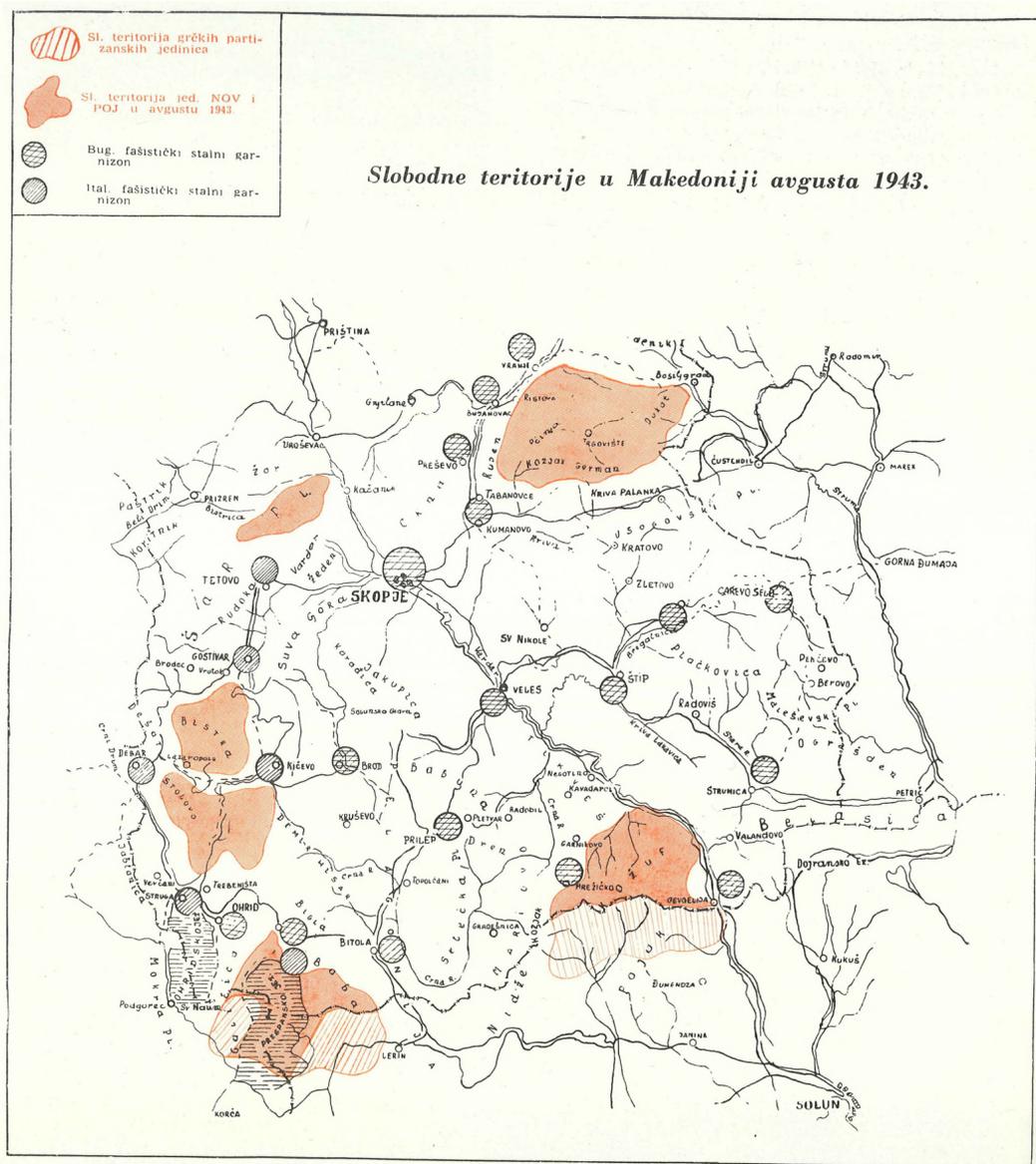
U zapadnoj Makedoniji u ovom periodu postojale su dve slobodne teritorije, razdvojene italijanskim posadama i garnizonima u Kičevu i Debru. Severna slobodna teritorija obuhvatala je naselja na Bistri planini i Vlainici, a južna je obuhvatala naselja u Debarcama i na planinama Stogovo i Karaorman.

Na Šar-planini, uz veoma velike napore, šar-planinski partizanski odred održavao je jednu relativno malu slobodnu teritoriju, koja je služila kao baza za prikupljanje novih boraca sa Kosova i Metohije i iz Makedonije.

Slobodne teritorije formirane pre kapitulacije fašističke Italije, potvrđuju da je polet oružanog ustanka makedonskog naroda bio snažan. U isto vreme, one potvrđuju da je postojala veoma tesna saradnja koja je na severnim granicama uspostavljena sa oružanim ustankom u južnoj Srbiji, na Šar-planini sa oružanim borbama na Kosovu i Metohiji, a na zapadnim i južnim granicama Makedonije sa oslobodilačkim pokretom grčkog i albanskog naroda.

PANORAMA DEBARCA, SLOBODNA TERITORIJA 1943.

MITING NA SLOBODNOJ TERITORIJI, 1943.

Slobodne teritorije

Fašistička Italija kapitulirala je 8. septembra 1943. godine. Od 15 italijanskih divizija, koliko ih je dejstvovalo u Jugoslaviji, jedinice NOV i POJ razoružale su 11 divizija. Partizanske jedinice u Makedoniji razoružale su veći deo jedinica italijanske divizije „firence“ i to: debarski garnizon u Debru, kičevski garnizon na Jami, gostivarski garnizon na Vlainici, a italijanske jedinice u Prespi razoružane su u selu Ljubojno (Prespa). Italijanske jedinice tetovskog i struškog garnizona razoružali su Nemci.

Posle kapitulacije fašističke Italije, slobodna teritorija u zapadnoj Makedoniji proširena je od Buko vika (južno od Gostivara) do Botuna (severno od Struge i Ohrida) i imala je dva slobodna grada — Kičevo i Debar.

„ . . . Razoružanje italijanskih jedinica omogućilo je“, rekao je drug Tito „ne samo da popunimo i naoružamo jedinice koje smo tada imali, već da stvorimo više novih divizija i odreda . . .“

ITALIJANSKI FASISTI POLAŽU ORUŽJE, 1943.

PARADA PARTIZANSKIH JEDINICA U OSLOBODENOM KIČEVU, SEPTEMBRA 1943.

Bataljon „Mirče Acev“ oslobodio je, 11. septembra 1943. godine, Kičevo. Tom prilikom bio je zarobljen italijanski fašistički garnizon i zaplijene su velike količine oružja i raznovrsne vojne opreme. Makedonske partizanske jedinice, zajedno sa stanovništvom ovog kraja, radosno su proslavili ovaj istorijski događaj, koji je dao novi podstrek da se istra je u neravnoj borbi do konačne pobjede nad neprijateljem.

* *

Velika slobodna teritorija, koju su stvorile makedonske jedinice NOV i POJ u zapadnoj Makedoniji posle oslobodjenja Kičeva, Debra i Debarca u septembru 1943. godine, bila je od izvanredno velikog političkog i vojničkog značaja.

DOČEK OSLOBODILACA U KIČEVU, SEPTEMBRA 1943.

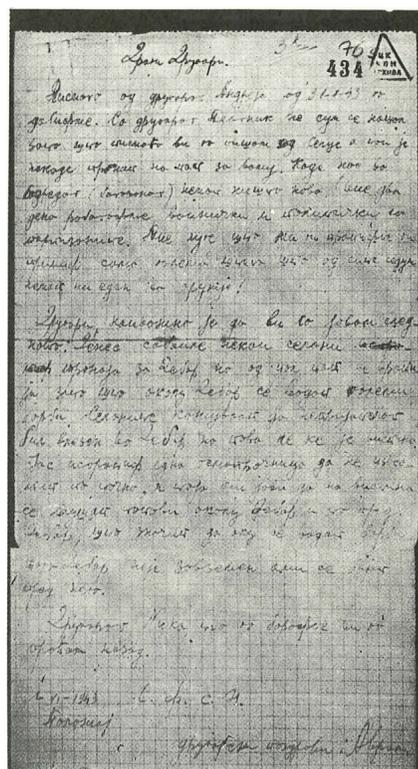
MITING U OSLOBODENOM KICEVU, SEPTEMBRA 1943.

Postojanje slobodne teritorije u zapadnoj Makedoniji sa mnogo elemenata jedne na pomolu nove i slobodne države, pozitivno se odrazilo na široke narodne mase u celoj Makedoniji. Pored ostalog, ovo je omogućilo velikom broju novih boraca da dođu ne samo na slobodnu teritoriju u zapadnoj Makedoniji već i na druge slobodne teritorije u rejonu planine Kožuv, Prespe i kumanovskog kraja.

U oslobodonom Kičevu održan je miting kome je prisustvovao veliki broj Makedonaca i Šiptara iz cele zapadne Makedonije. Na mitingu je istupilo više političkih ličnosti Makedonaca i Šiptara, kao i delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ i CK KPJ drug Svetozar Vukmanović

Tempo. U govorima na mitingu istaknuti su ciljevi oružane borbe jugoslovenskih naroda, koju su oni vodili pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije.

Na ovom mitingu učestvovali su predstavnici svih narodnosti iz zapadne Makedonije. Na mitingu je manifesto vano bratstvo i jedinstvo makedonskog i žiptarskog stanovništva u borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih domaćih saradnika.

IZVEŠTAJ OD ILIJE TOPALOSKOG O BORAMA KOD DEBRA 31. IX. 1943.

Život na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji 1943. godine i aktivnost društveno-političkih organa i organizacija, kao i rad narodnooslobodilačkih odbora, razvijali su se u saglasnosti sa zadacima i karakterom narodnooslobodilačke borbe. U selima i gradovima brzim tempom razvijala se i rasla aktivnost u svim oblastima života.

DELEGATI NARODNO-OSLOBODILACKOG ODBORA ZA KICEVSKI SREZ, S. VRANESNICA 1943.

UČESNICI SEMINARA ZA KULTURNO-PROSVETNI RAD NA OSLOBODENOJ TERITORIJ, 1943.

ILINDENCI ČLANOVI NARODNOOSLOBODILACKIH ODBORA DEBARCA 1943.

OPISMENJAVANJE STANOVNIŠTVA NA SLOBODNOJ TERITORIJI U ZAPADNOJ MAKEDONIJI, 1943.

NARODNOOSLOBODILACKI ODBORI PRIKUPLJAJU HRANU

Politički život narodnih masa razvijao se preko partijskih i skojevskih organizacija, narodne omladine, AFŽ i drugih društvenih i političkih organizacija.

Prvi put se otvaraju škole na maternjem makedonskom jeziku. Istovremeno organizuju se i kursevi za opismenjivanje stanovništva. U početku je bilo 10 škola, u kojima se nastava obavljala na makedonskom jeziku. Njihovi posetioci bili su i mala deca i odrasli. Školama je rukovodio školski inspektor Glavnog štaba Makedonije.

Narodnooslobodilački odredi neumorno su radili na stabilizovanju i razvijanju privrednog života i organizaciji snabdevanja stanovništva najnužnijom industrijskom i prehranbenom robom. Oni su rešavali i mnogobrojne probleme koji su se pojavljivali između pojedinaca ili su bili nasledeni od starih režima.

Vojne teritorijalne komande pripremale su stanovništvo za buduće borbe i za odbranu slobodne teritorije. Komande mesta i njihove jedinice obučavale su omladince koji su se dobrovoljno javljali u jedinice. One su organizovale izradu odeće i obuće i prikupljale hranu i raznovrsnu vojnu opremu.

Čitav narod na oslobođenoj teritoriji, na jedan ili drugi način, bio je uključen u narodnooslobodilačku borbu. Stariji ljudi, koji nisu bili sposobni za vojne ili partizanske jedinice, bili su aktivni članovi narodnooslobodilačkih odbora. Ali, u kritičnim momentima i oni su, zajedno sa svojim sinovima i unucima, stupali u borbu protiv fašista da bi odbranili svoju slobodnu teritoriju. Sve funkcije izvršavane se sa oružjem u ruci — da bi uvek bili spremni za odbranu slobodne teritorije.

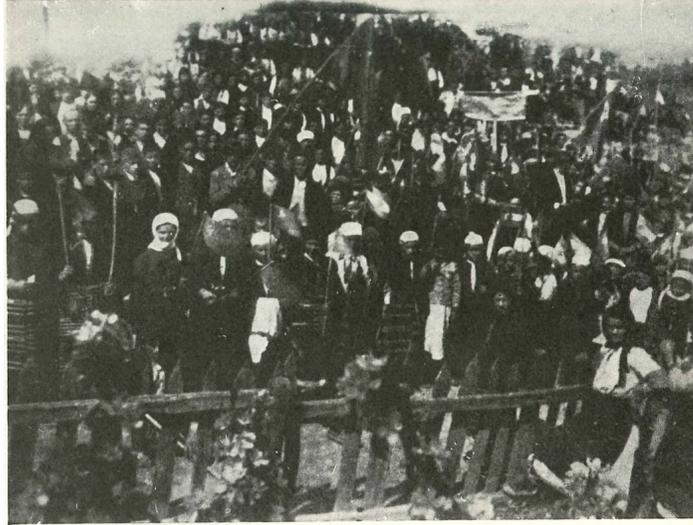

KULTURNE MANIFESTACIJE NA SLOBODNIM TERITORIJAMA, 1943.

Na slobodnoj teritoriji održavane su mnogobrojne kulturno-zabavne priredbe (istupale su dramske, folklorne i druge grupe). Ove priredbe su najčešće bile prikazivane na otvorenom mestu, na improvizovanim scenama. Makedonci i Šiptari, omladinci i stariji, masovno su prisustvovali ovim manifestacijama.

Narod na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji vodio je žestoke borbe protiv okupatora. Ali, u isto vreme on se na mnogobrojnim kulturno-zabavnim manifestacijama uzdizao i kulturno i politički. Ove manifestacije su podizale borbenost naroda, davale mu nove snage da izdrži u teškoj i dugotrajnoj borbi za oslobođenje.

MASOVNI MITINZI NA SLOBODNOJ TERITORJI U ZAPADNOJ MAKEDONIJI, 1943.

До селаните на село.....

Други Другари,

Не едувајте разни лажни вести кои се пренесуваат, оти самите знајте да се од првине прави кеша, а и да зна по како, иако знаме на нашот народ који се во служба на окупаторот који и камено ги пренесува тајне вести, а није штом ги пронајдеме тајне на си дисајат својето, иако му је тежа да стварат пакња меѓу населението.

Ајмо треба на вистине да и гледаме на очи.

Бракја, свадба без месо не може. Без месо нема сполука.

Организирајте се и не позволява да окупаторот уште звероше прави по нашите татковина, бидејќи е пред сирење е чело на не покус, уште нешто да направи. Но, припадите политичката ситуација како се развија, што се дешава на Источниот фронт и на другите фронтови, а до дека го сие пишме, во савеза Италија, десет се врши от страна на Англо-Американските војски, се се развија повозно во наша Полза. Ова е само бурја која ќе се пројде брзо.

Није, Вашите симој, Народно-ослободителна војска, а не е тој што ја на располагање и не се одуприве заједно сај. Успоставте што по биде учинило окупаторот.

Успоставте што по што се дешава нека крстовајте се што пишате правите прави силата.

ПОТРАГА

Ласка...

...от овде... како да се...

...от Народно-ослободителна војска... од политичката окупаторот...

...7-15... 1943 год.

КОМИТЕТО

... (Мајска)

До селаните на село.....

Од селаните комитетот

1) Саша Вукчиќ, 2) Таша Анѓелиќ, 3) Саша Вукчиќ, 4) Таша Анѓелиќ, 5) Саша Вукчиќ, 6) Таша Анѓелиќ, 7) Саша Вукчиќ, 8) Таша Анѓелиќ, 9) Саша Вукчиќ, 10) Таша Анѓелиќ, 11) Саша Вукчиќ, 12) Таша Анѓелиќ, 13) Саша Вукчиќ, 14) Таша Анѓелиќ, 15) Саша Вукчиќ, 16) Таша Анѓелиќ, 17) Саша Вукчиќ, 18) Таша Анѓелиќ, 19) Саша Вукчиќ, 20) Таша Анѓелиќ.

...от овде... како да се...

...от Народно-ослободителна војска... од политичката окупаторот...

...7-15... 1943 год.

КОМИТЕТО

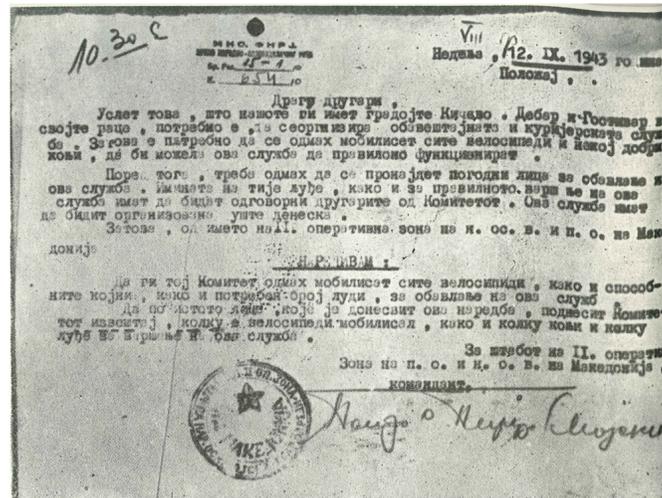
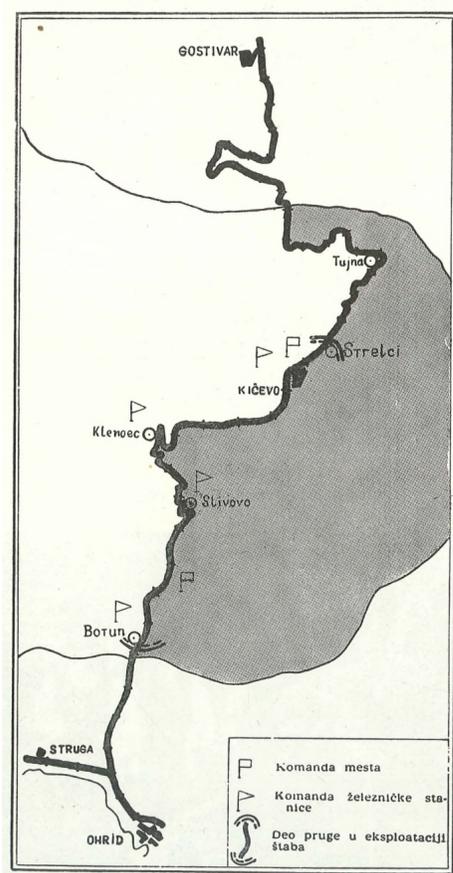
... (Мајска)

Nova narodnooslobodilačka vlast uvela je i najnužniju administraciju neophodnu za organizovan život. Za sve ono što je bilo uzeto od stanovništva za potrebe narodnooslobodilačke borbe izdavane su potvrde, preko kojih se posle oslobođenja mogla izvršiti naplata. One su jednovremeno bile i priznanje za pomaganje narodnooslobodilačke borbe.

Život na oslobođenoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji bio je veoma raznovrstan i obuhvatao je mnogobrojne oblasti.

Pre kapitulacije fašističke Italije, železnička pruga Gosti var — Kičevo — Ohrid bila je objekat napada partizanskih odreda koji su dejstvovali u ovim rejonima. Međutim, posle kapitulacije fašističke italijanske vojske i stvaranjem prilično velike slobodne teritorije u zapadnoj Makedoniji, ova železnička pruga osposobljena je i upotrebljavana na deonici između Kičeva i sela Botuna za prevoz raznovrsne robe, putnika i partizanskih jedinica.

Prugu su koristile komande mesta u Kičevu i Debarcima. Na železničkim stanicama postojale su komande železničkih stanica. Ceo železnički personal je bio mobilisan i postavljen na odgovarajuća radna mesta. On se staraо о ispravnosti pruge i železničkog parka, ali je jednovremeno imao zadatak da u slučaju potrebe brzo poruši prugu i razori vozni park.

PARTIZANSKI VOZ, 1943.

НА СЛОБОДНОЈ ТЕРИТОРИЈИ КУМАНОВСКОГ КРАЈА, 1943.

Iznoseći neke momente iz života na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji, naglašavamo da se veoma intenzivan politički i društveni život razvijao i na ostalim slobodnim teritorijama. Ovaj intenzitet društveno-političkog života bio je glavno sredstvo da se u teškim danima rata održi visoki moral stanovništva kako bi ono istrajalo u neravnoj borbi protiv fašističkih zavojevača.

Posle kapitulacije fašističke Italije, septembra 1943. godine, u zapadnoj Makedoniji stvorena je velika slobodna teritorija sa dva slobodna grada — Kičevo i Debar. U njima su organizovani i radili razni organi i organizacije narodnooslobodilačke borbe i revolucije.

Kao što se vidi na karti, na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji bili su razmešteni CK KPM i Glavni štab Makedonije, u tom periodu najviša vojna i politička rukovodstva narodnooslobodilačke borbe Makedonije. Pored ovih organa, na slobodnoj teritoriji dejstvovali su dva oblasna, četiri sreska i više opštinskih komiteta KPM. Zatim, bili, su organizovani i u potpunosti funkcionisali četiri sreska odbora, jedan oblasni i više opštinskih narodnooslobodilačkih odbora.

Na ovoj teritoriji počele su rad i prve škole na makedonskom jeziku. U ovom periodu bilo je deset takvih škola.

Osim jedinica pod neposrednom komandom Glavnog štaba Makedonije (na karti su ucrtani na položajima kod Buko vika i Kičeva) koje su služile za izvršavanje većih operativnih zadataka, slobodnu teritoriju u oktobru i

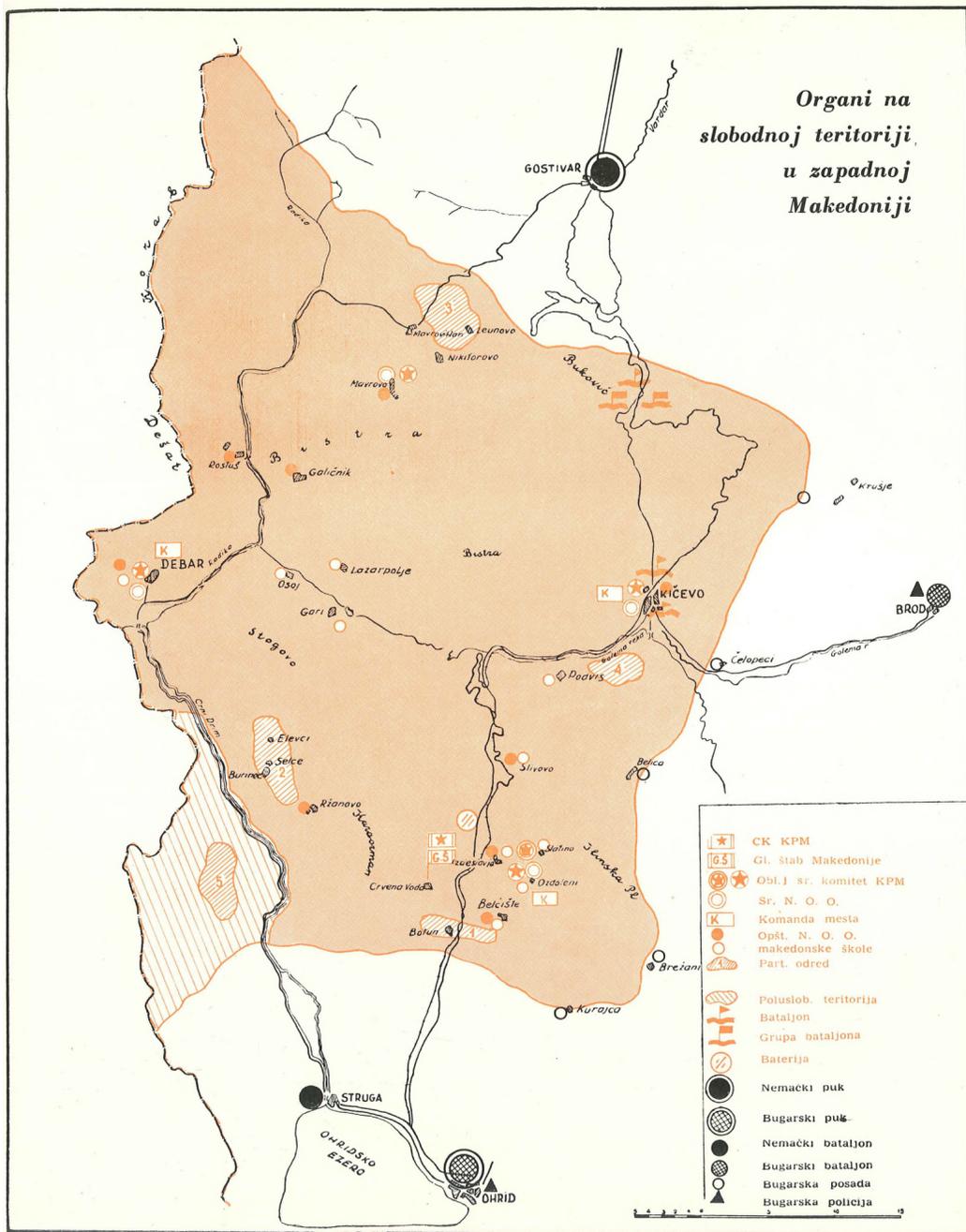
prvih dana novembra 1943. godine obezbeđivali su partizanski odredi: (1) Slavej; (2) Malesija; (3) Mavrovo; (4) Kopačka; (5) Drimkol; (6) Bataljon Kičevo i tri komande mesta sa nizom jedinica za teritorijalnu službu.

Na oslobođenoj teritoriji, pored brojnih aktivnosti iz društvenog i političkog života, održan je i prvi „sobir“ sveštenika pravoslavne vere iz Makedonije. Ovaj „sobir“ predstavlja prvi početak stvaranja makedonske pravoslavne crkve. Na saboru su se sveštenici izjasnili za narodnooslobodilačku borbu i stavili se na raspolaganje Glavnom štabu Makedonije.

СКУПЛЈАНЈЕ
КРАЈА, 1943.   ХРАНЕ   НА   СЛОБОДНОЈ   ТЕРИТОРИЈИ   КУМАНОВСКОГ

Organi na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji

U ODBRANI SLOBODNE TERITORIJE U ZAPADNOJ MAKEDONIJI, 1943.

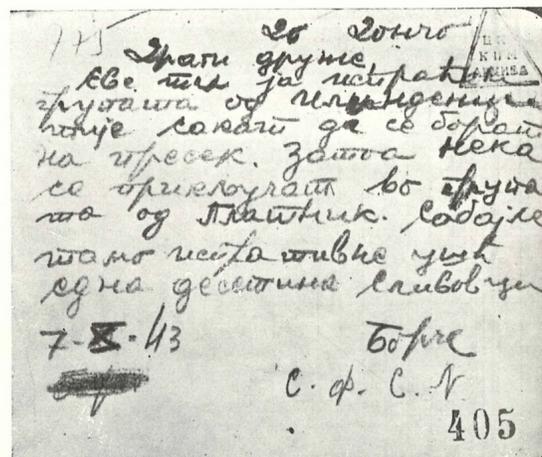
Odbrana slobodne teritorije

Slobodnu teritoriju u zapadnoj Makedoniji, zajedno sa jedinicama NOV i PO Makedonije, branio je ceo narod, i to ili neposrednim učešćem u samim borbama ili snabdevanjem jedinica, zatim rušenjem puteva, obavljanjem kurirske službe, itd.

Kad je bila u pitanju odbrana slobodne teritorije, jedinice NOV i POJ i narod bili su, u pravom smislu reči, svi na okupu, sa podjednakom žestinom se borili, svako je vršio one funkcije koje je najbolje mogao i koje su u datom momentu bile najkorisnije.

Kolika je bila spremnost naroda da sa svojim hrabrim borcima brani na život i smrt svoju teritoriju pokazuje i primer grupe starih „ilindenaca“ iz Debarca. Oni su se u najvećem jeku borbe dobrovoljno, u pravom smislu reči, organizovali u jednu borbenu četu i 6. oktobra 1943. godine stigli na odbrambene položaje na Preseki i stavili se na raspolaganje Glavnom štabu Makedonije. U tom momentu ova četa predstavljala je jednu rezervu Glavnog štaba, ali je i ona nešto kasnije morala biti uključena u borbe.

104

ILINDENCI U ODBRANI SLOBODNE TERITORIJE (FAKSIMIL), 1943.

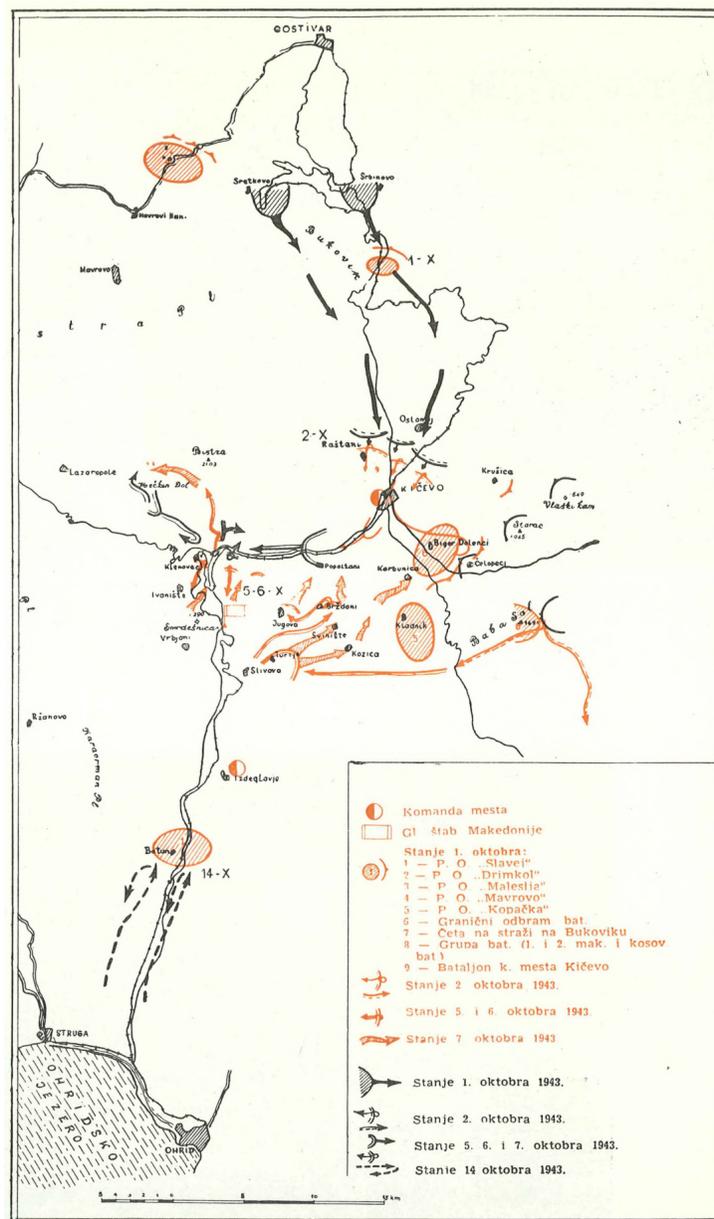
Borbe u rejonu Kičeva za odbranu slobodne teritorije prikazane su u najkraćim crtama na karti. Međutim, jednovremeno sa ovim, veoma žestoke borbe razvijale su se i u rejonu Debra, koje iz tehničkih razloga nisu prikazane na karti.

Nemci, potpomognuti balističkim formacijama, nastojali su da se probiju iz Gostivar prema Kičevu i Debru, Ohridu i Strugi, sa ciljem da uspostave redovne komunikacione veze od Skopja ka južnoj Albaniji i severozapadnim delovima Grčke. Ove borbe trajale su, sa malim prekidima, od oslobođenja Kičeva i Debra u mesecu septembru pa sve do 5. decembra 1943. godine. Najžešće i najduže bile su borbe za odbranu Kičeva i Debra i Debarca, zatim borbe za ponovno zauzimanje Kičeva i borbe u toku poznate VI nemačke ofanzive.

U borbama za odbranu Kičeva i Debarca (prikazane na karti), koje su bez prekida trajale 14 dana, posebno treba istaći, po svojoj žestini, borbe na Bukoviku 1. oktobra 1943. godine, zatim borbe u Kičevu 2. oktobra 1943. godine, kod sela Izvor 5. oktobra 1943. godine, kod sela Klenoec 6. oktobra 1943. godine, kao i neke druge koje su se vodile do 14. oktobra 1943. godine.

Jedinice Glavnog štaba Makedonije, posle kratkog predaha od prethodnih borbi, 1. novembra 1943. godine iznenada su napale nemački garnizon u Kičevu i u teškim borbama protiv nemačkih jedinica i balističkih oružanih formacija ponovo oslobodile ovaj grad. Borbe su produžene u pravcu Gostivara i u neposrednoj okolini Kičeva. Jedinice NOV i POJ u Makedoniji, vodeći neprestanu borbu, izbile su na Bukovik. Nemci su prikupili nove jedinice iz Tetova, Gostivara i Skopja i sa ovima su preduzeli ofanzivna dejstva za povratak Kičeva. Posle oštih borbi, koje su trajale od 1. do 9. novembra 1943. godine, oni uspevaju da ponovo okupiraju Kičevo, izbijaju na prilaze kod Debarca i pojavljuju se u blizini Debra.

Obrana slobodne teritorije u zapadnoj Makedoniji

Narastanje narodnooslobodilačke borbe u Makedoniji uočili su i saveznici. U saglasnosti sa Vrhovnim štabom NOV i POJ Jugoslavije, engleska komanda u Kairu, sagledavši sav značaj borbe makedonskog naroda u neposrednoj pozadini nemačke armijske grupe „E“, koja je bila raspoređena za odbranu ostrva i obale Grčke, poslala je još pre kapitulacije fašističke Italije u Glavni štab Makedonije svoju vojnu misiju. Na čelu ove misije stajao je major Džordž Kvanj. Ona je imala zadatak da snabdeva jedinice NOV i POJ u Makedoniji opremom, oružjem i municijom, a ponekad i hranom.

Engleska vojna misija organizovala je aerodrom kod mesta Slavej u Debarcama, gde je otpočela sa primanjem vojne pomoći za makedonske partizanske i vojne jedinice.

Kasnije, ovakve vojne misije pristižu u rejon planine Kožuv i na kumanovsko-vranjski teren, na planinu Kozjak.

U 1944. godini engleske vojne misije nalazile su se pri svim štabovima operativnih zona i pri Glavnom štabu Makedonije. Svakako, ovde treba istaći veliku savesnost i požrtvovanost članova misija, koji su uspevali da obezbede prijem ratnog materijala, čak i u toku samih borbi.

U julu 1944. godine, u Glavni štab Makedonije stigla je američka vojna misija, a pri kraju novembra 1944. godine i sovjetska.

ENGLJSKE VOJNE MISIJE PRI GL. STABU NOV I POJ MAKEDONIJE, 1944.

Maiif est Glavnog štaba

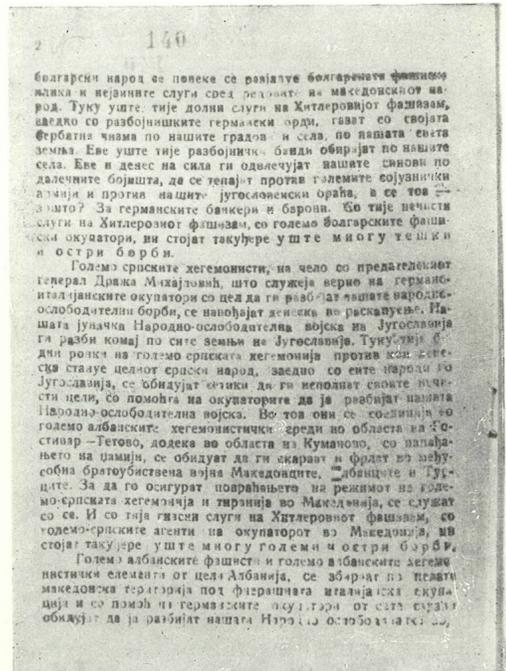
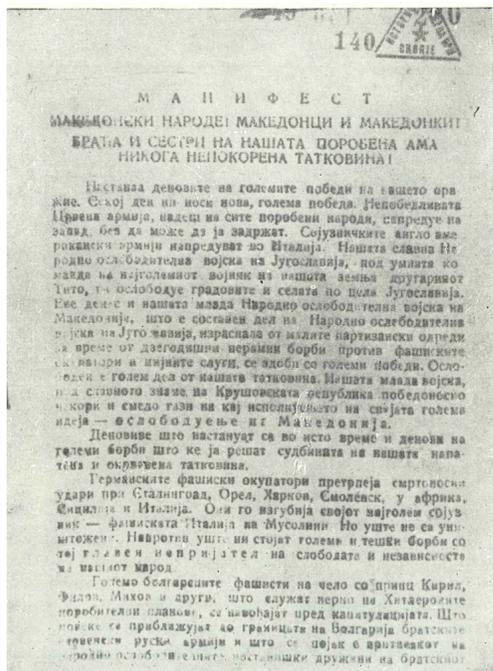
Manifest Glavnog štaba Makedonije objavljen je oktobra 1943. godine na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji. On se pojavio u trenutku kada je narodu trebalo jasno i nedvosmisleno izneti ciljeve narodnooslobodilačke borbe, ko učestvuje u njoj, ko njome rukovodi, odnosno koja je politička organizacija na čelu te borbe.

U ovom manifestu Glavnog štaba Makedonije iznete su osnovne linije oružane borbe makedonskog naroda. U njemu je podvučeno da se makedonski narod bori za

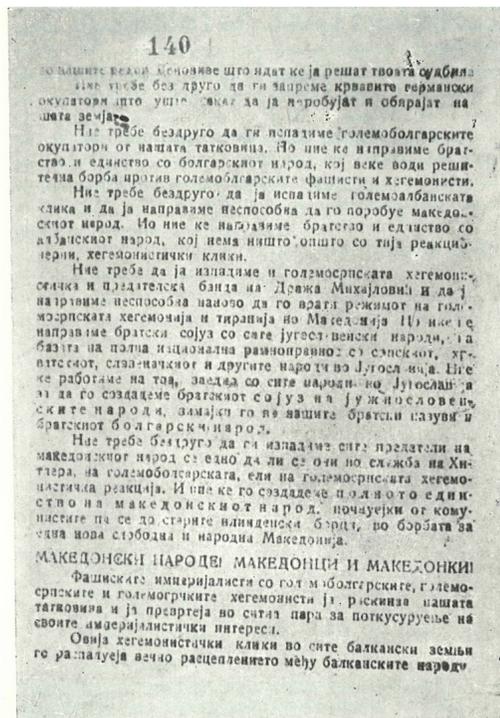
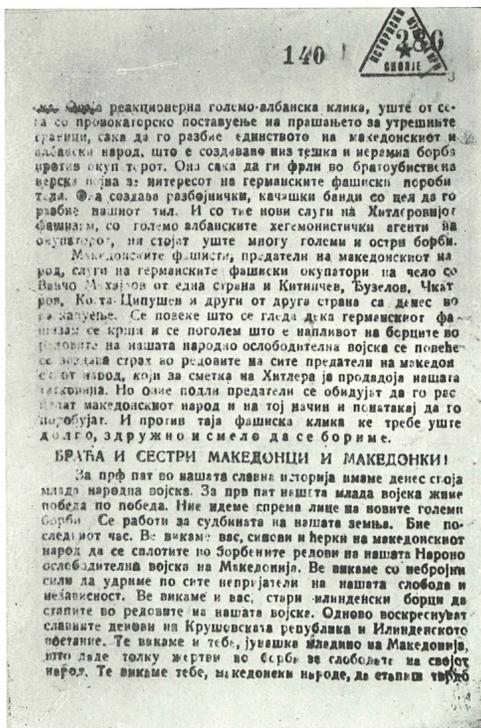
svoje nacionalno, socijalno, ekonomsko i kulturno oslobođenje. Istaknuto je i to da se makedonski narod digao na ustanak zajedno sa ostalim narodima Jugoslavije pod rukovodstvom KPJ. Isto tako, izneto je da borbu makedonskog naroda pomažu njegovi saveznici (SSSR, SAD i Velika Britanija), kao i to da se ova borba vodi i za prijateljstvo sa susednim bugarskim, grčkim i albanskim narodima.

U manifestu se posebno podvlači da se oružani ustanak u Makedoniji vodi za složan i zajednički život Makedonaca, Šiptara, Turaka, Vlaha i niza drugih narodnosti, koji vekovima zajednički žive na tlu Makedonije.

Manifest je u svojoj krajnjoj liniji imao programski karakter.

MANIFEST GL ŠTABA NOV I POJ MAKEDONIJE, 1943. (FAKSIMIL)

FAKSIMILI MANIFESTA GLAVNOG ŠTABA NOV I POJ MAKEDONIJE 1943.

Manifest Glavnog štaba Makedonije imao je širok odjek među radnim masama i uopšte kod celog makedonskog naroda. On je odigrao veliku mobilizatorsku ulogu

u tadašnjem periodu. Snagu manifesta, čije su postavke našle potvrdu i u rešenjima drugog zasedanja AVNOJ-a, osetili su i okupatori (naročito bugarski okupatori), kao i reakcionarni elementi VMRO — vančevisti, Škatrova, Đuzelova i drugi, što ih je i navelo na preduzimanje niza političkih mera da bi odvojili makedonski narod od narodnooslobodilačke borbe. Okupatori su jednovremeno pojačali i teror nad stanovništvom.

Денес сите балкански народи се едно не само во борбата против фашиските окупатори, туку и во борбата против сите империјалистички хегемонисти на Балканите и против секој туѓ империјализам, што би се обидел да се меша во внатрешните работи на балканските народи. Тоа ни го гарантира и договорот склопен помеѓу Советскиот Сојуз и Англија на 26 мај 1942 година. Денес сите балкански народи се едно во борбата за создавање на един братски федеративен сојуз на балканските народи, на базата на полно и правна равноправност и признавање на правата за самоопределение на народите. Некогаш до сè, македонски народ, не са имал толку убаво положение и толку многу слобода како што се исполнил својот високиот идеал — соодветност на Македонија. Затоа треба сите да се себереме околу нашето иридо-слободително движење без разлика да ли некој во минатото се сивал како бугарофил, грчки или србски. Затоа треба да создадеме един фронт со сите балкански народи го брза против фашиските окупатори и против секој империјализам на Балканите.

БРАЌА И СЕСТРИ АЛБАНЦИ И АЛБАНКИ!
 Германските фашиски окупатори и нивните слуги на тоа македонските фашисти и хегемонисти се мачат да не бунат во братоборствена, верска војна. Они уште от сега го постојат правнието за утрешните граници, само за да можат да го разбијат единството меѓу македонскиот и албанскиот народ, кое е создадено во тешките борби против окупаторот и кое е главна пречка на нивно да се врати фашистичкиот ропски јарем. Уште от сега создаваат вјушки, квачки банди за да ги обират сите наши села без да гледат да ли се тоа македонски или албански, со цел да го разбијат нашиот тил.

БРАЌА И СЕСТРИ АЛБАНЦИ И АЛБАНКИ!
 Немојте да оставите на крвавите германски окупатори да ги скараат нашите два братски народа. Немојте да оставите да ги разбијат нашето борбено единство и да ги разнесат нашите две слави знамиња — знамето на Скопје и знамето на Крушовската република, соеднети што значија толку многу победи. Знајте дека соодветните војски

на сите балкански народи се борат денес за да се создаде една балканска федерација и даваат највеќе не поправесме за да се исполни тајна голема цел, само што ните послино го закрепиме нашето единство и ако уште повеќе удриме против сите империјалисти на нашето единство. Знајте дека после овај војна сите балкански народи сами ќе си решават за својата судбина.

БРАЌА ТУРЦИ И ВЛАСИ!
 И нас скараат подлите германски окупатори да не бунат во братоборствена војна. И от нас скараат да направат покорни фашистички робов. Вашата судбина, тесно е везана со судбината на македонскиот народ. Ирајдужете се на нашата борба и земете учасие во нашата нова народно ослободителна војна.

НАША МЛАДА НАРОДНО ОСЛОБОДИТЕЛНА ВОЈСКО НА МАКЕДОНИЈА, ГОРДОС И НАШАТА ТАТКОВИНА
 Уште послино и уште порешително учествуваат во нашата слобода и независност — по германските фашистички окупатори и нивните слуги. Уапштокујте ги фашистичките орди, што ја поробила и ја обрела нашата татковина. Одмаздете ги нашите народни јунаци: Бордан Николаи, Цестан Димов, Мирча Аџеа, Страно Панџур и толку други народни синови на нашиот народ, што паднаја от ирвичката франциска рака. Високо разневајте го славно знаме на Горе и на Крушовската република и тргнете по патот на легендарните илинденски војстаници за ослободување на нашата мила татковина.

Напред во борбата. Напред по слободата.
 Да е жива геројската Црвена армија и нејзиниот велики водач Сталин.
 Да са жива нашите слава сојузници англиско-советско-американска коалиција.
 Да е жива борбата за слободата на македонскиот народ.
 Да е живо единството и братството меѓу македонците, албанците, турците и власите.
 Да е жива врховниот штаб на народно-ослободителната војска на Југославија и антифашистичкото собрание на народите

Manifest Glavnog štaba Makedonije i odluke AVNOJ-a pobudili su i CK BRP (k) da u decembru 1943. godine preko Otečestvenog fronta izda jednu deklaraciju u kojoj se osporava pravo makedonskom narodu na samoopredeljenje i uključivanje u zajednicu jugoslovenskih naroda. Ova deklaracija je dokument koji govori da rukovodstvo ondašnjeg Otečestvenog fronta Bugarske nije poznavalo ni situaciju u Makedoniji, ni političke težnje makedonskog naroda za nacionalno oslobođenje, ali jednovremeno i za federaciju sa južnoslovenskim, pa i balkanskim narodima.

140

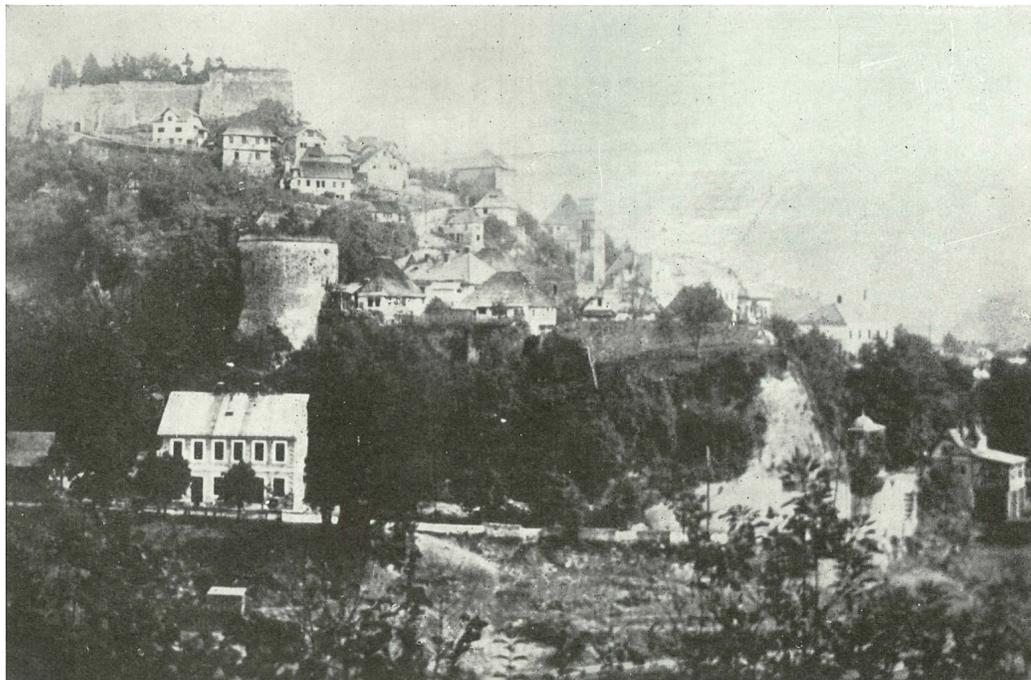
Светлината на Југославија — гаранција за национална слобода и независност на нашиот народ.
 Да е жива врховниот командант другаринот Тито, пријателскиот војсководец на нашата слава народно ослободителна војска на Југославија.
 Да е живо единството и братството на народите на Југославија со братскиот болгарски народ.
 Да е живо единството и братството на народите на Југославија со сите балкански народи.
 Да е жива слободна Македонија.
 Срт не фашизамот. — Слобода на народот.

ГЛАВНИОТ ШТАБ НА НАРОДНО ОСЛОБОДИТЕЛНАТА ВОЈНА И ПАРТИЗАНСКИТЕ ОДРЕДИ НА МАКЕДОНИЈА:

Политички комесар, Командант,
 Цветко Узуновски, Михајло М. Апостолски,
 от Преспа, от Штип
 доброволец на Шпанската генералштабен мајор на бившата народна војска на Југословенска војска

Членовите на штабот:
 Методија Ченето, трговец от Прилеп; Камил Дева, капетан на албанската војска от Дебар; Страхини Гитов, роботин от Власе; Велко Мариневски, поет от Скопје; Петар Пирвац, адвокат и реж. поручник на бившата југословенска војска от Одржа; Иван Танев, кинески и шпанската народна војска, от Бителци; Никола Мичев, учител и реж. поручник на (знамето) југословенска војска от Кавадарци; Јелисеј Ѓешиноски, доброволец на шпанската народна војска от Маносе; Јувања (Личко) Јосифовски, студент от Прилеп.

Октомври 1940 год., Цоложај.

JAJCE, GDE JE ODRŽANO II ZASEDANJE AVNOJ-a

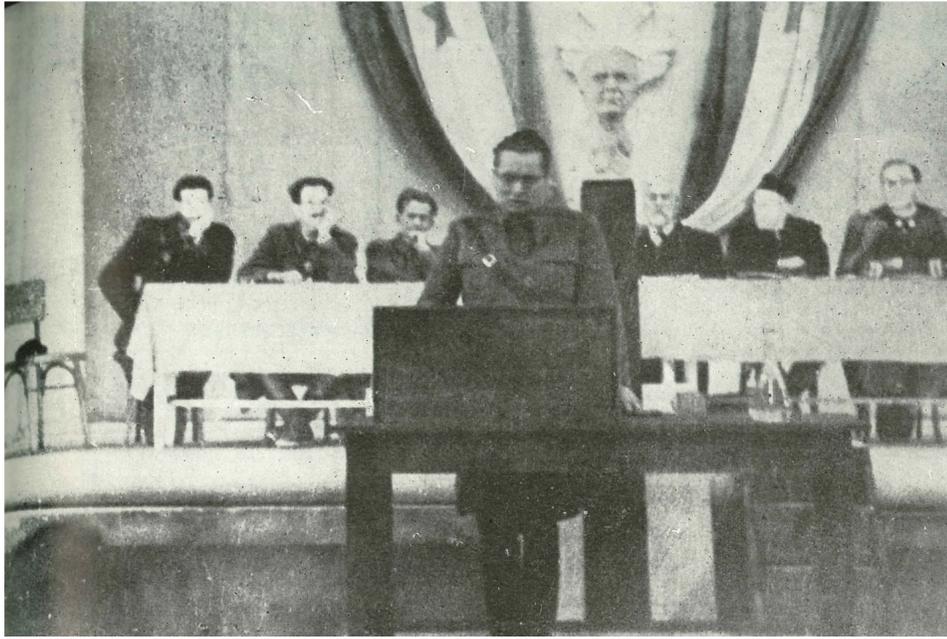
Drugo zasedanje AVNOJ-a

Posle razbijanja IV i V neprijateljske ofanzive, posle slavnih borbi na Sutješci, oružane borbe jugoslovenskih naroda širile su se velikom brzinom. Leta 1943. godine nije postojalo nijedno parče zemlje gde se nisu vodile borbe. Cela Jugoslavija bila je u revolucionarnom plamenu. U Hitlerovoj „evropskoj tvrđavi“, jedna okupirana zemlja revolucijom se oslobađala od fašističkih kandži. Radala se nova država Jugoslavije sa ravnopravnim odnosima svih naroda koji žive u njoj.

Kapitulacija Italije bila je od veoma velikog značaja, jer je jedan od Hitlerovih saveznika bio izbačen iz borbenog stroja. Neuspesi Nemaca na istočnom frontu, kao i iskrcavanje saveznika u Italiji, još više su pojačali zna-

čaj Balkana u Hitlerovim strategijskim i ekonomskim planovima. Međutim, u ovim planovima moralo se računati sa Jugoslavijom koja je predstavljala posebno ratište na Balkanu.

Nemačka vrhovna komanda je, da bi na frontovima ispunila praznine nastale kapitulacijom fašističke Italije, bila prinuđena da sa istočnog fronta i iz Evrope povuče neke jedinice. Oko 10 divizija upućeno je u Italiju za borbu protiv iskrcanih anglo-američkih armija. U Jugoslaviji su reorganizovali svoju 2. oklopnu armiju, a jednovremeno sa ovom iz sastava 14. armije uputili su u Jugoslaviju 2. oklopni SS korpus „hauzer“, a kasnije i neke druge jedinice.

JOSIP BROZ TITO PODNOSI REFERAT NA II ZASEDANJU AVNOJ-a

MOŠA PLJAKE OBRAZLAŽE ODLUKE II ZASEDANJA AVNOJ-a

X*

U jeku borbi, kako je to uvek bivalo u toku narodnooslobodilačke borbe u malom bosanskom gradu Jajcu, 29. novembra 1943. godine, održano je istorijsko II zasjedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ).

Za ovo zasjedanje bilo je izabrano 270 većnika — delegata i 146 zamenika većnika. Izabrani delegati iz svih krajeva Jugoslavije prisustvovali su zasjedanju, osim delegata iz Makedonije, koji zbog nemačke VI ofanzive nisu bili u mogućnosti da dođu u Jajce. Preko radio-veze između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Glavnog štaba Makedonije praćen je rad II zasjedanja AVNOJ-a.

Drugo zasjedanje AVNOJ-a održavalo se u uslovima širokog i masovnog rasplamsavanja oružanog ustanka jugoslovenskih naroda. U ovom periodu bili su postignuti veliki politički i vojni uspjesi u borbama protiv okupatora. U ovoj neravnoj borbi, započetoj 1941. godine, snažno su bili izraženi volja i jedinstvo jugoslovenskih naroda za nov zajednički život. Ovo jedinstvo bilo je rezultat jasne, uporne i dosledne politike CK KPJ, u kojoj su svi narodi Jugoslavije našli garanti ju za ispunjenje svojih vekovnih želja, težnji i ideala. Ova politika čvrsto je ujedinila narode Jugoslavije u borbi protiv fašističkih porobljivača i njihovih domaćih slugu.

Drugo zasjedanje AVNOJ-a, koje je doneo značajne i presudne odluke za dalji razvoj državnog uređenja i odnosa između naroda Jugoslavije, imalo je veliki politički odjek kod svih jugoslovenskih naroda, kao i u međunarodnoj javnosti. Rešenja II zasjedanja AVNOJ-a imala su odgovarajući, pobjedonosni odraz i na okupatora, koji je u ovim odlukama gledao porast i jačanje narodnooslobodilačke borbe i svoju nemoć da ovo spreči.

Odluke II zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu praktično su potvrdile dosljednost politike KPJ u marksističkom rešenju vanju nacionalnog pitanja naroda Jugoslavije. U istoriji makedonskog naroda, KPJ bila je jedina koja je priznavala postojanje makedonske nacije i dugo godina uporno se borila za ostvarenje njenih prava. Odlukama II zasjedanja AVNOJ-a makedonski narod je prvi put u svojoj istoriji dobio pravo, na svoje postojanje. Makedonija je postala jedna od federativnih jedinica Demokratske Federativne Jugoslavije (sada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije). Odluke u Jajcu pozdravili su i primili sa velikom radošću i oduševljenjem široke mase makedonskog naroda.

Odluke donete u Jajcu silno su odjeknule u celom svetu. Među značajnije odluke spadaju:

a) Odluka za federativno uređenje Jugoslavije;

ODLUKA II ZASEDANJA AVNOJ-a ZA FEDERATIVNO UREĐENJE JUGOSLAVIJE (FAKSIMIL)

112

АНТИФАШИСТИЧКО ВЕЋЕ
НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА
ЈУГОСЛАВИЈЕ
Број одлуке 3

О Д Л У К А

ДРУГОГ ЗАСЕДАЊА АНТИФАШИСТИЧКОГ ВЕЋА НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ
о изградњи Југославије на федеративном принципу

На основу права сваког народа на самоодређење, укључујући право на отцепљење или на уједињење са другим народима, и у складу са истинском вољом свих народа Југославије, осведоченом у току тригодишње заједничке народно-ослободилачке борбе која је сковала нераздруживо братство народа Југославије, Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије доноси следећу

О д л у к у:

1. Народи Југославије никада нису признали и не признају раскомадање Југославије са стране фашистичких империјалиста и доказали су у заједничкој оружаног борби своју чврсту вољу да остану и даље уједињени у Југославији.

2. Да би се остварио принцип суверености народа Југославије, да би Југославија претстављала истинску домовину свих својих народа и да никад више не би постала доменом било које хегемонистичке клике, Југославија се изграђује и изградиле се на федеративном принципу, који ће обезбедити пуну равноправност Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца, односно народа Србије, Хрватске, Словеначке, Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине.

3. У складу са таквом федеративном изградњом Југославије, која се темељи на најпуним демократским правима, јесте чињеница да већ сада, у време народно-ослободилачког рата, основне органе народне власти код појединих народа Југославије претстављају народно-ослободилачки одбори и земалска антифашистичка већа народног ослобођења (Главни народно-ослободилачки одбор Србије, Земалско антифашистичко веће народног ослобођења Хрватске, Словенски народно-ослободилачки одбор, Земалско антифашистичко веће народног ослобођења Босне и Херцеговине, Земалско антифашистичко веће народног ослобођења Црне Горе и Боке, Земалско антифашистичко веће народног ослобођења Црнака, иницијативни органи за Земалско антифашистичко веће народног ослобођења Македоније), и да је Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије врховно законодавно и извршно претставничко тело народа Југославије и врховни претставник суверенитета народа и државе Југославије као целине.

4. Националним мањинама у Југославији обезбедиће се сва национална права.

5. Ова одлука ступа одмах на снагу.

дне 29 новембра 1943,
у Јајцу

За Антифашистичко веће
Народног ослобођења Југославије

Секретар
Р. Толаковић, с.р.

М.П.

Председник
Др. М. Гибар, с.р.

ODLUKA II ZASEDANJA AVNOJ-a ZA FEDERATIVNO UREĐENJE JUGOSLAVIJE (FAKSIMIL)

1/05 207

ПРЕДСЕДНИШТВО
Антифашистичког већа народног ослобођења
Југославије

Број одлуке 7

ОДЛУКА

У циљу да ода заслужено признање другу ЈОСИПУ БРОЗУ-ТИТУ, Врховном команданту, за генијално руководство операцијама Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије и за способност и истрајност коју је показао у њеном стварању и њеном војничком и политичком подизању на њен садашњи степен, а на основу одлуке Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије од 29-XI-1943 о увођењу у Народно-ослободилачку војску назива маршала Југославије и прихватајући предлог Пленума II заседања Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије

Претседништво Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије

решава

да се другу ЈОСИПУ БРОЗУ-ТИТУ, Врховном команданту Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије додели назив **МАРШАЛА ЈУГОСЛАВИЈЕ**.

Дне 30 новембра 1943 г.
у Јајцу

Секретар Претседник
Р. Јолаковић ср. Др. К. Рибар с.р.

Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије

Број одлуке 4

ОДЛУКА

о признању и захвалности Народно-ослободилачкој војсци

Друго пленарно заседање Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије изражава своје признање и народну захвалност Врховном штабу Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда за

наградају и организацију

наше народне војске и за

успешно руковођење операцијама

у борби против непријатеља нашег народа, Народно-ослободилачка војска је највећомачаственија тековина наше народно-ослободилачке борбе. Друго пленарно заседање Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије изражава дубоку захвалност Врховном штабу због његовог обилног и свестраног политичког рада на окупљању свих патриотских снага наше земље, подизању угледа наше земље пред иностранством и раду око награде истинске демократске народне власти.

Истовремено друго пленарно заседање АВНОЈ-а изражава најдубљу захвалност и дивљење нашег народа Врховном команданту другу Титу за његов војни и политички рад у борби за ослобођење нашег народа.

Друго пленарно заседање Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије с пуном правом верује да ће наше највише војничко руководство на челу са Врховним командантом другом Титом и у будуће водити нашу славу Народно-ослободилачку војску ка победи у победу, све до коначног истеривања окупатора из наше земље и уништења свих његових пошлаци.

Дне 29 новембра, 1943 г.
у Јајцу

Секретар Претседник
Р. Јолаковић ср. Др. К. Рибар ср.

ЗА АНТИФАШИСТИЧКО ВЕЋЕ
НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ

- b) Odluka kojom, se zabranjuje povratak kralju Petru u Jugoslaviju;
- v) Odluka kojom se ne priznaju rad i zaduženja izbegličke jugoslovenske vlade u Londonu;
- g) Odluka kojom se izražava zahvalnost NOV i POJ i Vrhovnom štebu, posebno vrhovnom komandantu Josipu Brozu Titu i
- d) Odluka kojom se drugu Josipu Brozu Titu dodeljuje titula r Maršal Jugoslavije".

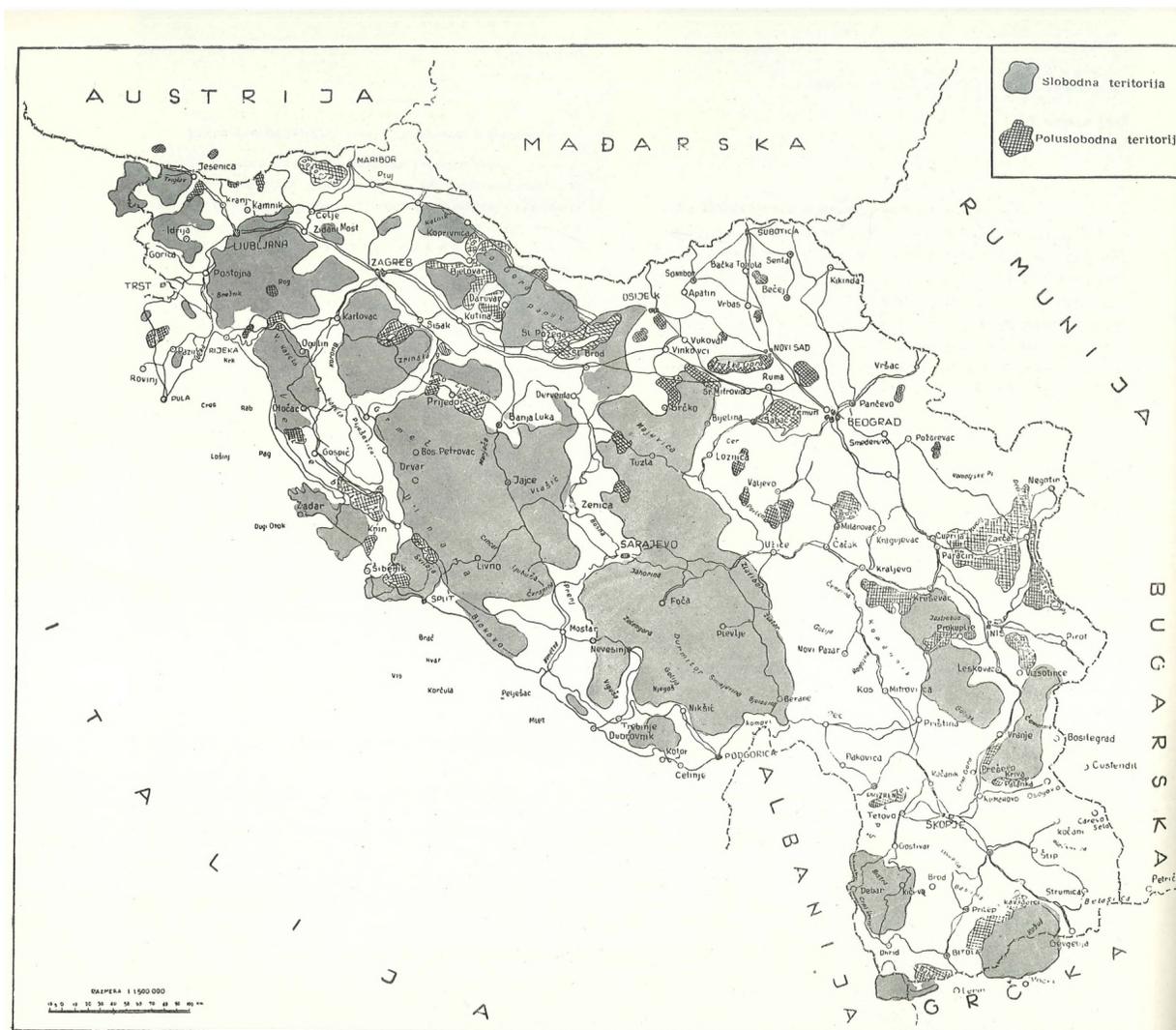
***

Na II zasedanju AVNOJ-a bio je izabran i prezidium AVNOJ-a, sastavljen od predsednika, četiri podpredsednika, dva sekretara i pedeset šest članova. Među njima izabrano je i četiri delegata iz Makedonije, a Dimitar Vlahov bio je izabran za podpredsednika prezidijuma AVNOJ-a.

***

U vremenu kada su vršene neposredne pripreme za II zasedanje AVNOJ-a, u Jugoslaviji su postojale velike slobodne i poluslobodne teritorije, kako je to izneto na karti. One su obuhvatale više od dve trećine celokupne teritorije Jugoslavije. To je bio rezultat snažnih borbi i neprestanog jačanja oružanih snaga NOV i POJ. U ovom periodu u Jugoslaviji su od jedinica NOV i POJ dejstvovali: 8 korpusa sa 26 divizija, zatim 10 samostalnih brigada i 108 partizanskih odreda.

FAKSIMILI ODLUKA II ZASEDANJA AVNOJ-a
DIMITAR VLAHOV, ISTAKNUTI MAKEDONSKI REVOLUCIONAR, NA II ZASEDANJU
IZABRAN JE ZA PODPREDSEDNIKA AVNOJ-a

Slobodne i poluslobodne teritorije u periodu održavanja AVNOJ-a

Okupator je zbog kapitulacije fašističke Italije i aktivnosti NOV i POJ, u septembru i oktobru 1943. godine, pojačao svoje jedinice u Jugoslaviji. Nemci su doveli još sedam novih divizija, tako da su u jesen 1943. godine u Jugoslaviji dejstvovale sledeće okupatorske snage: 20 nemačkih divizija, pet nemačkih policijskih pukova i više žandarmerijskih bataljona i drugih jedinica. Pored ovih, u

Jugoslaviji se aktivno borilo osam bugarskih fašističkih divizija, jedna konjička brigada i niz drugih fašističkih jedinica, (granične, etapne (za osiguranje komunikacija) i si.) Zatim, dejstvovale su i tri mađarske divizije. Ovim oružanim okupatorskim snagama treba dodati i kvislinske jedinice Pavelića (domobranske, ustaške i dr.), četnike i jedinice drugih okupatorskih slugu.

M A R Š P R V E M A K E D O N S K O - K O S O V S K E U D A R N E B R I G A D E

NE ODRED A VOJSKA NA TITO SME NIE,
BUNTOVNIOT VARDAR E V NASATA KRV,
NA ILINDEN DUHOT VO SRCA NI BIE,
NARODNATA BORBA E NAŠIOT VRV.

KARAORMAN SUMA E NASIOT VRSNIK,
PRI KLENOEC SLAVEN SE KRSTIVME V BOJ,
SO DESTINA PUŠKI, SO NOZOJ NA KRSTOJ,
IŽRASNAVME V BOJOT VO BRIGADEN STROJ.

OD NEJAKI DECA, DO KORAVI MAŽI
KO ORLI SME SEGA I TVRDI KO ČUK.
NE ZBORIME ZA NAS, DRUG UTRU -ŠE KAŽE,
ZA NASITE DELA I NAŠIOT DUH.

ŽIVOTITE SVOI NE ŽALIME V BOJOT,
I ŠIROK KO VOLGA E NAŠIOT PAT,
IZBIVAME VRAGOJ, I TUDI I SVOI
NA ČELO NI STOJ SLAVJANSKIOT BRAT,

NE ODRED A VOJSKA NA TITO SME NIE
BUNTOVNIOT VARDAR E V NASATA KRV,
NA ILINDEN DUHOT VO SRCA NI BIE
NARODNATA BORBA E NAŠIOT VRV.

Tekst: Venko Markovski
Kompozicija: Petre Bogdanov-Kočko

MARŠ PRVE MAKEDONSKO-KOSOYSKE UDARNE BRIGADE

NE ODRED A VOJSKA NA TITO SME NIE,
BUNTOVNIOT VARDAR E V NAŠ AT A KRV,
NA ILINDEN DUHOT VO SRCA NI BIE,
NARODNATA BORBA E NAŠIOT VRV.

KARAORMAN SUMA E NAŠIOT VRSNIK,
PRI KLENOEC SLAVEN SE KRSTIVME V BOJ,
SO DESTINA PUŠKI, SO NOZOJ NA KRSTOJ,
IZRASNAVME V BOJOT VO BRIGADEN STROJ.

OD NEJAKI DECA, DO KORAVI MAZI
KO ORLI SME SEGA I TVRDI KO CUK.
NE ZBORIME ZA NAS, DRUG UTRE SE KA2E,
ZA NAŠITE DELA I NAŠIOT DUH.

ŽIVOTITE SVOI NE 2ALIME V BOJOT,
I ŠIROK KO VOLGA E NAŠIOT PAT,
IZBIVAME VRAGOJ, I TUĐI I SVOI
NA CELO NI STOI SLAVJANSKIOT BRAT.

NE ODRED A VOJSKA NA TITO SME NIE
BUNTOVNIOT VARDAR E V NAŠATA KRV,
NA ILINDEN DUHOT VO SRCA NI BIE
NARODNATA BORBA E NAŠIOT VRV.

Tekst: Venko Markovski
Kompozicija: Petre Bogdanov-Kočko

Stvaranje brigada

Veliki priliv novih boraca i prekaljenost bataljona i odreda u mnogobrojnim borbama protiv Nemaca, balista, bugarskih fašista i drugih okupatorskih snaga, omogućili su dalje organizaciono jačanje vojnih jedinica.

U selu Slivovu, 11. novembra 1943. godine, od četiri bataljona sa dobrim vojničkim iskustvom, dva makedonska i dva kosovska i jedne čete pratećih oruda formirana je 1. makedonsko-kosovska udarna brigada. Ovu brigadu je u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ formirao delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba drug Svetozar Vukmanović Tempo.

Za svoje mnogobrojne slavne borbe, za širenje i jačanje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije, ova brigada je proglašena za proletersku i odlikovana Ordenom bratstva i jedinstva I reda i Ordenom zasluge za narod I reda.

Po formiranju 1. makedonsko-kosovske brigade priliv novih boraca svakodnevno je rastao, a posle svake veće operacije formiraju se nove vojne ili partizanske jedinice.

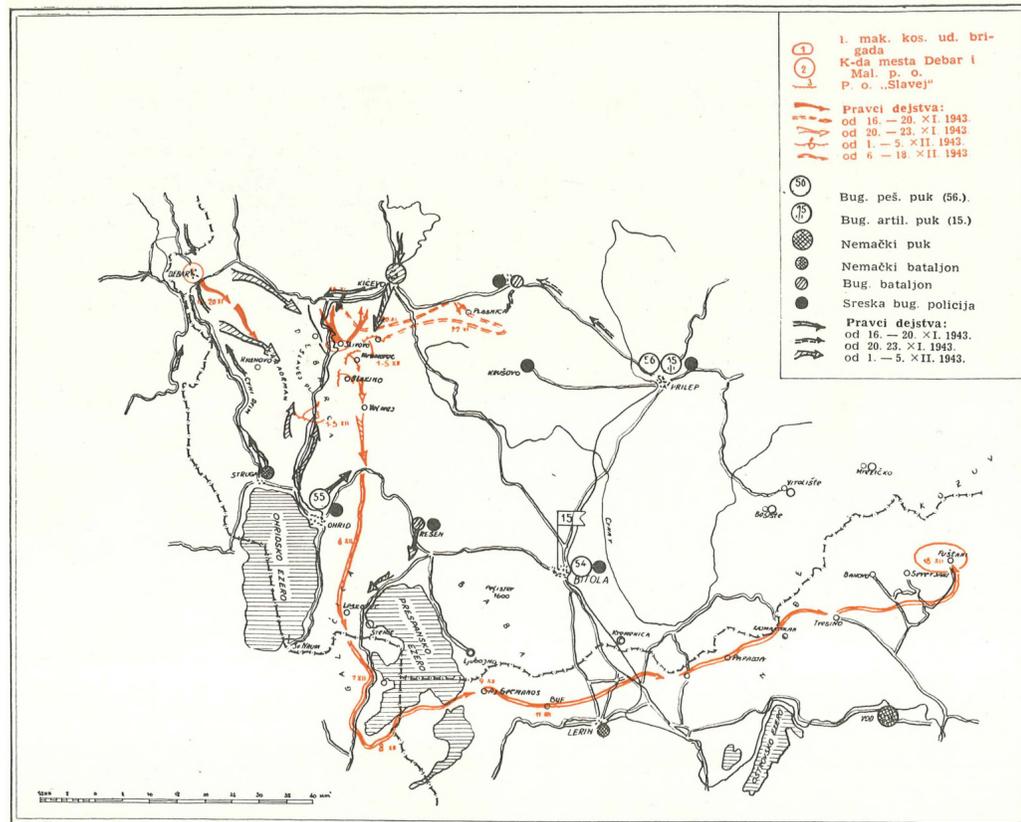
Prva makedonsko-kosovska udarna brigada posebno se proslavila u februarском pohodu i prolećnoj ofanzivi, kao i u nizu drugih borbi, koje je ona vodila sve do konačnog oslobođenja Jugoslavije.

ŠTAB 1. MAKEDONSKO-KOSOVSKJE UDARNE BRIGADE. S LEVA NA DESNO: CEDE FILIPOSKI — DAME, PETAR BRA JOVIC — DURO (SEDE), VERA ACEVA I MITA MILJKOVIC (STOJE)

SA FORMIRANJA 1. MAKEDONSKO-KOSOVSKJE UDARNE BRIGADE — GOVORI TEMPO

Prva Makedonsko-kosovska udarna brigada od Debarca do Karadžove — decembra 1943

Nemačke jedinice 1. alpijske i 297. grenadirske divizije i balističke oružane formacije, posle borbi kod Kičeva i u rejonu Klenovca, produžile su ka Debru. U rejonu Debra, 15. i 16. novembra, vode se žestoke borbe i Nemci uspevaju da 16. novembra 1943. godine ponovo okupiraju Debar. Istovremeno sa ovim borbama, 1. makedonsko-kosovska brigada 16. novembra vodi žestoke borbe na putu Kičevo — Klenoc.

Pošto su konačno ovladale Kičevom i Debrom, nemačke jedinice su, pri kraju novembra 1943. godine, preduzele ofanzivna dejstva iz pravca Kičeva, Debra i Struge koncentrično ka Debarcima.

Jedinice NOV i POJ u zapadnoj Makedoniji vodile su teške i uporne borbe u Debarcima od kojih posebno treba istaći borbe 2. 3. i 4. decembra 1943. godine u rejonu Debarca i Kopačke. Višestruko nadmoćne snage nepri-

jatelja potisile su jedinice NOV i POJ u Debarcima. Posle dugih borbi, 5. decembra 1943. godine, prema odluci Glavnog štaba Makedonije i CK KPM 1. makedonsko-kosovska udarna brigada sa Glavnim štabom Makedonije i CK KPM napušta zapadnu Makedoniju i probija se na teritoriju Egejske Makedonije. U Debarcima i na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Makedoniji ostale su teritorijalne jedinice — odredi i bataljoni za odbranu stanovništva od nasilja Nemaca i balista. Svi ovi odredi i bataljoni bili su stavljeni pod posebnu komandu.

Prva makedonsko-kosovska udarna brigada, kao što se to vidi na karti, posle 13 dana marša stigla je u selo Fuštane — Egejska Makedonija. Ovde su koncentrisane i jedinice iz sastava III operativne zone. Sa 1. makedonsko-kosovskom udarnom brigadom bili su CK KPM, Glavni štab Makedonije i delegati Vrhovnog štaba.

Druga makedonska udarna brigada

Pojačane borbe na teritoriji III operativne zone — Tikveša i devdelijskog kraja, sa glavnim bazama na planini Kožuv, doveli su do jačeg priliva novih boraca. Takav priliv omogućio je da se od partizanskih odreda „Dobri Daskalov“ i „Savo Mihajlov“ formira bataljon „Strašo Pindžur“. Posle napada na rudnik Dudica, 2. oktobra 1943. godine, od radnika iz rudnika, koji su pristupili partizanskim jedinicama, formiran je još jedan bataljon. Nešto kasnije, od zarobljenih bugarskih vojnika u prethodnim borbama, kao i od onih koji su dobrovoljno prešli sa granične posade u selu Konjsku (Devdelijski kraj) formiran je bataljon „Hristo Botev“. Sve ovo omogućilo je da se 20. decembra 1943. godine u selu Fuštani — Egejska Makedonija od strane Glavnog štaba Makedonije formira 2. makedonska udarna brigada. I ova se brigada, kao i druge, proslavila svojim junačkim borbenim putem. Ona je postala sinonim borbi u Tikvešu i devdelijskom kraju.

SA FORMIRANJA 2. MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE PREDAJA BRIGADNE ZASTAVE (GORE) I KOMANDANT GL. ŠTABA MAKEDONIJE, MIHAILO APOSTOLSKI, PRIMA RAPORT

Treća grupa bataljona

Da bi se borbe razvile na širokom frontu i akcijama obuhvatio što veći broj objekata interesantnih i značajnih za okupatora, izvršena je, 22. decembra 1943. godine, reorganizacija jedinica koje su deistvovala pod neposrednom komandom Glavnog štaba Makedonije. Prva i 2. udarna brigada zadržale su u svom sastavu po tri bataljona. Dva bataljona (bitolsko-prespanski bataljon „Stiv Naumov“ i bataljon „Hristo Botev“) sačinjavali su takozvanu treću grupu bataljona sa posebnim štabom. Ova grupa bataljona dobivala je i izvršavala borbene zadatke kao brigada. U ovom sastavu grupa je deistvovala sve do 26. februara 1944. godine, kada je bataljon „Stiv Naumov“ ušao u sastav 3. makedonske udarne brigade, dok je bataljon „Hristo Botev“ sa trnskim partizanskim odredom, poslužio kao jezgro za formiranje 1. bugarske sofijske brigade.

Ova grupa bataljona naročito se istakla u poznatom i slavnom februarском proboju kroz istočnu Makedoniju.

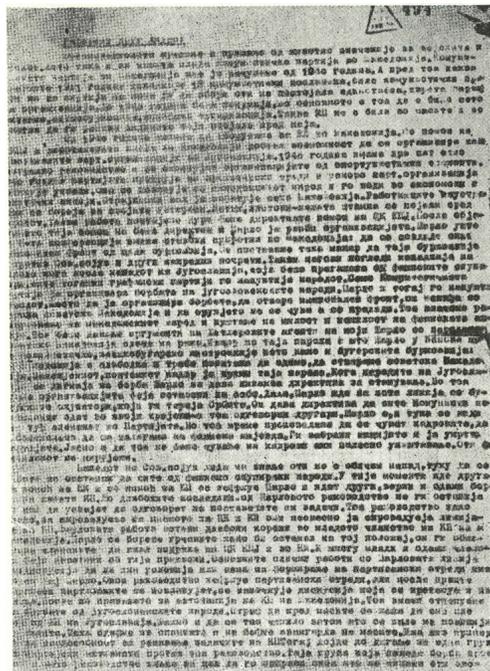
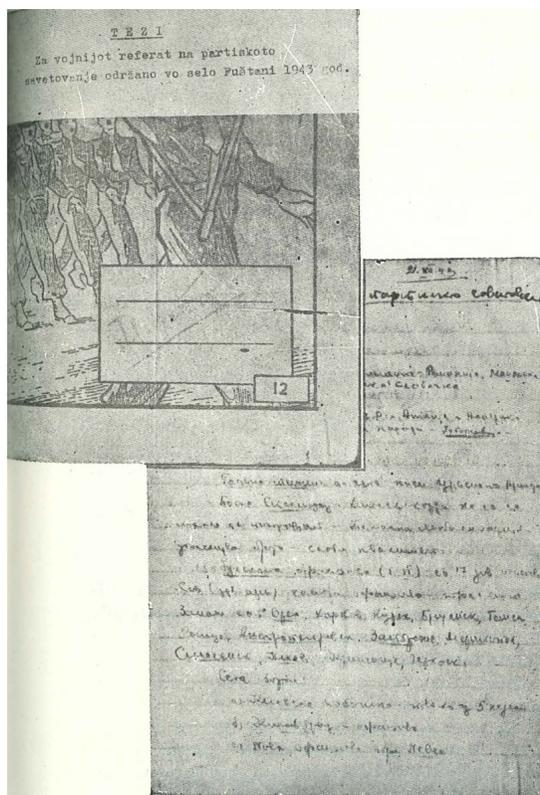
ŠTAB 3. GRUPE BATALJONA SA
KOMANDANTOM GL. ŠTABA S LE-
VA NA DESNO: MITO MIČAJKOV,
MIHAILO APOSTOLSKI, TIHOMIR
MILOŠEVSKI I TRIFUN BALKAN-
SKI

Fuštansko partijsko savetovanje

Fuštansko partijsko savetovanje održano je 21. decembra 1943. godine u selu Fuštane — Egejska Makedonija (Grčka). Na savetovanju su referate podneli članovi CK KPM Strahil Gigov i Cvetko Uzunovski, kao i komandant Glavnog štaba Makedonije Mihailo Apostolski.

Ovom savetovanju prisustvovali su svi članovi KPJ iz sastava jedinica i sa terena, koji su se u tom periodu nalazili u rejonu planine Kožuv.

Na savetovanju su razmatrana dotadašnja borbena iskustva i mogućnosti da se počne sa akcijama većih

razmera. Zatim, analizirane su i mogućnosti za proširenje ustanka širom cele Makedonije. Posebna pažnja je bila posvećena problemu uzdizanja mladih kadrova da bi se organizovani je prihvatiti novi borci koji su svakog dana pristizali u jedinice.

Na savetovanju su, pored velikog broja diskutana, govorili i Svetozar Vukmanović Tempo i Dobrovoje Radosavljević. Oni su izneli stečena iskustva i ukazali na konkretne zadatke u budućem radu.

Fuštansko savetovanje imalo je veliki značaj. Ovo se moglo videti i iz aktivnosti koje su preduzele i razvile sve jedinice širom Makedonije, a posebno u Povardarju i kumanovskom kraju, zatim u februarском pohodu, kao i u nizu političkih akcija i manifestacija celog makedonskog naroda.

Zbog nedostatka dokumenata sa ovog savetovanja ovde se iznose samo dva faksimila za teze referata komandanata Glavnog štaba Makedonije, kao i deo iz referata Strahila Gigova, člana CK KPM.

REFERAT KOMANDANTA GL. ŠTABA MAKEDONIJE PODNESEN NA FUSTANSKOM SAVETOVANJU (FAKSIMIL)

REFERAT STRAHILA GIGOVA, PODNESEN NA FUSTANSKOM SAVETOVANJU (FAKSIMIL)

REZOLUCIJA I KONGRESA NOMSM-a (FARSMILJ)

Prvi kongres NOMSM

U staroj Jugoslaviji omladina je aktivno učestvovala u borbama protiv nenarodnih režima. Ona je bila u prvim redovima u martovskim demonstracijama 1941. godine. Ujedno, ona se borila da bude ujedinjena — radnička, seljačka i intelektualna omladina u antifasističkoj oslobodilačkoj borbi.

Omladini i omladinke svih naroda Jugoslavije bili su u prvim redovima partizanskih odreda i diverzantskih grupa. Oni su izvršavali najteže borbene zadatke. Jedinice NOV i POJ odisele su mladšću, jer je dugo vremena najveći broj boraca bio iz redova omladine.

Ujedinjena i jedinstvena, pod rukovodstvom KPM, omladina je u narodnooslobodilačkoj borbi dala veliki doprinos za ostvarenje bolje budućnosti, kako svoje tako i novih generacija. Ona se borila za stvaranje novih društvenih odnosa u kojima neće biti eksploatacije radnog čoveka. U dugotrajnoj borbi, njen ideal je bio stvaranje tesne saradnje između omladine celog sveta.

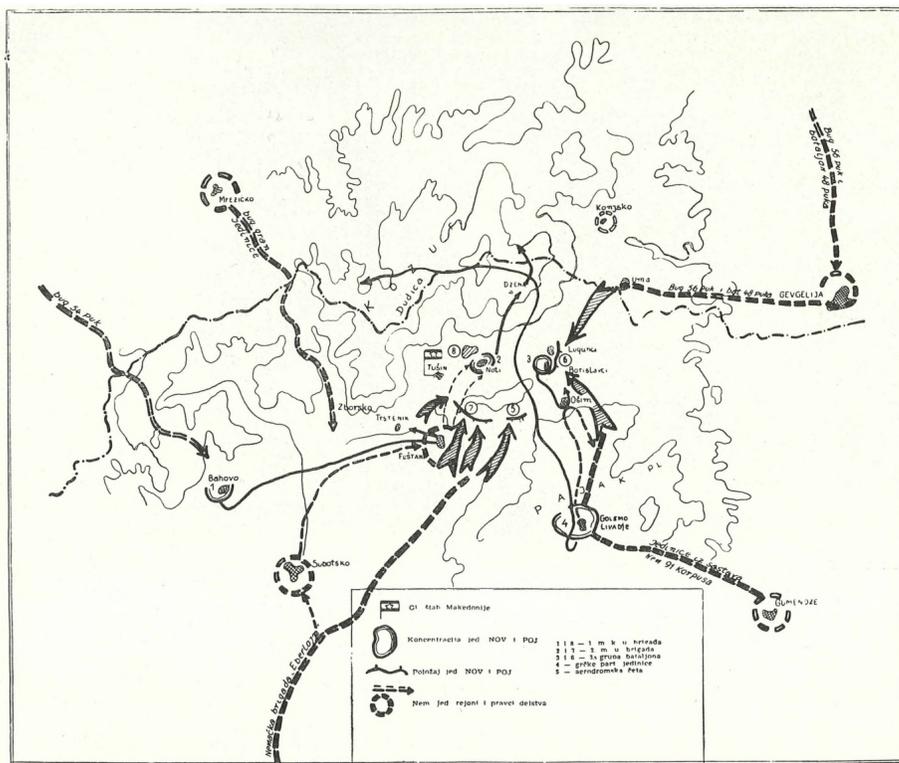
Aktivno učestvujući u narodnooslobodilačkoj borbi, nadahnuta ovakvim idealima, omladina Makedonije je, pod rukovodstvom KPM, 22. decembra 1943. godine, u selu Puštani — Egejska Makedonija, održala svoj I kongres, na kome je formiran Narodnooslobodilački omladinski savez Makedonije (Narodnoosloboditelan mladinski soj uz na Makedonija — NOMSM).

Prvim kongresu NOMSM-a prisustvovalo je 288 delegata iz cele Makedonije.

Odluke donete na ovom kongresu — pojačati borbu omladine protiv fašističkih okupatora, angažovati se u izgradnji nove narodne vlasti, proširiti rad na kulturno-prosvetnom uzdizanju omladine — masovno i sa velikim oduševljenjem bile su prihvaćene širom Makedonije a našle su svog odraza u narednim borbama i drugim akcijama na frontu i u pozadini.

Na ovom I kongresu omladina Makedonije je sa velikim zadovoljstvom i oduševljenjem prihvatila i pozdravila odluke i rešenja II zasiedanja AVNOJ-a i odlučila da se uporno bori za njihovo ostvarenje.

ČEŠNICI I KONGRESA NOMSM-a SNIMLJENI KAO DELEGATI NA II KONGRESU NOMSM-a

Borbe u rejonu Kožuva

Dejstva u rejonu Kožuva

Posle izvršene reorganizacije jedinica, 22. decembra 1943. godine, preduzete su mnogobrojne borbene akcije u Povardarju, među koje treba istaći jednovremene napade na nekoliko objekata od Vardara do Vitalista u Moriovu na dan 26. decembra 1943. godine, i zatim napali na Prždevo, Klisuru, Konjsko, Mrežičko i dr. Ove, kao i druge akcije, izvršene do 3. januara 1944. godine, ugrozile su saobraćaj na komunikacijama u dolini Vardara.

Akcije u Povardarju primorale su nemačke i bugarske fašističke okupatore da preduzmu zajednička ofanzivna dejstva protiv jedinica NOV i POJ u Makedoniji u rejonu Kožuv i Paek planine. U ovim zajedničkim ofanzivnim akcijama, od 5. do 18. januara 1944. godine, vodene su veoma teške borbe, od kojih svakako kao najznačajnije treba istaći borbe kod sela Noti, zasedu III grupe bataljona kod sela Ošin, napad I. makedonsko-kosovske

PARTIZANI NA KOZUV PLANINI, DECEMBAR 1943.

udarne brigade na Nemce u selu Fuštane i koncentričan napad nemačkih i bugarskih jedinica, 18. januara 1944. godine, na položaje jedinica NOV i POJ u rejonu sela Tušin, Noti i Lankadija, iz koga su ipak kao pobednici izašle jedinice NOV i POJ.

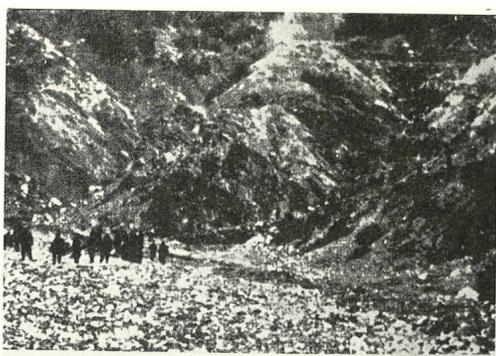
* *

Godina 1943 završava se velikim bilansom političkih i vojnih uspeha narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Pored oslobodenja niza gradova, razoružanja velikog broja italijanskih divizija, treba posebno istaći krupne vojne uspehe u bici na Neretvi i Sutjesci, a od političkih održanje II zasedanja AVNOJ-a.

U Makedoniji su, pored mnogobrojnih partizanskih odreda, stvorene i prve vojne jedinice, brigade i bataljoni. Oslobodena je prilično velika teritorija. Iz velikog broja oružanih sukoba jedinica NOV i POJ izašle su kao pobednici.

Politički uspesi su isto tako veliki. Objavljen je Manifest Glavnog štaba, održana su dva značajna partijska savetovanja (prespansko i fuštansko), održan kongres NOMSM i dr. Ustanak je plamteo u velikom delu Makedonije. Ostalo je bilo da se oružane borbe obnove u centralnoj Makedoniji i da otpočnu u istočnoj Makedoniji. Uspostavljeni su tesni kontakti sa pokretom otpora grčkog i albanskog naroda. Jača veza i sa pokretom otpora bugarskog naroda.

2. MAKEDONSKA UDARNA BRIGADA, KOZUV PLANINA, JANUAR 1944.

PARTIZANSKA KOLONA

Vrhunac revolucije u narodnooslobodilačkoj borbi Makedonije predstavlja 1944. godina. Ceo makedonski narod digao se na opšti ustanak za svoje konačno oslobođenje.

Formirano je mnogo novih makedonskih jedinica NOV i POJ – bataljoni, brigade, divizije. One su svuda zadavale snažne udarce i nanosile velike gubitke fašističkim okupatorima, prisiljavajući ih na povlačenje. Jedinice NOV i POJ u Makedoniji vodile su u ovom periodu slavne borbe i izvojevale značajne pobjede. U poznatom februarskom pohodu i prolećnoj ofanzivi one su nanele odlučujuće udarce fašističkim okupatorima. Istovremeno, stvoreno je više novih slobodnih teritorija, a postojeće su znatno proširene.

Pobedu od najvećeg istorijskog značaja makedonski narod je izvojevao proklamovanjem makedonske države – Narodna Republika Makedonija u okviru Federativne Narodne Republike Jugoslavije – na svom prvom zasjedanju ASNOM-a, 2. avgusta 1944. godine, u manastiru Prohor Pčinjski. Ovaj istorijski događaj pokrenuo je sve snage makedonskog naroda u borbu protiv fašističkih okupatora. Do kraja 1944. godine Makedonija je bila potpuno oslobođena. Makedonske jedinice NOV i POJ pobjedonosno su produžile borbu do konačnog oslobođenja Jugoslavije.

1944.

Februarski pohod

Pre početka februarskog pohoda, a posle borbi u Karadžovi i Povardarju, u decembru 1943. godine i januaru 1944. godine, jedinice NOV i POJ iz rejlona Karadžove i Tikveša privremeno su se povukle na snežne vrhove planine Kožuva. U vlaškim kolibama „Žuta“ na Kožuv planini CK KP.M, Glavni štab Makedonije i delegat Vrhovnog štaba Svetozar Vukmanović ponovo su analizirali mogućnost daljeg dejstva i razvijanja oružanih borbi u centralnom delu Makedonije i probijanja kroz istočnu Makedoniju. Tada je vojna situacija u Makedoniji, ukratko izneta, bila sledeća:

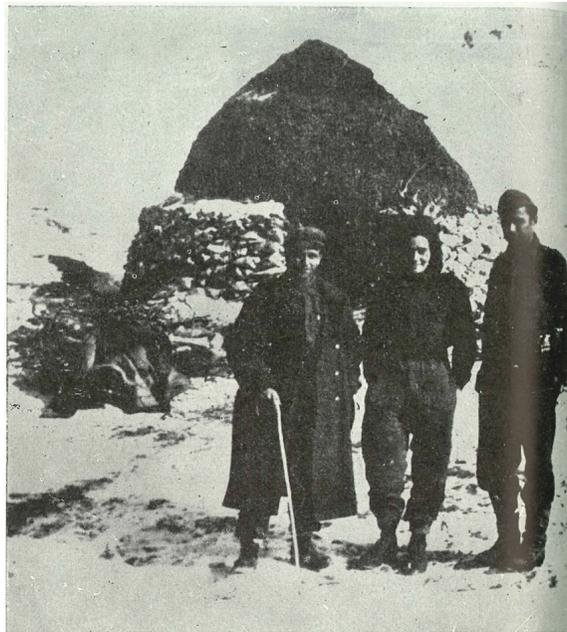
Oružane borbe, vodene krajem 1943. godine, u Makedoniji dostigle su velike razmere. Međutim, one su se razvijale na periferiji Makedonije. Mnogi primeri pokazuju da je stanovništvo na jedan ili drugi način masovno pomagalo narodnooslobodilačku borbu.

U zapadnoj Makedoniji stanovništvo je bilo potpuno na strani revolucije. Iako se sa ovog rejlona privremeno povukla .1. makedonsko-kosovska udarna brigada, ipak su na ovom terenu bile ostavljene teritorijalne jedinice, koje su nastavile svoje akcije. U Povardarju situacija je bila slična. Slobodna teritorija u Tikvešu i devdeliskom kraju, oslanjajući se na Karadžovu i Pajak planinu u Grčkoj, omogućavala je da se akcije relativno lako razvijaju i da se ugroze komunikacije u dolini Vardara.

Prespa i bitolski kraj sve više su se aktivirali. Iz rejlona Prilepa i Velesa redovno su u zapadnu Makedoniju, Prespu i na Kožuv planinu stizale veće grupe mladih ljudi, koji su putovali po nekoliko dana da bi stupili u redove NOV i POJ. Ovo je zahtevalo da se u ovaj rejlona prodre sa većim jedinicama i da se obnove akcije iz 1942. godine.

U istočnoj Makedoniji bugarski fašisti su svim raspoloživim snagama nastojali da spreče pojavu partizanskih jedinica, bojeći se njihovog uticaja na pokret otpora bugarskog naroda, a posebno na stanovništvo piričkog kraja Makedonije. Ovo je istovremeno bio i signal da je neophodno probijanje kroz istočnu Makedoniju, da bi se stvorili uslovi za omasovljenje oružane borbe i u ovom kraju.

U rejlona Kumanova, Vranja i Crne Trave dejstvovala su južnomoravske, kosovske i makedonske jedinice. Ova teritorija predstavljala je centralnu oblast za razvijanje akcija ka glavnoj komunikaciji Niš — Skopje, za povezivanje akcija sa Srbijom, za prodiranje ka Kosovu,

MIHAILO APOSTOLSKI, MILICA VUKMANOVIĆ I
KIRO GEORGIEVSKI — DEAN NA KOŽUV PLANINI, JANUAR 1944.

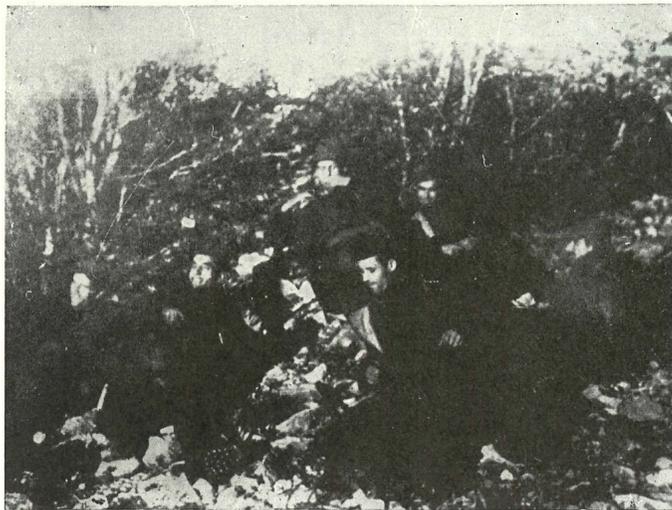
istočnoj Makedoniji i Bugarskoj, pa prema tome i za pomoć bugarskom pokretu otpora.

Ovome treba dodati i činjenicu da su oružane akcije u Crnoj Travi počele 1941. godine i da su one bile sve veće ukoliko je rastao pritisak okupatora.

Crna Trava je postala simbol borbe južnog dela Srbije (Pomoravlje a). Istovremeno, ovde su bili prihvaćeni mnogi borci iz Makedonije koji su naišli ne samo na drugarski i bratski prijem, već i imali bazu. Ilegalci iz zapadnih krajeva Bugarske uspeali su da organizuju i svoj Trnski partizanski odred.

Glavni štab Makedonije je duže vremena razmatrao plan prenošenja borbe sa rejlona zapadne Makedonije, Tikveša i Kozjaka u rejlona centralne i istočne Makedonije. U ovom smislu učinjena su 1943. godine i dva pokušaja prodora u ove oblasti, ali realizacija ove ideje morala je da se izvrši u februarskom pohodu.

GLAVNI ŠTAB NOV I POJ MAKEDONIJE
NA KOZUV PLANINI, 1944.

CK KPM i Glavni štab Makedonije razradio je plan februarskog pohoda u kolibama „Zuta“ na planini Kožuv, krajem januara 1944. godine.

Osnovna zamisao februarskog pohoda je bila da se sa dve operativne grupe, jačine do brigada, izvrši prodor — jednom brigadom u centralnu, a drugom kroz istočnu Makedoniju. Treća grupa, takođe u jačinu do brigade, trebalo je da ostane u rejonu Kožuva i da dejstvuje u Tikvešu, odnosno na desnoj obali Vardara, od Velesa.

Ovakva zamisao februarskog pohoda pokazuje želju CK KPM i Glavnog štaba Makedonije da se što pre razbukti ustanak u celoj Makedoniji. Izbijanjem, pak, na kozjački masiv i objedinjavanjem dejstva svih jedinica u rejonu Crne Trave, Vranja, Kumanova i Krive Palanke trebalo je realizovati i još više iskoristiti mogućnosti koje je ova teritorija pružala za dejstvo ka komunikacijama Niš — Skopje i ka Kosovu, Srbiji, istočnoj Makedoniji i Bugarskoj.

Planom je bilo razrađeno i političko i vojno rukovođenje u pojedinim krajevima, gde su upućivane, odnosno gde se pretpostavljalo da će se zadržati pojedine brigade. Tako, za političko i vojno rukovodstvo u centralnom delu Makedonije i za zapadnu Makedoniju predviđeni su bili komesar i zamenik komandanta Glavnog

štaba Makedonije (Cvetko Uzunovski i Panče Nedelkovski), za političko i vojno rukovođenje ustankom u Tikvešu Dobrivoje Radosavljević i Borko Temelkovski, a političko i vojno rukovođenje u istočnoj Makedoniji, kao i objedinjavanje akcija jedinica na kozjačkom masivu pripalo je delegatu CK KPJ Svetozaru Vukmanoviću, CK KPM i Glavnom štabu Makedonije.

Prema ovakvoj koncepciji februarskog pohoda, jedinice su dobile sledeće zadatke:

— Prva makedonsko-kosovska udarna brigada trebalo je da se probije u centralni deo Makedonije (Azot i Poreč je) i ovde da razvije svoju aktivnost;

— Druga makedonska udarna brigada da dejstvuje u Po vardar ju. Svojim akcijama ona je trebalo da pruži pomoć 1. makedonsko-kosovskoj udarnoj brigadi u njenom nastojanju da se probije ka Azotu i Poreč ju.

— Treća grupa bataljona da se probije kroz istočnu Makedoniju da bi izbila na teren Kumanova i Vranja u cilju spajanja sa partizanskim jedinicama koje su dejstvo vale u tom rejonu.

Na karti su ucrtana dejstva svih grupa, kao i pravci nastupanja okupatorskih jedinica u toku februarskog pohoda.

Druga brigada u povardarju

Druga makedonska udarna brigada pošla je 31. januara 1944. godine iz sela Zborsko ka Povardarju sa veoma složenim zadatkom: da privuče na sebe što više bugarskih fašističkih jedinica i time pomogne 1. makedonsko-kosovskoj brigadi u proboju ka centralnom delu Makedonije.

Na dan 1. februara 1944. godine brigada je napala bugarski fašistički garnizon u selu Mrežičko, a zatim je izvršila još nekoliko manjih akcija i diverzija na železničkoj pruzi u donjem toku Vardara i to u rejonu Negotina, Demir-kapije i sela Miravci.

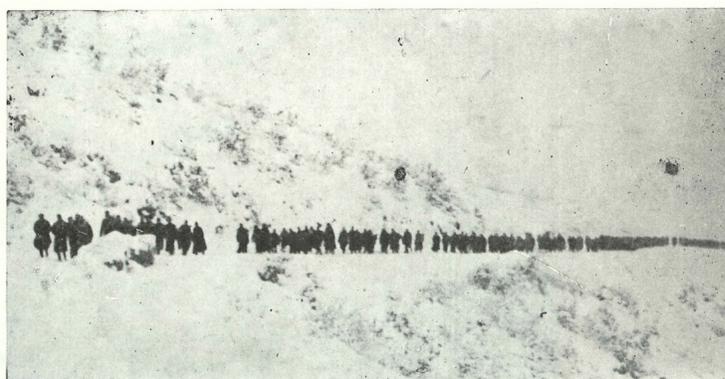
Zbog učestalih akcija u Povardarju, a možda i zbog jednovremenog prodiranja 1. makedonsko-kosovske brigade ka Azotu, bugarski fašistički okupatori pridali su veći značaj akcijama 1. makedonsko-kosovske brigade. Komanda 5. bugarske fašističke armije naj-

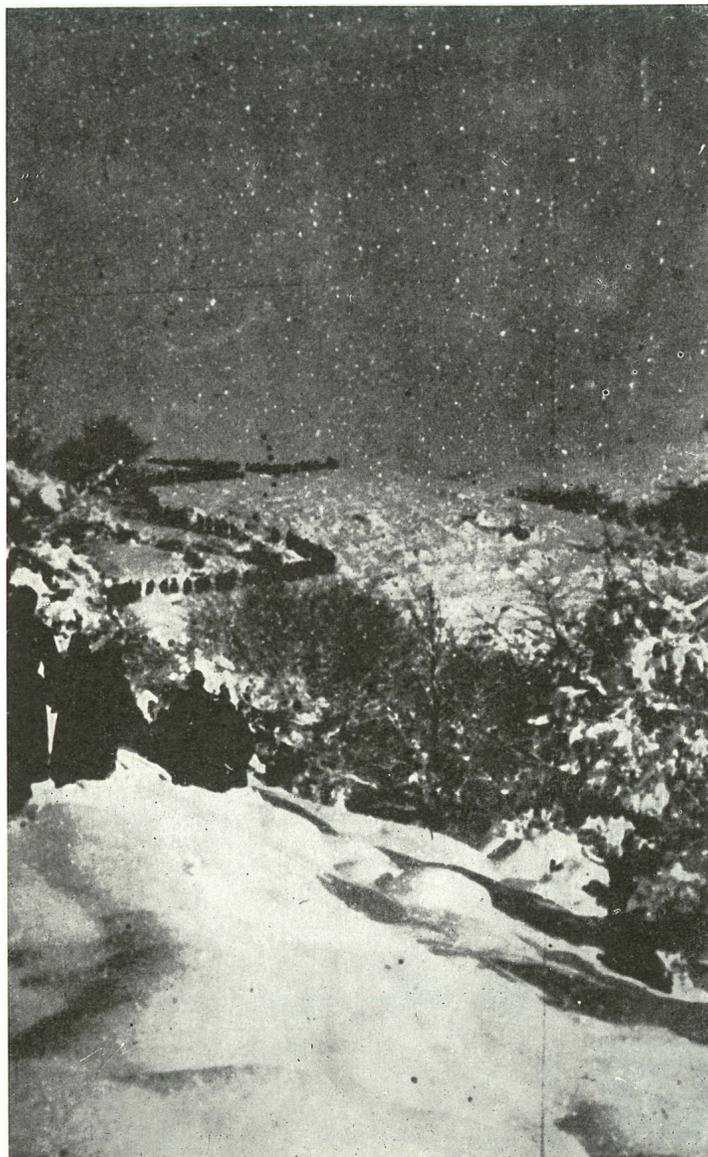

veći deo svojih snaga iz sastava svoje 14. i 15. divizije, policiju i žandarmeriju, koncentrisala je protiv ove brigade, da bi sprečila ponovno rasplamsavanje oružanih borbi u rejonu Prilepa i Velesa.

2. MAKEDONSKA UDARNA BRIGADA U FEBRUARSKOM
POHODU NA CELU KOLONE NAUM NAUMOSKI —
BORCE, 1944.

HOR 2. MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE

Bogomilski pohod

Prva makedonsko-kosovska udarna brigada pošla je 31. januara 1944. godine iz sela Bahovo na izvršenje postavljenih zadataka. Njeno dejstvo u februarском pohodu poznato je pod imenom „bogomilski pohod“. Ova brigada je pune dve nedelje dejstvo vala u centralnom delu Makedonije i to u rejonu Velesa i Prilepa. Počev od 4. februara 1944. godine ova brigada vodila je mnogobrojne borbe. Tako, na primer, 4. februara 1944. godine ona je vodila danonoćne borbe kod sela Nikodina, koje su se 5. februara produžile kod sela Stepanci i manastira svetog Dimitrija, a 7. februara na Oreškoj čuki, u blizini tunela kod sela Bogomila.

Posle borbi u rejonu sela Bogomila brigada je nastavila svoju borbenu aktivnost, s namerom da se vrati na slobodnu teritoriju u rejonu Kožuva čime je bila dovedena u situaciju da se u toku više dana bori u izvanredno teškim uslovima. Tako, ponovo se vode borbe 8. februara kod sela Oreov Dol, 9. februara ponovo kod sela Nikodina, a 10. februara borbe se vode na prostoru od puta Prilep — Kavadarci do sela Radobila. U izvanredno teškim uslovima, 1. makedonsko-kosovska udarna brigada prešla je 11. februara 1944. godine Crnu Reku. U toku ovog pohoda, vodeći danonoćne teške borbe, brigada je prešla 260 kilometara.

1. MAKEDONSKO-KOSOVSKA UDARNA BRIGADA U FEBRUARSKOM POHODU, 1944.

Da bi sprečio zadržavanje 1. makedonsko-kosovske udarne brigade u centralnom delu Makedonije, sa težnjom da sačuva svoje političke i strategijske pozicije u ovom rei onu Makedonije, bugarski fašistički okupator je angažovao veliki broj svojih vojnih, žandarmerijskih i policijskih jedinica. Računa se da su u ovim borbama bile angažovane oko dve fašističke divizije i to 14. i 15. bugarska fašistička divizija sa svojim jedinicama iz skopskog, veleskog, prilepskog i bitolskog garnizona, zatim policijske i žandarmerijske jedinice iz reiona u kojima su se bile razvile borbe, kao i iz Skopja i Bitole

Ogromna nadmoćnost snaga koje je okupator angažovao protiv 1. makedonsko-kosovske udarne brigade i mogućnost korišćenja motorizacije, kao i železničkih pruga, omogućavala je okupatorskim komandantima da vode borbe sa svežim i odmornim jedinicama, da redovno stvaraju obruče oko brigade.

Zbog ovoga, 1. makedonsko-kosovska udarna brigada nije imala mogućnosti da se odmori i nahrani. Vodeći danonoćne borbe, ona se probijala kroz bugarske fašističke obruče.

U ovom poznatom četrnaestodnevnom „bcgomilskom pohodu“ brigada se probijala ne samo kroz obruče okupatorskih jedinica, već kroz mraz i snežne vejavice, koje su tada besnele po makedonskim planinama.

Savladajući velike teškoće brigada je istovremeno postigla i neke vrlo značajne vojne i političke uspehe.

U svim borbama koje je vodila 1. makedonsko-kosovska brigada učestvovalo je i čitavo stanovništvo, koje je na veoma različite načine i forme pomagalo brigadi, hranilo njene borbe, sakupljalo i lečilo ranjene i bolesne partizane, vršilo raznovrsnu izvidničku i kurirsku službu. Sreski komitet u Prilepu posebno je za pokazanu aktivnost u borbama pohvalio veći broj drugova sa terena.

TREĆA GRUPA BATALJONA U FEBRUARSKOM POHODU, PLACKOVICA 1944.

Proboj kroz istočnu Makedoniju

Izvanredno težak zadatak imala je treća grupa bataljona sa kojom su bili CK KPM, Glavni štab Makedonije i delegat Vrhovnog štaba drug Svetozar Vukmanović. Ovo je bila takozvana „grupa Glavnog štaba Makedonije“. Ona je iz sela Zborsto krenula 31. januara 1944. godine. U toku pokreta, ona je na oko 30 kilometara severno od Soluna prešla Vardar i u desetodnevnom maršu kroz Egejsku Makedoniju stigla na južne padine Belasice, u sela Platanaki i Kastoneri.

Odavde je počeo proboj kroz istočnu Makedoniju. Trebalo je savladati prirodnu stihiju i otpor fašističkih bugarskih okupatora. Probijajući se kroz istočnu Makedoniju, grupa je morala da dejstvuje brzo i iznenadno. Šest dana posle njenog prelaska preko Belasice, bugarski fašistički komandanti koncentrisali su jake snage u rejonu Bregalnice, ali je već bilo kasno da se spreči njeno probijanje kroz istočnu Makedoniju.

Protiv treće grupe bataljona bugarski fašistički okupator angažovao je vojne, policijske i žandarmerijske jedinice. Na prostoru između Bregalnice i Krive reke bile su koncentrisane jedinice 17. bugarske fašističke divizije, delovi 14. bugarske fašističke divizije, kao i 13. i 14. bugarski fašistički puk iz Čustendila i Gorne Džumaje.

Bugarski fašistički okupatori, posebno osetljivi za situaciju u istočnoj Makedoniji, kao što je izneto, angažovali su velike snage. U njihovom sastavu nalazile su se ne samo jedinice koje su bile dislocirane u Makedoniji, već i jedinice koje su bile dislocirane u Bugarskoj. Njihov cilj je bio da spreče proboj ove grupe kroz istočnu Makedoniju. Međutim, i pored ogromne nadmoćnosti bugarskih fašističkih snaga, one nisu uspele da spreče proboj.

Treća grupa bataljona izvršila je postavljeni zadatak. Ona se uspešno probila kroz istočnu Makedoniju i posle dugih marševa i mnogobrojnih borbi, savladajući uz to hladnoću, sneg, vejavice i glad, ona je izbila na planinu Kozjak gde se spojila sa srpskim, kosovskim i makedonskim jedinicama koje su dejstvovala na ovom terenu.

Proboj kroz istočnu Makedoniju uspešno je izvršen, jer je narod bio na strani narodnooslobodilačke borbe. Mnogobrojni primeri pokazuju da je stanovništvo pružalo partizanima veoma aktivnu pomoć i podršku.

Snežne vejavice i izvanredno teške vremenske prilike pricinjavale su velike teškoće. Ova grupa je vodila naročito teške borbe u rejonu Bregalnice i na Kalimanskom polju, gde su od 15—17. februara 1944. godine borci bili u neprekidnim borbama, tako da su za punih 66 časa oni imali samo tri časa odmora.

Ova grupa za 23 dana prešla je 440 kilometra.

I treća grupa bataljona, probijajući se kroz istočnu Makedoniju, zabeležila je veoma značajne vojne i političke uspehe. Njenim probijanjem kroz istočnu Makedoniju stvarani su uslovi da i narod ovog kraja povede oružanu borbu protiv bugarskih fašističkih okupatora.

PRETHODNICA 3. GRUPE BATALJONA U
FEBRUARSKOM POHODU, PLACKOVICA 1944.

DELEGAT Vrhovnog štaba NOV I
poj. i član CK KPJ svetožar
Vukmanović — tempo u fe-
bruarskom pohodu, KAJMAK-
ČALAN 1944.

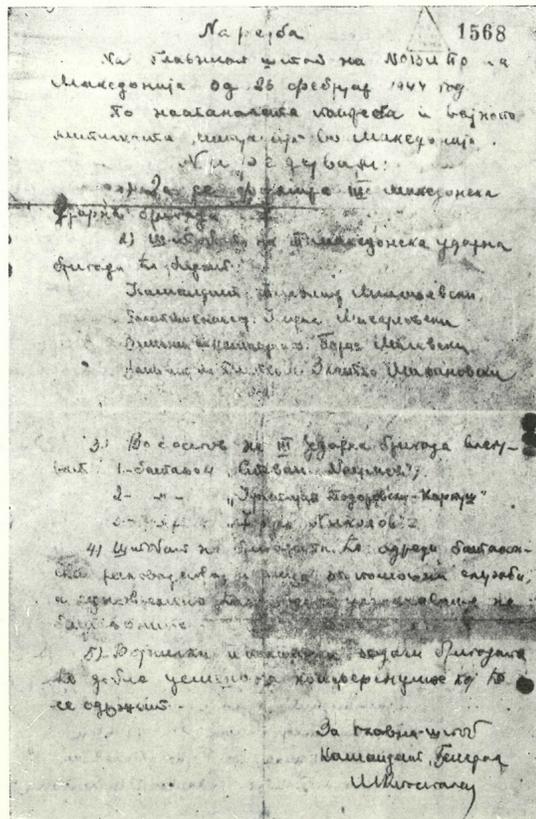
ODMOR U FEBRUARSKOM POHODU,
BELASICA 1944.

STAB 3. MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE. S LEVA NA DESNO: ZLATE BILJANOSKI, TIHOMIR MILOSESKI, KIRIL MIHAILOSKI – GRUICA I BORO MILESKI

KOMANDANT GL. ŠTARA NOV I POJ MAKEDONIJE, MIHAILO APOSTOLSKI, GOVORI PRI FORMIRANJU 3. MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE

Treća makedonska udarna brigada

Jedan od rezultata februarskog pohoda bio je i formiranje 3. makedonske udarne brigade u selu Žegljane, na planini Kozjak, 26. februara 1944. godine. Borci bataljona „Stiv Naumov“, prekaljeni u mnogobrojnim borbama u zapadnoj Makedoniji, Karadžovu, Povardarju i na Bregalnici i Osogovu, spojili su se sa isto tako prekaljenim borcima kumanovsko-kozjačkog kraja, da bi stvorili slavnu 3. makedonsku udarnu brigadu, koja je, kao i mnoge druge jedinice, pronela slavu makedonskog naroda širom cele Jugoslavije.

Treća makedonska udarna brigada svojim snažnim udarcima uništavala je i gonila fašističke okupatore i razarala objekte koji su mu služili. Svoje prve uspehe ona je zabeležila u sudaru sa četničkim vardarskim korpusom, zatim u napadima na Ristovac i Zletovske rudnike, kada je postala strah i trepet za okupatora. Ona se posebno istakla i proslavila u dvomesečnim borbama za vreme prolećne ofanzive, kao i u nizu drugih akcija i teških borbi do konačnog oslobodjenja Jugoslavije.

NAREDBA GL. ŠTARA NOV I POJ MAKEDONIJE ZA FORMIRANJE 3. MAKEDONSKE BRIGADE

MARŠ TREĆE MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE

KO ČELIK SME NIE
SO TITVI SILI,
STIV NAUMOV STOI
PRED NAS KAKO STIT.

NIZ PLANINI STRMNI
NIZ BURITE SNEZNI
APOSTOLSKI BESE
PRVIOT NA PAT.

KARPOSOVA ZLOBA
TECE V HASTE ŽILJ
BRIGADATA NASA
KO ČEKAN E SVIT.

SO TITOVSKA LJUBOV
NA OČITE MREŽNI
NĚ BODRESE TEMPO
NAJMILIOT BRAT.

Tekst: Aco Sopov
Kompozicija: Panče Pešev

MARŠ TREĆE MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE

KO ČELIK SME NIE
SO TITOV I SILI,
STIV NAUMOV STO I
PRED NAS KAKO 5TIT.

NIZ PLANINI STRMNI
NIZ BURITE SNE2NI
APOSTOLSKI BESE
PRVIOT NA PAT.

KARPOSOVA ZLOBA
TECE V NASTE 2ILI
BRIGADATA NASA
KO ČEKAN E SVIT.

SO TITOVSKA LJUBOV
NA OČITE MRE2NI
NÈ BODRESE TEMPO
NAJMILIOT BRAT.

Tekst: Aco Sopov
Kompozicija: Panče Pešev

Savetovanje u manastiru Prohor Pčinjski

Po završetku februarskog pohoda, CK KPM i Glavni štab Makedonije organizovali su, 27. i 28. februara 1944. godine, savetovanje, kome su prisustvovali vojni i politički rukovodioci iz svih jedinica na teritoriji Kumanovo — Crna Trava.

Delegat Vrhovnog štaba drug Svetozar Vukmanović Tempo podneo je referat o političkoj situaciji u svetu i u Jugoslaviji. U referatu i diskusiji razmatrana je uloga partizanskih jedinica u rasplamsavanju ustanka u Pomoravlju i Makedoniji. Takođe, analizirana je i razrađena taktika jedinica za naredne borbene akcije. Sa posebnom pažnjom proučena je organizacija vojne i političke nastave, koja se redovno sprovodila između pojedinih akcija.

Savetovanje je postavilo sledeće neposredne zadatke:

a) Razbiti četnike Draže Mihajlovića okupljene u takozvanom varđarskom četničkom korpusu, a zatim stvoriti široku slobodnu teritoriju od Krive Reke do Crne Trave i Lužnice;

b) Pojačati veze sa jedinicama NOV i POJ u Srbiji, koje su dejstvo vale u rejonu Jablanice i ukazati što veću pomoć bugarskom pokretu otpora i

v) Organizovati i razviti vojne akcije protiv osetljivih okupatorskih objekata.

SA SAVETOVANJA U MANASTIRU „PROHOR PČINJSKI“ S LEVA NA DESNO, GORE: ZIVOJIN NIKOLIĆ — BRKA, SVETOZAR VUKMANOVIĆ — TEMPO, MIHAILO APOSTOLSKI; DOLE: RUKOVODIOCI JEDINICA PRISUTNI NA SAVETOVANJU

STROJ MAKEDONSKIH, KOSOVSkih I SRPSKIH JEDINICA, U PREDNEM PLANU TEMPO, KOZJAK FEBRUARA 1944.

Operativni štab za srpske, kosovske i makedonske jedinice

Borbena dejstva jedinica NOV i POJ za Makedoniju u Februarskom pohodu postigla su određeni cilj. Posle proboja kroz istočnu Makedoniju, grupa Glavnog štaba Makedonije, posle veoma kratke ali žestoke borbe sa četnicima na Kozjačkom masivu, spojila se sa južnomoravskim, kosovskim i makedonskim jedinicama koje su deystvovala na ovom terenu.

Uspešni završetak Februarskog pohoda omogućio je da se stvori operativni štab za srpske, kosovske i makedonske jedinice sa zadatkom da objedini dejstvo ovih jedinica na jednom važnom rejonu od Kumanova i Krive reke do Vranja, Crne Trave i Lužnice. Vojno politička situacija nalagala je da se razvije snažna aktivnost duž komunikacija u dolini Morave i Krive reke i ka Kosovu i istočnoj Makedoniji. Najzad, trebalo je pružiti što veću pomoć bugarskom pokretu otpora, čiji se glavni štab u to vreme nalazio na ovoj teritoriji. Akcije izvršene u toku proleća i leta 1944. godine potpuno su opravdale ovu meru.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ delegat Svetozar Vukmanović objedinio je sve jedinice NOV i POJ koje su deystvovala u rejonu Kumanovo — Vranje — Crna Trava i stavio ih pod komandu novoformiranog operativnog štaba, koji je bio u sledećem sastavu: komandant Mihailo Apostolski, ujedno i komandant Gl. štaba Makedonije, Strahil Gigov, rukovodilac finansijskim poslovima i snabdevanjem (ujedno i član Gl. štaba Makedonije), Vaso Smajević, rukovodilac političkim radom u jedinicama, Zivojin Nikolić — Brka, rukovodilac operativnih poslova i Dušan Deregdžić — Zika rukovodilac obaveštajnim poslovima.

Poslove propagande i veze i dr. obavljali su odgovarajući organi Gl. štaba Makedonije.

Operativni štab nije imao komesara i sve političke i partijske probleme je rešavao delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ — Svetozar Vukmanović sa članovima CK KPM i partijskim rukovodiocima tog rejona Srbije i Kosmeta.

Sirenje slobodne teritorije

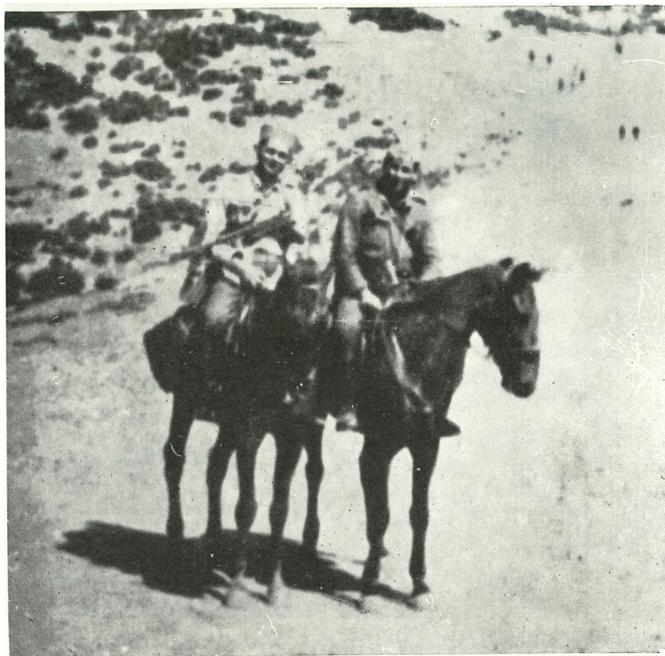
Posle prvih uspeha ujedinjenih partizanskih jedinica na kozjačkom masivu, naročito posle razbijanja i uništenja takozvanog vardarskog četničkog korpusa, bili su stvoreni uslovi za formiranje 6. južnomoravske brigade, koje je i izvršeno 8. marta 1944. godine u selu Trgovište — Vranjsko. Po naredbi delegata Vrhovnog štaba druga Svetozara Vukmanovića, 25. marta 1944. godine iz Jablanice je stigao na teren Vranja i Crne Trave jedan kosovski bataljon, koji se spojio sa kosovskim bataljonom koji je dejstvovao na kozjačkom masivu. Od ovih bataljona formiran je kosovski partizanski odred. Kasnije je formirana i 7. južnomoravska brigada.

Odmah po završetku februarskog pohoda, Glavni štab Makedonije predao je bataljon „Hristo Botev“ Glavnom štabu bugarskog pokreta otpora. Od ovog bataljona i od bugarskog trnskog partizanskog odreda formirana je 1. sofijska brigada.

U martu i aprilu 1944. godine, Operativni štab za objedinjavanje dejstva u rejonu kozjačkog masiva i Crne Trave neposredno je komandovao sledećim jedinicama: 3. makedonskom udarnom brigadom, 6. i 7. južnomoravskom brigadom, kosovskim partizanskim odredom (dva bataljona), kumanovskim, vranjskim, crnotravskim i bosilj gradskim partizanskim odredima i 1. sofijskom brigadom (ova brigada je izvesno vreme dejstvovala pod komandom Operativnog štaba, ali je zadatke dobijala posle prethodnih konsultacija i dogovaranja sa bugarskim glavnim štabom).

Sve ove jedinice predstavljale su jednu jaku udarnu grupu, tako da je Operativni štab mogao razviti snažnu aktivnost na teritoriji Kumanova, Krive Reke, Vranja, Crne Trave i Lužnice.

Ovo je omogućilo Operativnom štabu da preduzme niz veoma značajnih akcija protiv osetljivih tačaka

ČLANOVI ŠTABA 6. JUŽNOMORAVSKE UDARNE BRIGADE

SA FORMIRANJA 6. JUŽNOMORAVSKE UDARNE BRIGADE, TRGOVIŠTE, MART 1944.

KOSOVSKI PARTIZANSKI ODRED, KOZJAK PROLEĆA 1944.

koje je držao okupator, naročito onih na železničkim i druskim komunikacijama u dolini Morave i Krive Reke, zatim protiv Zletovskih rudnika i neke druge. Železnička komunikacija dolinom Morave predstavljala je posebno interesantan cilj, jer su napadi na nju mogli da poremete planove nemačkih fašista i otežaju veze i snabdevanje njihove armijske grupe „E“, koja je bila raspoređena u Grčkoj i Albaniji. Iz ovih razloga, sve jedinice, sa posebno pripremljenim grupama, skoro svake noći, vršile su po neku diverziju na železničkoj pruzi. Međutim, najznačajnija akcija bila je izvršena 27. marta 1944. godine napadom na železničku stanicu i mesto Ristovac.

U ovim borbama, koje je organizovao Operativni štab proširena je slobodna teritorija od Kumanova i Krive Reke do Vranja, Crne Trave i Lužnice. Razbijeni su okupatorski garnizoni koji su se nalazili na ovoj teritoriji, dok su jedinice NOV i POJ, koje su deystvovala na ovom terenu, izašle ojačane.

Operativni štab uspostavio je radio-vezu sa Glavnim štabom Srbije i tesan kontakt sa bugarskim glavnim štabom, koji se nalazio na teritoriji Jugoslavije, zajedno sa Operativnim, odnosno Glavnim štabom Makedonije.

Da bi proširile i ujedinile stvorenu slobodnu teritoriju u rejonu Kumanova, Vranja, Crne Trave i Krive Reke, jedinice NOV i POJ razvile su široku političku i vojnu aktivnost. One su neprestano napadale osetljive tačke okupatora. Tako, 29. februara 1944. godine, bio je razbijen vardarski četnički korpus, a u vremenu od 16. do 20. marta 1944. godine u borbama kod sela Biljača (16.III), na Čemerniku (19.III), na Streševu (20.III) razbijene su martovske ofanzivne akcije bugarskih okupatora koje su bile izvedene sa preko dve divizije. Martovske ofanzivne akcije bugarskih okupatora, iako posebno pripremane i izvedene sa tri specijalne grupe upućene koncentrično ka Crnoj Travi, i jedinicama 14. i 29. divizije (garnizoni

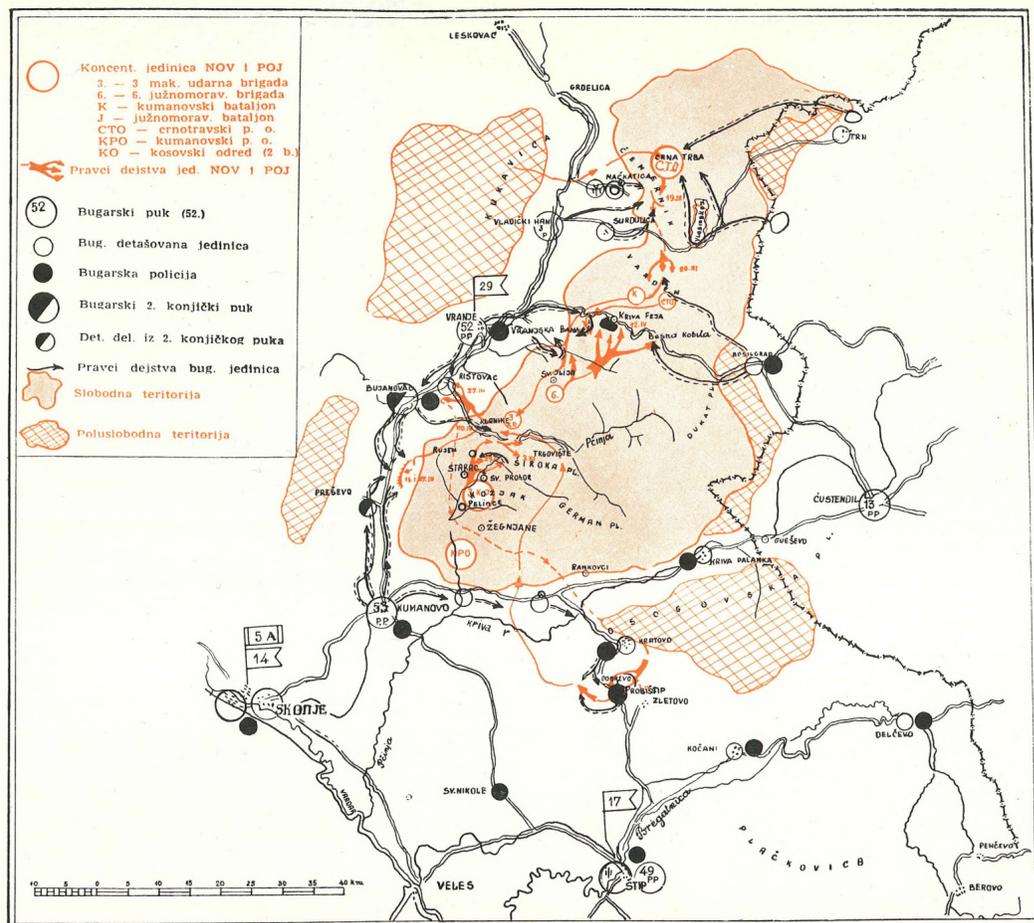
Vranje i Kumanovo) ka Biljači i Ruscu, bile su vojnički razbijene.

Za ovim su usledili snažni napadi jedinica NOV i POJ. Tako, na primer, 27. marta 1944. godine izvršen je napad na železničku stanicu Ristovac, a 3. aprila 1944. godine one su prodrle u istočnu Makedoniju i napale Zletovske rudnike. Besan zbog ovog uspeha, okupator upada na slobodnu teritoriju. Na dan 10. aprila vode se borbe kod sela Rusce, a 12. aprila 1944. godine jedinice NOV i POJ su napale i uništile bugarsku fašističku posadu u Krivoj Feji.

U svim ovim borbama jedinice NOV i POJ postigle su velike političke i vojne uspehe. Okupator je pretrpeo znatne materijalne štete. Zadržano je više okupatorskih vojnika i policajaca, a zapljene su i velike količine raznovrsnog vojnog materijala.

Ovim borbama stvorena je jedinstvena slobodna teritorija od Kumanova, Krive Reke do Crne Trave i Lužnice (južno od Pirota).

Na karti su prikazane najznačajnije borbe vođene u ovom periodu.

Borbena dejstva na slobodnoj teritoriji Kumanovo—Kriva Palanka—Vranje—Crna Trava—Luznica

Uništenje «Vardarskog četničkog korpusa»

Na kozjačkom masivu četnici Draže Mihajlovića uspeali su da formiraju takozvani vardarski četnički korpus. Ovaj korpus, svojim dejstvom protiv partizanskih jedinica, sprovođeci veliki zverski teror protiv mesnog stanovništva, ne samo što je bio ozbiljan saveznik bugarskih fašističkih okupatora, već je u mnogome sprečavao razvoj narodno-oslobodilačke borbe na ovom terenu. Istovremeno, on je predstavljao i bazu velikosrpske reakcije. Držeći planinska sela, četnici su predstavljali ozbiljnu prepreku partizanskim jedinicama u njihovoj borbi protiv bugarskih fašističkih okupatora. Oni su uvek blagovremeno pristizali u pomoć bugarskoj vojsci i policiji, napadajući s leđa jedinice NOV i POJ. Operativni štab je zbog ovoga odlučio da prvo uništi četnike na kozjačkom masivu i da na ovaj način oslobodi stanovništvo njihovog terora. Jedinice NOV i POJ dobile bi veće mogućnosti za svoje borbene akcije protiv bugarskih fašističkih okupatora. U manastiru Prohor Pčinjski bio je razrađen poseban plan za uništenje vardarskog četničkog korpusa.

Na dan 29. februara 1944. godine, u rejonu sela Sejač, 3. makedonska udarna brigada, kosovski bataljon, tri južnomaravska bataljona i bataljon „Hristo Botev“, stupili su u borbu protiv vardarskog četničkog korpusa, koji je dejstvovao na kozjačkom masivu. U borbi, koja je trajala ceo dan, četnički korpus je bio potpuno razbijen. Ovom prilikom zarobljeno je 97. četnika, mnogi su ubijeni ili su se podavili u nadošloj Pčinji. Trećeg marta 1944. godine ponovo su vođene borbe sa četnicima kod sela Novo Selo, gde je bilo zarobljeno 30 četnika.

Jedinice NOV i POJ zaplenile su znatne količine vojnog materijala i oružja. Na taj način bili su potpuno razbijeni četnici na kozjačkom masivu — Vardarski četnički korpus je praktično prestao da postoji. Prevareni i silom mobilisani četnici dobrovoljno su stupili u jedinice NOV i POJ.

ИЗВЕСТИЕ бр.4.

На 31. фебруара 1944. година два наши батальона добила задаток да тргнат преку источна Македонија за кумановско со цел да се состават, кои се поставила и пред нашата војска.

Походот почна на 31. фебруар. Којта од селото Зборско кон Кокуф планината Козјак и према Бардар на околу 40 километра од Солуу нашите единици се исклучиле на 10. фебруари на Веласица и отаде, преку Струмица, Ограден, Пилановица, Брестовица, Осогово, Млина река и Козјак, на 25. фебруари се соединиле со кумановските батальони. По време на овој поход нашите борци преминали по тежок планински терен со околу 1-2 метра снег-35 км осалени во исклучоци 11.500 км и испитување 19.400 м. Најважно примечено покретот на нашата војска бугарските фашистички окупатори се опитала да попречат на нашите батальони. Така на 16. фебруари сабајлето од хоризонтот на Кочани и Скопје наидуват бугарски војници жажж со цел да ги блокираат селата по северното подножје на Пилановица. Со една бугарска колона составена од полицијата и војници, кој пошла да го завојдуваат селото Пелкине-маде се новарила туку што пристигнале два наши батальона-нашите борци отпочинаа борба, која потраја скоро цел ден. Првата непријателска колона биде напосло разбита, запленили беа коњи, војничка опрема, кој испламениот праг ги беа тргна при најчистото си бегство. Но, брзо кумановските батальони, нови потопени групи бугарски војска, управени од сите страни со кој во жестока борба остојала цел ден и при тоа му нанесоа на непријателот големи загуби. Којта со еден сием и брзо мазовар нашите батальони подминаа низ тунел и пак непријателски заводи и во селото Источна на 7. км од Кочани. На врвната речката соградина на главниот мост. Пред селото проминување на мостот по него поминале бугарски автомобили со војска и полицијата со борци кои, кој одеа како појачајќи на ваке непријателски потерни единици. Оваа пошта проминувањето на мостот истиот бил блокиран од војска и борци коњи. Не можели успешно да го попречат натов утринта бугарски војски продолжиле потера против нашите единици на Осогово. Така нашите единици пријателска борба во селото Пресека и цел ден ги задржаа своите позиции, не дозволувајќи му на непријателот да се приближи. На тој начин нашите борци инајти издржано 61 сату непрекидн поход и борба со 5 сата одмор во село Јане на Пилановица, со кои ги разбиле плановите на бугарските власти за просочување на натов. Овдејни понатака нашата војска разби уште неколку опити на непријателот, да ја скрие нашата војска од правецот Мешно, Мождица, но без успех. Нашите борци ја преминаа и Крива река, која била три дена преди тоа, заедно со друмот Куманово-Крива Паланка, цела блокирана и на 31. фебруари стигнаа на Козјак.

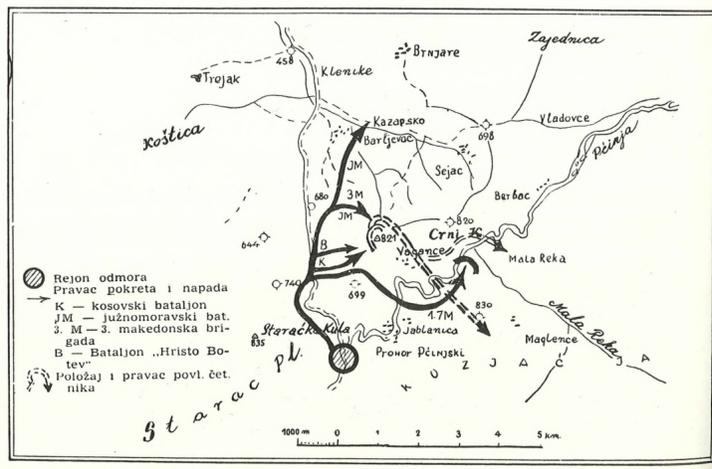
На 24. фебруари една група четници од бандите на Драга Михајловиќ се опита да наместа засада на местото Перен меѓу Пилановица и длабочица. Во крвавата борба нашите борци ја разбиват засадата, убиват двајца и заробуваат еден четник. Останатите во паника и безредие се разбегуваат.

На 29. фебруар четниците на Драга Михајловиќ, со план да ги опколат и уништат нашите снаги на теренот Козјак, ги дококуваат нашите единици над селото Сејак. Нашите батальони-три македонски, два бугарски и „Христо Ботев“/лица косовски и 2 српски, во 10 часовна жестока борба на фронт широк од околу два километра потпуно ги разбиле четничките бандите, кој околу 300 четници. Со уловили матори и омали Турци нашите борци нанесоа на Драгичевите на Козјак непоправни удар. Заробени беа околу сто четника, меѓу кои неколку командири и доверени лица, голем број сине востанал, издаден во Пчинја преку која под дождот на нашот оти сагајале како без главни и припадни бугарски војска. Сагавани беа над сто пушки, 2 пушкотриглава, еден минофрлач, 6 шмайзери, многу бомби, муниција и разни војни материјали.

На 3 март нашите единици вршат нападение на една грона четници во селото Ново село, каде заробиле над 30 четници.

Наставувајќи го гонилењето на разобиничките Драгичевски орди нашите борци запленети во Ново село и други места, многу драгоцен материјал, од кој се града соработувањето на Драга Михајловиќ со бугарските

ФАКСИМИЛ „ИЗВЕСТИЈА БР. 4“ ГЛ. СТАБА МАКЕДОНИЈЕ О ФЕБРУАРСКОМ ПОХОДУ И УНИШТЕНЈУ ЧЕТНИКА НА КОЗЈАКУ, 5. МАРТ 1944.

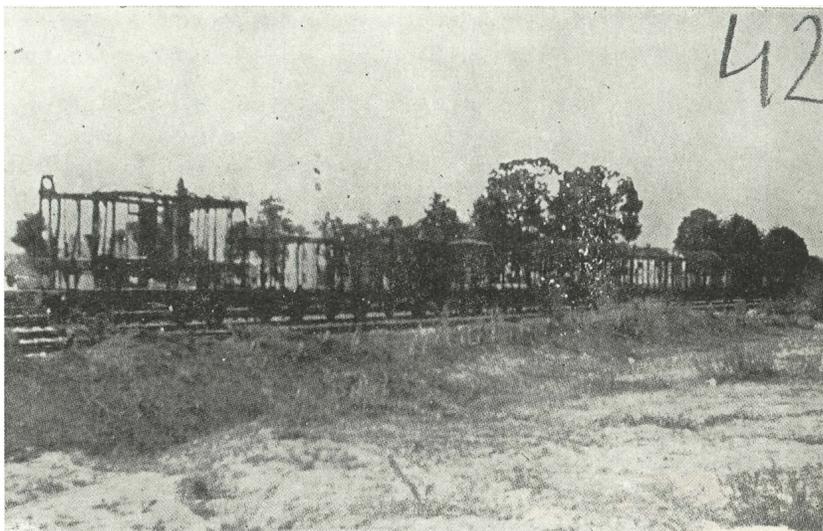

Napad na Ristovac

Železnička stanica Ristovac predstavljala je veoma značajan objekat na pruzi Skopje — Leskovac. Sve kompozicije bile su ovde zadržavane iz čisto tehničkih razloga (uzimanje vode, pregled lokomotive i dr.) Međutim, njihovo zadržavanje bilo je diktirano i vojnim razlozima, jer su dugo vremena razne diverzantske grupe vršile česte napade na železničku prugu u dolini Južne Morave. Trebalo je redovno pregledati sigurnost pruge. Zbog toga se često dešavalo da na stanici jednovremeno stoji po nekoliko kompozicija, koje su predstavljale pogodan cilj za veće napade. Pored ovoga, Ristovac je bio i administrativni centar okupatora. U njemu su bile smeštene četiri opštinske uprave sa terena istočno od železničke pruge. Službenici iz administrativnog aparata ovih opštinskih uprava služili su bugarskoj okupatorskoj vojsci i policiji, pored ostalog, i kao vođiči, kuriri i slično. I iz ovih razloga trebalo je preduzeti odgovarajuću akciju.

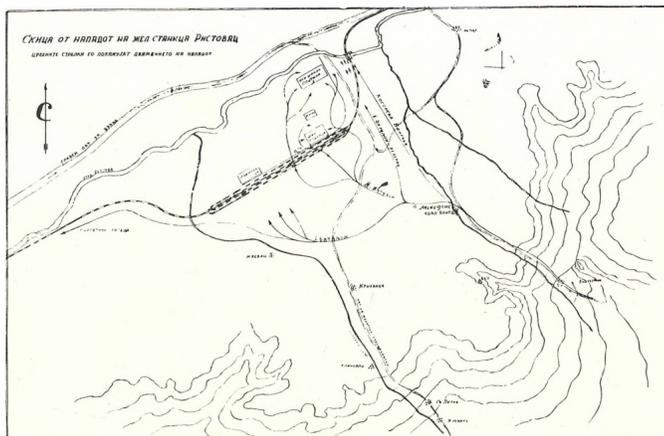
Operativni štab razradio je plan i posebno pripremio 3. makedonsku brigadu i kosovski odred za napad na Ristovac.

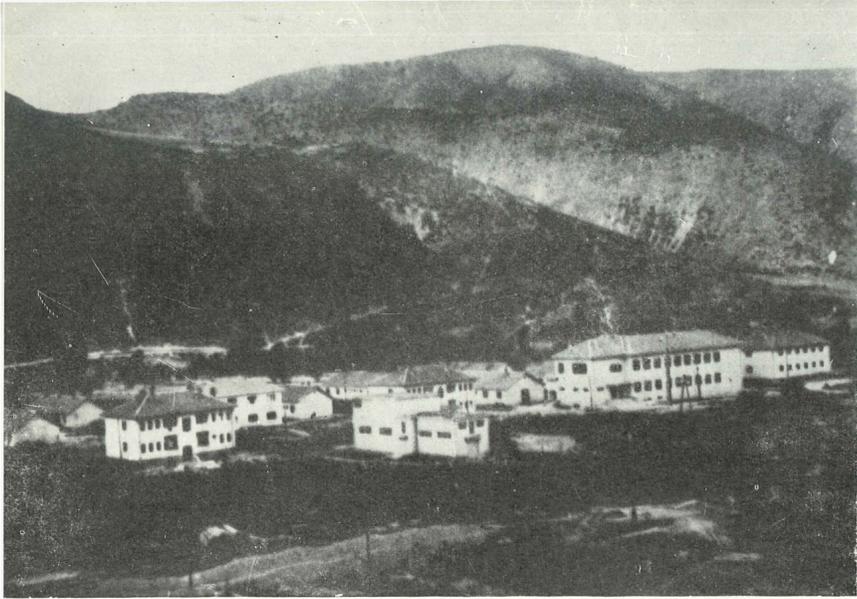
Na dan 27. marta 1944. godine 3. makedonska brigada i kosovski odred napali su železničku stanicu Ristovac, njene instalacije, most na Moravi i opštinsku zgradu gde su bile smeštene opštinske uprave iz okolnih sela. U ovom napadu razbijen je bugarski fašistički garnizon u jačini od oko 200 vojnika, a od ukupnog broja Nemaca uspeo je da pobjegne samo oko 60 vojnika. Mnogi fašistički vojnici iz garnizona u Ristovcu bili su ubijeni. Zarobljen je jedan oficir, 14 vojnika (bugarskih i nemačkih) i 10 železničara. Četiri železničke kompozicije, koje su stajale na železničkoj stanici natovarene rekviriranim materijalom iz Grčke, bile su potpuno uništene, a količine vojnog materijala, koji se nije mogao poneti, hrane, oružja i municije bile su zapaljene. Napad je u potpunosti uspeo.

OSTACI ZAPALJENIH VAGONA NA ŽELEZNIČKOJ STANICI RISTOVAC, MART 1944.

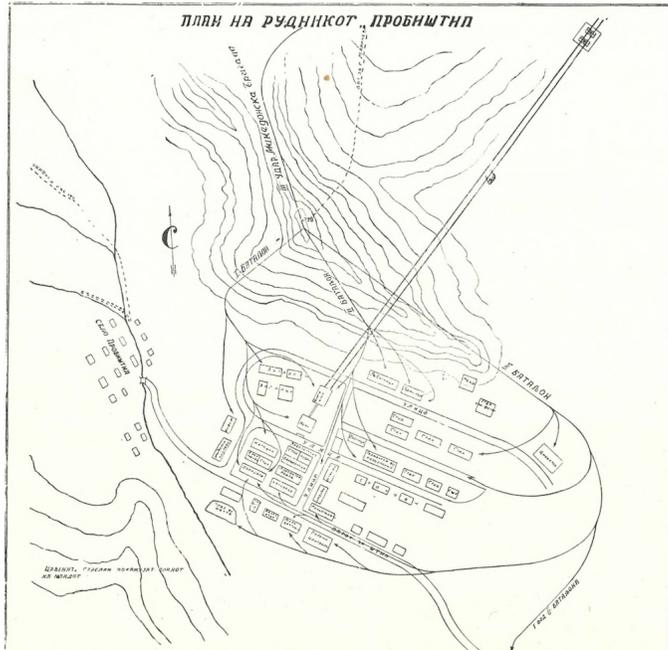
FAKSIMIL — NAPAD NA RISTOVAC (SKICA)

ZLETOVO

ФАКСИМИЛ — НАПАД НА ZLETOVSKE RUDNIKE (SKICA)

Napad na Zletovske rudnike

Velike potrebe nemačke vojne industrije u olovu i cinku gonile su okupatore da organizuju potpunu eksploataciju najbogatijih rudnih nalazišta Zletovskih rudnika. Oni su od 1941. do 1944. godine preradili 130 hiljada tona rude. Da bi se sprečila eksploatacija Zletovskih rudnika, Glavni štab Makedonije pripremio je plan za iznenadni napad na rudnike. Na dan 3. aprila 1944. godine, posle dugog i napornog marša od planine Kezjak do rudnika, 3. makedonska udarna brigada i kosovski odred brzo i iznenada su napali okupatorske jedinice koje su branile rudnike i glavne objekte.

Napad na rudnik, koji su branile fašističke bugarske i nemačke jedinice, uspešno je izvršen. Zarobljeni su jedan oficir i 51 vojnik, veći deo ostalih fašističkih bugarskih i nemačkih vojnika bio je ubijen ili su izgoreli u zapaljenim rudničkim objektima. Mali broj fašističkih vojnika spasao se bekstvom. Najvažniji objekti bili su minirani, zbog čega rudnici pet meseci nisu radili.

Mesno stanovništvo i radnici masovno su učestvovali u ovom velikom napadu. Oni su jedinicama NOV i POJ pomagali u miniranju najvažnijih objekata, a pojedinci, koji su uspeali da dođu do oružja, učestvovali su i u neposrednim borbama protiv fašističkih vojnika i policajaca.

Trećoj makedonskoj udarnoj brigadi i kosovskom partizanskom odred u poslednjem napadu pristupilo je 120 radnika.

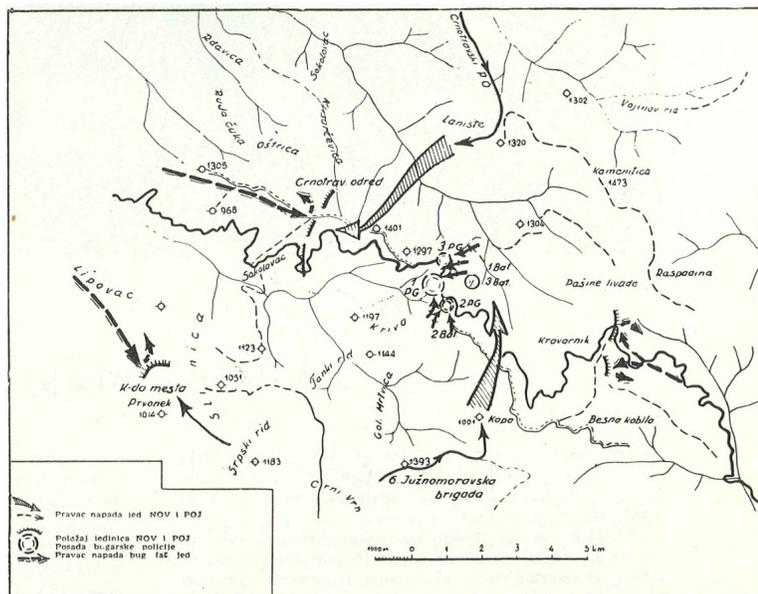
Posle napada na Zletovske rudnike, jedinice NOV i POJ vodile su ceo dan borbe u rejonu Crnog vrha, južno od Kratova, protiv jedinica 17. bugarske fašističke divizije iz kočanskog i štipskog garnizona.

BORCI KOSOVSkih I JUŽNOMORAVSKIH JEDINICA, PROLECE 1944.

Osvajanje Krive Feje

U Krivoj Feji, koja je sa svih strana bila opkoljena slobodnom teritorijom, bugarski fašistički okupatori držali su svoj garnizon, koji im je služio za obezbeđenje puta Čustendil — Bosilgrad — Vranje. Garnizon Krive Feje bio je sastavljen samo od policajaca. Da bi se uništio ovaj okupatorski garnizon i Kriva Feja oslobodila, 6. južnomoravska brigada i crnotravski partizanski odred dobili su zadatak da se pripreme za napad na Krivu Feju. Južnomoravska brigada je izvršila 12. aprila 1944. godine snažne nalete na fašističke bunkere i rove i uspela da prinudi bugarske policajce na kapitulaciju. Istog dana oko 300 bugarskih policajaca i oficira, oborenih glava i bez oružja, postrojilo se ispred mladih Južnomoravaca. Šesta južnomoravska brigada, osim zarobljenih policajaca, zaplenila je 10 puškomitraljeza, 20 automata, 50 pištolja, 300 pušaka i velike količine ostalog oružja.

Napad na Krivu Feju

U PROLEĆNOJ OFANZIVI, 1944.

Prolećna ofanziva

Februarski pohod i prolećna ofanziva u 1944. godini su najslavnije epopeje narodnooslobodilačke borbe u Makedoniji. Prolećna ofanziva je trajala 57 dana — od 24. aprila do 19. juna 1944. godine.

Uspesi Crvene armije na istočnom frontu i desant saveznika u Italiji, učinili su da Balkan dobije još veći značaj u odbrambenim planovima Hitlerove komande. Međutim, tempo i oštrina oružanog ustanka u Jugoslaviji znatno su otežavali realizaciju Hitlerovih odbrambenih planova na Balkanu.

U proleće 1944. godine, Hitlerova komanda na Balkanu poslednji put je pokušala, koliko je to bilo moguće, da stabilizuje svoju odbranu u Jugoslaviji. Da bi to ostvarila, ona je preduzela poznatu VII ofanzivu protiv NOV i POJ, koja je počela vazдушnim desantom protiv Vrhovnog štaba u Drvaru. Rezultati ove ofanzive, kao i svih prethodnih, bili su porazni za Hitlera, a jedinice NOV i POJ izašle su i ovog puta brojno i moralno snažnije.

fi.

RUKOVODSTVO 3. MAKEDONSKE
UDARNE BRIGADE U PROLEĆNOJ
OFANZIVI, 1944.

Da bi oslobodili komunikacije u južnoj Srbiji i Makedoniji i tako održali vezu sa nemačkom armijskom grupom „E“, koja je bila raspoređena na ostrvima i obali u Grčkoj, nemački i bugarski fašisti u Makedoniji i južnoj Srbiji preduzeli su protiv jedinica NOV i POJ poznatu prolećnu ofanzivu.

U južnoj Srbiji i istočnoj Makedoniji okupatori su angažovali 5. bugarsku armiju, koja je u svom sastavu imala 14. 17. i 29. diviziju, 14. lovački bataljon i 1. i 2. konjički puk. Peta armija bila je ojačana još 1. 3. 13. i 21. psšadijskim pukom, koji su dovedeni iz drugih fašističkih armija. Ovim okupatorskim jedinicama priključili su se četnici iz reiona Leskovca i Vlasotinaca, grčke reakcionarne oružane formacije (takozvani zervasovci i paudžiji, kao i nemački garnizon iz Kukuša. Ukupno je okupator angažovao oko 40 hiljada vojnika i policajaca.

U zapadnoj Makedoniji Nemci su angažovali jedinice 297. grenadirske divizije, balističke oružane formacije Džema i Mefaila i delove 15. bugarske divizije, u ukupnoj jačini od oko 20 hiljada vojnika.

Pre početka prolećne ofanzive, u Pomoravlju i Makedoniji dejstvovala su sledeće jedinice NOV i POJ:

— u rejonu Kumanova, Krive Palanke, Vranja i Crne Trave 6. i 7. južnomoravska brigada, 3. makedonska udarna brigada, kosovski partizanski odred, 1. sofijska brigada i kumanovski, crnotravski, vranjski i bosilj gradski partizanski odred, kao i jedinice koje su pripadale komandama Kumanovskog i Vranjskog područja;

— u Povardarju 2. makedonska udarna brigada;

— prva makedonsko-kosovska udarna brigada pripremala se za prodor u zapadnu Makedoniju.

Krajem aprila 1944. godine 1. makedonsko-kosovska udarna brigada počela je pokret iz Karadžove ka Debarcima. Sve do 8. maja 1944. godine brigada je bila u ofanzivi vodeći više teških borbi, od kojih su posebno značajne one kod sela Zavoja i Velmeja. Međutim, Nemci, uspevaju da koncentrišu jače snage sastavljene od nemačkih, bugarskih i balističkih oružanih formacija i da otpočnu ofanzivne akcije protiv 1. makedonske-kosovske udarne brigade, koje su trajale sve do 15. juna 1944. godine.

U Pomoravlju i istočnoj Makedoniji, bugarska komanda u drugoj polovini aprila 1944. godine počela je da koncentriše svoje snage za ofanzivu. Glavni štab Makedonije uočio je ovu nameru neprijatelja. Da bi odložio ofanzivu i poremetio bugarske fašističke planove, naredio je da 24. aprila 1944. godine 3. makedonska udarna brigada i kosovski partizanski odred napadnu bugarski fašistički garnizon u Kratovu. Ovim napadom počinju dvomesečne borbe u Pomoravlju i istočnoj Makedoniji. Sve one bile su veoma teške i značajne. Međutim, posebno treba istaći borbu na vrhu Crnook, kod Stanikinog krsta, Znepolja, Krive Reke, na vrhu Obozna, kod sela Kosturino, kod Ponikva i mnogih drugih mesta od Kratova do Lužnice u Srbiji, a potom na jugu do Kukuša u Egejskoj Makedoniji (Grčka) i ponovo na kozjačkom masivu, da bi se 19. juna 1944. godine završile slavnim pobedom jedinice NOV i POJ na Petrovoj gori istočno od Vranja.

U prolećnoj ofanzivi jedinice NOV i POJ i narod postigli su ogromne rezultate, a fašistički okupatori pretrpeli su veliki poraz. Posle ove ofanzive skoro cela Ma-

BORCI U PROLEĆNOJ OFANZIVI, MEDU NJIMA NARODNI HEROJ ESTREA OVADLJA — MARA

ŠKOLA U S. STAEVCI GDE SU BILI SMEŠTENI CK KPM I GLAVNI ŠTAB MAKEDONIJE POČETKOM PROLEĆNE OFANZIVE, 1944.

kedonija postala je slobodna teritorija. Okupator se svuda povlači, zadržavajući se samo u glavnim i većim gradovima.

Koliki i kakav je bio uspeh prolećne ofanzive najbolje pokazuju neki citati iz radiograma koje je Glavni štab Makedonije poslao Vrhovnom štabu NOV i POJ. Navodimo neke:

„ . . . 30. aprila otpočela je ofanziva. U ofanzivi su učestvovali: . . . (redaju se jedinice koje su učestvovala u ofanzivi — M. A.).

Cilj je bio da uništi partisanske jedinice i da nam slobodnu teritoriju osvoji, zbog toga neprijateljske akcije na slobodnoj teritoriji još postoje, još uvek pale sela i vrše razan teror nad civilnim stanovništvom“.

„U toku ofanzive neprijatelja, naše jedinice vodile su niz uspešnih borbi, a iz neprijateljskih obruča izvlačile su se probojem i veštım manevrım . . .“.

„ . . . Neprijatelj je pokušavao svım silama da nam prepreči put, da nas razbije ili uništi, ali nije uspeo. Sve njegove kolone razbijene su i u paničnom bekstvu povraćale su se u njihove polazne baze — gradove. Građanstvo Krive Palanke, Zletova, Berova, Carevog sela, Radovišta, Valandova i Strumice imalo je priliku da vidi po nekoliko puta vraćanje razbijenih delova okupatora kako dolaze u svoje baze, u paničnom bekstvu bez oružja i opreme.“

U periodu prolećne ofanzive u Povardarju, 2. makedonska udarna brigada vodila je više značajnih borbi od kojih posebno treba istaći uništenje bugarskog fašističkog policijskog bataljona kod sela Strmeševo (Tikveš).

Pre početka prolećne ofanzive, rukovodstvo ustanka za Makedoniju i južnu Srbiju (CK KPM i Glavni štab Makedonije, koji je u to vreme vršio i funkciju operativnog štaba za makedonske, južnomoravske i kosovske jedinice), bilo je smešteno u selu Staeveci, u gornjem toku reke Pčinje. Ovde je bio smešten i Glavni štab bugarskog pokreta otpora protiv fašizma

Glavni štab Makedonije preko svoje obaveštajne mreže pratio je koncentraciju bugarskih fašističkih jedinica 1. i 5. bugarske armije, koje su pripremale obruč oko slobodne teritorije severno od Kumanova. Glavne okupatorske snage bile su koncentrisane u dolini reke Morave, zatim u rejonu Bujanovca, Preševa, Kumanova, kao i u dolini Krive Reke. Slabije snage bile su koncentrisane na bugarskoj teritoriji duž bugarsko-jugoslovenske granice (koja tada nije postojala) od Duveševa i Čustendila do Pirota.

Glavni štab Makedonije, odnosno Operativni štab za srpske, kosovske i makedonske jedinice, pratio je ovu koncentraciju okupatorskih snaga i preduzimao mere u cilju razbijanja okupatorske ofanzive. Tako, bilo je naredeno da se strogo čuvaju vojni materijal i hrana i da se preduzmu mere za zaštitu mesnog stanovništva, kako bi se na svım frontovima spremno sačekala predstojeća ofanziva. Preduzete su i druge političke i vojne mere, koje su omogućile da se izdrži a potom i razbije i ova okupatorska ofanziva, koja je bila snažnija od svih dotadašnjih.

ŠTAB KOSOVSKEG ODREDA SA KOMANDANTOM GL. ŠTABA MAKEDONIJE I KOMANDANTOM 3. MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE. PLACKOVICA 1944.

2. JUZNOMORAVSKI (CRNOTRAVSKI) ODRED, PROLEĆE 1944.

jedinica predstavljao je veliki politički poraz za bugarske fašističke okupatore. Umesto predviđanja da u prolećnoj ofanzivi unište jedinice NOV i POJ okupatori su već u samom početku ofanzive pretrpeli i vojni i politički neuspeh.

Posle borbi kod Kratova, Lisca i nekih drugih mesta na Osogovskim planinama i u dolini Krive Reke, u noći između 30. aprila i 1. maja 1944. godine otpočela je okupatorska ofanziva. Fašističke kolone su koncentrično krenule ka kozjačkom masivu. Razvile su se snažne borbe na prilazima slobodnoj teritoriji na German planini, zatim na Ruenu, Kozjaku i drugim mestima. Pokreti i borbe jedinica NOV i POJ u početku se razvijaju ka severu, u pravcu Crne Trave, a potom se jedinice okreću na jug. Borbe se razvijaju kroz celu istočnu Makedoniju — da bi se stiglo do Kukuša (severno od Soluna) i ponovo na sever do kozjačkog masiva.

U pokretima kroz južnu Srbiju i istočnu Makedoniju svakodnevno su vodene borbe. Za 57 dana zabeleženo je 29 veoma teških i značajnih borbi, kao i mnogo lakših sukoba sa okupatorom.

Često su borci, pošto su istrošili municiju, bili naoružavani zaplenjenim oružjem ili naoružanjem dobivenim od saveznika u toku samih borbi. Saveznički avioni uspevali su u vrlo teškim uslovima da pronađu jedinice NOV i POJ i da izbace dragoceni tovar.

PROLEĆNA OFANZIVA — BORBE U
ZAPADNOJ MAKEDONIJI

1. MAKEDONSKO-KOSOVSKA BRIGADA U PROLEĆNOJ
OFANZIVI, LOKOV 1944.

U zapadnoj Makedoniji, kao i u južnoj Srbiji i istočnoj Makedoniji, borci 1. makedonsko-kosovske brigade oko 50 dana su vodili danonoćne borbe protiv nemačkih i bugarskih fašističkih jedinica i balističkih oružanih formacija Džeme i Me-faila. Borbama kod Zavoja i Velmeja, brigada se probija u Debarce. Mnogobrojnim i dugotrajnim borbama kroz Debarca, Malesiju i na Bistri planini brigada uspeva da razbije koncentrična dejstva nemačkih, bugarskih i balističkih jedinica.

Prva makedonsko-kosovska brigada, masovno pomognuta od naroda, pobedila je i ovog puta. Zapadna Makedonija ponovo je postala slobodna teritorija prema kojoj je počela da teče reka novih boraca iz cele Makedonije.

WBL

2. MAKEDONSKA UDARNA BRIGADA U PROLEĆNOJ OFANZIVI

Dok je prolećna ofanziva besnela u istočnoj i zapadnoj Makedoniji i Pomoravlju (južna Srbija), 2. makedonska udarna brigada preuzela je u Povardarju snažne akcije protiv bugarskih fašističkih okupatora. Borci ove brigade znali su da njihovi drugovi iz ostalih brigada vode danonoćne borbe. I oni su preuzeli sve što su mogli da svojim akcijama protiv okupatora olakšaju njihov položaj. U ovom periodu, 2. makedonska udarna brigada vodila je niz značajnih borbi u Povardarju, Tikvešu i Mariovu, od kojih se posebno ističe borba kod sela Strmičevo, u kojoj je bio razbijen i skoro uništen jedan bugarski policijski bataljon.

SKICA NAPADA NA BUGARSKI POLICIJSKI BATALJON U S. STRMIČEVU, 1944.

Rezultati ofanzive

Prolećna ofanziva u Makedoniji i u južnoj Srbiji završena je sjajnom pobedom jedinice NOV i POJ. Bugarske i nemačke fašističke jedinice i njihovi pomagači (četnici i balisti) pretrpeli su ogromne gubitke u ljudstvu i materijalu. Prema izveštajima štabova i dnevnika pojedinih učesnika, u zapadnoj Makedoniji bilo je ubijeno 622, a zarobljeno 76 neprijateljskih vojnika i oficira. U Povardarju je bilo ubijeno preko 180 i zarobljeno 88 okupatorskih vojnika, a u istočnoj Makedoniji i južnoj Srbiji ovaj broj je znatno veći — ubijeno je 1062, a zarobljeno 498 okupatorskih vojnika i oficira.

U toku prolećne ofanzive jedinice NOV i POJ zaplenile su 3 topa, 29 minobacača, 62 mitraljeza, 61 puškomitraljez, 1.132 puške i ogromne količine raznovrsne municije, hrane i druge vojne opreme.

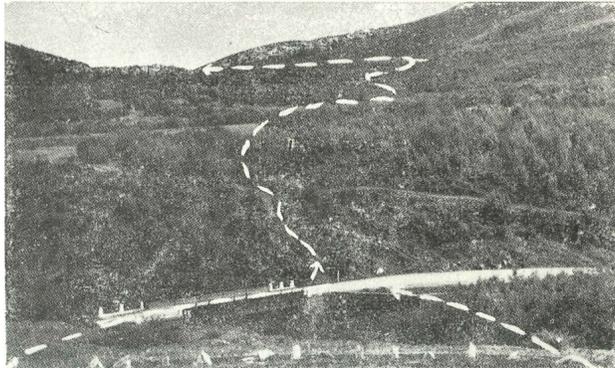

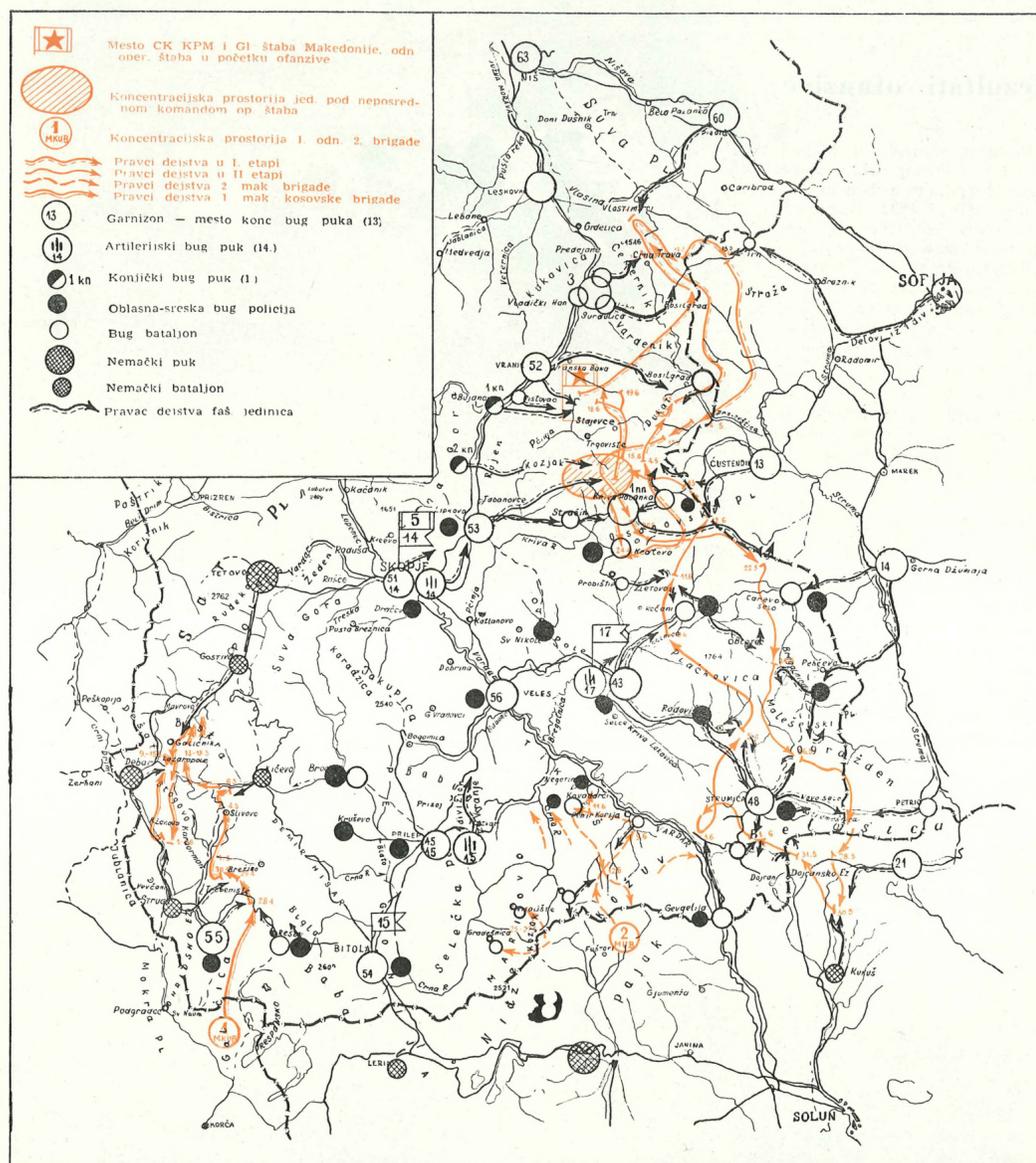
ZAROBLJENI BUGARSKI TOP U BORBI NA CUPINOM BRDU, 15. JUN 1944.

ZAROBLJENO NEPRIJATELJSKO ORUŽJE U PROLEĆNOJ OFANZIVI, ISTOČNA MAKEDONIJA 1944.

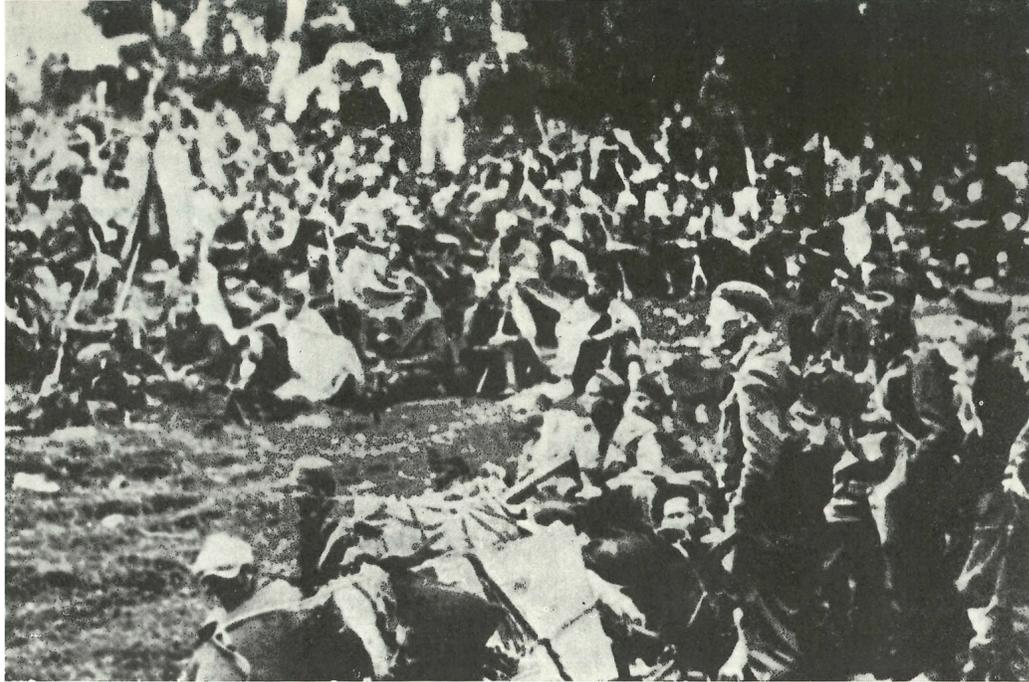

IZMEDU STRUMICE I KOSTURINA 1. JUNA 1944. ZAROBLJENO JE 11 BUGARSKIH KAMIONA

Razvoj operacije u prolečnoj ofanzivi

3. MAKEDONSKA UDARNA BRIGADA, KOSOVSKI ODRED I BATALJON G. JUZNMORAVSKE BRIGADE U PROLEĆNOJ OFANZIVI, 1944.

Na karti je označen borbeni put jedinica NOV i POJ u prolećnoj ofanzivi, koja je trajala od 24. aprila do 19. juna 1944. godine. Na njoj su označeni datumi i mesta gde su vođene najznačajnije borbe, pravci pokreta i dejstva jedinica NOV i POJ, kao i jedinica okupatora i njihovih domaćih pomagača.

Karta pokazuje da su 57 dana širom Makedonije i u Pomoravlju (južna Srbija) vođene danonoćne borbe u kojima su protiv jedinica NOV i POJ bile angažovane mnogobrojne okupatorske snage i reakcionarne oružane formacije. Okupator je raspolagao sa preko 60.000 vojnika.

I pored ogromne nadmoćnosti, okupatorske fašističke jedinice su ipak bile prinuđene da posle niza vojnih i političkih neuspeha pređu u defanzivu, da bi na kraju, pobedeni, bili prinuđeni da prekinu borbe i da se povuku u gradove — stalne garnizone.

Napori jedinice NOV i POJ bili su ogromni. Pored danonoćnih borbi, one su savladivale velika prostranstva, prelazeći stotine i stotine kilometara preko visokih planina, reka i polja. Tako, na primer, 3. makedonska udarna brigada, deo 6. južnomoravske brigade i Kosovski partizanski odred, prešli su put u ukupnoj dužini od preko 935 kilometara i to od Kratova, odnosno od Osogova, na sever do sela Jabuka (Lužnica — južno od Pirota) i na jug do vrhove istovremeno prelazeći put od preko 935 kilometara i to od Kratova, odnosno od Osogova, na sever do sela Jabuka (Lužnica — južno od Pirota) i na jug do Kukuša da bi se ponovo vratili na kozjački masiv. Ovaj

put preden je bez odmora, bez dovoljno hrane, dok su borci bili skoro goli i bos. Prelazeći planinske grebene i vrhove istovremeno prelazeći put od preko 935 kilometara savladajući ukupnu relativnu visinu od oko 35.800 metara penjanja i oko 35.500 metara spuštanja.

Svi ovi podaci, međutim, ni izdaleka nisu dovoljni da prikažu sve napore, svu hrabrost i požrtvovanost boraca u prolećnoj ofanzivi, a još manje napore naroda, koji je na poseban način delio sudbinu boraca. Zajedno sa svojim borcima, narod je žalio nad žrtvama, radovao se pobeđama. On je živeo sa borcima, u najtežim momentima je bio prisutan i svedok slavni borbi. Davao je podatke o pokretima neprijateljskih snaga, čuvao je i lečio ranjene i teške bolesnike, stavljaio na raspolaganje transportna sredstva, pripremao i na položaje donosio hranu za svoje sinove i kćeri.

A kada su jedinice NOV i POJ bile prinuđene da privremeno napuste neki kraj, okupator se svom žestinom bacao na mesno stanovništvo, ubijao, pljačkao i palio. Narod, uveren u konačnu pobeđu, stoički je sve to podnosio.

Kao rezultat uspešnog razbijanja okupatorskih snaga stvorene su nove slobodne teritorije. U samom plamenu ofanzive došlo je do novog priliva boraca, što je omogućilo stvaranje novih jedinica.

Uspeši postignuti u ofanzivi stvorili su uslove za održavanje prvog zasedanja ASNOM-a (Antifašističko srobanie na narodnoto osloboduvanje na Makedonija).

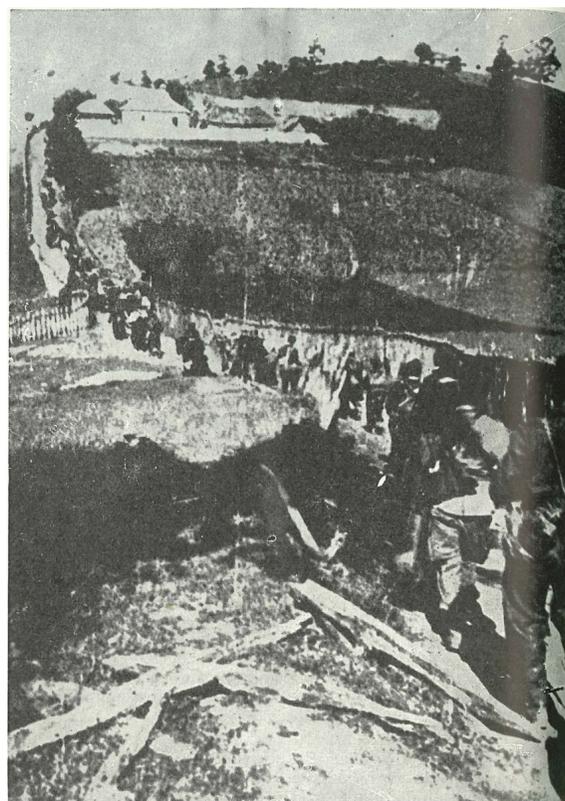

FORMIRANJE 1. MAKEDONSKE UDARNE
BRIGADE, LOKOV 8 JUNA 1944.

Formiranje novih brigada

Politički i vojni uspjesi jedinica NOV i POJ u prolećnoj ofanzivi bili su ogromni. Neprijateljske fašističke jedinice svuda su bile razbijene. Dotadašnje slobodne teritorije su proširene, a stvorene su i nove. Istočna Makedonija postala je nova slobodna teritorija u kojoj je ostao da dejstvuje pljačkovički partizanski odred. Zapadna Makedonija ponovo je bila oslobođena. Stvoreni su uslovi za razvoj borbenih dejstva i u centralnoj Makedoniji. Jednom rečju, okupator je bio prinuđen da se povuče i da drži samo važnija veća mesta i značajnije komunikacije.

Zbog svih ovih uspeha došlo je do velikog priliva novih boraca i formiranja novih brigada NOV i POJ.

U PROLEĆNOJ OFANZIVI, 1944.

MARŠ PRVE MAKEDONSKE UDARNE BRIGADE

EJ, NIE SME PRVATA MAKEDONSKA BRIGADA!
DRUŽE TITO, V MAKEDONIJA
KRVAV BOJ POVEDOVME.
I POD TVOJTO SLAVNO ZNAME
ŽAR I ČELIK STANAVME.

ROPSKI PRANGI KINEME
ZORA GREJ NAD NOVIOT STROJ,
BORBA KOGA PADAME
TITO TVOJOT LIK NI STOJ.

EJ, NIE SME PRVATA MAKEDONSKA BRIGADA!
GLAS SE CUE OD GROBOJTE
GLAS NA STRAŠNI OSVETI:
„KRVTA NAŠA, KRVTA MILA
SO KRV DA SE OTPLATI“.

ROPSKI PRANGI KINEME...

EJ, NIE SME PRVATA MAKEDONSKA BRIGADA!
EČI LOKOV, ECI GORA,
ECAT POLJA, DOLINI,
TIRAN SVIVA GNASNA GLAVA
PRED NAŠITE HEROI.

ROPSKI PRANGI KINEME ...

EJ, NIE SME PRVATA MAKEDONSKA BRIGADA!
DRUŽE TITO, V MAKEDONIJA
KRVAV BOJ POVEDOVME.
I POD TVOJTO SLAVNO ZNAME
ŽAR I ČELIK STANA VME.

ROPSKI PRANGI KINEME ...

Tekst i kompozicija: Vlado Maleski

Četvrta makedonska udarna brigada

U početku juna meseca 1944. godine na Plačkovici je dejstvovao devdelijski partizanski odred, koji je posle popune novim borcima preimenovan u plačkovički partizanski odred. On je dobio zadatak da razvije široku vojnu i političku aktivnost u rejonu Bregalničke i Strumičke kotline i da mobilise nove borce za formiranje 4. makedonske udarne brigade.

Odmah po završetku prolećne ofanzive, pri kraju juna meseca, iz sastava 3. makedonske udarne brigade određeno je bilo rukovodstvo za 4. makedonsku brigadu, koje je otišlo za Plačkovicu, sa nalogom da formira 4. makedonsku udarnu brigadu. Prvih dana jula 1944. godine zvanično je bila formirana i ova brigada. Četvrta makedonska udarna brigada, odmah po svom formiranju, razvija široku borbenu aktivnost u istočnoj Makedoniji. Ona zadaje ozbiljne udarce 17. bugarskoj fašističkoj divi-

ziji, razbijajući nekoliko njenih kolona, čime se brigada učvrstila na Plačkovici.

Ubrzo su u ovom rejonu stvorene nove brigade, što je omogućilo formiranje 50 i 51. makedonske divizije, koje su ušle u sastav bregalničko-strumičkog korpusa, čije su jedinice oslobodile istočnu Makedoniju i učestvovala u oslobodenju Skopja.

4. MAKEDONSKA UDARNA BRIGADA, 1944.

Peta i šesta makedonske udarne brigade

Naglo širenje narodnog ustanka u Makedoniji i stvaranje novih slobodnih teritorija doveli su do novog priliva boraca. Tako u avgustu 1944. godine u Makedoniji dejstvuje 12 udarnih brigada (10 makedonskih, 1. kosovska i 8. preševska).

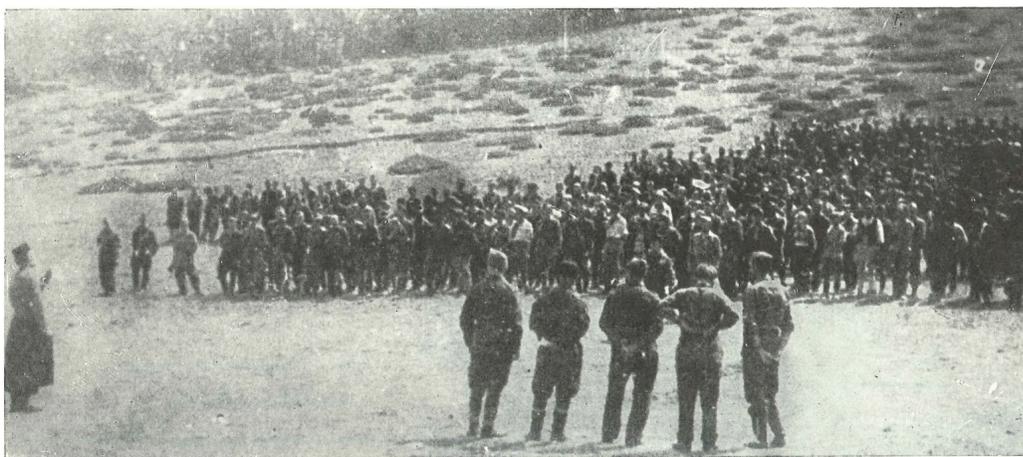
U avgustu 1944. godine formirana je 5. makedonska udarna brigada, koja je odmah posle formiranja uspela da likvidira četničke jedinice u Porečju.

U zapadnoj Makedoniji, takođe avgusta 1944. godine, formirane su 6. makedonska i 4. šiptarska udarna brigada, koje učestvuju u borbama za oslobođenje zapadne Makedonije.

BORCI 4. SIPTARKE UDARNE BRIGADE, DEBAR 1944.

FORMIRANJE 5. MAKEDONSKE BRIGADE, KOZUV PLANINA AVGUSTA 1944.

Sedma, osma, deveta i deseta makedonske brigade

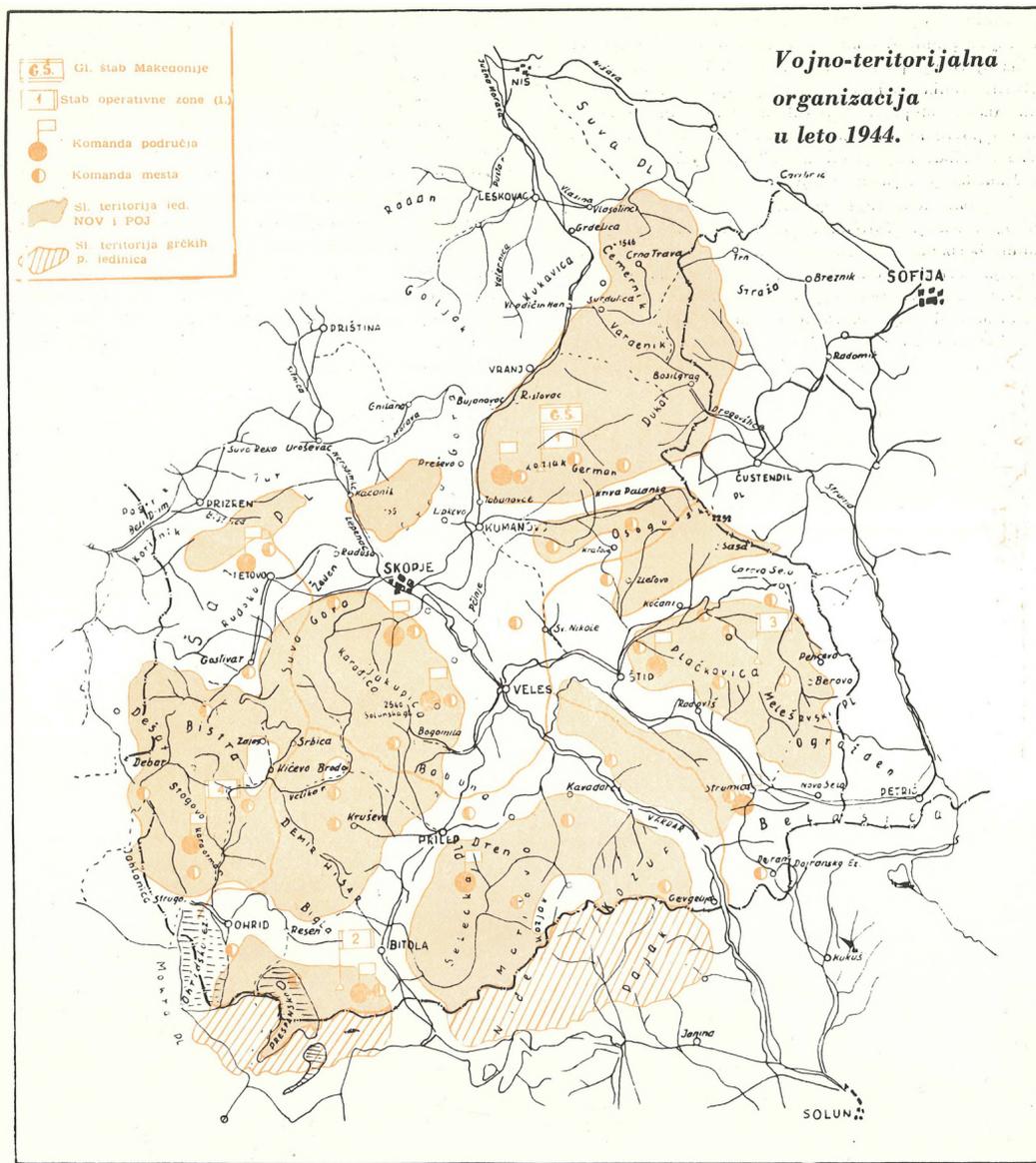
Ustanak je plameo u Tikvešu i devdelijskom kraju. Priliv novih boraca u 2. makedonsku udarnu brigadu bio je sve masovniji. Ovo je omogućilo da se iz njegovog sastava, u proleće i leto 1944. godine, odvoje kompletni bataljoni kao jezgro za formiranje 4, 5. i 7. makedonske brigade, a u avgustu 1944. godine da se formiraju i 9., i 10. makedonske brigade.

Na ovom području, u selu Šeškovu, formirana je i 1. makedonska divizija, odnosno bila je formirana 41. divizija NOV i POJ.

BORCI 7. MAKEDONSKE BRIGADE

8. MAKEDONSKA BRIGADA

9. MAKEDONSKA BRIGADA

Posle razbijanja neprijateljske Prolećne ofanzive, koja je trajala punih 57 dana, gospodar situacije u Makedoniji i južnoj Srbiji postale su jedinice NOV i POJ. One su stvorile velike slobodne teritorije (prikazano na karti) tako da su okupatori uspevali da održe samo veće gradove i povremeno važnije komunikacije da bi obezbedili vezu i snabdevanje jedinicama, kao i njihovo izvlačenje iz Makedonije i južne Srbije.

U toku leta 1944. godine, u vremenu održavanja Prvog zasedanja ASNOM-a, radi lakšeg rukovođenja oružanim borbama i ubrzanog formiranja novih brigada i divizija, teritorija Makedonije je podeljena na četiri operativne zone, sa tendencijom da štabovi ovih zona, po formiranju divizija, prerasnu u štabove korpusa.

Jednovremeno su preduzete mere za potpuno organizovanje vojno-teritorijalne službe u celoj Makedoniji.

U toku leta i početkom jeseni organizovane su komande područja i komande mesta skoro za sve gradove i neka veća naselja. Ove komande područja i mesta, bile su smeštene u blizini gradova za koje su bile i formirane, a sa svojim jedinicama (bataljoni i čete) bile su u neprekidnom dejstvu, izvršavajući niz borbenih akcija na komunikacijama koje su fašisti koristili, zatim na manje objekte i si.

U periodu početka završnih operacija za oslobodenje Makedonije (septembar 1944.) bile su organizovane i dejstvovale osam komandi područja (za gradove: Kumanovo, Štip, Strumica, Skopje, Veles, Prilep, Bitola i Kičevo) sa preko 34 komandi mesta. To je bila vojno-teritorijalna mreža koja je bila u mogućnosti da prihvati veliki priliv novih boraca i da ih uključi u jedinice — u nove brigade i divizije NOV i POJ.

Internacionalizam KPJ

Komunistička partija Jugoslavije uporno je nastojala da se što više razvije i učvrsti bratstvo i jedinstvo između jugoslovenskih naroda u borbi protiv fašističkih okupatora. Ova linija dosledno je sprovedena i u Makedoniji. Na delu ona se odrazila u prikupljanju boraca svih narodnosti koje su živele u Makedoniji. U makedonskim jedinicama je pored Makedonaca bilo i Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca, Turaka, Šiptara, Rusa, Italijana i drugih. Međutim, uvek kad god je za to bilo mogućnosti, formirane su i posebne nacionalne jedinice. Tako, na primer, u zapadnoj Makedoniji, zajedno sa makedonskim i kosovskim jedinicama, dejstvovao je i kičevsko-šiptarski bataljon.

Partijska organizacija trudila se da se poveže i sa progresivnim ljudima koji su se sticajem okolnosti nalazili u okupatorskim jedinicama. I u ovom radu ona je zabeležila vidne uspehe.

Zahvaljujući vezama sa progresivnim Slovincima, Hrvatima, Italijanima i drugima, koji su se nalazili u italijanskim garnizonima u Gostivaru, Kičevu, Debru i Prespi, dobijena je izvesna količina oružja i druge vojničke opreme. Zatim, jedanaest brojeva Slovenaca je napustio italijansku vojsku još pre njene kapitulacije, a za vreme kapitulacije ona prikuplja i preostale Slovence i Hrvate koji su se nalazili u italijanskim vojnim formacijama.

Od Slovenaca i Hrvata (Istrani) formirana je slovenačka četa, koja je bila u sastavu I. makedonsko-kosovske udarne brigade. Hrabro se boreći, ona je dala velike žrtve. Od progresivnih Italijana, koji su se nalazili u italijanskoj fašističkoj vojsci, formirana je četa „Garibaldi“.

Na planini Kožuv od prebeglih Rusa, nemačkih zarobljenika, formirana je ruska četa.

BATALJON „HRISTO BOTEV“ U PRVOM PLANU KOMANDANT DIČO PETROV. S. FUŠTANI DECEMBRA 1943.

RUSKA ČETA, KAJMARČALAN 1943.

BUGARSKJE JEDINICE POSLE ZAJEDNIČKIH BORBI U REJONU PRILEFA ODLAZE ZA BUGARSKU, PEHČEVO OKTOBRA 1944.

MITING U OSLOBODENOM PRILEPU. U PRVOM PLANU GENERAL PAVLE ILIĆ I BUGARSKI PUKOVNIK MLADENOV, SEPTEMBRA 1944.

*
* *

Komunistička partija Jugoslavije ulagala je velike napore da održava tesan kontakt sa oslobodilačkim pokretima i komunističkim partijama Albanije, Bugarske i Grčke, ostavljajući da se posle pobeđe nad fašizmom rešavaju pojedini problemi, kao što je bio, na primer, problem priznanja makedonske nacionalnosti. Nastojalo se da se razvijaju prijateljstvo, internacionalizam i jedinstvo u borbi protiv fašističkih okupatora. Internacionalistički duh KPJ nalagao je da se svakog momenta, kad god je to bilo moguće, organizuje i razvija saradnja pokreta otpora u borbi protiv fašizma.

U Makedoniji je tokom celog rata Bugarska radnička partija (k) imala svog delegata, bez obzira na razliku njenih od gledišta CK KPJ o raznim problemima razvoja ustanka u Makedoniji.

U granicama mogućnosti KPJ ukazivala je pomoć bugarskom pokretu otpora. Ona je prihvatila bugarske borce na slobodnim teritorijama Jugoslavije, kao što je to bio slučaj na slobodnoj teritoriji Kumanova, Vranja, Crne Trave, i učestvovala u stvaranju bugarskih vojnih i partizanskih jedinica. Na primer, u Srbiji i Makedoniji formiran je trnski partizanski odred na čelu sa Slavčo Trnskim, zatim je od vojnika koji su dobrovoljno prilazili jedinicama NOV i POJ formiran bataljon „Hristo Botev“ na čelu sa komandantom Dičom Petrovim, na planini Kožuv 16. decembra 1943. godine formirane su 1. i 2. sofijska brigada, brigada „Georgi Dimitrov“, odred „Rakovski“ i druge jedinice. Svakako posebnu pažnju zaslužuje saradnja sa bugarskim glavnim štabom u toku 1944. godine (zimi i rano proleće) kada se on nalazio na teritoriji Jugoslavije.

Treba istaći saradnju i zajednička dejstva sa otečestveno-frontovskom armijom posle kapitulacije fašističke Bugarske.

**
*

Saradnja sa Komunističkom partijom grčke i narodnooslobodilačkim pokretom ove zemlje bila je veoma razvijena. U zimu 1942—43. godine partizanski odredi Makedonije, koji su djelovali duž grčko-jugoslovenske granice, dobili su pomoć na teritoriji Egejske Makedonije. Ovo je produženo i tokom 1943—44. godine, kada su slobodne teritorije u Grčkoj (Egejska Makedonija) i slobodne teritorije u vardarskoj Makedoniji bile teritorijalno spojene (svaka sa svojim organima narodne vlasti) i predstavljale jedinstvenu slobodnu teritoriju, kao, na primer, u rejonu Prespe, Kajmakalana i planine Kožuv. Teritorija Egejske Makedonije često je korišćena kao baza i za odmor jedinica i štabova NOV i POJ. Tako se, na primer, Glavni štab Makedonije, u decembru 1943. i u januaru 1944. godine zadržao na ovoj teritoriji. U selu Fuštani formirana je 2. makedonska udarna brigada. U istom selu održano je i partijsko savetovanje KPM, a održan je i I kongres Narodne omladine Makedonije.

Masovno i aktivno učešće makedonskog naroda iz Egejske Makedonije u borbama protiv fašističkih okupatora i kontakti između komunističkih partija Jugoslavije i Grčke doprineli su da u toku revolucije Makedonci u Egejskoj Makedoniji dobiju izvesna prava. Formiran je bio Antifašistički narodni front za Egejsku Makedoniju, a počelo je i organizovanje makedonskih partizanskih i vojnih jedinica u Egejskoj Makedoniji. U jesen 1944. godine formirana je i 1. makedonska egejska udarna brigada.

SUSRET PREDSTAVNIKA NARODNO-OSLOBODILAČKIH POKRETA JUGOSLAVIJE I GRČKE I ALBANIJE, 1943.

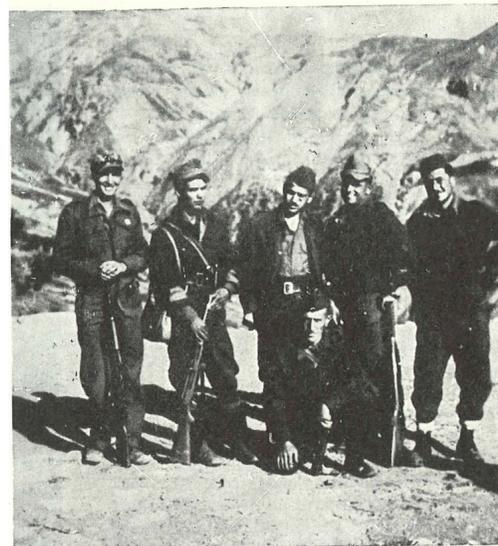
GRČKI PARTIZANI NA KOZUV PLANINI, 1944.

* * *

Komunistička partija Jugoslavije već od prvih dana 1941. godine nesebično je pomagala borbu albanskog naroda protiv fašističkih okupatora. Saradnja je bila veoma raznovrsna, a posebno konkretna i efikasna pomoć ukazana je prilikom stvaranja Komunističke partije Albanije. U tu svrhu, CK KPJ poslao je u Albaniju partijske instruktore Blaža Jovanovića, Miladina Popovića, Dušana Mugošu i neke druge drugove.

Dolaskom delegata Vrhovnog štaba druga Svetozara Vukmanovića Tempa u Makedoniju, saradnja sa albanskim rukovodstvom i narodom bila je još više proširena.

U 1943. godini organizovane su zajedničke akcije albanskih i jugoslovenskih jedinica. Oktobra 1943. godine, u borbama kod Piškopeje, učestvuju i jugoslovenski šarplaninski partizanski odred, a u 1943—44. godini više puta vođene su zajedničke borbe protivu nemaca i balista u rejonu Debra.

ŠTABOVI 1. MAKEDONSKE I 1. ALBANSKE BRIGADE, 1944.

1. MAKEDONSKA
EGEJSKA
BRIGADA, BITOLA 1944

Na prespanskom savetovanju 2. avgusta 1943. godine, pored drugih odluka, doneta je i odluka da se odpočne sa pripremama za sazivanje Prvog zasedanja ASNOM-a. Za realiziranje ove odluke CK KPM i Glavn? štab Makedonije preduzimaju niz mera, kao što su izdavanje raznih proglašenja od kojih posebno treba istaći Manifest Glavnog štaba Makedonije, zatim ujesen je formiran Inicijativni odbor za sazivanje Prvog zasedanja ASNOM-a i dr. U istom cilju, odmah posle prespanskog savetovanja, upućen je u Skopje Kuzman Josifovski — Pitu kao opunomoćenik CK KPM i Glavnog štaba, da u pozadini radi na pripremi za sazivanje ASNOM-a.

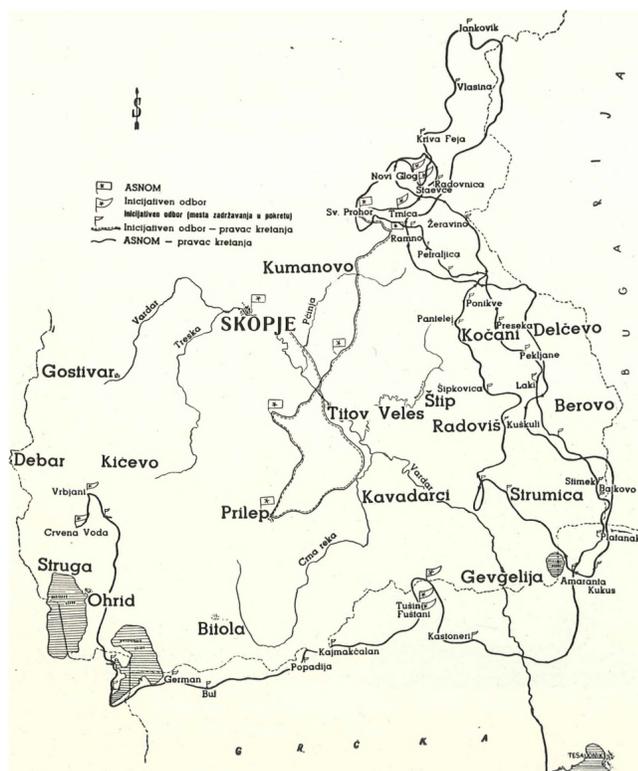
Kuzman Josifovski — Pitu u Skopju je, pored ovoga, razvio i veliku političku aktivnost na okupljanju progresivnih makedonaca. On je u Skopju rukovodio i celokupnom partijskom aktivnošću. U svakom svom pismu iz Skopja Kuzman Josifovski je podvlačio potrebu da se što brže sazove prvo zasedanje ASNOM-a.

Obavljajući predano funkciju partijskog rukovodioca, uvek kada se radilo o izvršenju delikatnih partijskih, vojnih i političkih zadataka, Kuzman Josifovski je 25. februara 1944. godine položio svoj život u Skopju.

Po ubistvu Kuzmana Josifovskog izvršenje zadataka u Skopju preuzeo je Ljupčo Arsov.

KUZMAN JOSIFOVSKI — PITU

Mesta boravka i pokreta Inicijativnog odbora i Prezidijuma ASNOM-a od oktobra 1943. do oslobođenja Makedonije

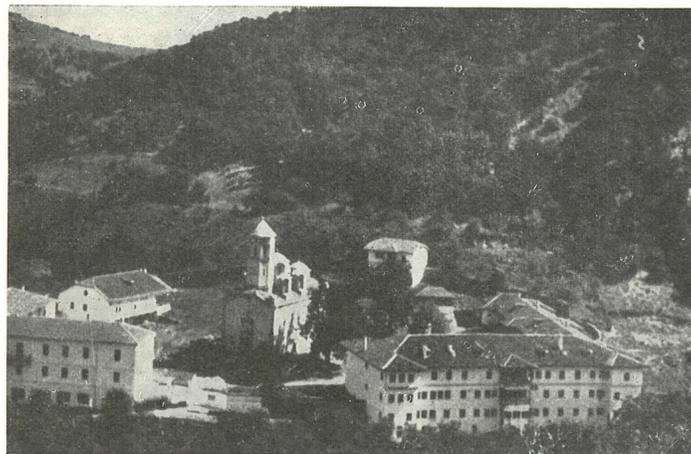
Prvo zasedanje ASNOM-a

Prvi organi narodne vlasti u Makedoniji, mada nedovoljno razvijeni, pojavljuju se već 1942. godine. Već 1943. godine njihov broj znatno je porastao. Istovremeno, rasle su i njihove funkcije. U ovoj godini, pored mnogobrojnih narodnooslobodilačkih odbora po selima i gradovima, postojali su i oblasni i sreski narodnooslobodilački odbori. U jesen 1943. formiran je bio inicijativni odbor za sazivanje I zasedanja ASNOM-a. Vojni i politički uspesi jedinice NOV i POJ i partijskih organizacija omogućavali su organima narodnooslobodilačke vlasti da se još više i šire razvijaju. U proleće 1944. godine proširuje se inicijativni odbor, koji počinje intenzivan rad na neposrednim pripremama za sazivanje I zasedanja ASNOM-a. Jednovremeno sa ovim, posebno u toku leta 1944. godine, širom cele Makedonije održavaju se gradske,

seoske i okružne konferencije, na kojima se sprovode izbori za narodnooslobodilačke odbore i biraju delegati za I zasedanje ASNOM-a.

U periodu kada se održavalo I zasedanje ASNOM-a, u Makedoniji su postojali izborni organi narodnooslobodilačke vlasti za sve gradove, srezove i oblasti i za veliki broj sela. Računa se da je u vremenu održavanja I zasedanja ASNOM-a bilo više od 500 narodnooslobodilačkih odbora.

U manastiru Prohor Pčinjski, u blizini reke Pčinje, tamo gde se planine Kozjak i Ruen najviše približavaju jedna drugoj, na istorijskom, nacionalnom prazniku Iindanu, 2. avgusta 1944. godine, održano je I zasedanje *Antifasističkog saboranja narodnog oslobođenja Makedonije* (ASNOM).

MANASTIR „PROHOR PČINJSKI“ GDE
JE 2. AVGUSTA 1944. ODRŽANO I ZA-
SEDANJE ASNOM-a

D E N E S   N A D   M A K E D O N I J A   S E   R A D A

DENES NAD MAKEDONIJA SE RAĐA
NOVO SONCE NA SLOBODATA,
MAKEDONCITE SE BORAT
ZA SVOITE PRAVDINI!

NE TAZI, MAKEDONIJO, MAJKO MILA
KRENI GLAVA GORDO, VISOKO,
'STARO, MLADO,' MASKO I ŽENSKO
NA NOZE SE KRENALO!

OD GROB STANAA SLAVNITE DZIDARI
NA KRUŠEVSKATA REPUBLIKA:
GOGI DELCEV, PITU GULI
DAME GRUEV, SANDANSKI.

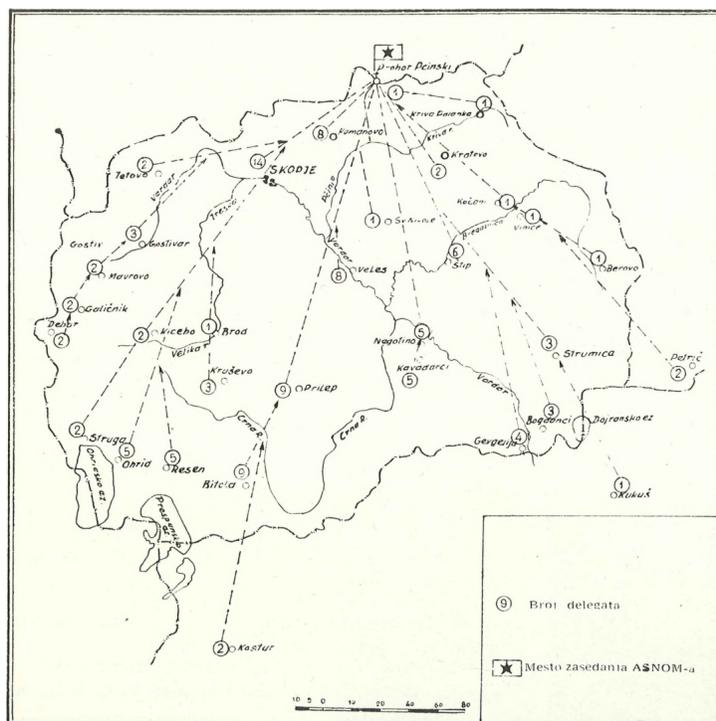
GORITE MAKEDONSKI ŠUMNO PEAT
BOJNI PESNI, NOVI VESNICI:
'MAKEDONIJA SLOBODNA,
SLOBODNA CE ZIVEJ'.

Za I zasedanje ASNOM-a bilo je izabrano 116 delegata iz svih krajeva Makedonije. Pored ovih delegata, zasedanju su prisustvovali delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ drug Svetozar Vukmanović Tempo i delegacija Glavnog štaba Srbije. Zasedanju su, takođe, prisustvovali i delegati političkih i masovnih organizacija Makedonije. Neposredan rad I zasedanja ASNOM-a pratio je svojim prisustvom i veliki broj seljaka i gradana iz reiona kozjačkog masiva.

Zasedanju ASNOM-a prisustvovali su i šefovi engleske i američke vojne misije, akreditovani kod Glavnog štaba Makedonije.

DELEGATI NA PUTU KA MANASTIRU „PROHOR PCINJSKI“, 1944.

Pregled delegata za I, zasedanje ASNOM-a

Rad I zasedanja ASNOM-a pozdravili su u ime Vrhovnog štaba delegat Svetozar Vukmanović Tempo, delegacija Glavnog štaba Srbije, predstavnici NOV i POJ, predstavnici Antifašističkog fronta, omladine i drugih političkih i masovnih organizacija.

Pored ovoga, zasedanje je primilo veći broj telegrama: od vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Josipa Broza Tita, od predsednika prezidijuma AVNOJ-a dr. Ivana Ribara, od predsednika ZAVNOH-a, od predsedništva slovenačkog NO fronta, od predsednika crnogorske Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja, kao i mnogo drugih telegrama.

U svome radiogramu drug Tito, pored ostalog, kaže:

„Toplo pozdravljam zasedanje ASNOM-a. Preko vas, slobodnih izaslanika makedonskog naroda, pozdravljam čitav makedonski narod, koji se rame uz rame sa ostalim narodima Ju-

ENGLJSKA VOJNA MISLIJA NA I ZASEDANJU ASNOM-a „PROHOR PCINJSKI“ 2. VIII. 1944.

U OČEKIVANJU ISTORIJSKIH REŠENJA I ZASEDANJA ASNOM-a „PROHOR PCINJSKI“ 2. VIII. 1944.

goslavije digao sa oružjem u ruci protiv okupatora i njegovih pomagača za svoju slobodu i za slobodu sviju naroda Jugoslavije. Činjenica da se, posle dugih vekova robovanja makedonskog naroda, prvi put održava zasedanje slobodnog makedonskog sobranja, na kome će svi izaslanici makedonskog naroda slobodno odlučiti o sudbini svoga naroda, istorijski je događaj ne samo makedonskog naroda, nego i za sve narode Jugoslavije. Svojom sopstvenom herojskom borbom i uz bratsku borbenu pomoć svih naroda Jugoslavije, makedonski narod postavlja nerazrušive temelje svoje slobode i ravnopravnosti.

Zivela slobodna i ravnopravna Makedonija u demokratskoj i federativnoj Jugoslaviji!

Predsednik Nacionalnog komiteta,
Maršal Tito

Zasedanje sobranja, koje je svečano počelo rad u 17,15 časova, 2. avgusta 1944. godine razmatralo je i usvojilo:

- izveštaj inicijativnog odbora;
- referat inicijativnog odbora o razvitku narodno-oslobodilačke borbe makedonskog naroda i
- referat o razvoju i organizaciji narodne vlasti.

Na zasedanju su usvojeni i predloženi većeg broja odluka i rešenja.

Na I zasjedanju ASNOM-a donete su veoma značajne i sudbonosne odluke za makedonski narod, među koje se, kao najvažnije, ubrajaju:

- 1) Odluka kojom se konstituise ASNOM u vrhovno zakonodavno i izvršno telo Makedonije i makedonske države, kao ravnopravne federativne jedinice u demokratskoj federativnoj Jugoslaviji;
- 2) Rešenje kojim se priznaju i odobravaju svi akti i zaduženja Glavnog štaba Makedonije i Inicijativnog odbora u periodu do I zasjedanja ASNOM-a;
- 3) Rešenje kojim se odaje zahvalnost Narodno-aslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Makedonije;
- 4) Deklaracija ASNOM-a o osnovnim pravima građana u demokratskoj Makedoniji;
- 5) Rešenje o uvođenju makedonskog jezika kao zvaničnog jezika u demokratskoj Makedoniji, kao i neka druga rešenja.

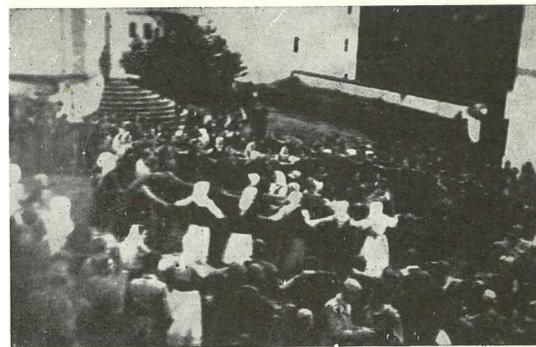
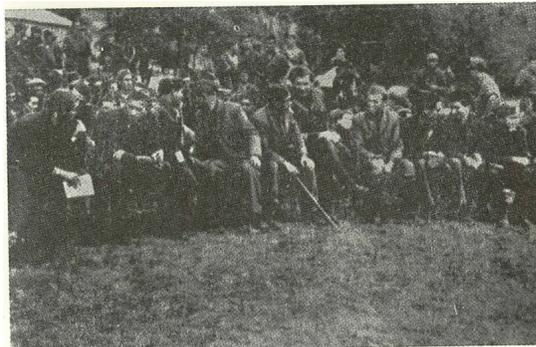
Doneta rešenja i odluke na I zasjedanju ASNOM-a makedonski narod prihvatio je sa velikim oduševljenjem i radošću, jer su se njima ispunjavale njegove vekovne težnje i želje.

Sva rešenja I zasjedanja ASNOM-a snažno su odjeknula u celom svetu, objavljujući radanje makedonske države u okviru demokratske i federativne Jugoslavije — bratske zajednice jugoslovenskih naroda.

Na I zasjedanju ASNOM-a, u cilju obavljanja funkcija između dva zasjedanja ASNOM-a, bio je izabran prezidijum u sledećem sastavu: Metodi Andonov (predsednik), Ljupčo Arsov (sekretar), Mnhailo Apostolski, Vera Aceva, Kemal Agoli, Panko Brašnarev (potpredsednik), Strahil Gigov, Genadije Leškov, Jordan Jorgov, Venko Markvoski, dr.

Vladimir Poležinovski (sekretar), Lazar Sokolovski, Aleksandar Petrovski, Kiril Petrušev, Epaminonda Popandonov, Cvetko Uzunovski, Liljana Calovska, Mladen Celopečki, Emanuil Čučkov (potpredsednik), Bogaja Fotev, Kamber Hasan.

Pored prezidijuma izabrano je i nekoliko pomoćnih organa, komisija i odeljenja.

POSLE DONOŠENJA ISTORISKIH REŠENJA „PROHOR PČINJSKI“, 2. VII. 1944.

Sirom zemlje narod pozdravlja I. zasjedanje ASNOM-a. 1944.

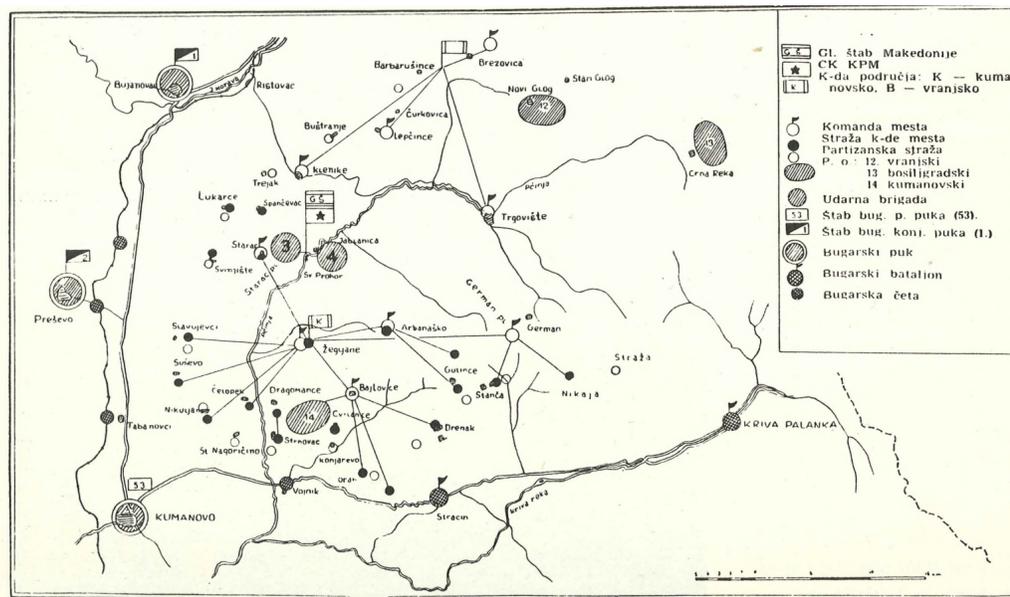
Da bi se osigurao miran rad I zasedanja ASNOM-a, Glavni štab Makedonije preduzeo je niz vojnih mera. U ovom cilju, u rejonu manastira Prohor Pčinjski, koncentrisan je dovoljan broj jedinica, čiji je raspored iznet na karti.

Rad I zasedanja obezbeđivale su u prvom redu komande vranjskog i kumanovskog područja sa svojim komandama mesta i jedinica u njihovom sastavu, kao i seoske, partizanske straže, kojih je bilo u svim selima na slobodnoj teritoriji. Zatim, neposredno obezbeđenje vršila su i tri partizanska odreda (vranjski, bosiljgradski i kumanovski). Pored ovih jedinica, u neposrednoj blizini manastira Prohor Pčinjski, Glavni štab je držao u rezervi 3. i 4. makedonsku udarnu brigadu.

ZASTITA I. ZASEDANJA ASNOM-a. STARAC KULA 2. VIII. 1944.

Obezbeđenje zasedanja ASNOM-a

Na I zasedanju ASNOM-a, pored rešenja i odluka, doneta je i proklamacija u kojoj, između ostalog, stoji: „Iz naših borbi i prolivene krvi najboljih makedonskih sinova izašlo je danas prvo narodno sobranje. Ovaj simbol istinske slobode i izraz istinskog suvereniteta proklamira pred celim svetom punu nacionalnu slobodu makedonskoj državi. Vekovni ideal makedonskog naroda je ispunjen“.

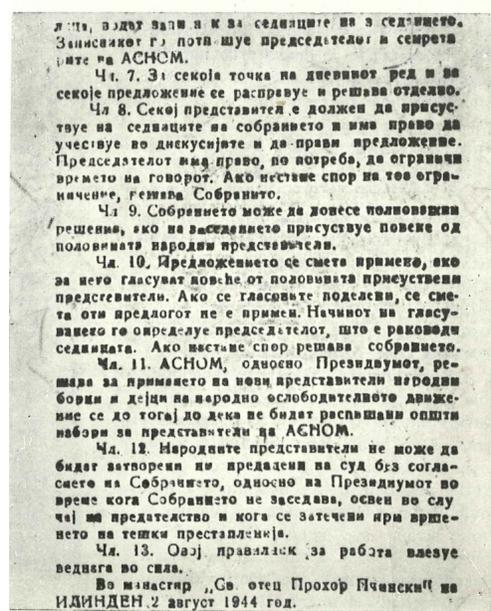
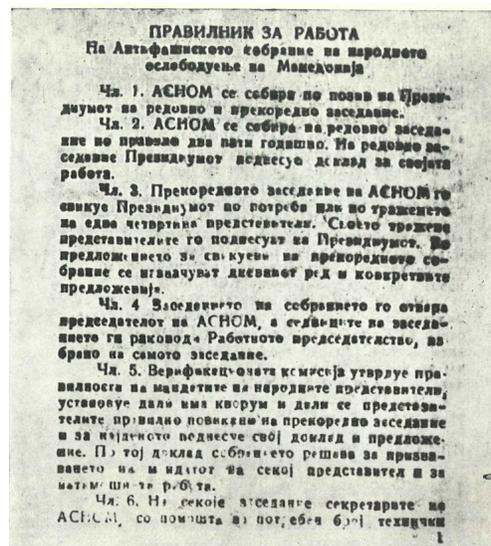
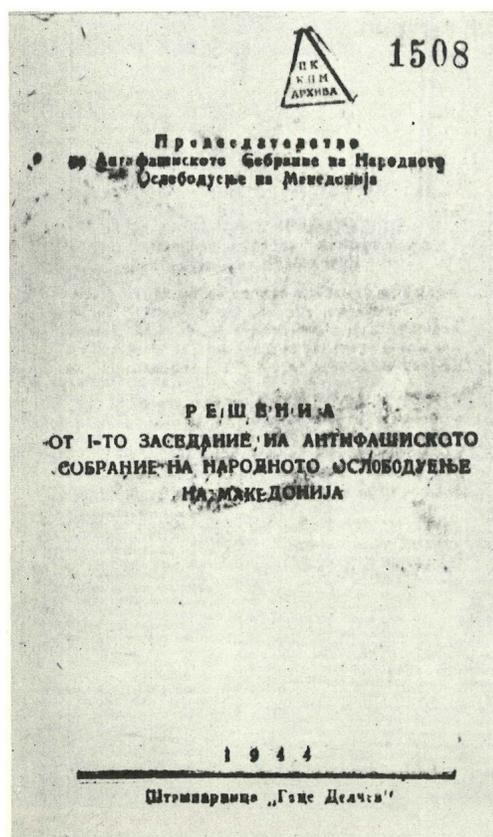
Po održavanju I zasedanja ASNOM-a, CK KPM održao je sastanak na kome je razmatrao mere koje treba da se preduzmu u cilju sprovođenja odluka ASNOM-a radi dalje izgradnje narodnooslobodilačke vlasti. Sa ovog sastanka, 4. avgusta 1944. godine, CK KPM izdao je proglas u kome, između ostalog, stoji:

„Komunistička partija Makedonije koja je, u stastavu junačke Komunističke partije Jugoslavije na čelu sa drugom Titom, još od prvih dana organizator i rukovodilac borbi koje je naš narod poveo protiv velikobugarskih okupatora i njegovih berlinskih gospodara ... Ulažući sa svoje strane sve snage, dajući skupe žrtve u toj borbi, Komunistička partija Makedonije ispunila je svoju dužnost prema makedonskom narodu“.

POZIV ASNOM-a (FAKSIMIL)

Faksimili odluka i resenja
1. zasedanja ASNOM-a

1508

РЕШЕНИЕ

На Антифашистското Собрание на Народното Ослободување на Македонија за одобрение решенијата, заповедите и заповедите, земени од Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија и Иницијативниот одбор за свивување на АСНОМ.

Антифашистското Собрание на ослободувањето на Македонија на своето прво заседание от 2 август 1944 год. донесе следното решение:

- 1) Се одобруваат и потврдуваат сите решенија, заповеди и заповедите на Главниот штаб на Народно-ослободителната војска и Партизанските одреди на Македонија, издадени и земени во времето до ова заседание.
- 2) Се одобрува работата на Иницијативниот одбор за свивување на Народното Собрание на Македонија за врем: до ова заседание.

Во манастир „Св. св. Прохор Пчишки“ на ИЛИНДЕН 2 август 1944 год.

1496

Првото заседание на АСНОМ изразува народното признание и благодарност на борците от Народно-ослободителната војска, образувана от најсрасните и најдобрите синови на македонскиот народ, — на борците кои со својата крв и коски, со својата геројска борба и патничката борба со Народно-ослободителните војски во останатите братски народи во Југославија ги поставија основите на македонската држава и слобода.

Народно-ослободителната војска е најголемата придобавка на нашата народна ослободителна борба.

4

Антифашистското Собрание на Народното Ослободување на Македонија, свикано на 2 август 1944 год. во манастир „Св. св. Прохор Пчишки“ на Илинден, донесе следното решение:

1) Се одобруваат и потврдуваат сите решенија, заповеди и заповедите на Главниот штаб на Народно-ослободителната војска и Партизанските одреди на Македонија, издадени и земени во времето до ова заседание.

2) Се одобрува работата на Иницијативниот одбор за свивување на Народното Собрание на Македонија за врем: до ова заседание.

Во манастир „Св. св. Прохор Пчишки“ на ИЛИНДЕН 2 август 1944 год.

РЕШЕНИЕ

на АСНОМ за отдавање признание и благодарност на Народно-ослободителната војска.

Првото пленарно заседание на АСНОМ го изразува своето признание и народната благодарност на Главниот штаб на Народно-ослободителната војска и Партизанските одреди на Македонија за наградувањето и организирањето на нашата народна војска и за успешното раководење на операциите во борбата против непријателите на нашиот народ.

Првото пленарно заседание на АСНОМ ја изразува длабоката благодарност на Главниот штаб и за неговата сестрана политическа работа околу собирањето на сите патриотически сили на нашиот народ, подигнувањето на името на нашата земја прет тугина и работата околу изграднувањето на истинска демократска народна власт.

Исто така, Првото пленарно заседание на АСНОМ изразува народното признание и благодарност на борците от Народно-ослободителната војска образувана от најсрасните и најдобрите синови на македонскиот народ, — на борците кои со својата крв и коски, со својата геројска борба и патничката борба со Народно-ослободителните војски во останатите братски народи во Југославија ги поставија основите на македонската држава и слобода.

Народно-ослободителната војска е најголемата придобавка на нашата народна ослободителна борба.

4

1508

Првото пленарно заседание на АСНОМ изразува нашето воено раководство а на чело со Главниот штаб, заедно со борците на Народно-ослободителната војска, ќе одаат победа до победа се до крајното изгонување на окупаторите от македонска земја.

Во манастир „Св. св. Прохор Пчишки“ на ИЛИНДЕН 2 август 1944 год.

За Антифашистското Собрание на Народното Ослободување на Македонија,

POZDRAVNO PISMO TITA PRVOM ZASEDANJU ASNOM-a

POZDRAVNO PISMO D-r IVANA RIBARA PRVOM ZASEDANJU ASNOM-a

РЕШЕНИЕ АСНОМ-а О ПРИЗНАНЈУ И ЗАХВАЛНОСТИ НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНОЈ ВОЈСЦИ

Kapitulacija fašističke Bugarske

Opšta vojnopolićka situacija na istoćnom frontu, napredovanje Crvene armije, kao i uspeh narodno oslobodilaćke borbe u Jugoslaviji — sve to prinudilo je ređim fašistićke Bugarske da kapitulira 9. septembra 1944. godine. U Bugarskoj je vlast došla u ruke Otećestvenog fronta i Bugarske radnićke partije (k).

Nova bugarska vlada izdala je proglas i naredbu da se bugarske okupatorske jedinice pripoje jedinicama NOV i POJ. U ovom smislu, od strane Glavnog Ńtaba Makedonije poslata su pisma i upućeni su kuriri skoro u sve bugarske garnizone. U pismima i preko kurira oficira (rukovodilaca) objašnjena je bila situacija koja je nastupila prodorom Crvene armije preko Rumunije. Od komandanata je trađeno:

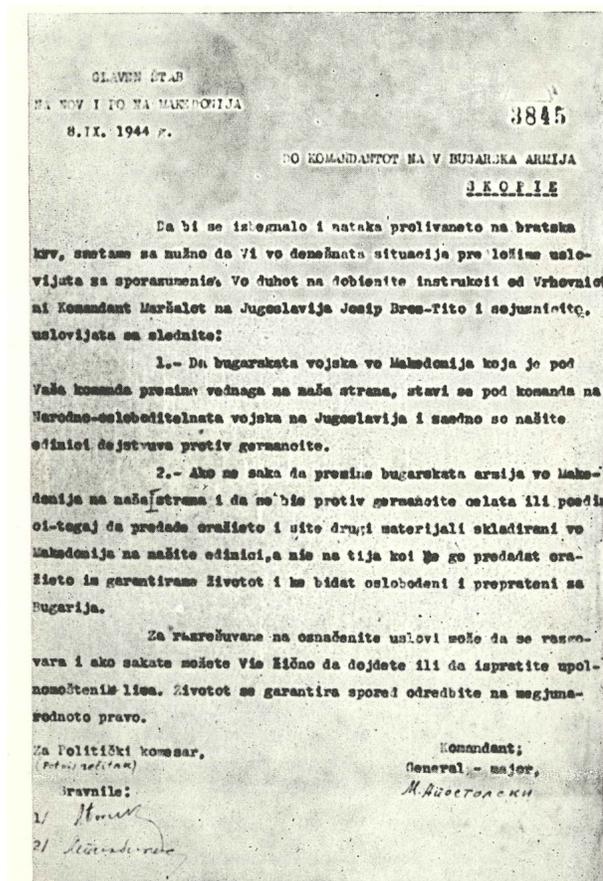
— da sa jedinicama stupe u borbu protiv Nemaca,

— ili da polođe oruđje i celokupnu ratnu opremu jedinicama NOV i POJ.

Mudutim, većina bugarskih fašistićkih komandanata, odanih nemaćkim gospodarima, izdajnićkom aktivnošću dovela je svoje jedinice u takvu situaciju da su ih male nemaćke formacije razoruđale bez borbe. Tako su nemaćki fašisti uspeli da razoruđaju dva puka 15. divizije i veći deo 14. divizije 5. bugarske fašistićke armije i da preotmu skoro svu tešku ratnu opremu. Jedan deo bugarskih fašistićkih okupatorskih jedinica razoruđan je od strane jedinica NOV i POJ. Dok su bugarski fašistićki komandanti predavali svoje jedinice Nemcima, koji su ih razoruđavali bez ikakvog otpora, protiv jedinica NOV i POJ oni su vodili žestoke borbe do poslednjeg momenta i jedino su borbom bili prinudeni na kapitulaciju, kao Ńto je bio slućaj, na primer, sa garnizonima u Krnjevu, Brodu, Kratovu, Stracinu i nekim drugim.

Bilo je i takvih fašistićkih komandanata koi i su hteli pregovorima sa Ńtabovima jedinica NOV i POJ da se izvuku iz borbe protiv Nemaca, ali da stignu sa naoruđanim jedinicama u Bugarsku, u nameri, kako su sami izjavljivali, da spreće dolazak Otećestvenog fronta na vlast, (na primer, dva komandanta iz sastava 14. i 29. fašistićke bugarske divizije).

Jedinice NOV i POJ u Makedoniji razoruđale su 29. i deo 14. bugarske fašistićke divizije i skoro sve graniene i konjićke jedinice.

ULTIMATUM BUGARSKIM FAŠISTICKIM JEDINICAMA U MAKEDONJI I JUŠNOJ SRBIJI ZA KAPITULACIJU (FAKSIMIL), SEPTEMBRA 1944.

članovi štaba 2. operativne zone sa bugarskim oficirima koji su posle KAPITULACIJE 5. BUGARSKE ARMIJE PRISTUPLILI NOV

Sedamnaesta bugarska fašistička divizija uspela je da se iz istočne Makedonije povuče na teritoriju Bugarske u celini i sa punim svojim naoružanjem.

Veoma je mali broj bugarskih okupatorskih jedinica, koje su prihvatile pozive za borbu protiv Nemaca. Jedino pilepski garnizon u sastavu jednog (petnaestog) artiljerijskog puka i delovi 45. bugarskog okupatorskog puka, služe kao svetao primer bugarskog naroda. Ove jedinice, pod komandom pukovnika Mladena, prihvatajući pozive Glavnog štaba Makedonije, priključile su se jedinicama 41. narodnooslobodilačke divizije u momentu kada su se Nemci spremali da ih razoružaju. One su, zajedno sa jedinicama NOV i POJ, više dana vodile odbrambene borbe u Prilepu i oko njega. Kada su Nemci ovladali gradom, ove su jedinice izvučene iz borbe i upućene u Bugarsku.

RAZORUŽANJE JEDINICA 5. BUGARSKE FAŠISTIČKE ARMIJE

Formiranje divizija i korpusa

U borbama protiv bugarskih i nemačkih fašističkih okupatorskih snaga u avgustu, septembru i oktobru mesecu 1944. godine postignuti su veliki uspesi, koji su omogućili da se u ovom periodu produži sa formiranjem novih brigada i divizija.

U rejonu Velesa, Skopja i Kumanova, pored dotadašnjih, bile su formirane 8. (veleška), 12, 16. i 18. brigada, u istočnoj Makedoniji 13, 14, 19, 20. i 21. brigada, a u zapadnoj Makedoniji 15. brigada.

12. BRIGADA, JESEN 1944.

12. BRIGADA, MITRAŠINCI JESEN 1944.

FORMIRANJE 15.
BRIGADE. POREČ
16. IX. 1944.

Do oktobra 1944. godine na teritoriji Makedonije dejstvovala je dvadeset i jedna makedonska brigada, zatim 1. kosovska, 4. šiptarska (iz sastava šiptarske nacionalne manjine u zapadnoj Makedoniji) i 1. egejska brigada, konjička brigada i druge jedinice.

Glavni štab Makedonije nastojao je da se stvori armija sastavljena iz svih rodova i službi. Vojni materijal, zapljenjen u borbama protiv bugarskih i nemačkih fašističkih jedinica, oktobra meseca 1944. godine, iskorišćen je za formiranje i automobilske brigade. Pri kraju septembra i oktobra formirane su i artiljerijske brigade: 50. divizije (26. septembra 1944. godine) i po jedna artiljerijska brigada u sastavu 42. 51. i kumanovske divizije (u oktobru 1944. godine).

U novembru 1944. godine formirane su i tri inženjerske brigade koje su bile angažovane za izgradnju novih i popravku porušenih puteva.

U periodu avgust—novembar 1944. godine formirane su čete i bataljoni za vezu, kao i niz drugih pomoćnih službi u sastavu divizija, korpusa i Glavnog štaba.

U oktobru 1944. godine, Centralni komitet Bugarske radničke partije (k) formirao je u Sofiji brigadu „Goce Delčev“. U njen su sastav uključeni Makedonci nasilno mobilisani u bugarsku fašističku armiju i dobrovoljci iz makedonske emigracije. Ova brigada je po dolasku u Makedoniju, s obzirom na to da borci i starešine nisu imali borbenog iskustva, rasformirana posle prvih sudara u rejonu Berova. Borci brigade „Goce Delčev“ su priključeni drugim jedinicama odnosno brigadama: 4. 13. 14. 19. 20. i 21. makedonskoj udarnoj brigadi. Ime „Goce Delčev“ dato je 19. makedonskoj udarnoj brigadi, koja je ušla u sastav 50. narodnooslobodilačke divizije.

Direktivom broj 1 Glavni štab Makedonije je u julu 1944. godine, pored formiranja novih brigada, regulisao i način formiranja većih operativnih jedinica — divizija. Tako je, na primer, u avgustu 1944. godine, formirana 41. narodnooslobodilačka divizija.

U septembru i oktobru 1944. godine formirane su: 42. 49. 50. i 51. (strumička) i kumanovska NO divizija. Osim divizija formirano je operativno rukovodstvo u

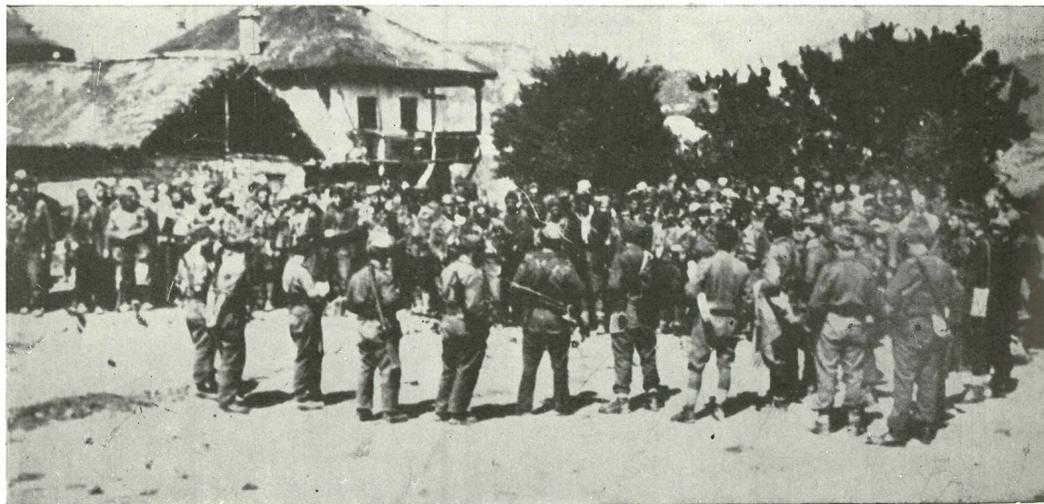
FORMIRANJE 51. DIVIZIJE, ŠIROK DOL (BEROVSKO), OKTOBAR 1944.

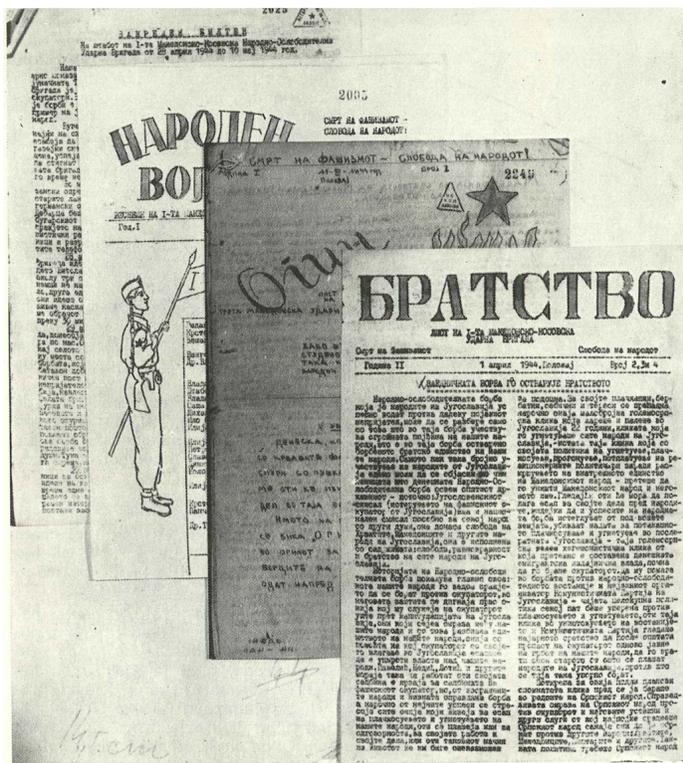
rangu štaba divizije, pod čiju su komandu bile: 8. preševska i 12. i 13. bujanovačka brigada. Posle formiranja divizija, formirani su 15. i 16. i bregalničko-strumički NO korpus.

Korpusi i divizije objedinjavajući dejstvo brigada odigrali su pozitivnu ulogu u operacijama za konačno oslobođenje Makedonije. Oni su uspeali ne samo da budu mobilizatorska snaga za sakupljanje novih boraca, već i glavni faktor u formiranju novih jedinica.

FORMIRANJE 50. DIVIZIJE, MITRAŠINCI, SEPTEMBAR 1944.

FORMIRANJE 41. DIVIZIJE, SEŠKOVO, AVGUST 1944.

ФАКСИМИЛ БРИГАДНИХ ЛИСТОВА I ЧАСОПИСА

Informativna služba u partizanskim odredima i vojnim jedinicama, posebno u bataljonima i brigadama, bila je veoma razvijena. U svakodnevnim razgovorima i na raznim političkim predavanjima borci su informisani o političkim događajima u svetu, o situaciji na frontovima, o događajima u jedinici i na terenu gde su one dejstvovale.

Međutim, pored usmenih informacija, skoro sve jedinice su imale razvijenu mrežu pismenog informisanja. Često, a neke jedinice svakodnevno, izdavani su bilteni u kojima su objavljivane najznačajnije vesti radio-stanice: „Slobodna Jugoslavija“, Moskve, Londona, „Hristo Botev“ i drugih.

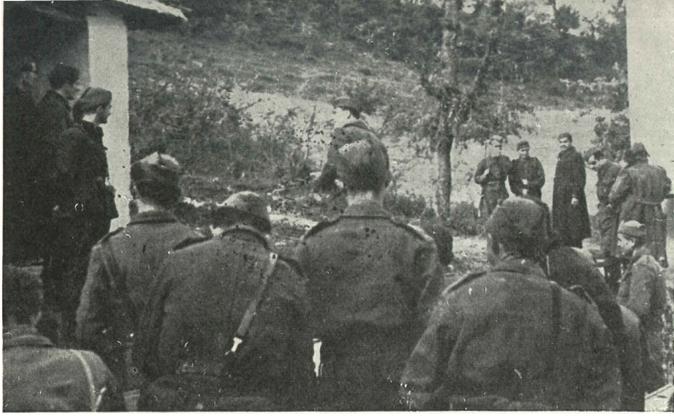
U jedinicama je bilo razvijeno i izdavanje brigadnih novina, kao i džepnih novina, koje su izdavali bataljoni i čete. I divizije i korpusi izdavale su svoje novine.

Brigadne i džepne novine bile su posebno interesantne. U njima su objavljivani svi događaji iz života jedinica, a mogli su se naći i sastavi umetničke vrednosti, kao i neke vinjete ili skice budućih književnika i umetnika.

Posle razbijanja prolećne neprijateljske ofanzive u Makedoniji i južnoj Srbiji, glavni gospodari situacije postale su jedinice NOV i POJ. One su stvorile veliku slobodnu teritoriju, kako se to vidi i na karti. Okupator je držao samo veće gradove. On je, ulažući velike napore, nastojao da samo povremeno ovlada glavnim putevima koji su mu služili za redovan saobraćaj i snabdevanje jedinica, kao i za povlačenje koje mu je predstojalo.

U toku leta 1944. godine, u periodu održavanja I zasedanja ASNOM-a, radi lakšeg rukovođenja oružanim borbama i ubrzanog formiranja novih jedinica, teritorija

Brigadni listovi i časopisi

OFICIRSKI KURS, S. LISICE, SEPTEMBAR 1944.

Makedonije bila je podeljena na četiri operativne zone, čiji su štabovi imali zadatak da, formirajući divizije, pre-
rastu u štabove korpusa.

Vojno teritorijalna služba bila je potpuno organizovana. Komande područja i komande mesta postojale su skoro u svakom gradu. One su bile smeštene u blizini gradova za koje su bile formirane i sa svojim jedinicama (batalj onima i četama) bile su u neprekidnom borbenom dejstvu, preduzimajući mnoge akcije duž komunikacija, na manjim objektima i si. Tako je u ovom periodu dejstvo vaio osam komandi područja (za Kumanovo, Štip, Strmicu, Skopje, Veles, Prilep, Bitolj i Kičevo, dok je za Tetovo bila u formiranju) sa preko 34 komandnih mesta. Ovako organizovana vojnoteritorijalna mreža u potpunosti je omogućavala prihvatanje velikog broja novih boraca, od kojih su oformljene nove brigade i divizije.

S. G. VRANOVCI, DŽAMLIJA U KOJOJ SU ODRŽAVANE KULTURNO-PROSVETNE PRIREDBE, 1944.

Glavni štab Makedonije i CK KPM često su menjali mesta boravka, već prema tome kakve su bile potrebe u rukovodenju jedinicama. Vrlo često su oni bili zajedno sa jedinicama i u najtežim situacijama i tada neposredno rukovodili borbenim akcijama i neposredno rešavali složenije političke probleme.

Posle I zasedanja ASNOM-a, Prezidijum, Glavni štab i CK KPM boravili su izvesno vreme u manastiru Prohor Pčinjski, zatim su menjali mesta i zadržavali se u selu Ravno, u Đuriškom manastiru na Ovčem polju, u selu Vranovci (okolina Velesa), u Prilepu, da bi po oslobodenju Makedonije prešli u Skoplje.

Prezidijum ASNOM-a sa svojim organima razvio je veliku aktivnost, organizovao narodnu vlast, izdavao razne zakonske propise, izrađivao programe i si.

U selu Vranovci postavljene su osnove i mnogobrojnim kulturnim ustanovama. U džamiji i u osnovnoj školi u Vranovcima radilo je prvo jezgro današnjeg narodnog pozorišta u Skopju, kao i niz drugih organizacija i ustanova.

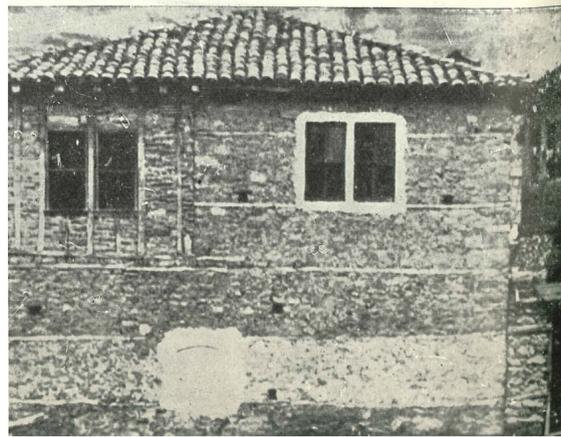
Da bi se potpuno realizovala odluka ASNOM-a da se makedonski jezik uvede kao službeni, u selu Vranovci užurbano se radilo na stvaranju prve makedonske azbuke, koja je zvanično usvojena rešenjem makedonske vlade od 3. maja 1945. godine.

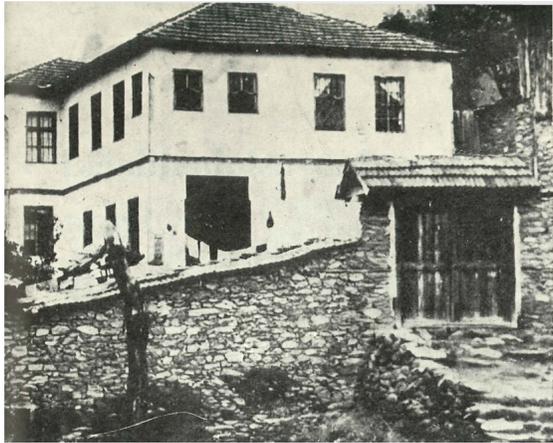
Glavni štab Makedonije organizovao je u selu Vranovci vojne kurseve za komandni sastav, a u selu Lisiče artiljerijsku školu za obuku starešinskog kadra i boraca artiljerista. Artiljerijska škola je prilikom oslobodenja Velesa i Skoplja dejstvovala kao artiljerijska brigada u sastavu 42. divizije.

Na dan 29. oktobra 1944. godine u selu Vranovci počeo je da izlazi dnevni list „Nova Makedonija“, organ Narodnooslobodilačkog fronta Makedonije. To je bio prvi dnevni list makedonskog naroda, kome je bila namenjena velika uloga u političkom informisanju makedonskog naroda. Nešto kasnije, u istoj štampariji „Goce Delčev“ je štampan i list „Mlad borac“, koji je izlazio na šapilografu od proleća 1944. godine. Ovde su štampani i razni oglasi, kao i niz značajnih dokumenata.

U Vranovcima su produžili redovno izlaženje „Naša hronika“, „Mlad borac“ i drugi listovi.

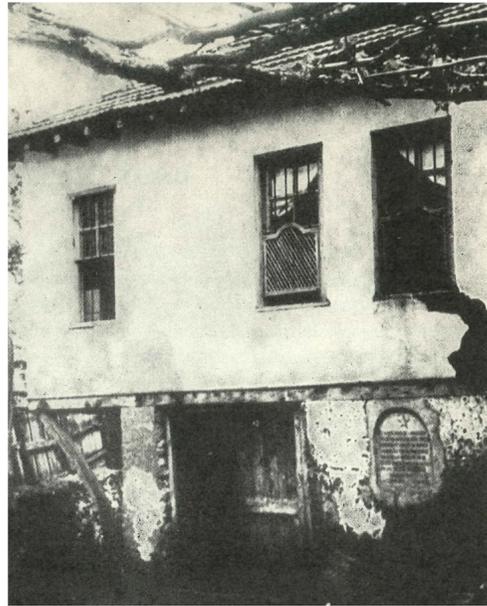
ZGRADA U KOJOJ JE BIO SMESTEN CK KPM, S. GORNO VRANOVCI, SEPTEMBAR—NOVEMBAR 1944.

KUCA U KOJOJ JE BORAVIO GLAVNI STAB NOV I POJ MAKEDONIJE, S. G. VRANOVCI, SEPTEMBAR–NOVEMBAR 1944.

FAKSIMIL I. BROJA „NOVE MAKEDONIJE“ I DRUGIH LISTOVA

Štamparija „goce delCev“, s. g. vranovci, jesen 1944.

ZGRADA U KOJOJ JE BIO SMESTEN PREZIDIJUM ASNOM-a, S. G. VRANOVCI, SEPTEMBAR–NOVEMBAR 1944.

Narodno - oslobodilački front

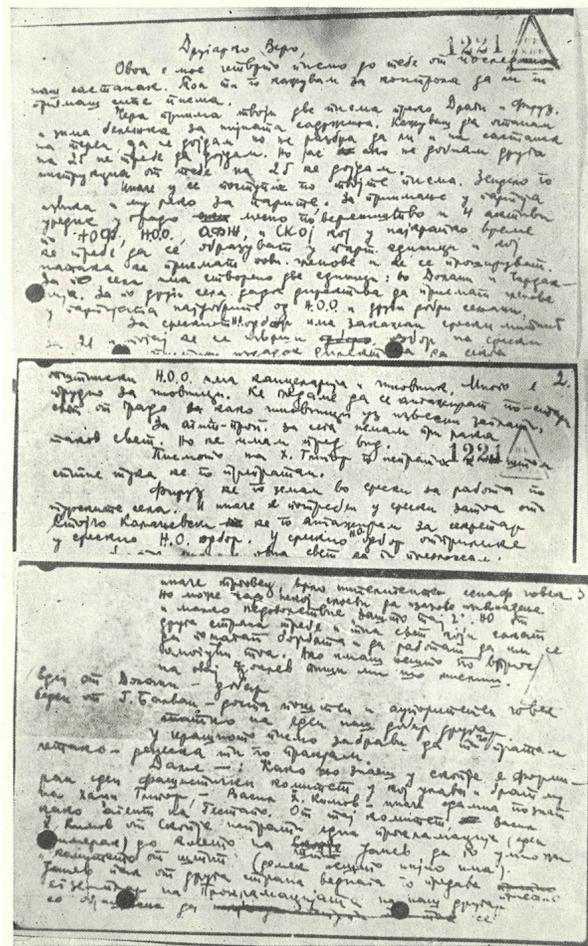
Pre početka drugog svetskog rata CK KPJ nastojao je da ujedini sve progresivne snage u jedinstveni narodni front za borbu protiv fašizma i reakcije. To' je naročito istaknuto na V zemaljskoj konferenciji.

Dosledna u svojoj težnji, KPJ je tokom rata pristupila okupljanju svih progresivnih ljudi i stvaranju narodnooslobodilačkog fronta za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Narodnooslobodilački front (NOF) okupio je u toku rata sve rodoljubive i demokratske snage, bez obzira na narodnost i versku pripadnost.

Na bazi ove politike KPJ i u Makedoniji se, tokom oružanih borbi, u NOF ujedinjaju sve progresivne snage svih narodnosti koje su živele u Makedoniji.

Narodnooslobodilački front u Makedoniji dobija organizacione forme sredinom 1944. godine, u periodu priprema za I zasedanje ASNOM-a. Tada je formiran inicijativni odbor NOF-a, a tokom leta formirane su seoske, opštinski, sreski i oblasni odbori NOF.

Inicijativni odbor je odmah po oslobodenju Makedonije 26 novembra 1944. godine, održao konferenciju na kojoj su, pored izbora Glavnog odbora i predsednika, utvrđeni naredni zadaci ove organizacije. Među njima posebno treba istaći rad na daljoj izgradnji i učvršćenju jedinstva makedonskog naroda sa drugim jugoslovenskim narodima, zatim rad na mobilizaciji masa za dalju borbu protiv nemačkih fašista do konačnog oslobodenja Jugoslavije.

FAKSIMIL DOKUMENATA ZA RAD ODBORA NOF, AF2 1 NOU ŠTIPSKOM KRAJU, 1944. GODINE

Antifašistički front žena

Žene u Jugoslaviji i pre početka drugog svetskog rata bile su veoma aktivne u borbi protiv fašističke opasnosti. Tokom narodnoslobodilačke borbe politička aktivnost žena postala je još masovnija. Pod rukovodstvom KPJ, žene se od prvih dana okupacije uključuju u narodnoslobodilačku borbu. Postepeno se formiraju posebni odbori žena — antifašistkinja. Rad ovih odbora se tokom rata sve više razvijao, tako da su oni postali važan faktor političkog rada među masama, a posebno među ženama.

Ovi odbori žena — antifašistkinja tokom narodnoslobodilačke borbe postepeno se povezuju. Već 6. XII. 1942. godine održava se u Bosanskom Petrovcu I konferencija AFŽ-a, na kojoj se rešavaju i usvajaju organizacione forme, tako da AFŽ postaje jedinstvena organizacija.

I u Makedoniji su, do održavanja I konferencije u Bosanskom Petrovcu, skoro u svim selima i gradovima postojale organizacije žena — antifašistkinja. One su igrale veliku ulogu u mobilizaciji boraca za partizanske odrede i vojne jedinice. Posle održane konferencije, organizacije AFŽ-a su se još masovnije uključile u pozadinsku rad, ali isto tako one su bile dostojno zastupljene i u partizanskim i vojnim jedinicama.

Prva konferencija AFŽ-a u Makedoniji održana je 15. decembra 1944. godine na kojoj je izabran Glavni odbor i razmatrani naredni zadaci. Među najvažnije zadatke treba spomenuti rad na mobilizaciji masa za borbu protiv nemačkih fašista do konačnog oslobođenja Jugoslavije, zatim angažovanje žena u pripremanju 15. korpusa za sremski front i rad na izgradnji narodne vlasti.

1. juli 1944. Plovdiv, Bugarska. 0661

Na temu ženske organizacije za rad u borbi protiv fašizma. Žene su veoma aktivne u borbi protiv fašističke opasnosti. Tokom narodnoslobodilačke borbe politička aktivnost žena postala je još masovnija. Pod rukovodstvom KPJ, žene se od prvih dana okupacije uključuju u narodnoslobodilačku borbu. Postepeno se formiraju posebni odbori žena — antifašistkinja. Rad ovih odbora se tokom rata sve više razvijao, tako da su oni postali važan faktor političkog rada među masama, a posebno među ženama.

Ovi odbori žena — antifašistkinja tokom narodnoslobodilačke borbe postepeno se povezuju. Već 6. XII. 1942. godine održava se u Bosanskom Petrovcu I konferencija AFŽ-a, na kojoj se rešavaju i usvajaju organizacione forme, tako da AFŽ postaje jedinstvena organizacija.

Krisjof Jacev.

FAKSIMIL PISMA M. HADZIVASILEVA UPUĆENO V. NACEVOJ ZA RAD ŽENSKE OMLADINE, 9. JUL 1944. GODINE

BEOGRAD JE SLOBODAN 20. X. 1944.

**ДА Е ЖИВ ОСЛОБОДЕНИОТ БЕЛГРАД
СТОЛИЦАТА НА ФЕДЕРАТИВНА ДЕМОКРАТСКА
ЈУГОСЛАВИЈА**

МАКЕДОНЦИ И МАКЕДОНКИ,

Белград, главниот град на нова демократска федеративна Југославија е ослободен!

После седмолневни крвави борби херојските борци на нашата Народно-ослободителна војска на Југославија, под команда на прославениот генерал Пеко Дапчевски, со помош на братската Црвена Армија на 20 октомври оваа година го ослободија Белград — сларниот главен град на демократска федеративна Југославија. За ослободувањето на нашиот Белград ја проследија крвава херојските синови на Црна Гора, кршна Лица, Далмација, Хрватско Приморје, Босанска Крајина, Војводина, Словенија и Шумадија.

Дојде часот на омиздата за стрелачката, претепувачките и безчесеното по белградските улици, по целата наша напатена и ограбена од крвавиот германски окупатор татковина — демократска и федеративна Југославија.

Белград е ослободен! — Но, не Белград на теророт, главничките и беззаконното, гробницата на нашите печалбари — туку Белград на слободата и братството, Белград на 14 декември и 27 март — симбол на братството меѓу сите народи на Југославија, нов, Титов, наш Белград!

МАКЕДОНЦИ И МАКЕДОНКИ,

Во овај светли, празнични дни, кога поголемиот дел од нашата татковина е ослободен, кога — уште не нарадувани на слободниот Дубровник — а како мољба се пренесе веста за ослободувањето на Белград кога братските оружја на нашата НОВ на Југославија и славната Црвена Армија подат жестоки борби за Крагуевац — треба посиано од секогаш да се силотиме како еден во Народно-ослободителниот фронт на Македонија, да ги испраќаме своите синови, во редовите на нашата прославена НОВ на Македонија, да го помогнат да се што е потребно нашето валимо чело — нашата војска. Да видиме се од себе, за да го ослободиме во најскоро време нашиот македонски главен град Скопие!

По градовите и селата, по ридинитата и долините, нека екне весела песна за ослободениот Белград! Нека ја издеме својата неизмерна радост за неговото ослободување по митингите, концертите, на уличите, по куќите — секаде кај што има жива душа!

**ВОЈНИЦИ, КОМАНДИРИ И ПОЛИТИЧКИ РАБОТНИЦИ НА
НАШАТА СО СЛАВА ОБЕНЧЕНА НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНА
ВОЈСКА НА МАКЕДОНИЈА,**

За нас немаше поголема радост, кога чуеве дека борците на нашата славна Народно-ослободителна војска на Југославија, рака под рака со нашите браќа Црвеноармејци го превзедоа од крвавите раци на Хитлеровците главниот град на нашата нова демократска федеративна Југославија! Срцата ни затукаа посетно и исполети со бескрајно водушевљење, вие не им го задалете и поголемиот удар на убиците на патот пред — германските орда, што уште леза по некој градови на Македонија.

Нека ослободувањето на Белград ве испони со неизмерна љубов спрема нашиот измачен народ и желание да ја ослободиме еднаш за секогаш печмата наша Македонија!

Нека се заветуваме пред ослободителите на Белград дека уште посино ќе удриме по окупаторот!

Да ги доувинтиме бедните останки на бандитите од Германија, што уште палат по светата македонска земја и да не му позволиме на некои злочинци да се влеземе од нашата татковина! Нека Македонија стане гробница за Хитлеровите хуни!

Со невидени сили да журиме на македонскиот главен град — Скопие! Нека тргеме во сустрет на кај братските дивизии и корпуси на Југославија и братската Црвена Армија!

Нека ги стемеме цврсто, топло во нашите прегрдаки ослободителите на Белград!
Таму — во Белград да се ставиме со нашиот мил водач — МАРШАЛ ТИТО, да се ставиме со браќата Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, а отаде да маршираме низај јазиците на Хитлеровата зверка — пакј Берлин!

Напред во нови победи, Македонска војско!
ДА Е ЖИВ СЛОБОДНИОТ БЕЛГРАД — ГЛАВНИОТ ГРАД НА СРПСКИОТ, ХРВАТСКИОТ, ЦРНОГОРСКИОТ, СЛОВЕНАЧКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ НАРОД!
ДА Е ЖИВ ГОЛЕМИОТ ПОЛКОВОДЕЦ И ДРЖАВНИК, ВОДАЧОТ НА ЈУГОСЛОВЕНСКИТЕ НАРОДИ — МАРШАЛ ТИТО!
ДА СЕ ЖИВИ ОСЛОБОДИТЕЛИТЕ НА БЕЛГРАД — ЕДИНИЦИТЕ НА НАШАТА Н. О. В. НА ЈУГОСЛАВИЈА И НЕОБЕДЛИВАТА ЦРВЕНА АРМИЈА!

ДА Е ЖИВ ВРХОВНИОТ КОМАНДАНТ НА ЦРВЕНАТА АРМИЈА, ЗАШТИТНИКОТ НА СИТЕ ПОРОБЕНИ НАРОДИ, МАРШАЛОТ НА СОВЕТСКИОТ СОЈУЗ — СТАЛИН!

ДА Е ЖИВА СЛОБОДНА ДЕМОКРАТСКА ФЕДЕРАТИВНА ЈУГОСЛАВИЈА!

СМРТ НА ФАШИЗАМОТ — СЛОБОДА НА НАРОДОТ!

За Главниот Штаб на НОВ и ПО на Македонија	За Президиумот на АСГОМ
Полит. комесар, Командант,	Секретар, Претседател,
Бано Андреев	Љубчо Арсов
Михаил Апостолски	Анзопов-Ченто
	Штампарица „Гонч Делчева“

PROGLAS PREZIDIJUMA ASNOM-a I GL. STABA MAKEDONIJE PO VODOM OSLOBODENJA BEOGRADA (FAKSIMIL)

Nemački fašistički okupatori svuda su bili u defanzivi. Pod snažnim udarcima Crvene armije, anglo-američkih armija i jedinica NOV i POJ, nemački fašisti u teškim borbama napuštali su jedan po jedan položaj na svim frontovima. Pod smelim jurišima jugoslovenske 1. armije, pod komandom generala Peka Dapčevića, kao i jurišima 4. mehanizovanog korpusa Crvene armije, pod komandom generala Ždanova, posle sedmodnevnih žestokih borbi bio je, 20. oktobra 1944. godine, oslobođen glavni grad revolucionarnih i nepokorenih jugoslovenskih naroda — Beograd.

Svuda širom Jugoslavije slavila se ova velika pobjeda jugoslovenskih naroda. Svim jedinicama NOV i POJ \t Makedoniji, svim selima i gradovima Makedonije, ražaslal je poseban proglas prezidijuma ASNOM-a i Glavnog štaba Makedonije o oslobođenju Beograda.

CRVENOARMEJCI U OSLOBODENJU BEOGRADA

Završile operacije za oslobođenje Makedonije

POBEDONOSNI MARS JEDINICA NOV I POJ, JESEN 1944.

S O V E K O V I , O K O V A N A V O P R A N G I

SO VEKOVI OKOVANA VO FRANGI
POD ROPSTVO PISTI MAKEDONIJA.
POJKE NE TRPIME B'ESČESNI LAGI
VO BOJ POSLEDEN BORCI VLEGOJA.

REFREN:

VO BORBA, VO BORBA, VO BORBA
MAKEDONSKI NARODE!
ZA SVETA NARODNA SLOBODA,
SO PESNI I RADOST SE MRE.

IZLEGOVME NIJ SMELI PARTIZANI
NAD NAS NA GOGJE ZNAMETO SE VEJ.
PO GORI, POLJA I NA SITE STRANI
FAŠISKA KRV NA SEKADE SE LEJ.

REFREN:

VO BORBA...

Partizanska pesma

Posle kapitulacije bugarske fašističke armije, trenutno su za nemačku Vrhovnu komandu Makedonija i deo Srbije postale prazan prostor. Da bi obezbedila svoju neposrednu pozadinu i komunikacije, nemačka armijska grupa „E“ poslala je 11. vazduhoplovnu i 22. grenadirsku diviziju, kao i neke manje jedinice, da zauzmu glavna mesta i važnije položaje u Makedoniji, sa ciljem da se obezbedi povlačenje te armije iz Grčke i Albanije.

Uporedo sa ovim počelo je i usiljeno povlačenje nemačke armijske grupe „E“, koja je brojala oko 400.000 vojnika. Ona se povlačila dolinom Vardara; preko Bitola i Prilepa, Doj rana, Strumice i Štipa, izlazeći ponovo na komunikacije u dolini Vardara.

Da bi se otežalo izvlačenje ove nemačke armijske grupe iz Grčke i Albanije, jedinice NOV i POJ širom Makedonije vodile su veoma teške i dugotrajne borbe.

U cilju otežavanja života; pokreta i dejstva okupatorskih jedinica, od prvih dana oružanog ustanka jedinice NOV i POJ u Makedoniji (kao i drugim krajevima Jugoslavije) stalno su napadale važnije objekte na komunikacijama. U prvim godinama ustanka, ove su akcije bile rede i manjeg obima. Međutim, kasnije, a naročito 1943. i 1944. godine, preduzimaju se opsežnije akcije, koje su jednovremeno obuhvatale više objekata na jednoj ili više komunikacija.

Počev od avgusta 1944. godine pa do oslobođenja Makedonije, napadi na komunikacije su pojačavani. Sredinom juna je od strane 3. brigade i drugih jedinica izvr-

ŠTAB JEDNE NEMAČKE JEDINICE PREGOVARA SA ŠTABOM
15. KORPUSA O USLOVIMA SVOJE KAPITULACIJE, S. ŠTABOM
(BITOLSKO), OKTOBAR 1944

šeno je više napada na važne objekte na komunikaciji Kumanovo — Kriva Reka — Custendil, zatim na pruzi Kumanovo — Vranje — Leskovac u vremenu od 3—15 avgusta. Više napada na osetljive objekte u Prespi i rejonu Bitola izvršila je 7. brigada, a nešto kasnije, krajem avgusta, obnovljeni su i napadi na delu pruge Kumanovo — Ristovac, kojom prilikom je pruga Kumanovo — Leskovac bila onesposobljena. Ovakve akcije vođene su i u dolini Vardara, kao i u istočnoj Makedoniji.

Posebno treba istaći operacije protiv komunikacija u Makedoniji i južnoj Srbiji izvršene od 1—7. septembra 1944. godine. U ovim operacijama učestvovala su sve jedinice kojima je raspolagao Glavni štab Makedonije. U sadejstvu sa savezničkim vazduhoplovstvom, operacije su vođene na komunikacijama: Skopje—Veles, Skopje—Kičevo i Veles — Prilep. One su dale očekivane rezultate. U borbama su uzeli učešća 41. divizija i osam samostalnih brigada. Akcijama su bile obuhvaćene i druge važnije komunikacije u Makedoniji i južnoj Srbiji.

Saveznička komanda zahvalila se na postignutom uspehu. Napadi na ove komunikacije, koje su se nalazile u neposrednoj pozadini nemačke armijske grupe „E“, koja je u to vreme još uvek bila raspoređena na ostrvima i obalama Grčke, u velikoj meri remetili su planove fašističkih snaga.

Dejstva duž komunikacija produžila su se i u septembru i oktobru 1944. godine.

SAVEZNIČKI AVION, S. ZRZE (PRILEPSKO), OKTOBAR 1944.

Borbe i akcije duž komunikacija, vodene u periodu nemačkog povlačenja iz Grčke i Albanije, kao uvodna faza u borbe za konačno oslobođenje Makedonije, bile su od velikog značaja. Jedinice NOV i POJ su sa slobodnih teritorija svakodnevno napadale nemačke kolone, koje su se povlačile kroz Makedoniju i onesposobljavale objekte na komunikacijama.

Međutim, treba istaći da su i nemačke jedinice iz sastava armijske grupe „E“ uništavale pri povlačenju sve važnije objekte, uključujući i one koje su i same privremeno osposobljavale posle rušenja od strane jedinica NOV i POJ. Tako, u ovom periodu jedinice NOV i POJ i nemačka fašistička vojska u Makedoniji razrušili su i onesposobili 168 većih mostova, u ukupnoj dužini od 4132 metra. Na železničkoj pruzi u dužini od 500 km bilo je razrušeno 97% svih mostova i 90% svih železničkih stanica, a uništeno 100% lokomotiva, kao i sve železničke šine i pragovi.

Na karti su označeni rejon komunikacija duž kojih su vodene borbe sa nemačkim kolonama pri njihovom povlačenju kroz Makedoniju.

* *
*

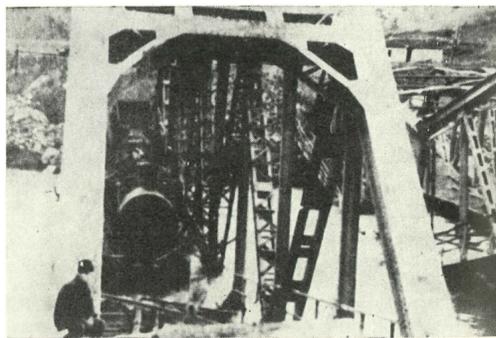
Sredinom oktobra 1944. godine položaj nemačke armijske grupe „E“, koja se ubrzano povlačila iz Grčke, bio je takav da se može govoriti o početku operacija za konačno oslobođenje Makedonije.

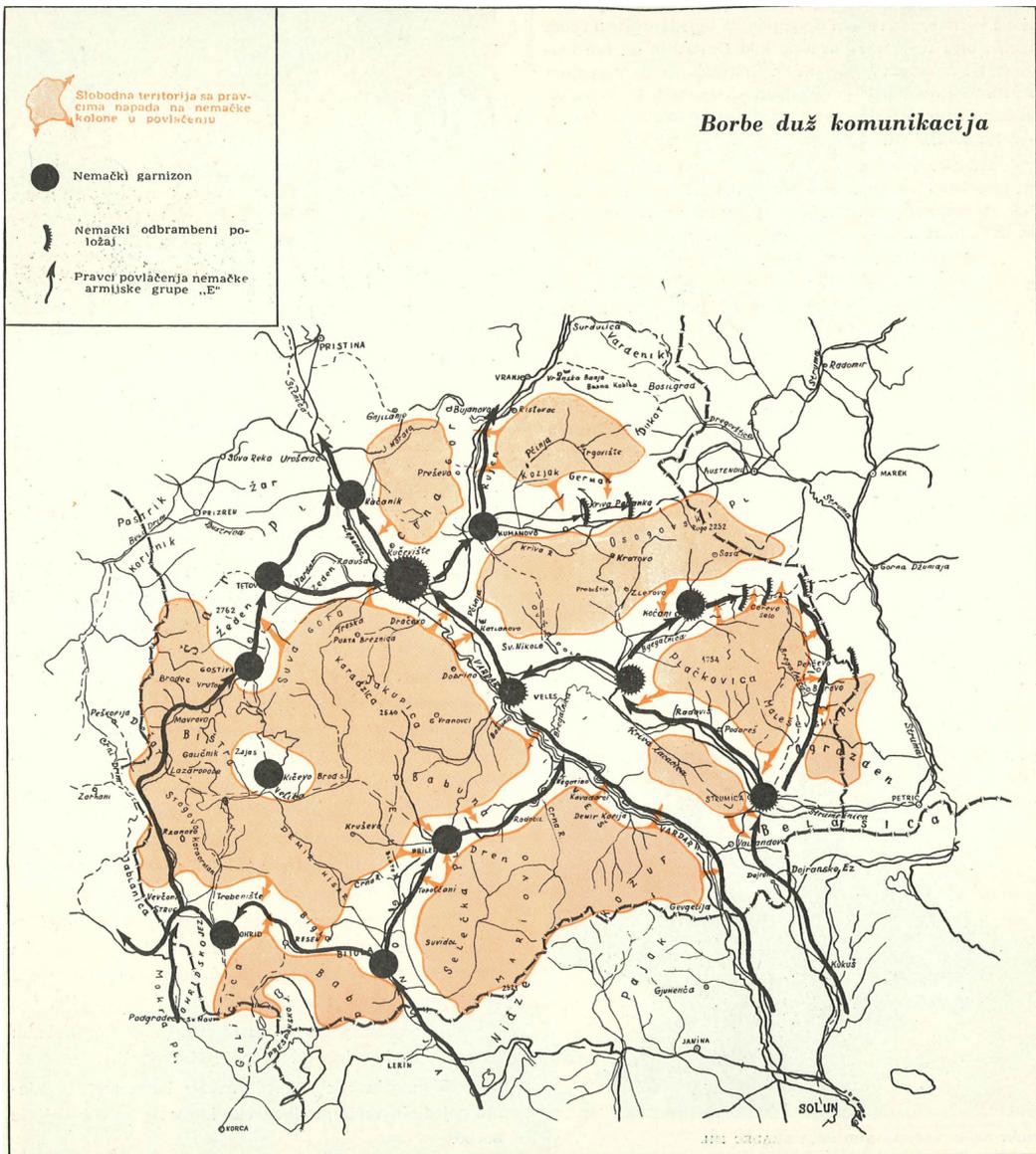
Jedinice NOV i POJ u Makedoniji bile su organizaciono učvršćene. One su bile sposobne da se obračunaju sa XI i XXII nemačkom divizionom koje su držale važnije položaje i neka mesta u Makedoniji, kao i sa drugim nemačkim jedinicama koje su se povlačile, kao što je bio slučaj sa 41. tvrđavskom divizionom, 104. grenadirskom divizionom i nekim drugim manjim grupama.

U Glavnom štabu Makedonije bio je razraden konkretan plan za konačno oslobođenje Makedonije. Ovaj plan ukratko je bio iznet u izveštaju O. br. 32 od 31. oktobra 1944. godine, koji je poslat Vrhovnom komandantu. U ovom izveštaju, između ostalog, piše:

„Sada su otpočele operacije većih razmera. Plan za te operacije je sledeći:

PORUŠENE KOMUNIKACIJE: MOST NA VARDARU KOD DEVDELJE,
MOST KOD VELESA I MOST NA CRNOJ RECI, 1944.

Jedinice bregalničkog korpusa po raščišćavanju Ma-
leške kotline, sa jednom divizijom da ovladaju Strumicom
i da izbiju u dolinu Vardara, kod Devdelije sa dve bri-
gade, a sa jednom brigadom na Krivolak. Sa 50. divizijom
da raščiste dolinu Bregalnice od Carevog sela do Štipa, da
zauzmu Štip, a potom ova divizija da se uputi na Velesu
i dalje ka Skopju preko Katlanova.

Jedinice Skopskog korpusa da prekinu saobraćaj u
Kačaničkoj klisuri, zatim komunikacija Skoplje — Tetovo,
sa jednom brigadom da sadejstvuju bugarskim snagama
ka Kumanovu.

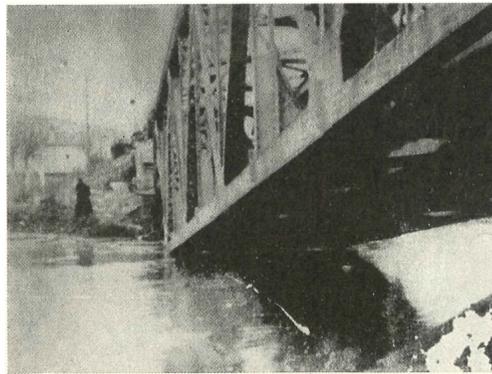
Jedinice bitolskog korpusa sa dve divizije da na-
padnu Prilep i zatim da nastupaju ka Bitoli. Jedna di-
vizija (48), pošto ovlada Ohridom, i Strugom, da napadne
na Kičevo, a zatim da produži nastupanje ka Gostivaru
i na ovaj način da olakša operacije kod Skopja.

Izvršenje ovog plana je počelo.

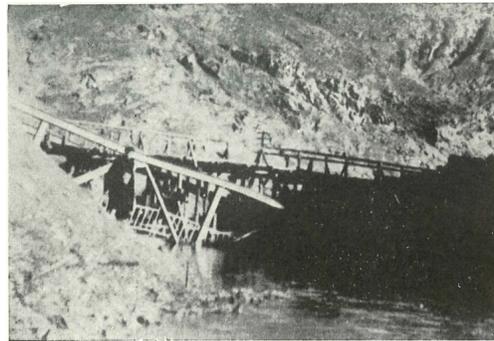
U završnim operacijama za oslobodenje Makedonije,
a po odobrenju Vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa
Broza Tita, učestvovala su i I i IV otečestveno-frontov-
tvske bugarske armije, a II otečestveno-frontovska
bugarska armija učestvovala je u operacijama za oslo-
bodenje Srbije.

*
H< Hs

U Sofiji su štabovi III ukrajinskog fronta i OF bu-
garske armije i predstavnici NOV i POJ utvrdili osnovne

MOST NA R. VARDAR KOD SELA GRADEC 1944.

MOST NA R. VARDAR KOD UDOVA 1944.

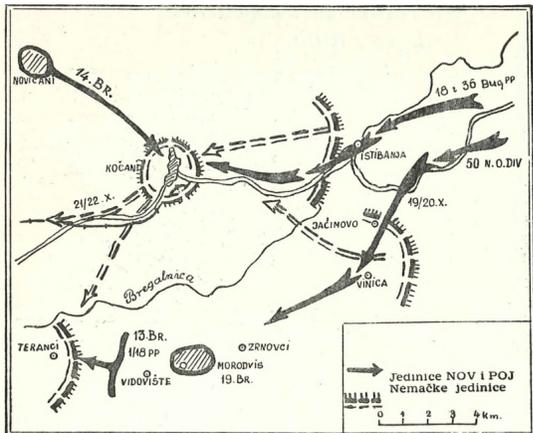
pravce dejstva OF bugarske armije na teritoriji Jugos-
lavije. Ove akcije bile su usaglašene sa operativnim pla-
nom Glavnog štaba Makedonije.

Planom je bilo predviđeno da u istočnoj Makedoniji
dejstvuje bregalničko-strumički korpus i NOV i POJ i
IV otečestveno-frontovska bugarska armija. Peta divizija
iz sastava ove armije učestvovala je u borbama 50 N.O.
divizije oko Pehčeva, Carevog Sela i Kočana. U rejonu
Kočana ona se zadržava od 22. oktobra do 9. novembra
1944. godine, kada preko oslobodene teritorije prolazi
kroz Štip i stiže do Katlanova, odakle je vraćena za Bu-
garsku. Sedma OF bugarska divizija (koja naknadno
ulazi u sastav II bugarske armije) u toku borbe 51 N.O.
divizije oko Strumice bila je zadržana u odbrani istočno
od Novog Sela i nije preduzela nikakva ofanzivna dejstva
u pravcu Strumice.

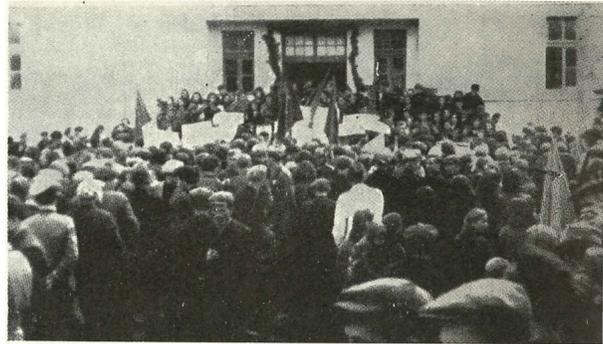
Prema istom planu, u pravcu Kriva Palanka — Ku-
manovo dejstvovala je I otečestveno-frontovska bugarska
armija zajedno sa kumanovskom narodnooslobodilačkom
divizijom i nekoliko brigada Glavnog štaba Srbije.

Prema ovom planu, sa manjim dopunama, počele su
operacije za konačno oslobodenje Makedonije.

Iznosimo kratak pregled razvoja borbi za oslobode-
nje pojedinih većih gradova, oko kojih su vođene najjače
borbe.

Operacije za oslobodenje Kočana

KOČANA, PORUŠENO I SPALJENO U BORBAMA ZA OSLOBODENJE, OKTOBAR 1944.

Oslobodenje Berova i Kocana

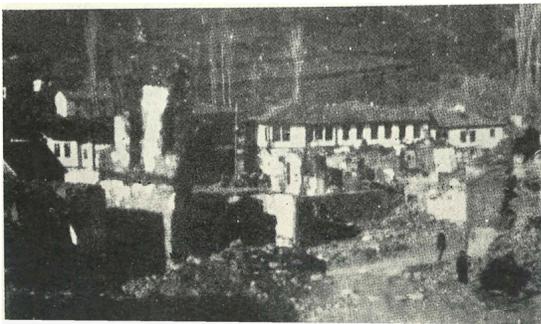
Pod pritiskom snažnih naleta jedinica NOV i POJ u Makedoniji, nemački okupatori ubrzano su se povlačili. Neki gradovi u Makedoniji bili su oslobođeni još pre kapitulacije fašističke Bugarske, a neki u toku kapitulacije, kao, na primer, Berovo, Pehčevo, Probištip, Brod, Mrežičko.

U svim gradovima i selima narod je sa velikom radošću, oduševljenjem i veseljem dočekivao svoje sinove i kćeri — oslobodiocce Makedonije, ali je istovremeno u oslobodjenju gradova i sela i neposredno učestvovao.

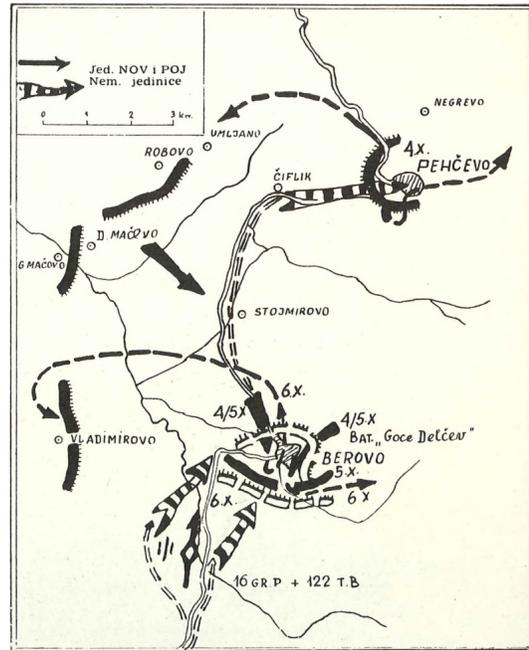
Četvrta makedonska udarna brigada je 24. avgusta 1944. godine oslobodila grad Berovo od bugarskih fašističkih okupatora. U vremenu od 2—13. oktobra 1944. godine jedinice 50. narodnooslobodilačke divizije vodile su borbe u rejonu Berova protiv 16. nemačkog grenadirskog puka.

Jedinice 50. divizije, zajedno sa jedinicama 5. otečestveno-frontovske bugarske divizije, oslobodile su, 22. oktobra 1944. godine, grad Kočane.

OSLOBODENO BEROVO, OKTOBAR 1944.

Operacije za oslobodenje Berova

OSLOBODEN PRILEP, NOVEMBAR 1944.

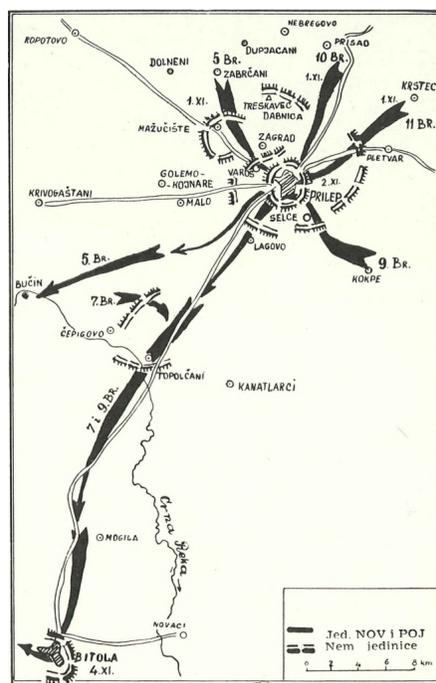
Oslobođenje Prilepa i Bitole

Prilep, grad u kome je prva partizanska puška oglasila početak oružanog ustanka makedonskog naroda, bio je, septembra 1944. godine, oslobođen od strane jedinica NOV i POJ. Grad je bio slobodan devet dana. Posle ovoga, u Prilepu i njegovoj bližoj okolini vođene su teške borbe u kojima je učestvovala 41. narodnooslobodilačka divizija, kojoj se priključio i 15. bugarski artiljerijski puk sa delovima 45. pešadijskog bugarskog puka iz sastava 15. okupatorske bugarske divizije.

BITOLA, DOČEK OSLOBODILACA, 4. XI. 1944.

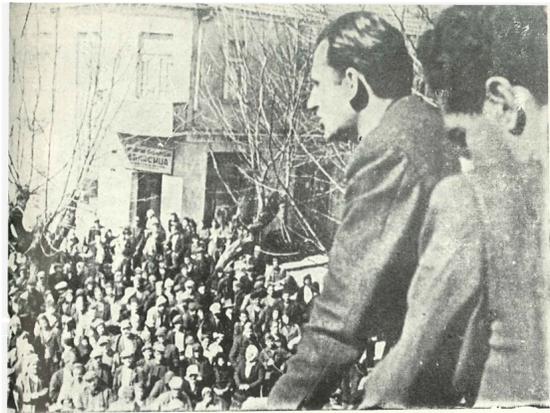

Operacije za oslobođenje Prilepa i Bitole

*
H: Hs

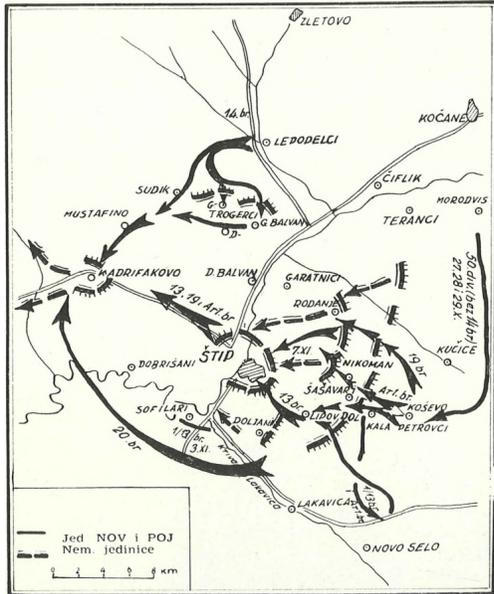
U oktobru 1944. godine, jedinice 15. korpusa Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije preduzele su ofanzivne operacije za oslobođenje Prilepa i Bitole. U teškim borbama, vođenim od 29. oktobra do 2. novembra 1944. godine, 41. i 49. narodnooslobodilačka divizija u čiji su sastav ulazile i 5, 7, 9, 10. i 11. brigada, ponovo su oslobodile grad Prilep. U borbama za Prilep rešena je bila i sudbina Bitole. Tako, 4. novembra 1944. godine, 49. narodnooslobodilačka divizija, pomognuta 1. egejskom udarnom brigadom i jedinicama komande područja Bitole oslobodila je Bitolu.

MITING U OSLOBODENOM ŠTIPU, GOVORI LJUPCO ARSOV, 8. XI. 1944.

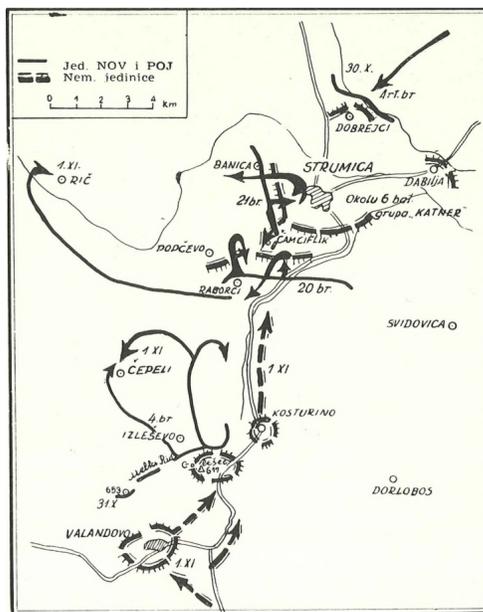
Oslobođenje Štipa i Strumice

Bregalničko-strumički korpus NOV i POJ u Makedoniji ulagao je velike napore za konačno oslobođenje istočne Makedonije. Njegova 51. (strumička) narodnooslobodilačka divizija, odmah po formiranju upućena je iz rejon Berova (Širok dol) u rejon Strumice, gde je, od 21. oktobra 1944. godine, razvila snažne akcije protiv ne-

Operacija za oslobođenje Štipa

Operacija za oslobođenje Strumice

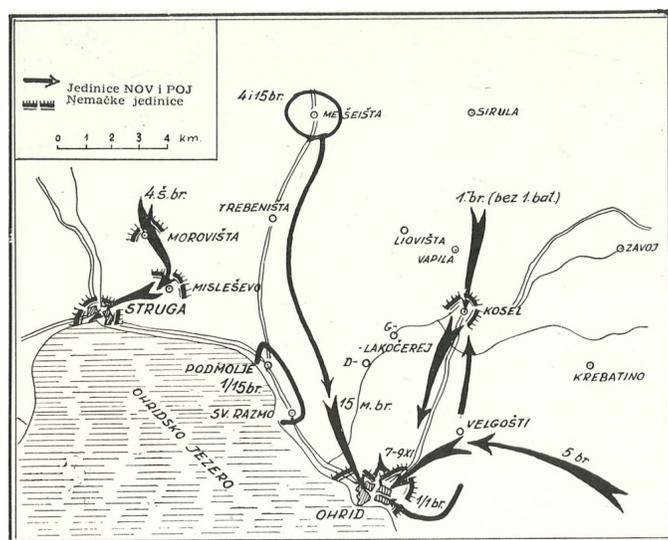
mačkih snaga, koje su držale Strumicu i nemačkih kolona koje su odstupale iz Grčke. Strumica je posle dugotrajnih borbi bila oslobođena 5. novembra, a 6. novembra 1944. godine oslobođeno je i Radovište.

U isto vreme, 50. divizija je vodila teške borbe za oslobođenje Štipa i zauzela ga 8. novembra 1944. godine.

JEDINICE 51. DIVIZIJE OSLOBADAJU STRUMICU, NOVEMBAR 1944.

Borbe za oslobodenje Ohrida i Struge

Oslobodenje Ohrida i Struge

Jedinice 15. korpusa NOV i POJ po oslobodenju Prilepa i Bitole produžile su dejstvo protiv nemačkih jedinica. Tako je 49. narodnooslobodilačka divizija raspoređena na jugoslovensko-grčkoj granici da bi presekla put preostalim Njemcima u Grčkoj, dok su 48. divizija i 5. brigada 49. divizije upućeni ka Resnu i Ohridu. U relativno lakim borbama, 7. novembra, oslobođen je Resen, a u dvodnevnim teškim borbama, 8. novembra 1944. godine, oslobođen je Ohrid. Jedinice 48. divizije oslobodile su, 9. novembra 1944. godine, Strugu.

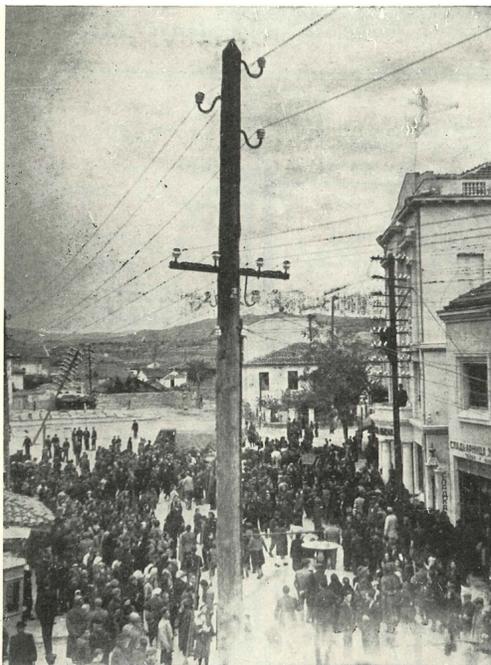
Četrdeset i prva divizija, u sastavu 15. korpusa NOV i POJ, po oslobodenju Prilepa upućena je u dolinu Vardara, gdje je oslobodila Kavadarce, Demir-kapiju, Negotino i pomogla u oslobodenju Velesa.

PARADA U SLOBODNOM OHRIDU, NOVEMBAR 1944.

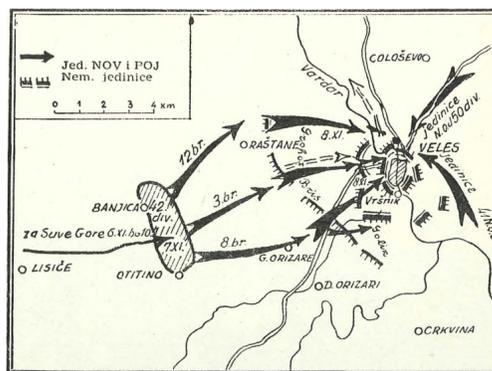
Oslobođenje Velesa

Jedinice 42. narodnooslobodilačke divizije koje su duže vremena vodile borbu na Suvoj gori, usiljenim i veoma napornim maršem preko planine Karadžice prebačene su u rejon Velesa, gde su stigle 7. novembra 1944. godine. Sledećeg dana, podržana artiljerijskom vatrom Artiljerijske škole Glavnog štaba Makedonije, ova divizija je otpočela napad za oslobođenje Velesa. Istog dana ona je prodrla u grad, gde su odpočele ogorčene ulične borbe. Borbe na ulicama Velesa nastavljene su i sledećeg dana. Tada su stigli i delovi 41. i 50. narodnooslobodilačke divizije, te je zajedničkim snagama, krajem dana, 9. novembra 1944. godine Veles bio oslobođen.

U OSLOBODENOM VELESU, NOVEMBAR 1944.

Operacija za oslobođenje Velesa

U OSLOBODENOM KUMANOVU, NOVEMBAR 1944.

Oslobođenje Kumanova

Prva otečestveno-frontovska bugarska armija bila je 3. oktobra 1944. godine spremna da otpočne operacije u dolini Krive Reke. Ova armija je, posle dužih borbi oslobodila 8. oktobra 1944. godine, Krivu Palanku. U ovom vremenu, Kumanovska narodnooslobodilačka divizija i 2. i 3. kosovska brigada NOV i POJ dejstvovala su u

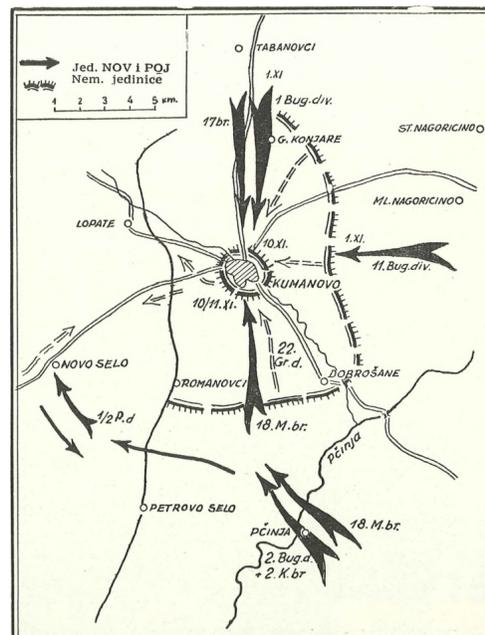

rejonu Kumanovo — Preševo, angažovane u borbi protiv nemačkih snaga i balističkih formacija. Jednovremeno, one su napadale na komunikacije Kumanovo — Kriva Palanka i Kumanovo — Vranje.

Od 12. do 18. oktobra 1944. godine 1. otečestveno-frontovska bugarska armija vodila je žestoke borbe za položaje u rejonu Čivte Han. Najteže borbe razvile su se na poznatim stracinskim položajima. One su trajale od 22. do 25. oktobra 1944. godine. Dok su jedinice 1. bugarske armije uglavnom frontalno napadale, jedinice Kumanovske narodnooslobodilačke divizije napadale su sa severa na bok nemačkih položaja. Istovremeno, u rejonu Bujanovca, 18. makedonska i 2. i 3. kosovska brigada vodile su borbe protiv Nemaca i balista, koji su nastojali da održe taj rejon da bi obezbedili povlačenje nemačkih jedinica. Glavni štab Srbije poslao je na ovaj teren i 46. narodnooslobodilačku diviziju.

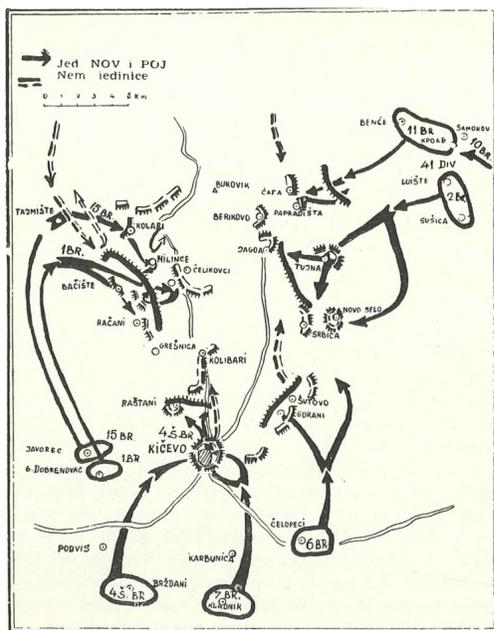
Posle dugotrajnih i teških borbi, 11. novembra 1944. godine, konačno su jedinice 1. otečestveno-frontovske bugarske armije i jedinice Kumanovske divizije oslobodile grad Kumanovo.

Razvoj borbe za oslobođenje Kumanova

KIČEVO PONOVO I KONAČNO OSLOBODENO NOVEMBAR 1944.

Oslobodjenje Kiceva

Petnaesti korpus NOV i POJ, po oslobodenju Ohrida i Velsa, koncentrično je uputio svoje snage ka Kičevu sa zadatkom da oslobode zapadnu Makedoniju.

U zapadnoj Makedoniji, u ovom periodu, nemački fašisti imali su relativno malo jedinica, ali su zato imali organizovane dosta jake balističke formacije, sa kadrom obučenim u nemačkim jedinicama. U tom periodu u zapadnoj Makedoniji bilo je koncentrisano oko 12.—13.000 Nemaca i balista (balista je bilo dovedeno i sa Kosova).

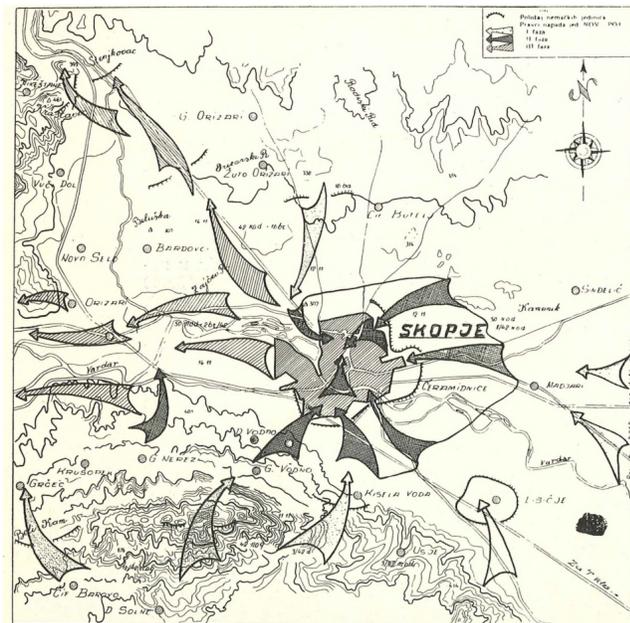
Petnaesti korpus NOV i POJ za ovu operaciju stvorio je tri udarne grupe: prvu, sastavljenu od 1. i 15. makedonske brigade, u rejonu Tajmišta; drugu, sastavljenu od 6. i 7. makedonske brigade i 4. šiptarske brigade, u rejonu Debarca i Kopačke i treću, sastavljenu od boraca 41. divizije u rejonu Porečja.

Borbe za oslobodjenje Kičeva bile su od velikog značaja za konačno oslobodjenje zapadne Makedonije. One su bile vrlo žestoke i trajale su 3 dana i 3 noći, u toku kojih su izvršeni mnogobrojni napadi i protivnapadi sa obe strane. Na dan 16. novembra 1944. godine jedinice 15. korpusa konačno su oslobodile Kičevo.

Operacija za oslobodjenje zapadne Makedonije

JEDINICE NOVI POJ U OSLOBODENOM SKOPJU, NOVEMBAR 1944

Bitka za Skopje

Oslobođenje Skopja

Po oslobođenju Velesa, 42. i 50. narodnooslobodilačka divizija, pod komandom 16. korpusa NOV i POJ, upućene su bez zadržavanja ka Skopju.

Na dan 11. novembra 1944. godine, 3. i 12. makedonska udarna brigada otpočele su borbe na spoljnoj liniji odbrane Skopja: Kisela voda, Lisiče i greben Karšijak, (vrh Vodna). U toku 12. novembra 1944. godine borbe su se vodile na ulicama Skopja. U istočnom delu Skopja stupile su u borbu i 8. brigada 42. narodnooslobodilačke divizije i 50. narodnooslobodilačka divizija, koje su preko Katlanova i Skopskog polja nastupile ka Skopju. Borbe na ulicama Skopja vodene su i 13. novembra 1944. godine.

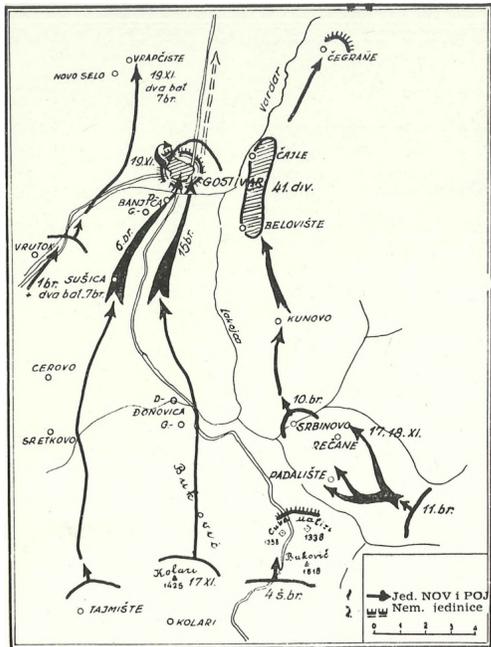
Šesnaesta makedonska brigada, iz sastava Kumanovske narodnooslobodilačke divizije, bila je upućena sa Skopske Crne gore ka Skopju, sa zadatkom da napadne nemačke položaje u rejonu skopskih kasarni. Ona je taj zadatak i izvršila.

Veliku pomoć jedinicama NOV i POJ u uličnim borbama ukazivale su omladinske udarne grupe, organizovane od strane KPM i SKOJ-a.

U toku noći 13/14. novembra 1944. godine bio je savladan i poslednji organizovani otpor Nemaca. Samo u nekim delovima grada, zabunkersani u tvrdim zgradama, grupe nemaca davale su poslednji otpor. Ujutru, 14. novembra 1944. godine, i ove grupe bile su likvidirane.

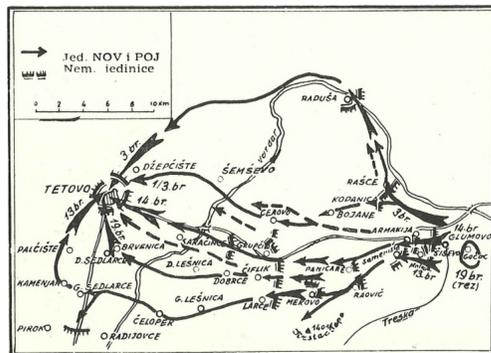

PARTIJSKO, DRŽAVNO I VOJNO RUKOVODSTVO NARODNO-OSLOBODILAČKE BORBE MAKEDONIJE U SLOBODNOM SKOPJU. S LEVA NA
DESNO: DIMITAR VLAHOV, P. PREDSEDNIK PREZIDIJUMA AVNOJ-a, MIHAILO APOSTOLSKI, KOMANDANT GLAVNOG ŠTABA NOV I POJ
MAKEDONIJE, LAZAR KOLIŠEVSKI, SEKREČAR CK KPM, STRAHLI GIGOV, ČLAN CK KPM

Oslobođen je Gostivara

Oslobođenje Tetova

Oslobođenje Gostivara i Tetova

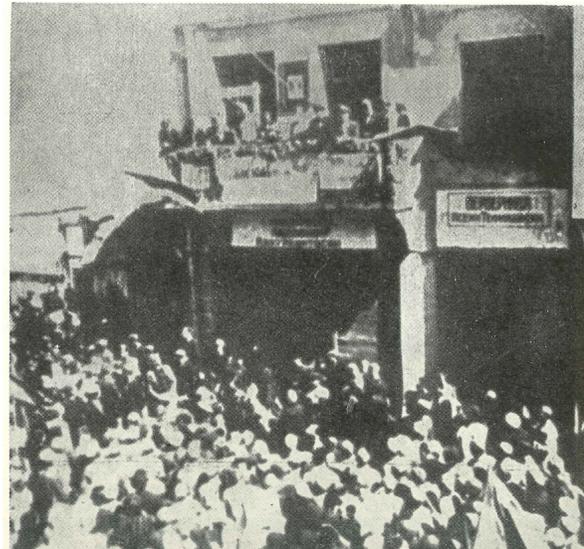
Po oslobođenju Skopja, 50. narodnooslobodilačka divizija upućena je ka Tetovu, a 42. narodnooslobodilačka divizija, iz sastava 16. korpusa, ka Kačaniku. Na dan 14, 15. i 16. novembra 1944. godine, jedinice 50. narodnooslobodilačke divizije vodile su žestoke borbe u rejonu sela Glumovo i Matke, a 42. narodnooslobodilačka divizija pred ulazom u Kačaničku klisuru, na položajima u rejonu sela Ormana. U toku 17. novembra 1944. godine svi protivnapadi fašističkih jedinica (nemačkih i balističkih) bili su razbijeni i 50. narodnooslobodilačka divizija, ojačana još jednom brigadom, produžila je svoje borbene dejstvo ka Tetovu, koje je, 19. novembra 1944. godine, bilo oslobođeno.

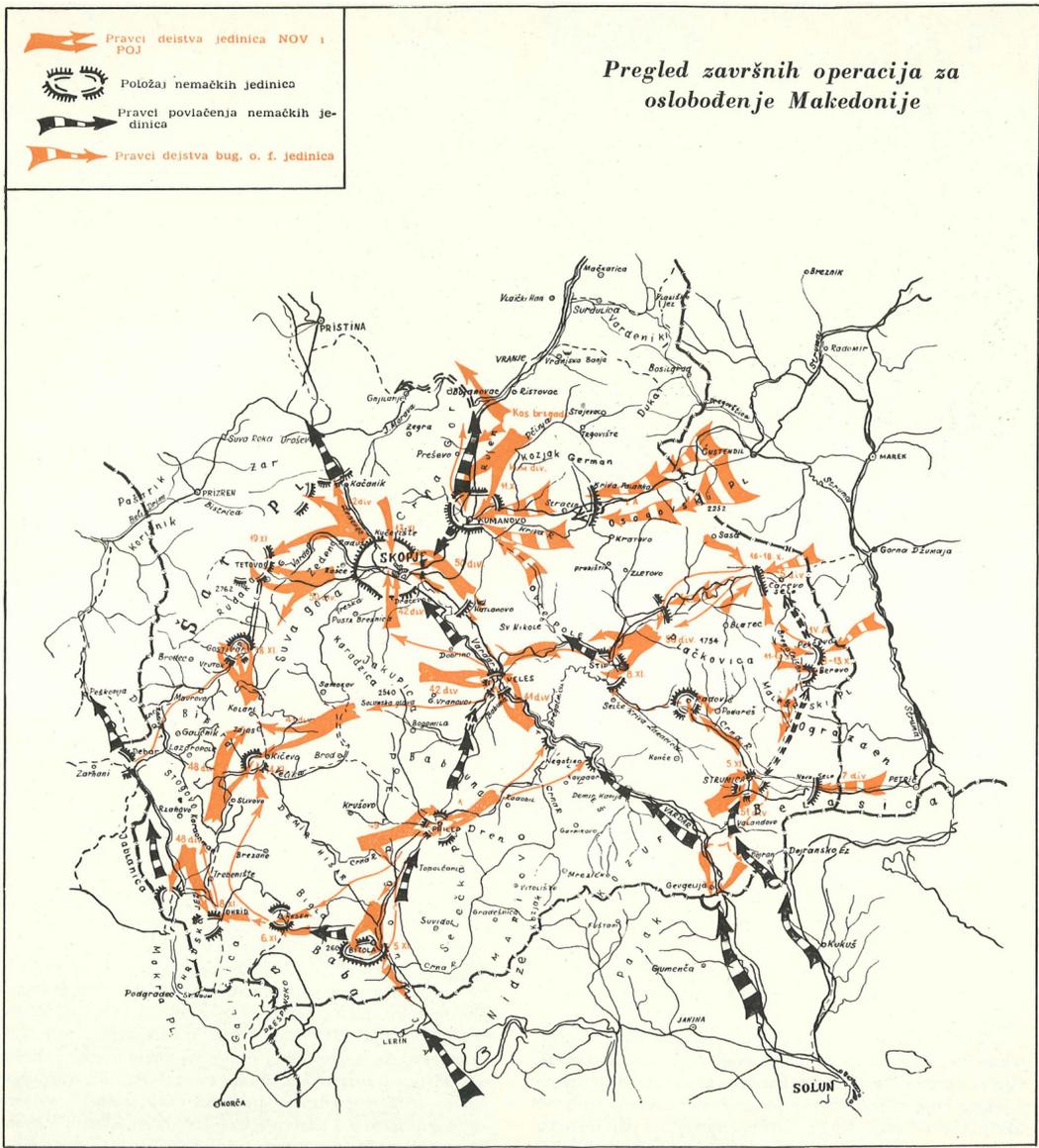
Po oslobođenju Kičeva, jedinice 15. korpusa NOV i POJ produžile su u širokom frontu ka Gostivaru. Mada su fašističke jedinice bile u povlačenju, ipak su davale snažan otpor, zbog čega je napredovanje ovog korpusa bilo relativno sporo. Ove borbe predstavljaju istovremeno i poslednji otpor fašističkih osvajača u rejonu Kičeva i Gostivara.

U toku 18. novembra 1944. godine napredovanje je produženo. Posle savladavanja relativno slabog otpora, 15. makedonska brigada u popodnevним satima ušla je u Gostivar. Za njom su ušle i 4. šiptarska i 16. makedonska brigada. Ostale jedinice korpusa izbile su u rejon Gostivara. Tako je, 19. novembra 1944. godine, bilo izvršeno potpuno čišćenje Gostivara i okolnih sela od preostalih fašista. Ovom prilikom uspostavljena je i veza sa 50. narodnooslobodilačkom divizionom, koja je oslobodila Tetovo.

U operacijama za oslobođenje Tetova, Kičeva i Gostivara bilo je razbijeno i delom uništeno i zarobljeno oko oko 13. hiljada neprijateljskih vojnika, od kojih su 90% bili balisti. Među njima je dobar broj bio iz redova silom mobilisanih šiptara.

U OSLOBODENIM GRADOVIMA TETOVO I GOSTIVAR, NOVEMBAR 1944.

BUGARSKE OTEČESTVENO-FRONTOV-
SKE JEDINICE UČESTVOVALE SU U
BORBAMA ZA OSLOBODENJE MAKE-
DONIJE. NA SLICI JEDINICE 2. BUGAR-
SKE DIVIZIJE PRI OSLOBODENJU KR-
VE PALANKE, 1944.

Na karti je prikazana poslednja etapa završnih operacija za oslobodenje Makedonije. Na njoj su, pored pravaca dejstva jedinica NOV i POJ, označeni pravci kojima su dejstvovalе jedinice otečestveno-frontovske bugarske armije. Takode, na karti su označeni glavni nemački položaji, na kojima su vođene borbe. Obeleženi su i pravci kojima su se povlačile nemačke jedinice.

Međutim, na karti se nisu mogla prikazati dejstva mnogobrojnih teritorijalnih jedinica, koje su, zajedno sa divizijama, napadale nemačke položaje i kolone. U ovim akcijama učestvovalo je osam komandi područja sa po jednim bataljonom, pionirskim vodom i drugim jedinicama, zatim 34 komandi mesta sa po jednom četom i devet partizanskih odreda.

Takode se ne može prikazati niti se može opisati masovno učešće naroda, jer je svaka partijska organizacija na terenu predstavljala borbenu grupu, a istovremeno i jezgro koje je pokretalo i vodilo narod u razne borbene akcije, pored onih akcija koje su imale za cilj redovno snabdevanje jedinica hranom i odećom.

Na kraju je potrebno da istaknemo još neke momente iz završnih operacija za oslobodenje Makedonije. U ovim operacijama sudarile su se sa nemačkom armijskom grupom „E“, koja je imala oko 400 hiljada vojnika, jedinice NOV i POJ u Makedoniji, koje su brojale oko 66 hiljada relativno slabo naoružanih vojnika. Osim njih u operacijama su učestvovalе i jedinice bugarske otečestveno-frontovske armije, koje usled toga što su tek bile stvorene, politički još nisu bile osposobljene za dugotrajne operacije u specifičnim uslovima, u kojima su se odigravale iznete operacije. Međutim i pored ovoga, nemačka armijska grupa „E“ iako je uspela da se prilično organizovano izvuce, pretrpela je ozbiljne gubitke. Prema izjavi njenog komandanta, zarobljenog generala Lera izvlačenje armijske grupe „E“, usled borbi u Makedoniji, zadržano je za 14 dana, a nemačke jedinice su imale osetne gubitke u ljudstvu i materijalu. Tako, na primer, 11. vazduhoplovna i 22. grenadirska nemačka divizija imale su oko 10% gubitaka u ljudstvu i oko 15% gubitaka u raznom materijalu.

8 Мај 1944

ОПЕРАЦИЈЕ
/Секција Началник-Кучино-Скопје 111000000

После чињеница Каралева од стране наше државне, антифашистичке бригаде протерују са свих формација оне које се налазе у јужној групи под вођством Каралева. Сваке се крају по неким деловима Каралева.

Према извештају, добијеном од штаба XVI бригаде, у складу са извештајима штаба XVII бригаде, неколико група ове бригаде у јужној групи се налази у простору Каралева-Трипа-Борна-Српско-Кучино-Овчарица-Кучино-Гулајајко-Кучина и јужној групи.

Извештај ове бригаде састављен од четири одељења, која се налазе на теренима Каралева напуштају на наше мале групе, упућене и промакнуле на тој теренима, те се овог пута не смеју савезати и не смеју доћи до изражаја своје активности.

У овој наредби Главног Штаба у Скопљу о реформацији јединица и у овој групи се налазе:

1. XVI бригада
2. XVII бригада

9. XII у 6 часова извршиће покрет са свих одреда на просторима на којима се налази Каралева и на просторима протерујући одреде Шкопје-Државна-Кучино-Промисла-Гле на се освајају. Овакве одреде на путу ка се налази у јужној групи преко терена и ове Каралева-Трипа-Борна-Српско-Кучино-Овчарица-Кучино-Гулајајко-Кучина и јужној групи. По извршењу протерујући одреде на просторима Каралева-Промисла-Овчарица, са којима контролирати ове одреде до 11 сат. Нада се да јединица Штаба 41 дивизије и даље радиће на наредном путу. Штаб 41 дивизије налази се у Кучиноу.

У складу са извештајима на штаб ове бригаде са терена Каралева и у средству овог штаба, али се не налази док се налази ове бригаде. Приликом протерујући одреде Каралева се јединица у нашој одредаби и одредаби ове бригаде, али се налази док се налази ове бригаде. Штаб бригаде налази се у Промислу, где се налази док се налази ове бригаде.

Са својим баталјоном на Нову Промислу 9 сат. у 6 часова извршиће

24. XI-1944

ОПЕРАЦИЈЕ
/Секција Началник-Кучино-Скопје 111000000

После чињеница Каралева од стране наше државне, антифашистичке бригаде протерују са свих формација оне које се налазе у јужној групи под вођством Каралева. Сваке се крају по неким деловима Каралева.

Према извештају, добијеном од штаба XVI бригаде, у складу са извештајима штаба XVII бригаде, неколико група ове бригаде у јужној групи се налази у простору Каралева-Трипа-Борна-Српско-Кучино-Овчарица-Кучино-Гулајајко-Кучина и јужној групи.

Извештај ове бригаде састављен од четири одељења, која се налазе на теренима Каралева напуштају на наше мале групе, упућене и промакнуле на тој теренима, те се овог пута не смеју савезати и не смеју доћи до изражаја своје активности.

У овој наредби Главног Штаба у Скопљу о реформацији јединица и у овој групи се налазе:

1. XVI бригада
2. XVII бригада

9. XII у 6 часова извршиће покрет са свих одреда на просторима на којима се налази Каралева и на просторима протерујући одреде Шкопје-Државна-Кучино-Промисла-Гле на се освајају. Овакве одреде на путу ка се налази у јужној групи преко терена и ове Каралева-Трипа-Борна-Српско-Кучино-Овчарица-Кучино-Гулајајко-Кучина и јужној групи. По извршењу протерујући одреде на просторима Каралева-Промисла-Овчарица, са којима контролирати ове одреде до 11 сат. Нада се да јединица Штаба 41 дивизије и даље радиће на наредном путу. Штаб 41 дивизије налази се у Кучиноу.

У складу са извештајима на штаб ове бригаде са терена Каралева и у средству овог штаба, али се не налази док се налази ове бригаде. Приликом протерујући одреде Каралева се јединица у нашој одредаби и одредаби ове бригаде, али се налази док се налази ове бригаде. Штаб бригаде налази се у Промислу, где се налази док се налази ове бригаде.

Са својим баталјоном на Нову Промислу 9 сат. у 6 часова извршиће

ОПЕРАЦИЈЕ ЈЕДИНИЦА NOV I POJ MAKEDONJE NA KOSOVU (ФАКСИМЛ)

Operacije na Kosovu

Po oslobodenju Skopja i Kumanova, a posle teških borbi na prilazima Kačanske klisure, 42. narodnooslobodilačka i kumanovska narodnooslobodilačka divizija upućene su ka Kosovu sa zadatkom da progone i uništavaju nemačke jedinice i balističke formacije. Na dan 17. novembra 1944. godine, zajedno sa jedinicama Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju, one su otpočele borbe za oslobodenje Kačanika, a 18. novembra 1944. godine oslobođen je Uroševac.

U periodu od 25. novembra do 15. decembra 1944. godine, jedinice Kumanovske narodnooslobodilačke divizije, 20. makedonska brigada i jedinice Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju rešišćavale su teritoriju Skopske Crne gore, reiona Kačanika, Uroševca, Gnjlana i Preševa od preostalih balističkih oružanih formacija.

U vremenu od 15—28. decembra 1944. godine za čišćenje terena od balista bile su na Kosovu i Metohiji pored pomenutih angažovane i jedinice 41. narodnooslobodilačke divizije, kao i delovi jedinica iz sastava 15. korpusa (mada su se pripremala za sremiski front). Zajedničkim dejstvima ovih i jedinica Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju, očišćene su Kosovo i Metohija od zaostalih balističkih oružanih formacija.

ГЛАВНИ ШТАБ
на NOV и NOV за Македонија
Генералштабне одредабе
21 децембра 1944 год.
СКОПЈЕ
Час 6

ШТАБ 41 ДИВИЗИЈЕ -
КАЧАНИК

У овој наредби Главног Штаба NOV и NOV за Косово, одредабите Балистичке ове Штаба у складу са извештајима одредаба реформације антифашистичких бригаде, а на додатоцима на просторима за ове одреде и делове.

У циљу координирања делова ове бригаде са Штабом Новина. Тражења ове бригаде на ову Нов се налази, Вер о таквим на додатоцима.

СИПТ САНКЦИЈУ - СКОПЈА НАРОДУ

ПОДПИСНИК: [Свој]
НАЧАЛНИК: [Свој]
КОМАНДИР: [Свој]

DEBAR, 1944.

Partizanske bolnice

Posebna briga u toku narodnooslobodilačke borbe poklanjala se lečenju i obezbeđenju ranjenih i bolesnih boraca. Nije se moglo zamisliti da ranjeni borac ostane na bojnopolju. U štabovima vojnih jedinica i partizanskih odreda posebna lica bila su zadužena i odgovorna za sanitetsku službu. U 1941. i 1942. godini često su ranjeni i bolesni borci smeštani i lečeni u selima i gradovima, koje je držao okupator. U 1942. godini partizanski odred „Dimitar Vlahov“ u Azotu organizovao je posebnu bolnicu, koja je u borbama, u kasnu jesen 1942. godine, bila uništena od strane bugarskih fašističkih okupatora.

Uporedo sa širenjem ustanka razvija se i sanitetska služba. Sve jedinice, počev od čete, imaju u svojoj sastavu odgovarajući sanitetski organ.

Brigade su redovno imale svoju pokretnu bolnicu odakle su ranjene i bolesne vojnike — partizane slali u bolnice operativnih zona ili u bolnice divizija i korpusa, odnosno bolnice Glavnog štaba Makedonije. Posebno težak problem predstavljalo je zbrinjavanje ranjenih i bolesnih boraca u toku pojedinih ofanziva, a naročito u toku februarskog pohoda i prolećne ofanzive.

U ovim operacijama brigade su bile prinudene da drže u svojim pokretnim bolnicama i veliki broj teško ranjenih boraca, mada je Glavni štab nastojao da i u toku samih ofanziva organizuje posebne bolnice gde bi se prikupljali i lečili teško ranjeni borci. Tako, na pri-

PLAČKOVIĆA, MAJ—JUNI 1944.

S. SLATINO, OKTOBAR 1944.

mer, u prolečnoj ofanzivi ovakve bolnice bile su organizovane na Kozjaku i Plačkovici.

Sanitetska služba nije imala dovoljno stručnog kadra i sanitetskog materijala. Lekovi i za vojni materijal obezbeđivani su preko partijskih organizacija, koje su ih različitim ilegalnim putevima nabavljali iz pojedinih apoteka, kao i iz nekih sanitetskih ustanova okupatora, koristeći posebne veze za ovo. Izvesna količina sanitetskog materijala dobivena je i od saveznika.

Bolnice su organizovane smeštene u skladu sa situacijom. One su bile najčešće smeštene u školskim zgradama pojedinih sela, jer se težilo da što slobodnije rade. No više puta one su se nalazile i pod šatorima, koji su bili sačinjeni od savezničkih padobrana. U toku neprijateljskih ofanziva bolnice su se nalazile u teško pristupačnim šumskim rej onima, pećinama ili su bolesni i ranjeni borci deljeni u manje grupe i privremeno poveravani na čuvanje pojedinim seljacima. U tom cilju su bila korišćena raznovrsna skloništa.

U bolnicama su redovno održavani i kursevi za bolničare.

U toku završnih operacija za oslobodjenje Makedonije, 1944 godine pored brigadnih pokretnih bolnica, bilo je organizovano 16 bolnica, koje su pripadale Glavnom štabu, korpusima i divizijama.

PARTIZANSKA BOLNICA NA KOZUV PLANINI, 1944.

NARODNO SOBRANJE SR MAKEDONIJE GDE JE ODRŽANO II ZASEDANJE ASNOM-a, 1944.

Drugo zasedanje ASNOM-a

Na dan 28. decembra 1944. godine u slobodnom Skopju otpočelo je rad II zasedanje ASNOM-a. Pored članova ASNOM-a, zasedanju su prisustvovala mnogobrojne delegacije i delegati, među kojima su bili Edvard Kardelj, Svetozar Vukmanović Tempo, delegati Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije, delegati Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke Kotorske, delegacija niškog sreza i drugi.

Zasedanju su prisustvovali i delegat Otečestvenog fronta Bugarske Dobri Trpešev, delegat Nacionalnog komiteta Otečestvenog fronta Bugarske Ivan Arizanov, šef sovjetske vojne misije major Inkov, engleske vojne misije major Miler i američke vojne misije major Dikenson.

Veliki broj prisutnih delegata pozdravili su rad sobranja. Govoreći na zasedanju Edvard Kardelj je ukratko izneo perspektive razvitka Makedonije i makedonskog naroda u zajednici sa ostalim jugoslovenskim narodima.

Na zasedanju je podnet referat o radu prezidijuma između dva zasedanja. Na kraju, doneto je više raznovrsnih rešenja, među koje, kao najznačajnije, spadaju: rešenje o obrazovanju narodnog suda za suđenje prestupa protiv makedonske nacionalne časti, rešenje o formiranju makedonske nacionalne banke i neka druga. Na zasedanju je izabran novi prezidijum ASNOM-a i novi poverenici.

Narodnooslobodilačka borba u Makedoniji 1944. godine krunisana je najvećim vojnim i političkim uspesima u istoriji makedonskog naroda. Jedinice NOV i POJ u Makedoniji prerasle su u krupne vojne formacije (brigade, divizije, korpuse) i u borbama protiv fašističkog okupatora i njihovih slugu zabeležile su velike uspehe. U februarском pohodu, u prolećnoj ofanzivi i nizu drugih borbi i akcija za oslobodenje zemlje, one su činile natchovećanske napore i postale strah i trepet za neprijatelja, nanoseći mu uništavajuće udarce.

Uporedno sa ovim uspesima, narodnooslobodilačka borba u Makedoniji zabeležila je u ovom periodu i velike uspehe u razvoju nove narodnooslobodilačke vlasti i društven o-političkog života uopšte. U svim naseljima na slobodnim teritorijama, kao i u većem broju sela i gradova koje je držao okupator, još pre njihovog oslobodenja bili su formirani narodnooslobodilački odbori — pravi i stvarni predstavnici naroda. Na dan 2. avgusta 1944. godine u manastiru Prohor Pčinjski održano je I zasedanje Antifašističkog sobranja narodnog oslobodenja Makedonije, na kome je proklamovana makedonska država kao federativna republika u okviru demokratske i federativne Jugoslavije. Makedonski narod je ovim aktom ostvario svoje ideale za koje se vekovima borio i prolio mnogo krvi. Sve je ovo makedonski narod ostvario jer je KPJ pravilno tumačila i primenjivala marksističko-lenjinstičku politiku o nacionalnom pitanju i oružanom ustanku protiv nemačkih, italijanskih i bugarskih fašističkih okupatora i njihovih slugu.

Pod udarcima Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, 9. septembra 1944. godine kapitulirala je fašistička Bugarska. U Bugarskoj je došao na vlast Otečestveni front. Iz Makedonije je bio proteran ceo bugarski okupatorski fašistički aparat. Tako se makedonski narod oslobodio još jednog okupatora — velikobugarske buržoazije, koja je imala i aspiracije prema Makedoniji i makedonskom narodu. Ovo je omogućilo makedonskim jedinicama NOV i POJ da sa velikim uspehom produže borbu protiv nemačkih fašističkih jedinica za konačno oslobodenje Makedonije. Nemci su pretrpeli velike gubitke u ljudstvu i naoružanju. Samo prema nemačkim priznanjima, u borbama u Makedoniji i južnoj Srbiji izbačeno je iz stroja armijske grupe „E“ oko 30.000 nemačkih vojnika, dok je veliki broj bio zarobljen.

DELEGATI I GOSTI NA II ZASEDANJU ASSNOM-a, SKOPJE 28 XII IDU.

15. KORPUS NA SREMSKOM FRONTU

Krajem 1944. godine Makedoniji a je bila potpuno oslobođena. Jedinice NOV i POJ pripremale su se za sremski front da bi, zajedno sa drugim jedinicama NOV i POJ, učestvovala u konačnom oslobodenju Jugoslavije od fašističkih okupatora i njihovih slugu.

Pod silnim udarcima Crvene armije i savezničkih armija, kao i udarcima NOV i POJ, nemačka vojna fašistička mašina konačno je 9. maja 1945. godine kapitulirala. Međutim, u Jugoslaviji su nemački fašisti vodili borbe sve do 15. maja, kada su potpuno bili razbijeni i uništeni. Cela Jugoslavija bila je oslobođena. Svi jugoslovenski narodi su gordo i sa radošću slavili pobjedu nad najmračnijim silama čovečanstva – nad fašizmom.

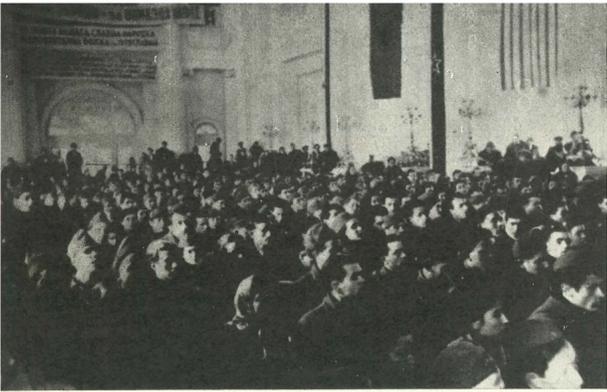
Pored velikih vojnih uspeha, u 1945. godini u celoj Jugoslaviji bili su zabeleženi i značajni politički uspesi. Proglašenje Republike, koje je izvršeno 29. novembra 1945. godine, bio je politički događaj od posebnog istorijskog značaja za jugoslovenske narode, jer je na ^{1945.} način u Jajcu proklamovano federativno uređenje Jugoslavije bilo praktično rešeno.

Sloboda, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda, ostvareni u toku narodnooslobodilačke borbe, omogućili su razvijanje stvaralačkih sposobnosti radnih ljudi, koji su, posle konačnog oslobodjenja, pošli u radne akcije za obnovu zemlje i izgradnju boljeg i srećnijeg života.

1945.

DRUGI KRSTE CRVENKOVSKI OTVARA 2. KONGRES
NOMSM-a U SVOJSTVU PREDSEDNIKA GLAVNOG ODBORA
SKOPJE 1945.

RADNO PREDSEDNIŠTVO I DELEGATI II KONGRESA
NOMSM-a, JANUAR 1945.

Drugi Kongres NOMSM-a

Ubrzo po oslobodenju Makedonije, u jeku teških borbi za oslobodenje Jugoslavije, omladina Makedonije u tek oslobođenom Skopju organizovala je veliku i veoma značajnu političku manifestaciju — održala je II kongres NOMSM.

Na II kongresu NOMSM-a, koji je održan od 6. do 8. januara 1945. godine, prisustvovalo je oko 1.000 delegata — omladinaca iz sastava vojnih jedinica i pozadine, zatim oko stotinu delegata iz Pirinske Makedonije i 25 delegata iz Egejske Makedonije. Pored ovih, II kongresu su prisustvovali delegacije republičkih i oblasnih omladinskih organizacija Srbije, Hrvatske, Slovenije, Crne Gore, Vojvodine i Kosmeta, kao i omladinske delegacije iz Sovjetskog Saveza, Bugarske, Albanije, Grčke i makedonske emigracije u Bugarskoj.

Kongresu su prisustvovali i sekretar CK KPM, predsednik prezidijuma ASNOM-a, komandant i komesar Glavnog štaba Makedonije, kao i drugi državni, partijski i vojni rukovodioci i predstavnici stranih vojnih misija akreditovani kod Glavnog štaba (sovjetske, američke i engleske).

Kongres su, pored inostranih najviših partijskih, državnih i vojnih predstavnika, pozdravili i predstavnici raznih delegacija i to: u ime Centralnog odbora USAOJ-a Milijan Neoričić, omladine Srbije Zagorka Stoilović, omladine Hrvatske Ivan Novičić, omladine Slovenije Gabrijel Gašperšić, omladine Crne Gore Stana Tomašević i omladine Vojvodine Sreten Kovačević.

U ime omladine Pirinske Makedonije kongres je pozdravila Venera Klinčarova.

Inostrane omladinske delegacije takođe su pozdravile rad kongresa i to: u ime sovjetske delegacije — Tarasov, bugarske — Veličko Georgiev i Emil Aladžemov, albanijske — Liri Belišova i grčke delegacije Panos Dimitriu.

Na kongresu su podneta tri referata:

1. Makedonska omladina u slobodnoj Makedoniji u demokratskoj federativnoj Jugoslaviji;

2. Omladina u narodnooslobodilačkoj borbi i

3. Kroz Narodnooslobodilački omladinski savez Makedonije gradimo Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije.

U referatu i diskusiji istaknuta je uloga omladine u narodnooslobodilačkoj borbi i izgradnji zemlje.

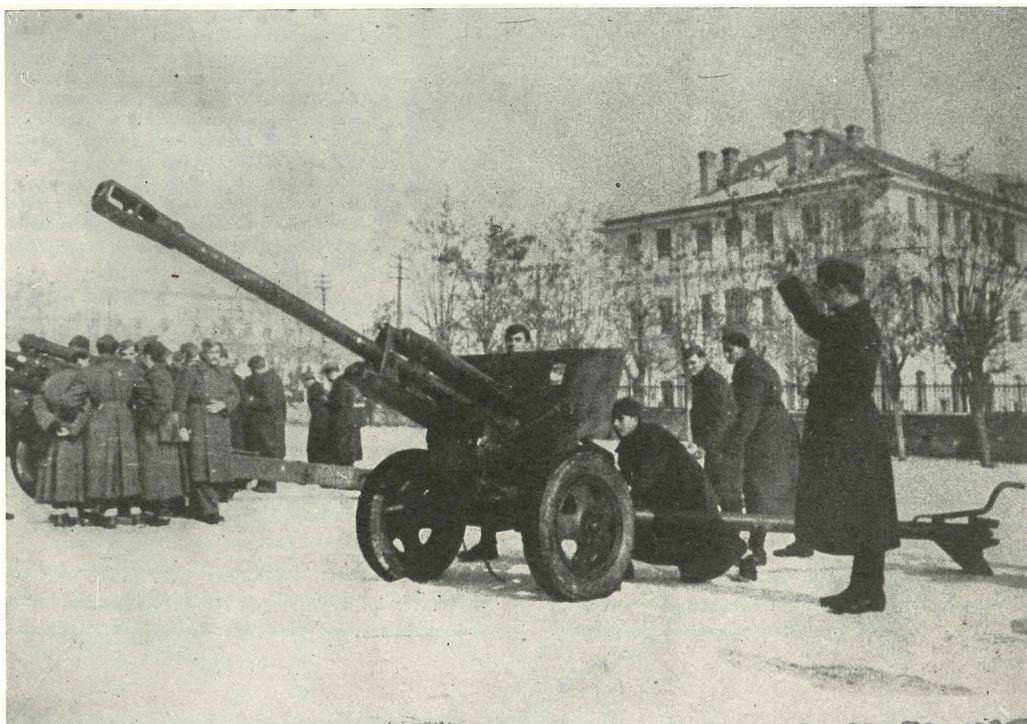
Kongres je imao veliki značaj kako za omladinu (posebno za omladinu u vojnim jedinicama) tako i za ceo narod, a naročito u pripremama XV korpusa za odlazak na sremski front. Istovremeno, Kongres je ukazao na potrebu daljih naprežanja za konačno oslobodenje Jugoslavije i čišćenje Makedonije od zaostalih fašističkih elemenata (balista, vančevista i ostalih).

Kongres je primio pismo predsednika Narodnooslobodilačkog odbora Makedonije Dimitra Vlahova.

Naročito treba istaći telegram Maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, u kome se, između ostalog, navodi:

„Pozdravljam vaš junački drugi kongres omladine Makedonije . . .

„Napred u zajedničku borbu za oslobodenje naše zajedničke otadžbine, u borbu za izgradnju nove federativne i demokratske Jugoslavije — srećne domovine mladih generacija“.

ARTILJERCI 15. KORPUSA PRIPREMAJU SE ZA SREMSKI FRONT, SKOPJE JANUAR 1945.

15. korpus na sremskom frontu

Pri kraju 1944. godine, Srbija i Makedonija bile su potpuno oslobođene od nemačkog fašističkog okupatora. Postojale su velike slobodne teritorije, širom Jugoslavije, ali duž glavnih komunikacija i oko važnijih naseljenih mesta, još uvek su se vodile svakodnevne borbe. Nemci su nastojali da u srednjoj Evropi stabilizuju istočni front, čije se desno krilo protezalo preko Srema na teritoriju Jugoslavije.

Da bi se ubrzale pripreme za konačno oslobođenje Jugoslavije i uspešno proterivanje nemačkih snaga iz naše domovine, zatim da se istovremeno organizuje sadejstvo sa armijama saveznika, i to na sremskom frontu sa jedinicama Crvene armije u Baranji i Mađarskoj (3.

ukrajinski front), a na jadranskoj obali i Jadranskom moru sa anglo-američkim jedinicama koje su deystvovala u Italiji i Jadranskom moru, Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito, u decembru 1944. godine, održao je savetovanje u Beogradu sa komandantima armije i glavnih štabova.

Na ovom savetovanju razmatrana je celokupna vojno-politička situacija na frontovima u Jugoslaviji i donete su konkretne odluke o merama koje treba preduzeti za uspešno okončanje rata. U nizu mera spada i zadatak, koji je dobio Glavni štab Makedonije, da za sremski front pripremi XV korpus NOV i POJ.

IZVIDAČKO-SMUCARSKI KURS JEDINICA 15. KORPUSA, POPOVA ŠAPKA, JANUAR 1945.

Da bi izvršio postavljeni »zadatak, Glavni štab Makedonije prvo je izvršio reorganizaciju i pregrupisanje jedinica. U sastavu 15. narodnooslobodilačkog korpusa ušle su 42. i 48. narodnooslobodilačka divizija. U sastavu 42. divizije nalazile su se 3. 7. i 16. makedonska udarna brigada, a u sastavu 48. divizije 1. 2. i 14. makedonska udarna brigada. Pored ovih jedinica, u sastav divizija ulazila je i po jedna artiljerijska brigada, zatim inženjerijske jedinice, jedinice za vezu i druge jedinice.

Istovremeno sa reorganizacijom, pristupilo se i naoružavanju jedinica novim oružjem. Od sovjetske pomoći u oružju, naoružane su jedinice 15. korpusa. Uporedo sa naoružavanjem, počela je i ubrzana vojna obuka, kako bi se štabovi i jedinice osposobile za predstojeće borbe. U Skopju je izvedena obuka artiljerijskih brigada. Udarne brigade obu-

cavane su za rovovsku borbu. Borci izviđačke službe obučavani su na Popovoj šapki na posebnom izviđačkom-smučarskom kursu, organizovanom krajem 1944. godine. Na isti način, uz stručnu pomoć sovjetskih instruktora, obučavane su i druge jedinice i štabovi iz sastava 15. korpusa.

Po završetku priprema, u januaru 1945. godine, 15. korpus NOV i POJ u prazničnom raspoloženju i sa velikim oduševljenjem ispraćen je od naroda na sremski front. Do početka ofanzive za proboj sremskog fronta, jedinice 15. korpusa bile su koncentrisane u rejonu Stare Pazove i Batajnice.

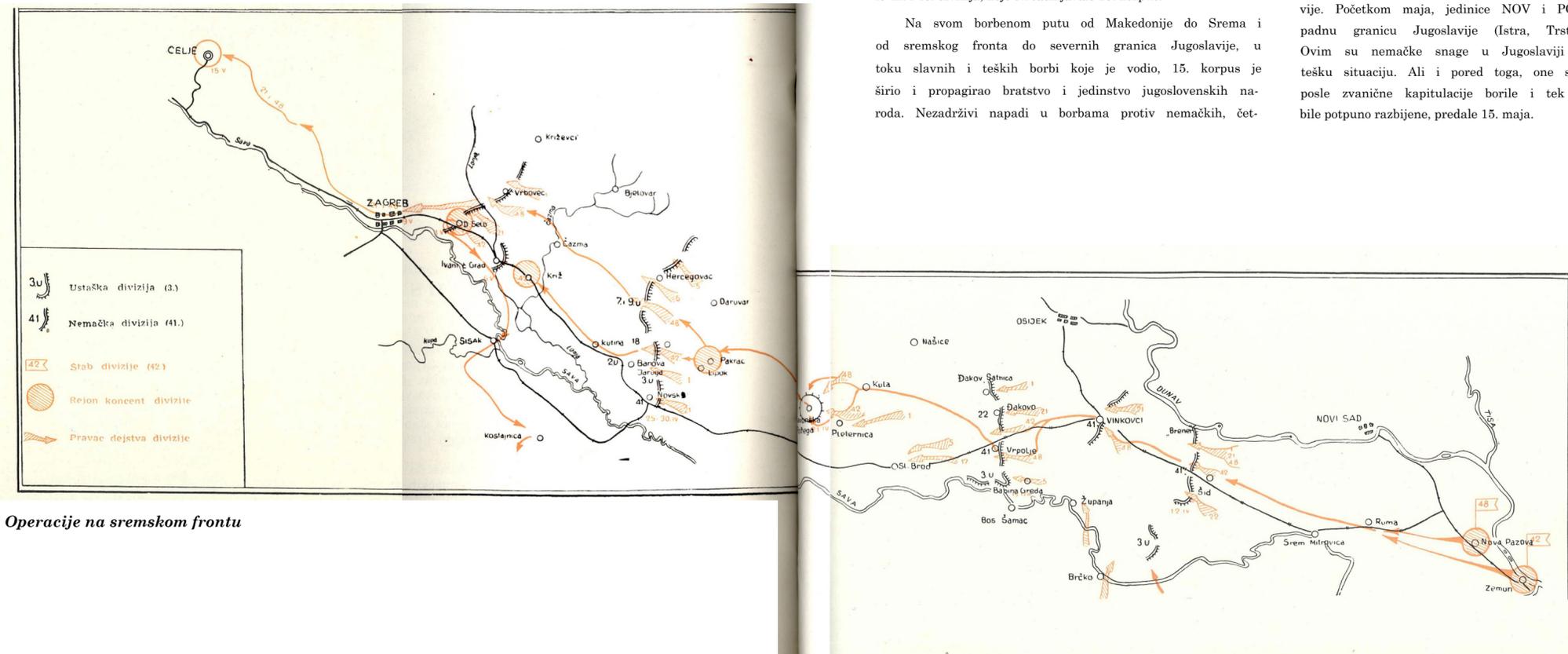
Petnaesti korpus, upućen na sremski front, bio je uključen u sastav 1. armije pod komandom generala Peka Dapčevića. Na karti, u sklopu dejstva 1. armije, može se videti gde su bile angažovane i koji su borbeni put prošle 42. i 48. divizija, koje su sačinjavale 15. korpus.

Na svom borbenom putu od Makedonije do Srema i od sremskog fronta do severnih granica Jugoslavije, u toku slavni i teških borbi koje je vodio, 15. korpus je širio i propagirao bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda. Nezadrživi napadi u borbama protiv nemačkih, čet-

ničkih i ustaških fašističkih snaga kod Tovarnika, Striživojne, Požege, Vinkovaca, Ilove, Zagreba i drugih mesta, pokazuju da ovaj borbeni put predstavlja jednu od mnogobrojnih slavni epopeja revolucije jugoslovenskih naroda, za njihovo čvrsto i prekaljeno bratstvo.

*
**

U toku zime 1945. godine, Crvena armija i zapadni saveznici zatvorili su обруч oko Hitlerove Nemačke. U Jugoslaviji su se jedinice pripremale za ofanzivu u cilju konačnog oslobođenja zemlje. U februaru je došlo do novih ofanziva u NOV i POJ i savezničkih jedinica (armija) i to 3. ukrajinskog fronta, kroz Mađarsku i Austriju i anglo-američkih armija u Italiji. Četvrta narodnooslobodilačka armija je otpočela sa operacijama 20. marta i oslobodila dobar deo Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Potom su u ofanzivu prešle i 1. 2. i 3. armija, čime je otpočela poslednja bitka za oslobođenje Jugoslavije. Početkom maja, jedinice NOV i POJ prešle su zapadnu granicu Jugoslavije (Istra, Trst, Tržić, Gorica). Ovim su nemačke snage u Jugoslaviji bile dovedene u tešku situaciju. Ali i pored toga, one su se još 6 dana posle zvanične kapitulacije borile i tek su se, pošto su bile potpuno razbijene, predale 15. maja.

Operacije na sremskom frontu

OBUKA NA MINOBACAČIMA JEDINICA 15. KORPUSA

Proboj sremskog fronta

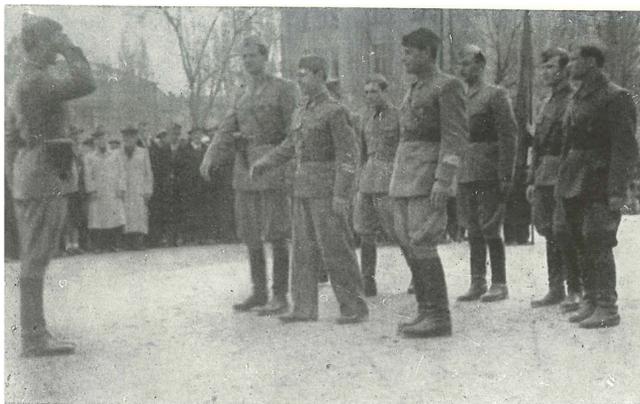
Jedinice 15. korpusa, u sastavu 1. armije, učestvovale su u proboju sremskog fronta i pobjedonosno nadirale sve do konačnog oslobođenja Jugoslavije. Tako, 12. aprila 1945. godine, one učestvuju u borbama kod Tovarnika, a od 15—17. aprila vrše proboj nemačkih položaja u rejonu Vrpolja, da bi 21. aprila 1945. godine vodile borbe za uništenje neprijateljskog garnizona u Slavonskoj Požegi. U vremenu od 25—30. aprila 1945. godine, 42 i 43. narodnooslobodilačka divizija vode borbe na položajima reke Ilove, da bi 7. maja učestvovale u razbijanju spoljne odbrane Zagreba. Na dan 9. maja 1945. godine, 42. divizija probila se u Zagreb, a 15. maja je u Celju.

Borbe za proboj sremskog fronta bile su izvanredno teške i žilave. Jedinice prve narodno-oslobodilačke vojske morale su da probiju utvrđene položaje Nemaca i da istovremeno izdrže snažne protivnapade, kojima je bio cilj da zadrže i uspore pobjedonosno nadiranje oslobodilačkih jedinica.

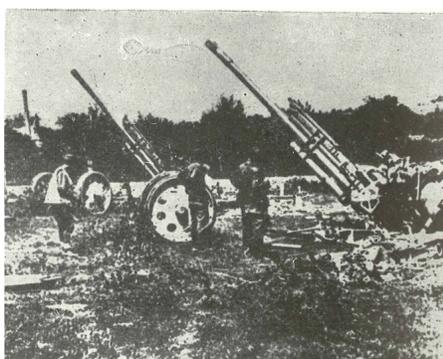
Posle proboja sremskog fronta kod sela Tovarnika, posebno treba istaći žestoke borbe kod Vrpolja i Striživojne, zatim kod Đakova, Slavenskog Broda i Slavonske Požege, kao i na reci Ilovi, gde su Nemci izvršili jedan naročito snažan protivnapad.

JEDINICE 15. KORPUSA NA SREMSKOM FRONTU, 1945.

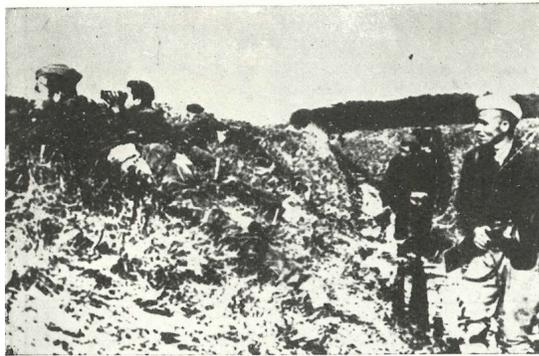

JEDINICE 15. KORPUSA NA SREMSKOM FRONTU, 1945.

Borbe za Slavonsku Požegu

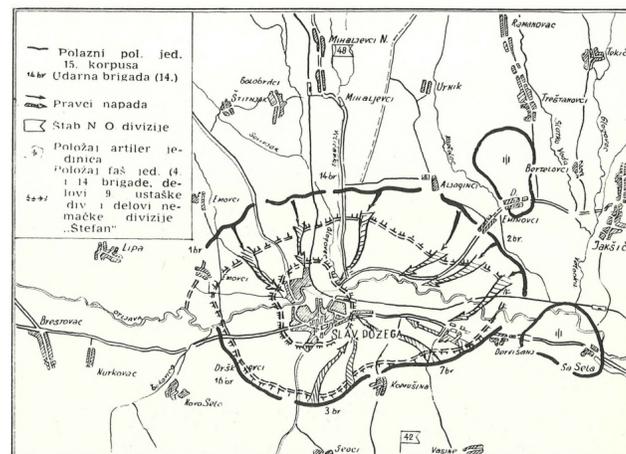
U svom brzom napredovanju jedinice 1. armije, vodile su borbe za Slavonski Brod i Pleternicu. Komandant 1. armije uputio je 42. i 48. narodnooslobodilačku diviziju iz rejon Vrpolja i Striživojna ka Slavonskoj Požegi. Ubrzanim marševima, 18. i 19. aprila 1945. godine, ove divizije izbijaju u rejon Slavonske Požege. Na dan 20. aprila 1945. godine štab 15. korpusa uspeo je vešt看 manevrima svojih jedinica da potpuno opkoli neprijatelja u Slavonskoj Požegi. Istog dana, u 18 časova, otpočeo je snažan napad protiv fašističke odbrane Slavonske Požege.

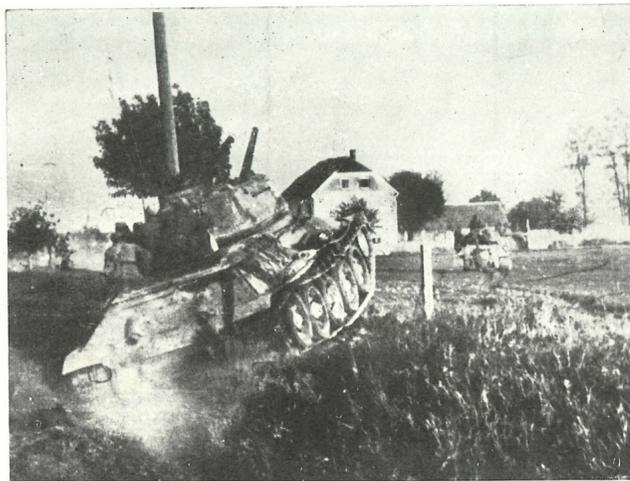

Posle teških borbi i upornog otpora neprijatelja, koji je trajao cele noći, oko 10 sati Slavonska Požega bila je oslobođena. Veliki deo neprijateljskih snaga, koje su branile Slavonsku Požegu, bile su uništene ili zarobljene, a samo jedan manji deo uspeo je da se probije ka Novoj Gradiški.

Borbe za Slavonsku Požegu

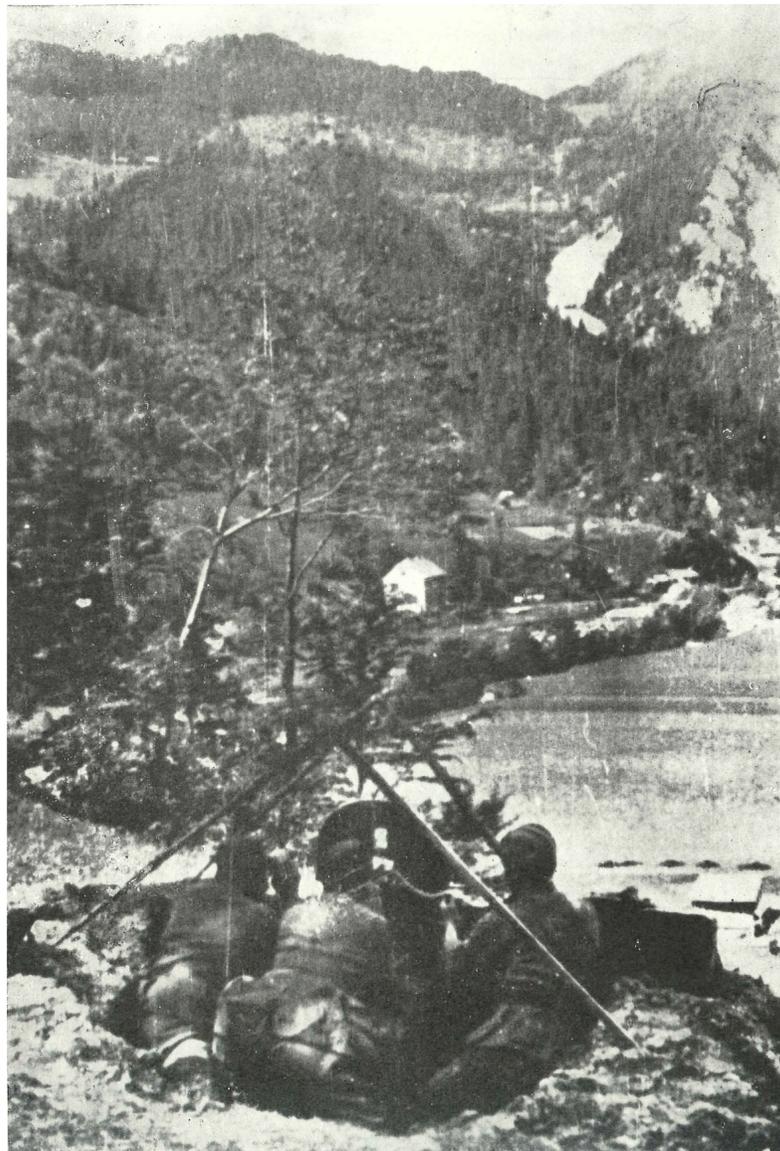

U borbama u Jugoslaviji, Nemci su davali posebno žilav otpor. Oni su do poslednjeg časa preduzimali mnogobrojne protivnapade da bi produžili svoju odbranu. Samo koordiniranim dejstvima svih rodova oružja (pešadije, tenkova, artiljerije, avijacije i ostalih rodova), ispoljavajući neograničenu ljubav za slobodu i visoku političku svest, jedinice JNA uspele su da unište sva uporišta nemačkih okupatora.

PO PROBOJU SREMSKOG FRONTA

JEDINICE 15. KORPUSA NA JU-
GOSLOVENSKO - AUSTRIJSKOJ
GRANICI, MAJ 1945.

NEMAČKI ZAROBLJENICI MAJ 1945.

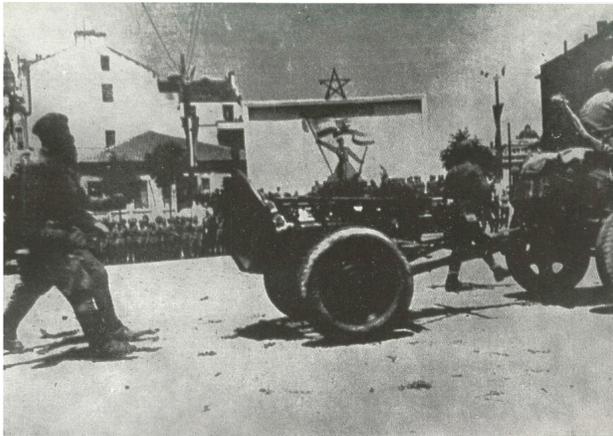

Kapitulacija fašističke Nemačke

Hitlerove fašističke jedinice, po objavljivanju kapitulacije 9. maja 1945. godine, prekinule su borbe na svim frontovima i položile oružje. Samo u Jugoslaviji one su se borile sve do 15. maja 1945. godine, kada su, pod silnim udarcima jedinica JNA, bile razbijene i prisiljene da polože oružje, posle jednog rata u kome su fašističke divizije nanele mnogo zla progresivnom čovečanstvu celog sveta.

U završnim operacijama za oslobodenje Jugoslavije, Jugoslovenska narodna armija zarobila je 221.287 neprijateljskih vojnika, oficira i generala, među kojima je bio i komandant nemačke armijske grupe „E“ feldmaršal Ler i mnogi drugi hitlerovski komandanti. Karakteristično je da je u sastavu zarobljenih nemačkih jedinica bilo vojnika i oficira iz više nacionalnosti. Tako, na primer, bilo je 57.150 italijanskih fašista, 27.388 austrijskih fašista i 26.611 Rusa-vlasovaca.

Jugoslovenska narodna armija zaplenila je velike količine oružja, municije, hrane i ostale raznovrsne ratne opreme.

JEDINICE 15. KORPUSA PRI POVRATKU SA SREMSKOG FRONTA, SKOPJE 1945.

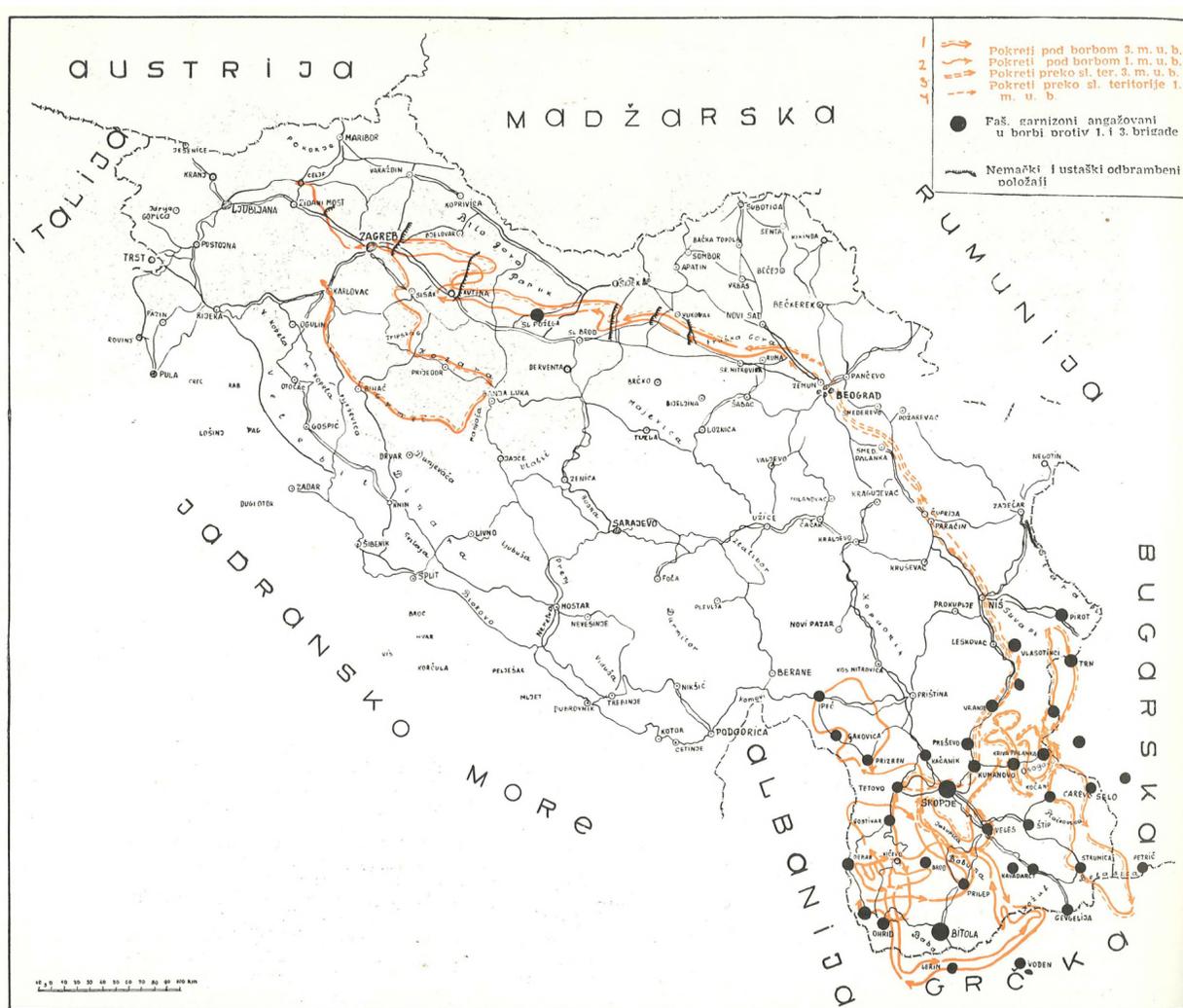
Na karti su izneti borbeni putevi dveju makedonskih brigada rodene u neravnoj borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu. One su prošle kroz sve krajeve Makedonije, po snegu i vejavici i po letnjem makedonskom sunecu, a zatim, skoro kroz celu Jugoslaviju, da bi goneci fašističke okupatore, stigle do severnih granica Jugoslavije — u Sloveniju. Na ovom slavnom borbenom putu one su prošle više hiljada kilometara, vodeći stotinu neravnih borbi protiv nemačkih, italijanskih i bugarskih fašističkih okupatora, belističkih, četničkih i drugih kvilinskih oružanih formacija, izlazeći svuda kao pobednici.

Brigade koje su, boreći se protiv okupatora na delu stvarale i gajile bratstvo i jedinstvo između naroda Jugoslavije — Prva makedonsko-kosovska udarna brigada — u svom je sastavu imala Makedonce, Srbe, Crnogorce, Slovence, Šiptare, Itali jance i pripadnike drugih narodnosti. Ona se rodila u žestokim borbama za odbranu slavne Debarce, proslavila se na Bogomili, u Februarskom

pohodu, i u nizu sukoba u Prolećnoj ofanzivi, visoko je izdigla zastavu sve do konačnog oslobođenja Jugoslavije.

U Prolećnoj ofanzivi (7. juna 1944.) ova se brigada deli na dva dela: na Prvu kosovsku i Prvu makedonsku brigadu. Prva kosovska, po oslobođenju Makedonije, produžava borbu do oslobođenja Kosova i Metohije a Prva makedonska u sastavu 15. korpusa na Sremskom frontu. Po oslobođenju ova je brigada imenovana u proletersku brigadu.

Treća makedonska udarna brigada, rodjena posle uspešnog Februarskog pohoda, stvorena je od boraca i bataljona prokaljenih još u prvim borbama narodnog ustanka. U borbama je nezadrživo od kosovskih i južnomoravskih jedinica. Posebno se proslavila u poznatoj Prolećnoj ofanzivi u južnoj Srbiji i Makedoniji. Vodeći pobedonosne i slavne borbe, stigla je do jugoslovensko-austrijske granice.

Borbeni put 1. makedonsko-kosovske i 3 makedonske udarne brigade

DOČEK JEDINICA 15. KORPUSA, SKOPJE 1945.

MITING POVODOM POBEDE NAD NEMACKIM FAŠISTIMA, SKOPJE 1945.

Pobeda nad nemačkim fašizmom za jugoslovenske narode značio je početak jedne nove ere u njihovom društvenom i političkom životu. I ako je trebalo obnoviti popaljenu i razorenu zemlju, oni su bili svesni i uvereni da će se pod rukovodstvom KPJ — uživajući punu nacionalnu slobodu, moći slobodno razvijati u kulturnom i ekonomskom pogledu, da će moći da razmahnu svoje

stvaralačke sposobnosti za izgradnju novog društva — u kome će biti isključena svaka eksploatacija čoveka po čoveku, u kome neće postojati povlašćeni i potlačeni. Ovo su bili i glavni motivi što su širom zemlje na naj-svečaniji način pozdravljeni propast i kapitulacija fašističke zemlje.

SAVEZNA NARODNA SKUPŠTINA U KOJOJ JE DONET 1. USTAV NOVE JUGOSLAVIJE

Prva i najznačajnija mera za obezbeđenje razvoja nove Jugoslavije, na principima utvrđenim u Jajcu 1943. bilo je donošenje ustava. Savezna Ustavotvorna skupština na svome zasedanju 29. novembra 1945. godine proglašajući Jugoslaviju za federativnu republiku donela je prvi ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), ustav koji je odražavao težnje svih naroda Jugo-

slavije, istaknuti i proklamovani tokom četvorogodišnje narodno-oslobodilačke borbe, da žive i da se razvijaju u nedeljivoj bratskoj zajednici — kao jedinstvena garancija za očuvanje izvojevane slobode i nezavisnosti.

Prvi ustav obezbedio je brzi kulturni i ekonomski razvitak svih naroda Jugoslavije i postepenu izgradnju socijalizma.

JOSIP BROZ TITO, RUKOVODILAC NARODNO-OSLOBODILACKE BORBE JUGOSLOVENSKIH NARODA, POTPISUJE I. USTAV NOVE JUGOSLAVIJE

РЕШЕНИЕ
НА
УСТАВОТВОРНАТА СКУПШТИНА
НА ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
ЗА ПРОГЛАСУЕЊЕТО
НА
УСТАВОТ
НА ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА

Уставотворната скупштина на Федеративна Народна Република Југославија, како врховниот претставник на народниот суверенитет и израз на јединствената воља на сите народи на Федеративна Народна Република Југославија, на заседничката седница на својте домови, на Сојузната скупштина и Скупштината на народите,

решуе:

Устав на Федеративна Народна Република Југославија, усвоен од Сојузната Скупштина и Скупштината на народите, да се прогласи и објави на народите и граѓаните на Федеративна Народна Република Југославија.

УСТАВ
НА ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА
ЈУГОСЛАВИЈА

ПРВ ДЕЛ
ОСНОВНИ НАЧАЛА
ГЛАВА I
ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА

Член 1
Федеративната Народна Република Југославија е сојузна народна држава со републикански облик, заседица на рамноправни народи, што на основа правото на самоопределување, вклучувајќи го правото на отцепување, ја изразува својата воља да живее заедно на федеративна држава.

Член 2
Федеративната Народна Република Југославија ја сочинуваат Народната Република Србија, Народната Република Хрватска, Народната Република Словенија, Народната Република Босна и Херцеговина, Народната Република Македонија и Народната Република Црна Гора.

Народната Република Србија ги има во својот состав Автономната покраина Војводина и Автономната Косовско-Метохиска област.

Член 3
Државниот грб на Федеративната Народна Република Југославија претставуе плме окружено со житни класеје. Класејето дому се поврзани со злата на која што е испишана датата 29-XI-1918. Помеѓу врвовите на класејето има петорка звезда. Среди во полето се наоѓаат пет факала како положени, чиие илалки се соединуваат во еден пламен.

Член 4
Државното знаме на Федеративната Народна Република Југославија се состои од три бои: сина, бела и црвена, со црвена петорка звезда во среди-

ната. Относот на ширината и должината на знамето е, соодветно, два. Злато на знамето се прикажува заставама и во постојателство, сино, бело и црвено. Застава која живее со сите народи на федеративна држава на знамето. Застава има правилна петорка форма и заштитен раб. Средишната точка на застава се поврзува со тивката на која што се прикажува знамето на знамето. Горниот зрак на застава влегува во четириот на знамето бејаш на знамето, така да додека крајот на застава добиваат соодветно место во правата боја на знамето.

Член 5
Главниот град на Федеративната Народна Република Југославија е Београд.

ГЛАВА II
НАРОДНА ВЛАСТ

Член 6
Во Федеративната Народна Република Југославија сета власт произлегува од народот и му принадлежи на народот.

Народот ја реализира својата власт преку слободно избрани претставнички органи на државната власт, народните собори, што на месните народни собори, на скупштините на народните републики и на Народната скупштина на ФНРЈ, вистина и се разликува во народно-оболжителната форма против фашизмот и реакцијата и што се основа врз основа на таа форма.

Член 7
Сите претставнички органи на државната власт ги избираат граѓаните во основа на општо, еднакво и непосредно избирање преку тајно гласање.

Народните претставници во сите органи на државната власт ги се избираат на своите собори. Со закон се одредуваат нивниот состав, нивни услови и во кој начин избирањето може да ги одлучат своите народни претставници и пред нешто да спроведат кој што се избира.

Член 8
Органите на државната власт ја реализираат власта на основа на Уставот на ФНРЈ, Уставите на народните републики, законите на ФНРЈ, законите на народните републики и основните прописи на државните органи на државната власт.

Сите акти на органите на државната власт и органите на правосудството мораат да бидат основани на законот.

ГЛАВА III
ОСНОВНИ ПРАВА НА НАРОДИТЕ И НА НАРОДНИТЕ РЕПУБЛИКИ

Член 9
Суверенитета на народите произлегува од состав на Федеративната Народна Република Југославија и е направен само со правата што со овој Устав и се дадени на Федеративната Народна Република Југославија.

Федеративната Народна Република Југославија ги заштитува и брани суверените права на народните републики.

Федеративната Народна Република Југославија ја заштитува безбедноста, кини и државното и политичкото устројство на народните републики.

законодавните собори на обата дома на Народната скупштина на ФНРЈ се пригласуваат со Уставот на Народната скупштина на ФНРЈ и се поднесуваат на популар на Народната скупштина на ФНРЈ на седничното или изредно заседание. Предлозите за сообразување кои Уставот на републиката, законите и уредбите ќе им ги достави благодарствено Претседателот на Владата на ФНРЈ на законодавните собори.

Член 137
Сите лица помлади од 18 години, што биле воведени во избирачките списоци за народите на Уставотворната скупштина, го задржуваат стеченото избирачко право.

Член 138
Одседните постоеќа министерства, што не се предвидени со Уставот во составот на Владата на ФНРЈ можат да останат во составот на Владата се дури додека не се донесе решение во смисла на членот 74 точка 10) на Уставот.

Член 139
Уставот влегува во сила со прогласувањето на заседничката седница на обата дома на Уставотворната скупштина.

Дадено во Београд,
главниот град на Федеративна Народна Република Југославија,
31 Јануари 1946 година

**ПРЕЗИДИУМ НА УСТАВОТВОРНАТА СКУПШТИНА НА ФЕДЕРАТИВНА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА**

Секретар, Миле Перунич, с. р.	Претседател, др. Иван Рабар, с. р.
----------------------------------	---------------------------------------

Потпретседатели:

Моша Пијаде, с. р.	Филип Јакуш, с. р.
Јосип Рус, с. р.	Буро Пунар, с. р.
Димитар Влахов, с. р.	Марко Вујачиќ, с. р.

Членови:

Јосип Броз-Тито, с. р.; Бале Андрејевиќ, с. р.; др. Владо Бакарин, с. р.; Душан Бршиќ, с. р.; Јосип Вилмар, с. р.; Милован Вилас, с. р.; Елвир Кардељ, с. р.; Сретен Јузовиќ, с. р.; др. Славко Станковиќ, с. р.; Вада Јевешиќ, с. р.; др. Стеван Јаковљевиќ, с. р.; Благо Јовановиќ, с. р.; др. Драгољуб Јовановиќ, с. р.; Борис Кидрич, с. р.; Сава Косововиќ, с. р.; Лазар Кушиќески, с. р.; др. Благоје Нешиќовиќ, с. р.; Јаша Прозданиќ, с. р.; Александар Рањковиќ, с. р.; др. Златан Сремац, с. р.; Доброслав Томашевиќ, с. р.; Фране Фрза, с. р.; Анарђа Хебранг, с. р.; Авао Хумо, с. р.; Родољуб Чолаковиќ, с. р.; Владо Шегрт, с. р.

USTAV NOVE JU-
GOSLAVIJE (FAR-
SIML)

Makedonski narod, posle oslobodenja od vekovnog ropstva, pristupio je organiziranju Makedonije, kao jednu od federalnih jedinica nove Jugoslavije, uveren da će u bratskoj zajednici sa svim jugoslovenskim narodima moći ne samo da očuva svoju slobodu i nezavisnost, već da i sebi obezbedi brz razvitak u svim oblastima života i time realizirati težnje makedonskog naroda — u novim uslovima i novim kvalitetom.

Da bi ovo obezbedio, Ustavotvorno sobranje Narodne Republike Makedonije decembra 1946. godine donelo je prvi ustav u kome su potvrđena prava i tekovine makedonskog naroda izvojevana tokom narodne revolucije. Ustavom je utvrđen status makedonske republike u bratskoj zajednici jugoslovenskih naroda.

Već u ovom prvom ustavu postavljeni su osnovni principi socijalističkog razvitka zemlje, a posebno za društveno-politički, ekonomski i kulturni prosperitet Narodne Republike Makedonije. Istovremeno ustav je obezbedivao potpuno ravnopravni život svim nacionalnim manjinama što žive u Makedoniji.

РЕШЕНИЕ
НА
УСТАВОТВОРНОТО СОБРАНИЕ
НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ЗА ПРОГЛАСУЕЊЕТО
НА
УСТАВОТ
НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Уставотворното собрание на Народна Република Македонија, како врховниот претставител на народниот суверенитет и израз на еднодушната волја на народот на Народна Република Македонија,

решуе:

Уставот на Народна Република Македонија, усвоен од Уставотворното собрание на Народна Република Македонија, да се прогласи и објави на народот на Народна Република Македонија.

УСТАВ
НА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

ПРВИ ДЕЛ
ОСНОВНИ НАЧАЛА

ГЛАВА I
НАРОДНА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Член 1

Народна Република Македонија е народна држава со републикански облик.

Член 2

Остваруејќи ја во својата ослободителна борба, и во заедничката борба на сите народи на Југославија својата народна држава, Народна Република Македонија, и истражуејќи ја, врз основа на правото на секој народ на самоопределување, вклучително правото на отцепување и на соединување со други народи, својата слободна воља, македонскиот народ се соединил врз основа на начелото на рамноправноста со останатите народи на Југославија и нивните народни републики: Народна Република Србија, Народна Република Црна Гора, Народна Република Босна и Херцеговина, Народна Република Хрватска, Народна Република Словенија, во заедничка сојузна држава — Федеративна Народна Република Југославија.

Член 12

Националните малцинства во Народна Република Македонија уживаат право и заштита на својот културен развој и на слободна употреба на својот јазик.

ГЛАВА IV
ОПШТЕСТВЕНО ЕКОНОМСКО УРЕДУЕЊЕ

Член 13

Средствата за производството во Народна Република Македонија се или општонароден имот, то ест имот во рацете на државата, или имот на народните кооперативни организации, или имот на приватни физички и правни лица.

Сите рудни и други богатства во утробата на земјата, водите, вклучувајќи ги минералните и лековитите, изворите на природната сила, средствата на железничките и воздушните соопштенија, поштата, телеграфот, телефонот и радиото се општонароден имот.

Средствата за производство во рацете на државата ги исполтае државата сама или ги дава на друг за исполтување. Надворешната трговија е под контрола на државата.

Член 14

Со цел да ги заштити животните интереси на народот, да ја подигне народната благосостојба и правилно да ги искористе сите стопански можности и сили, државата му дава правец на стопанскиот живот и развојот со општ стопански план потпирајќи се врз државниот и кооперативниот стопански сектор, а остваруејќи ја општата контрола над приватниот сектор на стопанството.

Во остварувањето на општиот стопански план и на стопанската контрола, државата се подpira врз соопштенијата на синдикалните организации на работниците и наметнатите и на другите организации на работниот народ.

Член 15

Општонародниот имот е главно апоритите на државата во развојот на народното стопанство. Општонародниот имот стои под специјална заштита на државата. Управувањето и располагањето со општонародниот имот се определува со закон.

Се овластуе Народното собрание на НРМ, во рок од една година од денот на влегувањето во сила на Уставот да ги испита сите закони и решенија потврдени со Решението на Уставотворното собрание на НРМ од 4 ноември 1946 година и да ги доведе во согласност со Уставот на ФНРЈ, со Уставот на НРМ и со сојузните закони и да донесе закони за тоа кои од тие закони и решенија останат во важност без измени односно да донесе закони за изменување и дополнување на тие закони и решенија.

Предлозите за сообразување со Уставот на законите и решенијата ќе ги достави благовремено Претседателот на Владата на НРМ до Народното собрание на НРМ.

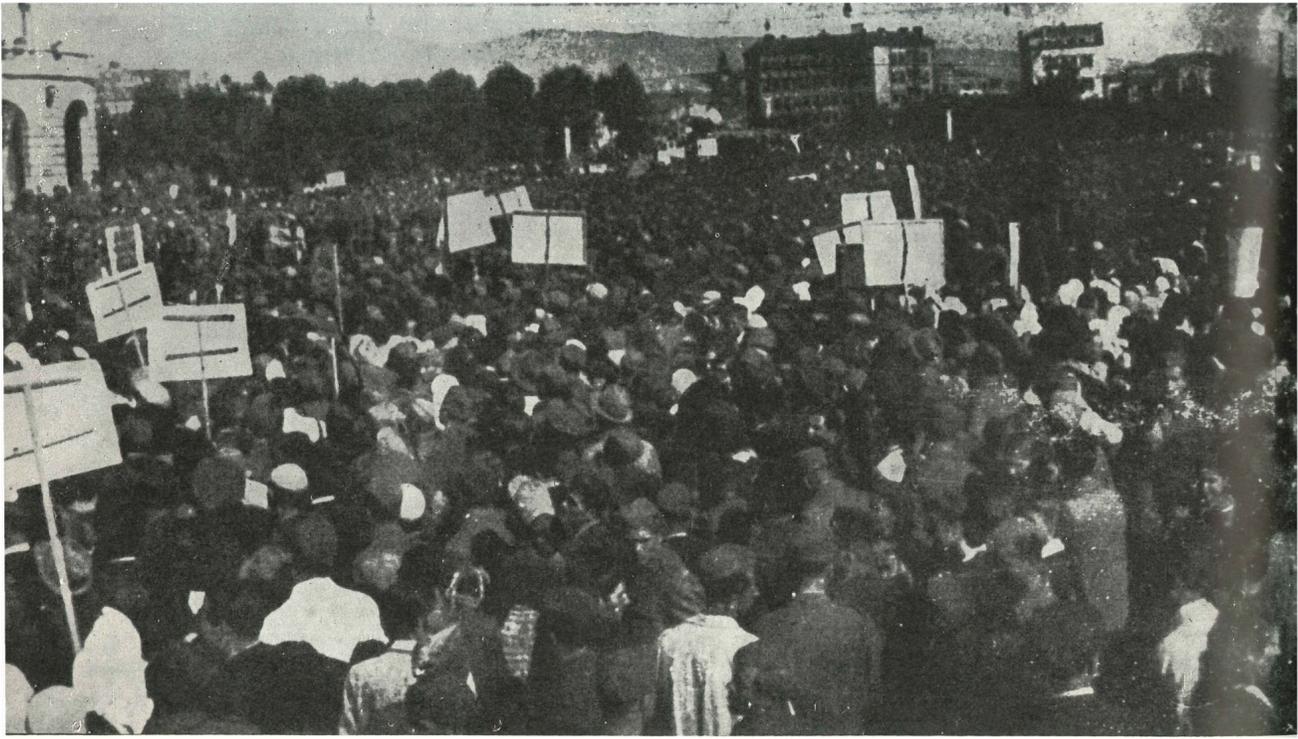
Член 129

Уставот влегуе во сила со прогласувањето на седиштата на Уставотворното собрание на Народна Република Македонија.

Донесено во Скопје,
главниот град на Народна Република Македонија,
31 декември 1946 година

ПРЕЗИДИУМ НА УСТАВОТВОРНОТО СОБРАНИЕ
НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Секретар: Борко Темелоски с. р.	Претседател: Богоја Фотев с. р.
Потпретседатели: Павел Шатев с. р. Абдураман Мемед с. р.	
Членови: Лазар Колинчески с. р.; Димче Зографски с. р.; др. Стерјо Бодлов с. р.; Страхила Гигов с. р.; Панко Брашнаров с. р.; Александар Маргузов с. р.; Вера Ацева с. р.	

MANIFESTACIJE POVODOM DONOŠENJA 1. USTAVA NRM, SKOPJE 1945.

MANIFESTACIJE POVODOM PROGLASIVANJA FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE, BEOGRAD 1945.

R E G I S T R I

SKRAĆENICE

<p>A</p> <p>AVNOJ 77, 78, 79, 81, 108, 109, 111, 112, 120, 122</p> <p>ASNOM 81, 87, 123, 151, 158, 163, 164, 166, 168, 169, 177, 178, 180, 183, 205, 208, 210</p> <p>AFŽ 97, 181</p>	<p>B</p> <p>BALIKOMPTAR 70</p> <p>V</p> <p>VMRO 108</p> <p>J</p> <p>JNA 218, 220</p> <p>K</p> <p>KPJ 3, 4, 5, 10, 12, 21, 31, 38, 42, 44, 56, 68, 78, 107, 112, 119, 120, 159, 160, 180, 181, 206, 224,</p> <p>KPM 102, 161</p> <p>M</p> <p>MANAPO 14</p> <p>N</p> <p>NDH 28</p> <p>NOV 16</p> <p>NOV i PO 104, 105</p>	<p>NOV i POJ 70, 81, 89, 93, 94, 102, 105, 111, 113, 114, 115, 116, 120, 122, 124, 136, 138, 140, 142, 143, 146, 149, 151, 152, 156, 158, 160, 161, 172, 173, 177, 183, 185, 186, 188, 190, 192, 195, 196, 198, 200, 206, 208, 209, 211, 213</p> <p>NOMSM 120, 122, 210</p> <p>NOF 180</p> <p>O</p> <p>OF 188</p> <p>P</p> <p>PK KPJ 42</p> <p>POLITBIRO CK KPJ 35, 37</p> <p>S</p> <p>SAD 107</p> <p>SKOJ 42, 44, 51, 56, 107</p> <p>SSSR 3, 19, 20</p> <p>U</p> <p>USAOJ 210</p> <p>C</p> <p>CK 33</p> <p>CK BRP (k) 109</p> <p>CK KPJ 20, 24, 33, 37, 40, 42, 53, 56, 68, 79, 82, 83, 87, 111, 115, 160, 162, 180</p> <p>CK KPM 83, 87, 88, 102, 116, 119, 120, 124, 130, 133, 144, 163, 169, 178, 208, 210</p>
--	---	--

DOKUMENTI-FAKSIMILI

1. „Socijalistička zora“ na srpskom i turskom jeziku i „Radničke novine“ — za pobjedu na izborima 1920. godine 4
2. „Obznana“ 5
3. Pregled kolonizacije u Makedoniji 6
4. Napredna štampa 7
5. Pregled kolonizacije u bivšoj Vardarskoj banovini 7
6. Organ ujedinjenja VMRO 8
7. Podpisnici protivu hapšenja u Kumanovu 8
8. „Radnički tjednik“ 13
9. Naslovna stranica „Beli mugri“ 16
10. Naslovna stranica „Mskavici“ 16
11. Odlomka iz pesme „Kopačite“, autograf Koče Račina 17
12. Naslovna strana „Za makedonckite raboti“ 18
13. Deo proglašenja CK KPJ, 15. april 1941. godine 24
14. Majski proglas CK KPJ, 1941. godine 34
15. Situacija u Makedoniji na majskom savetovanju, 1941. godine 34
16. Proglas CK KPJ, 22. jun 1941. godine 35
17. Proglas CK KPJ, 12. jul 1941. godine 37
18. Pisma Tita komunistima Makedonije (6. IX. 1941.) i Bugarskoj radničkoj partiji (komunisti) 38
19. Pismo Trajče Kostova-Gligorov 38
20. Odluka Kominterne, 1941. godine 38
21. Partijski i napredni listovi i časopisi 46
22. Materijali izrađeni u partijskoj tehnici, 1941. godine 47
23. Skica napada na bugarsku policijsku stanicu u Prilepu (11. XI. 1941.) — rekonstrukcija od bugarskih vlasti 53
24. Skica štaba odreda „Dame Gruev“ za napad na s. Kažani, Bitolsko, 17. avgust 1942. godine 61
25. Pesma „Stara dreha“ (Stara odeća) koju su ispevali politzatornici 73
26. Protestno pismo koje su majke uputile zatvoreničkim vlastima u Tirani 1943. godine 73
27. Zapovest bugarske vojske za internaciju stanovništva sa teritorije Kumanovo—Kriva Palanka—Vranje—Crna Trava 74
28. Raspis bugarske policije za slanje na prinudni rad 74
29. Bugarski fašistički dokumenti za interniranje i preseljavanje sela 76
30. Proglas I zasedanja AVNOJ-a, 1942. godine 78
31. Pismo Tita upućeno Pokrajinskom komitetu KP za Makedoniju 16. I. 1943. godine 82
32. Zidne novine P. o. „Dobri Daskalov“ 85
33. Izveštaj Ilije Topalaskog o borbama kod Debra 31. IX. 1943. godine 95
34. Dokumenti sa slobodne teritorije u zapadnoj Makedoniji, 1943. godine 100, 101
35. Ilindenci u odbrani slobodne teritorije 1943. godine 104
36. Manifest glavnog štaba NOV i POJ Makedonije, 1943. godine 107, 108, 109
37. Odluka II zasedanja AVNOJ-a za federativno uređenje Jugoslavije 112
38. Odluke II zasedanja AVNOJ-a 113
39. Referat komandanta Gl. štaba Makedonije podnesen na Fuštanskom savetovanju 119
40. Referat Strahila Gigova podnesen na Fuštanskom savetovanju 119
41. Rezolucija I kongresa NOMSM-a 120
42. Naredba Gl. štaba NOV i POJ Makedonije za formiranje 3. makedonske brigade 132
43. Faksimil „Izvestija br. 4“ Gl. štaba Makedonije o Februarskom pohodu i uništenju četnika na Kozjaku, 5. III. 1944. godine 138
44. Skica napada na Ristovac 139
45. Skica napada na Zletovske rudnike 140
46. „Izvestija br. 8“ Gl. štaba Makedonije za napad na Kratovo, 28. april 1944. godine 145
47. Skica napada na bugarski policijski bataljon u s. Strmaševu, 1944. godine 148
48. Pismo komandanta Gl. štaba Makedonije za formiranje I. kosovske udarne brigade 153
49. Poziv ASNOM-a 169
50. Odluke i rešenja I zasedanja ASNOM-a 170, 171
51. Ultimatum bugarskim fašističkim jedinicama u Makedoniji i južnoj Srbiji za kapitulaciju, septembra 1941. godine 172
52. Brigadni listovi i časopisi 177
53. Prvi broj „Nove Makedonije“ i drugih listova 179
54. Dokumentat za rad odbora NOV, AF2 i NOO u štipskom kraju, 1944. godine 180
55. Pismo M. Hadživasileva upućeno V. Nacevoj za rad ženske omladine, 9. jul 1944. godine 181
56. Proglas Prezidiuma ASNOM-a i Gl. štaba Makedonije povodom oslobođenja Beograda 183
57. Operacije jedinica NOV i POJ Makedonije na Kosovu 201

KARTE

- Okupacija stare Jugoslavije 27
Dislokacija okupatorskih oružanih snaga 32
Stanje partijske organizacije u Makedoniji 1941. 41
Vojni štabovi i komisije u Makedoniji formirani 1941. 43
Partijska i vojna organizacija u Skopju 1941. 50
Partijska i vojna organizacija u Prilepu 1941. 52
Partijska i vojna organizacija u Kumanovu 1941. 54
Borbeni put veleskog i prilepskog partizanskog odreda i p.o. „Dimitar Vlahov“ 59
Borbeni put partizanskog odreda „Dame Gruev“ 1942. 60
Borbeni put partizanskog odreda „Pitu Guli“ 1942. 62
Borbeni put partizanskog odreda „Jane Sandanski“ 1942.—1943. 63
Borbeni put šarplaninskog partizanskog odreda 1942.—1943. 64
Zone dejstva partizanskih odreda 1942. 67
Slobodne i poluslobodne teritorije pri kraju 1942. 80
Podela Makedonije na operativne zone 86
Slobodne teritorije Makedonije avgusta 1943. 92
Železnička pruga u eksploataciji Glavnog štaba NOV i POJ Makedonije 101
Organi na slobodnoj teritoriji u Zapadnoj Makedoniji 103
Obrana slobodne teritorije u Zapadnoj Makedoniji 105
Slobodne i poluslobodne teritorije u periodu održavanja I zasedanja AVNOJ-a 114
I makedonsko-kosovska udarna brigada od Debarca do Karadžove decembra 1943. 116
Borbe u rejonu Kožuva 121
Februarski pohod — pregled dejstva 125
Borbena dejstva na slobodnoj teritoriji Kumanovo — Kriva Palanka — Vranje — Crna Trava — Lužnica 137
Uništenje četnika na Kozjaku 138
Napad na Krivu Feju 141
Razvoj operacija u Prolečnoj ofanzivi 150
Vojno-teritorijalna organizacija u leto 1944. 157
Mesta boravka i pokreta inicijativnog odbora i prezidijuma ASNOM-a od oktobra 1943. do oslobođenja Makedonije 163
Pregled delegata za I zasedanje ASNOM-a 165
Obezbeđenje zasedanja ASNOM-a 168
Borbe duž komunikacija 187
Oslobođenje Kočana 189
Borbe za Berovo i Pehčevo 189
Operacija za oslobođenje Prilepa i Bitole 190
Operacija za oslobođenje Strumice 191
Operacija za oslobođenje Štipa 191
Borbe za oslobođenje Ohrida i Struge 192
Operacija za oslobođenje Velesa 193
Razvoj borbi za oslobođenje Kumanova 194
Operacija za oslobođenje zapadne Makedonije 195
Bitka za Skopje 196
Oslobođenje Gostivara 198
Oslobođenje Tetova 198
Pregled završnih operacija za oslobođenje Makedonije 199
Operacije na Sremskom frontu 212—213
Oslobođenje Slavonske Požege 217
Borbeni put I makedonsko-kosovske i III makedonske udarne brigade 222

LIČNA IMENA

A	K
AGOLI, Kemal 166 ALADŽEMOV, Emil 210 ANDONOV, Metodi 166 ANDREJEV, Bane 40, 83 APOSTOLSKI, Mihailo 42, 119, 134, 166, 197 ARIZANOV, Ivan 205 ARSOV, Ljupčo 163, 166 ACEV, Mirče 42, 70, 79 ACEVA, Vera 166	KALAFATOVIĆ 25 KAR AMANOV, Aco 16 KARDELJ, Edvard 205 KAREV 1 KVANS, Džordž 106 KLIMENT 16 KLINČ AREVA, Venera 210 KOVAČEVIĆ, Sreten 210 KOLIŠEVSKI, Lazar 38, 40, 42, 83, 197 KONSTANTINOV, Jordan-Džinot 116 KRLE, Risto 16 KRČOVSKI, Joakim 16
B	L
BELIŠOVA, Liri 210 BOGOEVSKI, Mite 16 BOGOMIL, 17 BORIS, car 29 BRAŠNAROV, Panko 166 BROZ, Josip-Tito 10, 35, 82, 113, 188, 210, 211	LENJIN 3 LER 200, 220 LESKOV, Genadije 166
V	M
VLAHOV, Dimitar 113, 197, 210 VUKMANOVIĆ, Svetozar-Tempo 82', 84, 87, 95, 115, 119, 124, 130, 132, 134, 135, 162, 205	MAKEDONSKI, Dimitri je 16 MALEVSKI, Vlado 16 MARKOVSKI, Venko 16, 166 MA ČEK, 1, 2, 20, 25 MEFAIL 143, 147 MILADINOVIĆ, Braća 16 MILER, 205 MIRKOV, Krste Petkov 16 MIHAJLOVIĆ, Draža 130, 133 MLADENOV, 173 MUGOŠA, Dušan 162 MUČETO, Blagoja 43
G	N
GAŠPERSIĆ, Gabriel 210 GEORGIJEV, Veličko 210 GIGOV, Strahil 83, 119, 134, 166, 197	NAUMČESKI, Voice 16 NACEVA, Mara 40, 83 NEDELKOVSKI, Kole 16 NEORČIĆ, Milijan 210 NIKOLIĆ, Živojin-Brka 134 NOVČIĆ, Ivan 210
D	P
DAPČEVIĆ, Peko 183, 213 DEREGDŽIĆ, Dušan-Žika 134 DIMOV, Cvetan 16, 71, 205	PAVELIĆ 114 PAVLE, knez 21 PAVLOVIĆ, Dragan 40 PANOV, Anton 16 PANOS, Anton 16 FANOS, Dimitriu 210 PEJČINOVIĆ, Kiril-Tetoe 16 PETAR, kralj 113 PETROV, Dičo 160 PETROVSKI, Aleksandar 166 PETRUSEV, Kiril 166
Đ	
DUZELOV 79, 108	
Z	
ZINZIFOV, Rajko 16 ŽDANOV 183	
I	
ILJOSKI, Vasil 16 INKOV 205	
J	
JANEVSKI, Slavko 16 JOVANOVIĆ, Blažo 162 JORGOV, Jordan 166 JOSIFOVSKI, Kuzman-Pitu 163, 183	

PINDŽUR, Strašo 42, 70			
POLEŽINOVSKI, Vladimir 166			
POPANDONOV, Epaminonda 166			
POPOVIĆ, Miladin 162'			
PRKE, Vančo 66			
PRLIČEV, Gligor 16			
PULESKI, Dordi 16			
			U
		UZUNOVSKI, Cvetko 42, 83 119, 166	
			F
		FOTEV, Bogoja 166	
			H
	R	HAS AN, Kamber 166	
RADOSAVLJEVIC, Dobrivoje 119		HITLER, 23, 28, 35, 79, 110, 142, 220	
RACIN, Kočo 16			C
	S	CVETKOVIC 20, 21, 25	
			C
SIMOVIC, Dušan 21, 24		ČALOSKA, Liljana 166	
SIMOVIC, general 22, 25		CASULE, Kole 16	
SINAITSKI, Teodosij 16		ČELOPEČKI, Mladen 166	
SMAJEVIĆ, Vaso 134		ČKATROV 79, 108	
SOKOLOVSKI, Lazar 166		ČUCKOV, Emanuel 166	
STOJADINOVIC 25			DŽ
STOJADINOVAC, Milan 6		DŽEMO 143, 147	
STOILOVIC, Zagorka 210			Š
STOJMENSKI, Slavčo 66		ŠAPKAREV, Kuzman 16	
	T	ŠATOROV, Metodi-Šarlo 38, 40, 55, 68, 82	
		ŠOPOV, Aco 16	
TALESKI, Borko 40			
TARASOV 210			
TITO 33, 40, 93, 169			
TODOROVSKI, Hristijan-Karpoš 55			
TOMAŠEVIĆ, Stana 210			
TRPEŠEV, Dobri 205			
TRNSKI, Slavčo 160			

GEOGRAFSKA IMENA

<p style="text-align: center;">A</p> <p>Azot 126, 127 Albanija 72, 105, 136, 162, 176, 185, 210 Austrija 2, 21-3</p>	<p>Vlasotince 143 Vlaški kolibi 60 Vodno 51, 196 Vojnice 58 Vojvodina 210 Vranovci 47, 178 Vranje 72, 124, 126, 134, 135, 136, 141, 143, 166, 185, 194 Vranjsko područje 143 Vrpolje 214, 217 Vrpolje 214, 217</p>
<p style="text-align: center;">B</p> <p>Babuna 53 Balkan 2, 20, 110, 142 Balkanske zemlje 2 Baranja 211 Batajnica 213 Bahovo 128 Belanovec 55 Belasica 130 Beranci 63 Beograd 21, 24, 183, 211 Berovo 144, 175, 189, 191 Bigia 60, 61 Bileće 9 Biljača 136 Bistra 47, 91, 147 Bitola 21, 31, 45, 47, 60, 63, 68, 74, 87, 129, 158, 178, 185, 188, 190, 192 Bitolski kraj 53, 124 Bitolsko-prespanski kraj 61 Bihać 77 Blagovestenie 64 Begomila 53, 58, 128, 221 Beka Kotorska 205 Bosanski Petrovac 181 Bosilgrad 141 Bolno 61 Bosna i Hercegovina 19 Botun 91, 93, 101 Bregalnica 130, 132, 188 Bregalnička kotlina 154 Brod 62, 172, 189 Bugarska 2, 20, 29, 68, 72, 109, 124, 130, 172, 173, 188, 210 Bugarska, fašistička 30, 73, 160, 172, 189, 206 Bujanovac 144, 194 Bukovik 93, 102, 105</p>	<p style="text-align: center;">G</p> <p>Garvan 8 German 146 Glumovo 198 Gnjilane 201 Gorica 213 Gorna Džumaja 130 Gorski Kotar 213 Gostivar 29, 93, 101, 105, 159, 188, 198 Grčka 2, 20, 29, 31, 91, 105, 106, 119, 120, 124, 136, 139, 143, 185, 186, 191, 192, 210</p>
<p style="text-align: center;">V</p> <p>Valandovo 144 Vardar 51, 121, 130, 124, 126, 127, 185, 188, 192 Vataša 47, 58, 68, 69, 70 Veles 31, 45, 124, 126, 127, 128, 158, 174, 178, 188, 192, 193, 195, 196 Veleški kraj 46, 69 Veleška opština 4 Velika Britanija 107 Velmej 143, 147 Vinica 85 Vinkovci 213 Vitolište 30, 121 Vlainica 91, 93</p>	<p style="text-align: center;">D</p> <p>Dabnica 69 Dalmacija 28, 79 Debar 29, 85, 87, 89, 91, 93, 102, 105, 116, 159, 162 Debarca 85, 91, 101, 104, 106, 116, 143, 147, 195, 221 Delčevsko 42 Demir Kapija 127, 192 Demokratska Makedonija 166 Demokratska Federativna Jugoslavija 112, 166 Dojran 185 Drvar 142 Drimkol 91 Dudica 30, 117</p>
<p style="text-align: center;">2</p> <p>Žegljane 132 Žuta, koliba 124</p>	<p style="text-align: center;">D</p> <p>Dakovo 214 Devdelija 188 Devdelijski kraj 46, 117, 124 Duriški manastir 178</p>
<p style="text-align: center;">E</p> <p>Evropa 2, 10 Evropa, srednja 211</p>	<p style="text-align: center;">E</p> <p>Evropa 2, 10 Evropa, srednja 211</p>

Z

Zavoj 69, 143, 147
 Zagreb 33, 38, 213, 214
 Zborsko 127, 130
 Zelenikovo 58
 Zlatari 61
 Zletovo 45, 144
 Zletovski rudnici 30, 132, 136, 140
 Znepolje 143

I

Ivanjica 9
 Ilova 213, 214
 Istra 213
 Italija 2, 28, 72, 110, 142, 211, 213,
 Italija, fašistička 93, 101, 102, 105, 110, 114

J

Jablanica 133, 135
 Jabolčiste 69
 Jabuka 151
 Jabukovik 153
 Jadransko more 211
 Jajce 111, 112, 209, 210, 225
 Jama 93
 Jugoslavija 1, 9, 14, 19, 21, 22, 23, 24, 28, 31, 33, 34, 40, 77, 78, 73,
 93, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 132, 133, 136, 142, 160,
 180, 181, 183, 188, 208, 209, 211, 213, 214, 218, 220, 221, 225
 Jugoslavija, agrarna 28
 Jugoslavija, buržoaska 3
 Jugoslavija, nova 81, 225, 228
 Jugoslavija, stara.1, 3, 5, 19, 21, 30, 33, 38, 46, 120
 Južna Morava 139

K

Kavadarska opština 4
 Kavadarci 128, 192
 Kažani 61
 Kairo 106
 Kajmakčalan 161
 Kalimansko polje 130
 Karaorman 88, 91
 Karadžova 124, 132, 136, 193
 Karbunica 70
 Kastoneri 130
 Katlanovo 188, 196
 Katlanovsko brdo 69
 Karšijak 196
 Kačanik 198, 201
 Kačanička klisura 188, 198, 201
 Kisela voda 196
 Kičevo 29, 62, 87, 89, 91, 93, 94, 95, 101, 102, 105, 116, 158, 159, 178,
 188, 195
 Kočište 69, 89
 Klnoec 105, 116, 121
 Kožuf 91, 95, 106, 117, 119, 121, 124, 126, 159, 161
 Kozjak 55, 91, 106, 130, 140, 146, 164, 204

Kožjački masiv 134, 135, 138, 143, 146, 151
 Konjsko 117, 121
 Kopačka 195
 Kosmet 134, 210
 Kosovo 124, 126, 195, 201
 Kosovo i Metohija 64, 70, 91, 201, 208, 221
 Kosturino 143
 Kočani 145, 188, 189
 Kragujevac 21
 Kraljevina Jugoslavija 2
 Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 2
 Kratovo 140, 143, 145, 146, 151, 172
 Kriva Kruša 58
 Kriva Palanka 126, 143, 144, 145, 188, 194
 Kriva Reka 130, 131, 134, 136, 143, 144, 146, 185, 195
 Kriva Feja 136, 141
 Krivolak 188
 Krnjevo 172
 Kruševica 7
 Kruševo 62, 68
 Kumanovo 9, 31, 44, 47, 49, 55, 56, 87, 124, 126, 132, 131, 136, 143,
 144, 158, 160, 174, 178, 185, 188, 194, 201
 Kumanovska opština 4
 Kumanovski kraj 72, 95, 119
 Kumanovsko područje 143
 Kukuš 143, 146, 151

L

Lavei 60, 63
 Lavčanska planina 60
 Lankadija 122
 Leskovac 139, 143, 185
 Leunovo 70
 Lika 213
 Lipovo 58
 Liseč 58, 144, 146
 Lisiče 178, 196
 London 113
 Lužnica 134, 135, 136, 143, 151

LJ

Ljubojno 89, 93

M

Mavrovo 70, 91
 Makedonija 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 19, 28, 29, 30, 31, 33, 38, 40, 42,
 45, 46, 49, 55, 56, 57, 62, 63, 68, 70, 71, 74, 79, 81, 82, 83, 84,
 87, 89, 90, 93, 95, 107, 109, 111, 112, 113, 119, 120, 122, 123,
 124, 127, 129, 133, 136, 142, 143, 144, 147, 149, 151, 155, 158,
 159, 160, 161, 162, 164, 166, 175, 176, 177, 178, 180, 185, 186,
 188, 189, 200, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 221, 228
 Makedonija, vardarska 29, 66, 161
 Makedonija, zapadna 30, 31, 70, 72, 74, 84, 89, 93, 94, 95, 96, 99,
 100, 101, 102, 104, 107, 116, 124, 132, 147, 148, 149, 152, 153,
 155, 159, 174, 175, 195
 Makedonija, istočna 64, 66, 68, 84, 91, 118, 122, 124, 126, 130, 134,
 146, 147, 148, 152, 153, 154, 173, 174, 185, 188, 191

Makedonija, jegejska 2, 68, 91, 116, 119, 130, 143, 161, 210
Makedonija, pirinska 2, 66, 124, 210
Makedonija, sovjetska 39
Makedonija, centralna 124, 126, 152'
Malesija 91, 147
Maleševska kotlina 188
Maleševsko 42
Malotino 55
Mariovo 121, 148
Matejče 64
Matka 198
Madžarska 2, 20, 211, 213
Miravci 127
Morava 2, 134, 136, 144
Mrežičko 121, 127, 189
Mukos 58

N

Narodna Republika Makedonija 122, 228
Negotin 127
Negotino 192
Nemačka 2
Nemačka, Hitlerova 20, 28, 29, 34
Nemačka, fašistička 19, 20, 220
Neretva 122
Nikodin 128
Niš 21, 124, 126
Nova Gradiška 217
Novo Selo 84, 138, 188
Noti 121, 122

O

Obozno 143
Ovče Polje 178
Oreov Dol 128
Oreovo 198
Oreška Čuka 128
Orman 198
Oteševo 87
Osogovo 132, 151
Osogovske planine 145, 146
Ohrid 93, 101, 105, 188, 192, 195
Ošin 121

P

Pajak 121, 124
Petrova gora 143
Pehčevo 188, 189
Piro 136, 144, 151
Piškopeja 162
Platanaki 130
Plačkovica 66, 154, 204
Pletvar 58
Pleternica 217
Pobožje 64
Povardarje 119, 121, 124, 127, 132, 143, 144, 148, 149
Požega 213

Poljska 76
Pomora vije 91, 124, 133, 143, 148, 151, 153
Ponikva 143
Popova šapka 213
Porečje 126, 153, 195
Prespa 61, 68, 85, 87, 91, 93, 95, 104, 124, 159, 161, 185
Prespansko jezero 61
Preševo 144, 194, 201
Pribilci 62
Prilep 12, 19, 31, 37, 44, 45, 47, 49, 53, 55, 56, 58, 68, 69, 124, 127,
128, 129, 158, 173, 178, 185, 188, 190, 192
Probištip 189
Prdževo 121
Pusta Kula 69
Pčinja 72, 138, 144, 164

R

Ravno 172
Radobil 128
Radovište 144, 191
Raduša 30, 45
Rastenburg 79
Resen 192
Ristovac 132, 136, 139, 185
Ruen 146, 164
Rumunija 20, 172
Rusija, carska 2
Rusce 134

S

Sejač 138
Selečka planina 49, 53
Skopje 4, 21, 24, 31, 42, 44, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 56, 69, 70, 74, 76,
84, 105, 124, 126, 129, 139, 154, 158, 163, 174, 178, 188, 196,
197, 198, 201, 208, 210, 213
Skopska Crna Gora 51, 64, 196, 201
Slavej 88, 106
Slavonska Požega 214, 217
Slavonski Brod 214, 217
Slivovo 115
Slovenija 19, 28, 210, 221
Smilevo 61
Sovjetski Savez 14, 20, 21, 23, 31, 34, 35, 37, 210
Solun 130, 146
Sofija 188
Socijalistička Federativna Jugoslavija 112
Split 21
Srbija 2, 19, 28, 31, 124, 134, 143, 185, 188, 194, 201, 210, 211, 221
Srbija, južna 31, 82, 91, 144, 146, 147, 148, 149, 158, 177, 185, 206
Srem 211
Srpci 61, 63
Staeveci 144
Stanikin krst 143, 153
Star zabel 60
Stara Pazova 213
Stepanci 128
Stegovo 91
Streševo 136

Striživojno 213, 214, 217		
Strmeševo 144, 148		
Struga 29, 91, 93, 1G5, 116, 188, 192'		
Strumička kotlina 154		
Suva gora 193		
Sutjeska 110, 122		
	T	
Tajmište 195		
Tetovo 29, 47, 82, 105, 178, 188, 198		
Tikveš 4, 46, 53, 70, 72, 85, 87, 91, 117, 124, 126, 144, 148, 156		
Tovarnik 213, 214		
Trgovište 135		
Tržič 214		
Trst 213		
Tušin 122		
	Č	
Čustendil 130, 141, 144, 185		
	U	
Uroševac 201		
	F	
Federativna Narodna Republika Makedonija 123, 225		
Finska 2		
Fuštani 116, 119, 120, 122, 161		
		H
		Hrvatska 19, 28, 110
		Hrvatsko Primorje 213
		C
		Carević 53
		Carevo Selo 144, 188
		Cer 21, 62, 214
		Crvena voda 47
		Crvena Stena 58
		Crna Gora 19, 28, 70, 79, 205, 210
		Crna Reka 128
		Crna trava 72, 124, 126, 132, 133, 134, 135, 136, 143, 146, 160
		Crni Vrv 140
		Crnook 140
		Č
		Čaška 58
		Čemernik 136
		Čifte han 194
		Š
		Šarplanina 64, 91
		Šeškovo 156
		Širok Dol 191
		šiševo 51
		Španija 15
		Štip 24, 66, 47, 74, 145, 158, 178, 185, 188, 191

IZVORI I LITERATURA

1. Arhivski materijali:
  - Instituta za nacionalnu istoriju — Skopje.
  - Vojno istorijskog instituta JNA — Beograd.
  - Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Srbiji — Beograd.
  - Istorijskog muzeja SR Makedonije — Skopje.
  - Vojno-istorijskog muzeja JNA — Beograd.
  - Muzeja gradova: Niša, Vranja, Prištine, Tetova, Ohrida, Bitole, Prilepa, Titovog Velesa, Štipa, Strumice, Kumanova i Kruševa.
  - Arhiva: Velesa i Strumice.
2. Materijali organizacija Saveza boraca NOB u Makedoniji prikupljeni od raznih učesnika u NOB-u.
3. SSopHMK ĀpoKyMeHara M no^aTaita y HOP.y jyrocjiOBencKMx Hapofla — Vojno istorijski institut JNA — Beograd, tom VII, knjiga 1, 2, 3 i 4, tom I, knjiga 1, 2, 3, 4, 5 i 7.
4. MCTopnjcKM apxMB KIJ — Beograd, tom I, knjiga 1 i 2 i tom VII.
5. MCTopncKM apxMB KITM — Skopje, tom II, knjiga 1 i 2.
6. Josip Brez Tito: Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—45, Zagreb, 1947. Kultura.
7. Josip Broz Tito: CTBapaite M pa3Boj JyrocjiOBeHCKe apMMje, Beograd 1949. Glavna politička uprava.
8. Josip Broz Tito: M3rpa.z^ia HOBe JyrocjiaBHje, Beograd, knjiga I 1947, knjiga II 1948. Kultura.
9. Lazar Koliševski: AcneKTM Ha MaKeBOHCCKOTO npama.H>e, Skopje 1962 — Kultura.
10. Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941—45. Vojno istorijski institut JNA, Vojno delo, Beograd, knjiga I, 1957. knjiga II, 1958.
11. Istorijski atlas oslobođilačkog rata naroda Jugoslavije Vojno istorijski institut JNA, Beograd.
12. BpwraflaTa Ha opraCTCTBOTO m CAMHCTBOTO, spomen knjiga Prve Makedonsko-kosovske udarne brigade, Glavni odbor Saveza boraca Makedonije, Kultura, 1958 — Skopje.
13. BHOPHM A HM — Spomen knjiga Treće Makedonske udarne brigade, Glavni odbor Saveza boraca Makedonije, Kočo Racin, 1957 — Skopje.
14. ^OKyMeHTM 3a MJiaflMHCKOTO ^BioKeite BO MaiceflOHMja — Skopje, 1961.
15. Dnevnici i beleške (neobjavljeni a neki delo vi objavljeni): Brajevića Petra, Šaranovića Gligorija, Ristića Milutina, Krstevskog Kire — Platnika.
16. nnpMHCKa MaKeflOHMja BO 6op6a 3a najMOHajiHO ocJio6o-flyBaite, D. Mitrev, Skopje, 1950.
17. Drugi Svetski rat, Vojno istorijski institut JNA — Beograd, 1957.
18. Šasen: Istorija Drugog svetskog rata, Vojno delo, Beograd, 1955.
19. Ilperjiefl HapoAHO-ocjioSoBMJiaHKor paTa y MaiteAOHMJM 1941—1944. Vojno istorijski institut JNA, Beograd.
20. Komunist, 1946. br. 1.
21. Tuđman Franjo: Stvaranje socijalističke Jugoslavije — Zagreb, Naprijed, 1960.
22. Tuđman Franjo: Okupacija i Revolucija (Dvije rasprave) — Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb, 1963.
23. Terzić Velimir: JyrocjiaBwja y AnpwjiCKOM paTy, Grafički zavod Titograd 1963.
24. Strugar Vlado: Rat i Revolucija naroda Jugoslavije, Vojno istorijski institut, Vojno delo, Beograd, 1963.
25. Članci iz raznih časopisa i novina.
26. Les systemes d'occupation en Jugoslavie 1941—1945. Beograd, 1963.
27. M. Apostolski: Lične beleške iz rata (neobjavljene).
28. M. Apostolski: IlpojiehHa ocT>aH3MBa1944. y MaKeflOHju, VIZ MNO, Beograd 1946.
29. M. Apostolski: 3aBpmHWTe onepajMH 3a ocjio6oflyBaH>e H0 MaiceflOHMja (nepnofl jyjiw — HoeMBpw 1944 roflWHa) — Kočo Racin, Skopje, 1953.
30. M. Apostolski: Februarski pohod, Vojno delo — Beograd, 1963.

*U preočinu deo teksta, koji je po svome sadržaju vezan za kartu na strani 32 ostao je na strani 31.
Redakcija učtivo moli čitaoce za izvinjenje*

SADRŽAJ

Predgovor prvom izdanju —	— — — — —	VII	Bogomilski pohod — — —	— — — — —	128
Predgovor drugom izdanju —	— — — — —	IX	Proboj kroz istočnu Makedoniju —	— — — — —	130
Tito — iz govora na zboru u Skopju, 11. oktobra 1953.		XIII	Treća makedonska udarna brigada	— — — — —	132
Koliševski — iz govora na zboru u Prilepu, 11. oktobra 1961.		XVII	Savetovanje u manastiru Prohcr Pčinjski —	— — — — —	133
DOGADAJI OD 1918-1941. — — —	— — — — —	1—18	Operativni štab za srpske, kosovske i makedonske		
Uspesi Komunističke partije — — — — —	— — — — —	4	jedinice — — — — —	— — — — —	134
Kolonizacija — — — — —	— — — — —	6	Širenje slobodne teritorije —	— — — — —	135
Demonstracije i štrajkovi — — — — —	— — — — —	10	Uništenje „Vardarskog četničkog korpusa“	— — — — —	138
U Španiji — — — — —	— — — — —	15	Napad na Ristovac — — — — —	— — — — —	139
Makedonska književnost — — — — —	— — — — —	16	Napad na Zletovske rudnike — — — — —	— — — — —	140
DOGADAJI U 1941. — — — — —	— — — — —	19—56	Osvajanje Krive Feje — — — — —	— — — — —	141
Otpor jugoslovenskih naroda fašističkoj agresiji —	— — — — —	20	Prolećna ofanziva — — — — —	— — — — —	142
Okupacija Makedonije — — — — —	— — — — —	29	Napad na Kratovo — — — — —	— — — — —	145
Vrhovni štab NOV i POJ — — — — —	— — — — —	33	Rezultati cf anzi ve — — — — —	— — — — —	149
Pripreme KPJ za oružani ustanak — — — — —	— — — — —	33	Formiranje novih brigada —	— — — — —	152
Pripreme za ustanak u Makedoniji — — — — —	— — — — —	38	Prva kosovska i Prva makedonska udarne brigade	— — — — —	153
Novi PK KPJ za Makedoniju — — — — —	— — — — —	40	Četvrta makedonska udarna brigada — — — — —	— — — — —	154
Glavni štab Makedonije — — — — —	— — — — —	42	Peta i Šesta makedonske udarne brigade — — — — —	— — — — —	155
Početak oružanog ustanka, u Makedoniji — — — — —	— — — — —	49	Sedma, Osmi, Deveta i Deseta makedonske brigade	— — — — —	156
Skopski partizanski odred — — — — —	— — — — —	51	Internacionalizam KPJ —	— — — — —	159
Prilepski partizanski odred — — — — —	— — — — —	53	Prvo zasedanje ASNOM-a —	— — — — —	164
Kumanovski partizanski odred — — — — —	— — — — —	55	Kapitulacija fašističke Bugarske	— — — — —	172
DOGADAJI U 1942. — — — — —	— — — — —	57—80	Formiranje divizija i korpusa —	— — — — —	174
Prilepski i Veleski partizanski odredi — — — — —	— — — — —	58	Brigadni listovi i časopisi — — — — —	— — — — —	177
Bitolski partizanski odred „Pelister“ — — — — —	— — — — —	60	Narodno-oslobodilački front —	— — — — —	180
Bitelsko-prespanski partizanski odred „Dame Gruev“	— — — — —	61	Antifašistički front žena —	— — — — —	181
Kruševski partizanski odred „Pitu Guli“ — — — — —	— — — — —	62	Završne operacije za oslobodenje Makedonije	— — — — —	184
Partizanski odred „Jane Sandanski“ — — — — —	— — — — —	63	Oslobodenje Berova i Kočana — — — — —	— — — — —	189
Skopski i šarplaninski partizanski odredi — — — — —	— — — — —	64	Oslobodenje Prilepa i Bitole — — — — —	— — — — —	190
Mavrovski partizanski odred — — — — —	— — — — —	65	Oslobodenje Štipa i Strumice — — — — —	— — — — —	191
Akcije u istočnoj Makedoniji — — — — —	— — — — —	66	Oslobodenje Ohrida i Struge — — — — —	— — — — —	192
Teror i zverstva — — — — —	— — — — —	69	Oslobodenje Velesa — — — — —	— — — — —	193
Stvaranje narodne vlasti — — — — —	— — — — —	77	Oslobodenje Kumanova — — — — —	— — — — —	194
DOGADAJI U 1943. — — — — —	— — — — —	81—122	Oslobodenje Kičeva — — — — —	— — — — —	195
Razgaranje ustanka u Makedoniji — — — — —	— — — — —	82	Oslobodenje Skopja — — — — —	— — — — —	196
Formiranje CK KPM — — — — —	— — — — —	83	Oslobodenje Gostivara i Tetova — — — — —	— — — — —	198
Stvaranje operativnih zona — — — — —	— — — — —	84	Partizanske bolnice — — — — —	— — — — —	203
Prespansko savetovanje — — — — —	— — — — —	87	Drugo zasedanje ASNOM-a —	— — — — —	205
Prve vojne jedinice — — — — —	— — — — —	88	DOGADAJI U 1945. — — — — —	— — — — —	209—231
Slobodne teritorije — — — — —	— — — — —	93	Drugi kongres NOMS-a —	— — — — —	205
Odbrana slobodne teritorije — — — — —	— — — — —	104	15. korpus na sremskom frontu	— — — — —	i 11
Manifest Glavnog štaba — — — — —	— — — — —	107	Proboj sremskog fronta — — — — —	— — — — —	214
Drugo zasedanje AVNOJ-a — — — — —	— — — — —	110	Borbe za Slavonsku Požegu — — — — —	— — — — —	217
Stvaranje brigada — — — — —	— — — — —	115	Kapitulacija fašističke Nemačke	— — — — —	220
Prva Makedonsko-kosovska udarna brigada — — — — —	— — — — —	116	Registri —	— — — — —	233—243
Druga makedonska udarna, brigada — — — — —	— — — — —	117	Kraćenice — — — — —	— — — — —	235
Treća grupa bataljona — — — — —	— — — — —	118	Dokumenti-faksimili — — — — —	— — — — —	236
Fuštansko partijske savetovanje — — — — —	— — — — —	119	Karte — — — — —	— — — — —	237
Prvi kongres NOMSM — — — — —	— — — — —	120	Lična imena — — — — —	— — — — —	233
Dejstva u reonu Kožuva — — — — —	— — — — —	121	Geografska imena — — — — —	— — — — —	240
DOGADAJI U 1944. — — — — —	— — — — —	123—208	Izbori i literatura — — — — —	— — — — —	245
Februarski pohod — — — — —	— — — — —	124			
Druga brigada u Pe var dar ju — — — — —	— — — — —	127			

N O B M A K E D O N I J E
PUBLIKACIJA FOTOGRAFIJA, DOKUMENATA I KARATA SA PRIGODNIM
TEKSTOM O NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI
MAKEDONSKOG NARODA

*

I z d a v a č:
NOVINSKO-IZDAVACKO PRETPRIJATIE „NARODNA. ZADRUGA“ — SKOPJE

L e k t o r:
Stamenković Radmilo

*

Korica i ilustracije:
Popović Vasilije — Cico

Fragmenti kompozicije NOB
(na unutrašnjim koricama), koja se nalazila u holu skopske železničke stanice,
uništena u skopskom zemljotresu 16. jula 1963. godine:
Borko Lazeski

H i

Umetnički prilog na strani 202:
Branko Šotra

H i

Registre pripremio:
Duško Brdarski

K o r e k t o r:
Stefanova Draga

v

P r e l o m:
Dimitrovski Dime i Petruševski Krsto

*

Š t a m p a:
Grafčki zavod „Goce Delčev“ — Skopje 1964.

c/III
Br. 642

1604 - 957

05.4
8 Mak
SABARH-sred

